

ديوان مخفي

بيگم زيب النساء مخفي

مترجم

مولانا عبدالرحمن جمالي

ديوان مخفي

پاڻو پهريون

بيگم زيب النساء مخفي

مترجم: مولانا عبدالرحمن جمالي

مولانا عبدالرحمن جمالي اڪيڊمي

حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ آهن

ديوانِ مخفي	ڪتاب جو نالو:
شاعري	موضوع:
مولانا عبدالرحمن جمالي	مترجم:
سيپٽمبر 2017ع	ڇاپو پهريون:
مولانا عبدالرحمن جمالي اڪيڊمي عمر ڪوٽ	ڇپائيندڙ:
03337744996	
سمبارا پبليڪيشن	ڇپيندڙ:
سيد آرڪيڊ آفيس نمبر 8 عبرت گهٽي گاڏي کاتو حيدرآباد	
03003513966	

مُلھ: 500

بسم الله الرحمن الرحيم

غزل اول

ای از ابر رحمت خرم گل بستان ما،
گفتگو حرف عشقت مطلع دیوان ما.

معنی: ای اها ذات! جو تنهنجي رحمت جي ڪڪر جي ڪري اسان جي باغ جو
گل تازو آهي. تنهنجي ئي عشق جي صرف گفتگو منهنجي ديوان جي مطلع آهي.
موبمو مانالحق گوز شوق دارشد،
تشنه خون محبت ظاهر و پنهان ما.

معنی: اسان جي هر وار مان انا الحق جو آواز نڪرڻ اهو تنهنجي لاءِ صوري تي
چڙهڻ جي ظاهري شوق ۽ اندروني شوق جي ڪري آهي.
العطش گويان بکشتی فنا هر گوشه،
صد هزاران نوح غرق موجہ طوفان ما.

معنی: اڃ اڃ چوندي فنا جي پيڙي جي هر حصہ جا مسافر آهيون، لکين حضرت
نوح عليه السلام اسان جي سامونڊي لهرن جي طوفان جو ڪاڇ بنجي ويا (طوفان ۾
غرق ٿي ويا).

گر قبول افتدز مادر زندگی یک جو نیاز،
چون سليمان سر نه پیچد دیواز فرمان ما.

معنی: جيڪڏهن اسان جي نیاز جو هڪڙو جو قبول پيو ته پوءِ حضرت سليمان
عليه السلام جيئن ديوان اسان جي حڪم جي نافرمانی ڪونه ڪندو.
قطره اشکے نیا بدره بروئے ما اگر،
خون دل چون شدگهر برسر مژگان ما.

معنی: جيڪڏهن اسان جي منهن تي هڪ ٿڙي لڙڪن جي واٽ نه پاتي، ته به عشق
کان خالي نه سمجهو ڇو ته اسان جي دل جو رت اکين جي پنيڙين تي موتي بنجي
چڪو آهي.

در شکیبائی چون نی ایدل به آه و نال ساز،
نیست چون درمان پذیراین درد بیدرمان ما.

معنی: جيڪڏهن توکي صبر نه ٿئي ٿي اي دل ته پوءِ آهڻ ۽ رڙين سان صلح ڪر،
هن سورا علاج جوان کان سواءِ علاج نه آهي.

گرز ظلمات بوس بیرون نهم مخفی قدم،
ره نیابد خضر سوئے چشمه حیوان ما.

معني : جيڪڏهن مون هوس جي اونڌاين واري سمنڊ کان مخفي پير ٻاهر رکيو ته پوءِ منهنجي آب حيات جي چشمي جي خضر عليه السلام به واٽ نه لهي سگهندو.

غزل 2

اي بتو قائم وجود اصل هر موجود ما،
وي رتو روشن چراغ گوهر مقصود ما.

معني : اي اها ذات جو تنهنجي ڪري اصل هر موجود اسان جو قائم آهي، اي اها ذات جو تنهنجي ئي ڪري اسان جي مقصود جي موتي جو چراغ روشن ٿئي ٿو. چون خمير طينت از آب رحمت گرده،

هم ز لطف خویش گردان عاقبت محمود ما.

معني : جڏهن تو پنهنجي رحمت جي پاڻي سان اسان جي مٽي کي ڳوهيو آهي، هاڻي پنهنجي مهرباني سان اسان جي عاقبت محمود ڪر.

خواه از طواف حرم خواهی یا مکان دیرکس،

برکجا معبدگنی آنجا بود معبود ما.

معني : کٽي حرم جي طواف کي يا جيڪي تون چاهين دير جي جاءِ کي جتي به تون عبادت جي جاءِ بنائيندين اسان جو معبود تون آهين.

نالهاے دل سحر گاهے که غیر دود آه،

نیست ممکن صیقل آئینه مقصود ما.

معني : اهي آهن اسرار يون جيڪي دل جي دونهن کان خالي هجن، اسان جو آرس جي صفائي جو امڪان اسانجي مقصد ئي ڪونهي. (مقصود محبوب آهي نه دل جي آئيني جي صفائي.

ہمتے مخفی ز سیل اشک کز سوز جگر،

شعله سر می زند در آه درد آلود ما.

معني : مخفي جي همت آهي جو لڙڪن جي دريا جي سيلاب باوجود سندس جگر جي تپش ڏکڻ ڪري باهه جا شعلا هڻي نڪري پئي.

غزل 3

تادين جهان گیر تو افراخت علم را،

بگرفت اقالیم عرب را وعجم را.

معني : جڏهن تنهنجو دين فاتح عالم تنهنجو جمنڊو لڙڪاڻين ته اهو عرب ۽ عجم جي ولايتن تي قابض ٿي ويو عالمگير دين جي صفت اورنگزيب جو لقب آهي انهي ڪري تلميحاً ذڪر اچي ويو.

ديوان مخفي

بشگفت تراغنج لب تابي تکلم،

شد ورد زبان ذکر تو مرغان حرم را.

معني : جڏهن تنهنجي چپن جي باغيچي مان بصورت گل ڪلام ٿڙيو ته حرم جي پکين جي زبانن جو ورد پنجي ويو.

مانند خط صفحه رخدار تو نه نوشت،

تاگرد بنا دست قضا لوح و قلم را.

معني : تنهنجي منهن جي صورت جھڙو نقش ڪوبه ٺاهي نه سگهيو ڇو ته ان کي بنائڻ جو فيصلو لوح محفوظ جي هٿان ٿيو آهي. (خلقت مبرا من كل عيب (صورت محمدي) کانگ قد خلقت کما تشا. ومثلک لم تلد النساء (حسان بن ثابت رضه).

شادی جهان جمله بيگ جو نستانم،

آسان ندهم از کف دل دامن سم را.

معني : پوري دنيا ملڻ جي خوشي هڪ جو برابر نه سمجهندس، بمقابل ان عشق جي قاتل زهر کي پنهنجي دلي گهراين جي قبضي مان آساني سان ڪونه ڇڏيندس.

در راه تواز خون جگر گشت گلستان،

بر بر سر خاری که نها ديم قدم را.

معني : تنهنجي رستي جي ڪري سمورو باغ زندگي جگر رت وارو ٿي ويو آهي نه رڳو باغ بلڪه هر اهو ڪنڊو جنهن تي اسان جو قدم پهتو.

مخفی چوترا اهل حرم را ندادند،

محراب دل خویش کن ابروی صنم را.

معني : اي مخفي جڏهن تو کي حرم جي واٽ نه ٿا ڏين، ته پنهنجي معشوق جي پروڻن کي پنهنجي دل ۾ محراب بنائي ڇڏ.

غزل 4

نهي غزل جي فنا

ای داغ بر دل از غم بويت نسیم را،

درسرهوائے دیدن رويت کلیم را.

معني : اي محبوب جي وڇوڙي جي غم جا زخمر تنهنجي ئي خوشبو ڪري نسيم معطر آهي. تنهنجي زيارت جو عشق ڪليم جي رويت برابر آهي.

دين تونور ظلمت هر شے که هست،

شرع تو رہنمائی امید ست و بیم را.

معني : تنهنجو دين هر اوندو جي روشني آهي. تنهنجي شرع خوف ۽ اميد (ايمان) جي اڳواڻ آهي (سڀني دينن جي).

درگر میت است کریم و شفیع خلق،

غيراز ڪريم ڪس نشناسد ڪريم را.

معني: سخاوت جي ميدان (سڀني کان وڌ) ڪريم ۽ شفيق آهيو مخلوق تي. سخي کان سواءِ سخي کي ڪير سڃاڻي.

تاپابفرش عرش نهادي توڪردگار.

گفته عظيم پايه عرش عظيم را.

معني: جڏهن تنهنجي ذات جو پير مبارڪ عرش کي مالڪ چمايو تڏهن پير جي عظمت عرش کي عظيم بنائي ڇڏيو.

مسند نشين مسندا عزاز ڪردو رفت.

بمنام يقيم تودر يقيم را.

معني: ان مسند (عرش) کي مسند نشين (حضرت محمد صلعم) اعزاز عطا ڪري ويو (ائين جئين يقيم هجڻ دريٽيم (صرف پر) اڪيلو موتي کي ساڳي نالي ڪري عزت عطا ڪئي).

نوميديم مڪن ز شفاعت بروز حشر.

چون باز بسته ام بتو عهد قديم را.

معني: مون کي حشر ڏينهن پنهنجي شفاعت کان نااميد نه بنائجان، ڇو ته تنهنجي ذات سان منهنجو پراڻو تعلق آهي جڏهن وري ڳنڍيو اٿم پر اڻي عهد کي.

بي روشني پرده انوار شمع دين.

مخفي به نيم جو نستانم نعيم را.

معني: جيڪي دين جي شمع جيون روشنيون (آهن انهن جي حصول کان) رڪاوٽ آهن (قبض)، انهي جي واڌ جو برابر حصه کي مخفي پوري دنيا جي نعمت مقابل نه به وڪڻندي، حصول مقصود لاءِ روڪيندڙ شيون مقصود جي قيمتي هئڻ ڪري قيمتي آهن.

غزل 5

کوئي عشقت بناموس سلام ست اينجا،

صدجو محمود بهرگوشه غلام ست اينجا.

معني: تنهنجي عشق جي گهٽي جو وحي جبرئيل به سلامي آهي، سوين محمود جمرًا هر حصه دين جا هتي غلام آهن (علما دين مسلم).

طالب دانه درين دام درافتاد مدام،

دانه گزخال بود دانه و دام ستا اينجا.

معني: هن ڪوڙڪي (دام) ۾ دائي جو ڳو لاٽوئي هميشه لاسندو آهي دائي جو ته آڻي پريل دائي تائين پهچائيندو جتي ڪوڙڪي (ادام) هوندي آهي

ديوان مخفي

باده درکش که درین بزم که حادثه خیز،
برچه جز باده بود جملہ حرام ست اینجا.

معنی: انهي ڪري مدهوشي جو شراب پي ڇو ته هن مجلس نوان واري ۾ مد هوش واري شراب کانسواءِ ٻيو سڀ حرام آهي. (لا تسئلوهن عشايا ان تهتد لکمر تسو ڪم) عشق ۾ اطاعت آهي جستجو دلائل ڪونهي.

زهر غم نوش کن ولب به شکایت بکشا مکشا،
که شکایت زالم شیوه عام ست اینجا.

معنی: غم جو زهر پي شڪايت جو چپ ڪول (بکشا آهي منهنجي خيال ۾ مکشا هئڻ ڪپي) عشق جو پانڌڻيڙو ان طريقي ۾ پهچندڙ تڪليفن کان شڪايت ڪري اهو عامي آهي (خاص نه آهي)

موسىالاف وزن طاقت دیدارت نسیت ،
پرتو نور تجلی ڇو تمام ست اینجا.

معنی: اي موسى وڏائي نه ڪر تو ۾ دیدار جي طاقت ڪانهي نور جي تجلی جو ڏيک محمد صلي الله عليه وآله وسلم هتي مڪمل آهي.

دریے ستی ہر شام خماسحر ست،
مخفيا بزم فرحناک کدام ست اینجا.

معنی: مستي سببان هر شام ۾ سحر جو خماسحر آهي (نشو) اي مخفي انکان وڌيڪ ڪهڙي مجلس فرحت واري ٿي سگهي ٿي.

غزل 6

بغارت دارم از غفلت متاع خانه خود را،
بدست خود زدم آتش من آتشفخانه خود را.

معنی: منهنجي گهرو سامان کان باغي ٿي ويس، پنهنجي هٿن سان پنهنجي گهر کي ساڙي ڇڏير (قتل نفس)

زسوز دل فتاد آتش ڇو فانوسم به پيراين،
بر آتش من زخم امشب دل ديوانه خود را.

معنی: هاڻي دل جي تپش بختگي عشق سبب باه لڳي ويئي آهي خودي جو پيراڻ فانوس بنجي چڪو هاڻي انهي باه تي اڃ رات جو پنهنجي دل چري کي پڇاڻان پيو. زبس مستغرق عشقم نمي جنبد ز جا دستم،
که زنجير کنم در بادل ديوانه خود را.

معنی: عشق جي استغراق ۾ محويت جو هي حال آهي جو هٿ پنهنجي جاءِ تان نٿو چري اهو انهي ڪري ٿيو جو منهنجي دل چري پيرن ۾ زنجير هڻي ڇڏي آهي.

گرفت الفت به تنهائی چنانم دل که معذورم.

به ازبلاغ جنات گویم اگر ویرانه خودرا.

معنی : محبت اهڙي اڪيلائي پسند ڪرائي آهي جو دل معذور ٿي چڪي آهي
جو جنت جي باغ کان وڌ پنهنجي ویراني کي ٿي سمجهي.

بصدالحان داؤدی برابر کے کفدعاشق،

لفان دل خراش وگریه مستانه خودرا.

معنی : عاشق سوین سرن ڏانودین جي برابر کٽي ڪري سگهي ٿو جو وٽس دل
ڌاريندڙ دانهون پي ڏنگوروڻڻ آهي.

بخرمن گاه هر صحرا چو مرغ دانه چین گشتم.

بغیر از دانه اشکے ندیدم دانه خودرا.

معنی : هر بیابان جي ڪري جو ڏاڻي کائڻ واري پکي جئين آهيان پر مونکي ان
صحرا مان لڙڪن کانسواءِ ٻيو ڏاڻو مليو ٿي ڪونه.

تسلسل بادبشياران شمارا دورمی کاخر.

زبدمستی تہی من کرده ام خمخانه خودرا.

معنی : اي هوش وارو اوهان کي شراب جو دور پل مسلسل میسر هجي. مون ته
پنهنجي بري مستي ڪري پنهنجو شراب خانو خالي ڪري ڇڏيو آهي.
دو چشم مست پنداری بخواب آلوده شد "مخفي"،

بیان کوتہ کنم دیگون این افسانه خودرا.

معنی : ڏسین ڪونه ٿو پئي اکیون مخفی جیون مستي ڪري ننڊا ڪریون آهن،
مختصراً ته پنهنجي افسانه کي پئي انداز ۾ بیان ڪریان.

غزل 7

کرد جاناغم عشقت برگ وریشه ما.

برق عشقت بجهد از شررتیشه ما.

معنی : اي محبوب تنهنجي عشق اسان جي لٽ کي تازو ڪري ڇڏيو تنهنجي
عشق جي ڪنڻن اسان جي چرپر جي واهلي مان چڻنگون ڪري نڪري پئي.

برکجا بزم طرب ناک شود گرم بود.

اشک ما باده مادیده ماشیشه ما.

معنی : جتي به خوشي واري مجلس هوندي اتي تازگي هوندي. انهي ڪري اسان جا
لڙڪا رومال شراب، اکيون ۽ شيشو تازا آهن.

بی ستون را اثر ناله ما بگذارد.

شعله طور بود برق دم تیشه ما.

دیوان مخفی

معني : اسان جي درد جي دانھن آسمان کان مٿي وڃي ٿي اسان جي پ ساھ جي
چٽنگ جي تيزي طور سينا جي پھاڙ جي چوٽي آھي.
ماڪجا وڌل شاد واثر نشہ کجا،
خون شود مادہ زغم درجگر تشيشہ ما.

معني : اي خوش دل تون ڪٿي آھين ۽ مدھوشي جي نشہ جو اثر ڪٿي، جگر جي
ٽڪرا ٿيڻ ڪري جيڪو غم پيدا ٿيو آھي تنھن اسان جي مادي کي خون ٿي خون
ڪري ڇڏيو آھي.

هر تنگ حوصلہ را کے ہر سد قصد شکار ،
باشیرراز ہر شود آب درین بیشہ ما.

معني : تنگ حوصلي وارو ڪئين شڪار جو ارادو ڪري سگھندو؟ شينھن جو
اسان جي ڄمڻگ پر پاڻي زھر ٿيندو.

فکر تاگرم کند در دل ماحشہ وسخن ،
سوئے گر شعلہ نزد آتش اندیشہ ما.

معني : فڪر ڪيستائين تازو اسان جي دل ۾ شعر وسخن کي سھندو جيستائين
اسان جي سوچ جي باھ کيس شعلہ ٿئي ڪري
مخفيا دل بجفاده نہ نياید ہرگز،
برسر شفقت ماشوخ جفايشہ ما.

معني : اي مخفي دل کي ظلم سھڻ جو عادي بنائي ڇڏ، ڇو تہ شوخ معشوق
تڪليف دہ کان اسان لاءِ شفقت ايندي ئي ڪانہ.

غزل 8

برائے ہست پنہائی نگاہ نازنینان را،

کہ از ذوقش گرفتاری بہمت مید ہد جانرا.

معني : ناز وارن جي نگاہ جو اندروني طاقت ايتري آھي جو ان جي ذوق ۾ گرفتار
(عاشق) پنھنجي ساھ ڏيڻ کي سندس (معشوق) احسان سمجھي ٿو.
پريشان شد زغيرت لشکر اجزائے جمعيت،
پريشان کرده تاجين سرزلف پريشان را.

معني : سڀني اجزائن جي فوج پريشان ٿي چڪي آھي، (ڇو تہ امير دماغ ڪم نٿو
ڪري) (ڪارڻ محبوب جي) جي ترتيب زلفن (عاشق) جي آرام کي پريشان
ڪري ڇڏيو آھي.

بکاوش نالہ ام دل دا جراحت درجراحت کرد،
ولی بود قرارے درجراحت نیش مژگان را.

معني : مٿر ٿن تي ٿڌ دلھجائڻ ڪري دل رڙي پئي پر سندس ناز ڀرين نيٺن مان جيڪو ڌڪ لڳي ٿو اهو آرام ٿيڻو ڇڏي

بقربان سرسودائيءَ آن بيگانوش ڪردم،

ڪه از دل آشنا دارد بهم دست گريبان را.

معني : اها حيراني (سودي) جيڪا کيس ڌاريون سمجھي ڪير ان تان سر قربان ٿي، ڇو ته ڌاريون نه هو بلڪه دل پاڪر پاڻي مليل ۽ واقف هئي (غير جنس ڌاريائين ۽ قرب محبت جي آشنائي).

چون مجنون از سر بهمت قدم در وادي غم نه،

ڪه بستم تازه مخفي با محبت عهد و پيمانہ را.

معني : مجني جيان غم جي وادي ۾ پوري همت سان قدم رک ڇو ته مون محبت سان نوان مخفي واعدا ۽ وچن ڪري ڇڏيا آهن. (پهرين مصرع جو تعلق استقامت سان آهي ۽ ٻئي مصرع جو تعلق تجديد ايمان سان)

غزل 9

ريزد بزمه جام چو ساقی شراب را،

آردز ابر شیشه برون آفتاب را.

معني : جڏهن چنڊ جي جام ۾ ساقی شراب کي پلٽائي ٿو (ته گوياء) شيشي جو ڪڪر سان سج کي ظاهر ٿو ڪري. (پهرين مصرع متاثر سان متعلق آهي ۽ ٻئي موثر سان محبت جو شراب محبوب موثر کان صوبي متاثر سان ملي ٿو سج موثر ۽ چنڊ متاثر ڪه ازهر تو بود ماه را).

لخت جگر زکرم بر آيد ز دیده را،

مستان به پختگی نگذارند نوکباب را.

معني : منهنجو جگر جو ٽڪرو اکين مان روئڻ سبب ٻاهر اچي ويو آهي. هائي مست ڪباب کي ڀڄڻ تائين ڪٿي ٿا ڇڏين. (ميدان عشق ۾ ناصبري نقصان ده آهي انهي ڪري انا الحق واري حالت نا پختگي واري نقصان ده آهي).

حرف و لفظ صفحہ امید شسته ام،

راز روزگار کرده ام اين انتخاب.

معني : وفا جو حرف کي پنهنجي اميد جي ڪتاب جي صفحہ سان ڌوئي ڇڏيو اٿم مون پنهنجي زندگي لاءِ اهڙي انتخاب ڪيو آهي. (قبض جي صورت ۾ مايوسي ماوهڪ ربهڪ و ماٿلي نا اميدي کي اوڏي ٿيس اميد کي).

مخفي ز عمر لذت ذوقی ڪه ناگهان،

برهم زند نسيم سباط حيات را.

معني: مخفي (هن) عمر جي لذت جو شوق اوچتو ئي حيات جي وٽندڙ هوا جي بستري کي ڏاڙو لڳي ويندو (بي ثباتي مان ثباتي ڏانهن ڪاهه).

غزل 10

نٿي شمع بخت خوابم نه مهر همڪنا را،

خوابم ڪشم بيڪ سواز مردمان عنان را.

معني: نه بخت جي لات جي چاهه اتر نه ٿي محبوب جي محبت جي، پر ڳالهه آهي ته ماڻهن کان جدا ٿي وڃان.

نا چشم باز کرده صحبت وجود عشق است،

فرصت شمر غنيمت دیدار دوستان را.

معني: اڪيون کليل (غير کي ڏسڻ) اها عشق سان رفاقت نه آهي، دوست جو دیدار واري واندڪائي کي غنيمت سمجه.

اکين و ٿي ويهي ته آئون واري دڪان

تو کي نه ڏسي ڏيھ آئون نه ڏسان ٻيو ڪو

اڀتيان ته انڌيون پوريون پرين پسن.

ڪي وصل گل به بلبل آسان شود ميسر،

صد خاره بوده باشد در پاچون باغبان را.

معني: گل سان بلبل جو وصال آساني سان حاصل ٿي سگهي ٿو انهي گل جي

مالهي جي پيرن ۾ سوين ڪنڊا چپيا (تڏهن گل ٺهيو ۽ بلبل جو وصال ٿيو)

خورشيد حسن هر جا طالع شود زاول،

سازد زلف سنبل ترتيب سائبان را.

معني: پهرين سج جي سونهن هر هنڌ اڀري ٿي، ان بعد سنبل جي زلفن جي ترتيب

سان سائبان بنجي ٿي

تاچند بار محنت بردن تو ان زايام،

يک جو رعايتي کن بيدرد ناتوان را.

معني: ڪيترن ئي ڏينهن تائين تڪليف جو بار کڻي سگهيو ٿوري مهرباني ڪر

هن به ڳڻ ڳوتشي عاجز ٿي.

عدلين آئون نه چٿان گهرو ڪر فضل جو

حمله الانسان انه كان ظلوما جهولا.

در چشم اهل بينش اصلا تفاوتی نیست،

در فصل نو بهاران در رنگ نوخزان را.

معني: اهل نگاهن جي نظر ۾ حقيقتن فرق آهي ٿي ڪونه نه بهار جي تازگي ۾ ۽ نه

سره جي چاڻ ۾ (نظر نظام ۾ نه آه ناظر آهي ساڳيو محبوب جيون ادائون محبوب

ٿيون مڃن) (فڪر ضعیف زور)

آور برون ز گوشت اين پنبهائے غفلت،

در درس نکته سنجان در کام کش زبان را.

معني: پنهنجي ڪنن مان غفلت جا ٻڙا ڪڍي ڇڏڻ ڪٽه سنجن جي اڳيان
حصول مقصد خاطر زبان کي روڪ (لا تسئلوهن اشياء).

دراهم عشق مجنون بايد گزشت از جان،

نبود کنار در پا دريائے بيگران را.

معني: مجني جي عشق واري رستي تي ساهه کان به وڌيڪ هلڻ ڪپي هن به ڪپر
واري سمنڊ جو ته ڪنارو ئي ڪونه آهي. (ولا يحيطون بعلمه پاڻ سونهڻ ۽ ڄاڻاڻي)

مخفي بدام محنت گشتم اسير آخر،

چون مرغ ناز پرور گم کرده آشيان را.

معني: مخفي محبت جي دام (ڪوڙڪي) ۾ نيٺ قيد آهي (ائين) جيئن پکي ناز
سان پاليل پنهنجو اصل آڪيرو وڃائي چڪو آهي (منها جميعا فاما يا تينگهه مني هدا)

خيبر گرشم ريزگن نر گس نيم مست را،

از ته جام جرعه ده ساقی من پرست را.

معني: اتي اڏوري مست نرگس تي ڪرشمون ڪر ڪجهه ڍڪ پيالي مان مٿي
جي پوڄاري کي به پيار ساقی اکيون اين سامهون اڀيون ئي آهن (واما لسائل فلا تنهر
في اموالهم حق السائل والمحروم)

بهر شهادت جهان يك نگ از تو بس بود،

گرم غضب چه مكینی غمزه تيز دست را.

معني: منهنجي جهان جي شهادت لاءِ اهان جي هڪ ئي نگاهه ڪافي آهي
ڪاوڙجي گرمي ۽ تيز هٿ جي اشاري جي ڪهڙي ضرورت؟

ناچاک مده بطردت بردل موگره مزین،

بدعت تازه منه قاعده شکست را.

معني: شڪست ساڙه نه ڏي چلولي چال سان دل کي وارن جيون هٿڪڙيون نه هڻ
نئين بدعت نه جوڙ شڪست جي قانون ۾ (چال چلولي قاتل 2 وکريل وار ڳنڍڻ
قاتل ۽ رڳي چال ۾ چلولائي بدعت ۽ چال فطرت فقط چال قاتل وکريل وار قاتل
وکريل وارن کي سنوارڻ بدعت وکريل وار فطرت).

گر بکنشت می رو دور بطواف کعبه،

یا صمد است دردل مخفی بت پرست را.

معني: جيڪڏهن گنشت طرف وڃي ٿو يا ڪعبه جي طواف ۾ مخفي بت پرست جي
دل ۾ يا صمد آهي (الله تعاليٰ کي عابد جي عبادت ۽ ڪافرجي انڪار جي پرواهه
ڪانهي نه عابد سندس شان ۾ زيا دتي آئي سگهي ٿو نه ڪافر سندس شان ۾ ڪمي)

ديوان مخفي

غزل 12

دیدم بسی دوستی شادی و غم را،

زبرزه دوی پائے شکیم قلم را.

معنی: تمام گھٹو دوستی ۽ خوشی ۽ غم کي ڏٺو اٿئون سندس انجانب جي ڪري

پير جي نوڪر سان قلم کي توڙي ڇڏيو سون مستانه چال ڪري

پر گشت چوڙ خاڪ فنا جام وجم وٺي،

آراسته انڪار تو اين مسند جم را.

معنی: کڻي جڏهن جمر جو پيالو فنا جي مٽي مان پر جي ويو آهي پر تنهنجو انڪار

وري جمر کي سينگاري ڇڏيو آهي جمر جي مسند کي (تمام عميق خيال آهي شايد

تخليق آدم ڏانهن اشارو هجي)

گشتيم بيابان جهان را وگذاشتيم،

بر خاک مرادے نهاديم قدم را.

معنی: سڄي دنيا جي بيابان کي گهمي مٽي وياسين پر مقصد واري مٽي تي پير به

رکي نه سگهياسين.

تاداد زبیدا دستانم بقيامت،

از کف نديم دامن برجان حکم را.

معنی: جيستائين ان بي انصاف کان قيامت روز انصاف حاصل نه ڪندس،

اوستائين پنهنجو دامن زندگي جو سندس حڪم تي سندس حوالي نه ڪندس.

بر خون شهيدان تو در حشر ديت نيست،

لب تشنه نهان تابکے اين تيغ ستم را.

معنی: تنهنجي محبت جي شهيدن جي رت جو محشر ۾ حساب ٿي ڪونهي (قاتل

تلوار سان شهيد ٿيڻ مقصد ته پوءِ حساب ڪهڙو (هن اڃايل تلوار ظلم واري جو

ڇپ ڪيستائين کليل رهندو.)

گر پائے نهی در حرم بتکده مخفی،

آهسته که تارم نه دهی مرغ حرم را.

معنی: جيڪڏهن مخفي پير هن بت خاني جو حرم ۾ رکين ٿي آهسته رک مٿان

حرم جي پکين ۾ تاهه وجهي ڇڏين.

غزل 14

اگر از نور تجلی شود دلیل مرا،

ز لوح سينه شود محو قيل وقال مرا.

معنی: جيڪڏهن نور جي جلا مون لاءِ دليل بنجي ٿي ته منهنجي سيني جي لوه

(قري) مان قيل قال مٽجي وڃي ٿو (اذا جاء الحق وذهق الباطل)

علاج تشنگيم ڪے شود ز آتش عشق،

بود يك قطره رود نيل مرا.

معني: منهنجي اڃ جو علاج عشق جي باه سان ڪيئن ٿو ٿي سگهي نيل ندي سموري پاڻيسان منهنجي لاءِ هڪ ٿڙي برابر آهي اڃ سين اڃ اجهاء.

زبسڪه عرق گناهم نمي تو انم رفت،

اگر بکعبه دلالت کند خليل مرا.

معني: اهو ڪافي آهي ته مون کان سندر گناهن جو نچوڙ نٿو وڃي سگهي ڪٿي ڪعب لاءِ منهنجو رهبر خليل الله هجي سندس صفت غفور غفار عفولاءِ گناه ڪهي ته پوءِ گنهگار به ڪهي دنيا جو بقا انهي ۾ آهي.

کجا است جذبه عشقي که ازد يار خرد،

کند برون بيک ايما هزار ميل را.

معني: اهو جذبو عشق وارو ڪٿان ملندو جيڪو مونکي هڪ اشاري سان عقلمندي جي حڪمراني مان هزار ميل ٻاهر ڪڍي ڇڏي ٿي.

چکو نه پائے بليا نهم بوقت عبور،

زسوز سينه بود شعله سلسبيل مرا.

معني: آئون پل کي عبور ڪرڻ لاءِ ڪيئن پير رکي سگهان ٿو جو سيني جو ساڙو ڪري منهنجو دماغ شعلو بڻيو پيو آهي.

فلک زبخت زبونم هر آنچه خواهي کن،

که چشم مهر وفا نيست جزا اصيل مرا.

معني: اي فلڪ منهنجي ڪريل بخت سان جهڙو ڀرتاءِ وٺي ڪر اسان وٽ حقيقي محبت کان سواءِ ڪوبه اصول نه آهي (علي عهد هم راعون)

گناه بخت چه باشد بمن بگو مخفي،

چو روزگار شناسد ازین قبيل مرا.

معني: مون کي مخفي طور ٻڌاءِ ته بخت جو ڪهڙو گناه آهي دنيا ڪيئن سڃاڻي سگهي مونکي انهي سر مان.

غزل 15

يار بوده جذب عشقم هوش مطلوب مرا،

يا تغافل گشته سد راه محبوب مرا.

معني: يا عشق جي جذبي منهنجي مطلوب جي سڃاڻپ وارو هوش مون کان ڪسي ورتو آهي يا غافل بنجڻ منهنجي ۽ محبوب جي درميان سد راهه بنجي ويو آهي. (حالت بياني).

يوسف گل پيرين را در چمن برتن دريد.

گونسي می تا کشايد چشم يعقوب مرا.

معني: گل يوسف پيراڻ کي چمن ۾ پڌرو پڌرو ڦاڙي ڇڏيو (هاڻي) هواء صبح کي

چئو ته منهنجي يعقوب جي اک (بيننا) کولي ڇڏي (حالت طلب)

شد چنانم دل قوی در جا نفشا نيبائے عشق،

گرده قانون محبت طرز اسلوب مرا.

معني: عشق جي لاء جدو جهد ڪرڻ ۾ منهنجي دل ايتري ته طاقتور ٿي وئي آهي

جو انهي طريقي کي محبت جي قانون مون لاء معزز بنائي ڇڏيو آهي (العزت لله

والرسول والمؤمنين)

بمس سکندر طالعم بايد فزون برجائے خویش،

باز اگر خواهد برد سوئے تو مکتوب مرا.

معني: ڪيترو سخت جو سڪندر آهيان (انهي ڪري) پنهنجو مقام (مقرر) کان

گهڻو مٿي آهيان (اهو تڏهن) جڏهن منهنجو خط توڏانهن ڪوڪڙي ويندو.

شسته ام صدره زعصيان نامه اعمال خویش،

وائے گر خواهد بمعشر زشت يا خوب مرا.

معني: پنهنجي گناهن سان پر اعمال نامي کي (توبه جي پاڻي سان) ڏوتو اٿم پوءِ

افسوس هوندو جيڪڏهن محشر روز وڃي سڻائي ۽ ٻرائي (جي حساب جي) گهر ٿي

(يعني توبه قبول ٿئي يا نه ٿئي ته ايمان آهي)

هم نشيفان ہمتے کا خر فزو نيبا درد،

برد مخفی از دل من صبر ايوبی مرا.

معني: راز دارو آخر ڪيتري همت درد جي گهڻائي جي سهڻ جي ڪجي انهي

ڪري مخفي (درد) منهنجي ايوب صبر کي پامال ڪري ڇڏيو آهي (ڪٿي ويو آ)

غزل 16

صد طعنه بر آتش زده آرد نفس،

ای وائے اگر صبر نه بود نفس ما.

معني: منهنجو نفس مون ڀريل کي (آتش زده) سوين تنڪا لڳائي ٿو پر افسوس

صبر جو پيڇرو نه هجي ها (انا الله مع الصابرين) (نفس جو مقابلو صبر سان)

گر زمزمه ما شنود سنگ شود نرم،

اندر دل پردرد و صدائے جرس ما.

معني: جيڪڏهن هن پڪار مدهوشي واري اسان جي پٿر ٻڏي ته ميڻ ٿي وڃي

جيڪا ڏکائيل دل مان اسانجو گهٽ ظاهر ڪري ٿو.

کردیم بسی از ستم و جور تو فریاد،

جز گریه نه شد یاور فریادرس ما.

معنی: تنهنجي سختي ۽ ظلم جي ڪري تمام گهڻيون رڙيون ڪيو سون اسان جي

رئيڻ کانسواءِ ٻي ڪا به داد رسي اسان جي دانهن جي نه ٿي.

بنگر به تهي دستي ما کز سر بهمت،

بر سفره حاتم ننشيند مگس ما.

معنی: اسان جي خالي هٿين همت ته ڏس جو حاتم جي دستر خواني تي اسان جي

مک به نه ٿي وهي

از دیده شب بجز بس خون جگر ریخت،

شدر شک گلستان ارم مشت خمس ما.

معنی: جدائي واري رات هر اکين مان جگر جو رت گهڻوئي وهيو (جنهن مان

ٺهندڙ) ڪاٺي تي ارم جو باغ رس ڪرڻ لڳو

از راه وفا ما سگ عشقيم کز اول،

گردن زنجير محبت برس ما.

معنی: اسين ته شروع کان ئي عشق جي واٽ جا وفادار نڪتا آهيون محبت جي

زنجير کي اسان جو ڪڙو پٺائي ڇڏيوائن.

گر آه کشداز جگر سو ختہ مخفی،

آتش بدل بحر فتد از نفس ما.

معنی: جيڪڏهن سڙيل جگر مخفي آه ڪڍي (تہ) سندس پساه مان سمنڊ جي

دل کي باه وڪوڙي وڃي.

غزل 17

ما گرفتاريم وداغ عشق شد گلزارما،

از غم گل دا رد اين زينت سردستارما.

معنی: اسين قيدي عشق جا (دل ۾) داغ عشق جو اسان جو باغ آهي گل جي

غم ڪري (پيدائيل) حسن اسان جي پڳ آهي. (قيد، دنيا، عشق، ايمان، گل، صاحب

ايمان، حسن، با اصول زندگي.)

بسکه لذت دارد از درد جراحت دمبدم،

سوده الماس خواهد سينه افکارما.

معنی: ڪيتري نه لذت آهي ان ڏک ۾ جيڪو ان لذت مان هر وقت پيدا ٿئي ٿو اسان

جو لٽيل سينو هيري جوليپو گهري ٿو.

شعنه مهرت تادرون سينه من بر فروخت،

ديوان مخفي

طعنہ بر خورشید دارد سایہ دیوار ما.

معنی: جڏهن تنهنجي محبت جي مهڪ منهنجي دل ۾ رکي (تو منهنجي وجود جي) ديوار جو سايو سج کي طعنو هڻڻ لڳو.

گر نیاز این است کاهل قبله دارد در نماز،

صد شرف بر سبزه دارد رشته زنار ما.

معنی: جي اهل قبله (مسلمان) جي نیاز مندي اها آهي جيڪا هو نماز ۾ ڪري ٿو ته پوءِ تسبیح کان وڌيڪ شرف رکي ٿو اسان جي زنار (ڏاڳي) جو رشتو ايمان جي معنيٰ تصدیق قلبی کي چئجي ٿو جيڪا ان جي مخالف آهي جنهن ۾ عمل بالجنان کي ايمان چيو وڃي ٿو.

ہمتی مخفی درین وادی کہ از تاثیر عشق،

در بغل دارد بہار چشم گوہر بار ما.

معنی: اها مخفی ہمت جيڪا ان وادي ۾ عشق جي اثر ڪري پيدا ٿي ٿي اها دل ۾ بہاري پيدا ڪري اکين جو ناز بنجي ٿي (نظر ۾ ڪامياب بنجي ٿي)

غزل 18

نہ رست سبزه بشوقی ز خاک ہستی ما،

نداد نشہ ذوقی شراب ہستی ما.

معنی: اسان جي وجودي مٿي مان گھربل پوک پيدا نہ ٿي سگھي اسان جي مستي واري شراب گھربل نشوونہ عطا ڪيو.

بہار عمر گرامی بجستجو بگذشت،

ندید دامن وصلی دراز دستی ما.

معنی: قیمتي عمر جو جوین ڳولا ۾ ڇڏي ويو اسان جي بيهودگي وصل وارو پلو ڏٺو، ڪونہ (ڳو) لیاقت جو ضیاع ۽ افسوس.

اگر نہ لطف خدائی گناه ما بخشد،

بہ پرکاهہ نیرزد خدا پرستی ما.

معنی: جيڪڏهن الله تعالیٰ پنهنجي مهرباني سان اسان جا گناه نہ بخشيا ته اسان جي بندگي مچر جي ڪنپ برابر ڪانهي.

اگر بچشم حقیقت نگہ کنی بینی،

بیام عرش برین این د نام ہستی ما.

معنی: جيڪڏهن حقیقت جي نظر سان ڏسندین ته اسان جو مقام ڪریل حیثیت نہ انتها بہ عرش کان مٿي آهي (عاجزي جي انتها جيڪا طالب جي عروج جو مقام آهي).

زهر بان به دنبال مائده مخفي،

بروز گار نبا شد بنائے سستی ما .

معني: سڀني رفيقان سفر کان پوئتي آهيون مخفي اسان جي سستي جو مثال زماني پر نٿو ٿي سگهي.

غزل 19

قطع جفا نهي گند دلبر شوخ مست ما،

ترک وفا نهي دهد اين دل خود پرست ما.

معني: شوخ طبع معشوق (سندن ادائن سان) اسان تي ظلم بند نه ٿو ڪري (پروري) اسانجي دل پنهنجي پسند سان ساڻس تعلق نٿي ٿوري.

ما بخلاف آرزو شيشه دل شکسته ايم،

رنج عبت برد فلک اينهمه در شکست ما.

معني: اسان پنهنجي تمنائن جي خلاف دل جو شيشو ٽوڙي ڇڏيو آهي (دل ٽٽل پنهنجي طاقت ويڃائي محبوب جي ٿي وئي) فلڪ کي اسانجي شڪست قبول ڪرڻ جو اجايو ٿي آهي.

بس زده ايم دست دل گريه کنان بفرق سر،

رسته جو سبزه موٽي سراز رگ از رگ پشت دست ما.

معني: هاڻي رڳو رهندڙ دل سان مٿي تي هٿ رکي ويٺا آهيون ان هٿ جي پٺي مان خون ڇڪندڙ ظاهر ٿيڻ ٿئي.

ما بهوائے عافيت از پئي دل نهي روم،

راه گذر بلا بود جاڳه نشست ما.

معني: هاڻي ان دل جي صحتمند هجڻ جي شوق لاءِ سندس پويان نه وينداسون (ڀل مست ۽ ٽٽل هجي) اها اسانجي نشستگاه لاءِ مٿي ويندڙ آزمائش هئي.

سنهزم ست مخفيا فوج غمي زروي صدق،

تير دعا اگر جهد وقت سحرز شت ما.

معني: اي مخفي اها ٻارڻ جي پري آهي جيڪا غم جي فوج ٿي سڃاڻي پيدا ٿي آهي ان کي ٺارڻ لاءِ دعا جو تير سحري ٿاڻر ۾ نشانو بنائيندو تڏهن ويندي

غزل 20

چند دلا آرزو دیدن گلزار را،

صحن قفس گلشن ست مرغ گرفتار را .

معني: اي دل ڪجهه تمنائون آهن پنهنجي باغ (زندگي کي) ڏسڻ جون (پر) ان گلشن جو صحن اسان جي (پسامه) جي پکي جي لاءِ قيد خانو آهي (الدنيا سجن المومنين جنت الکاريه)

دل ڪه ڪرو شد بعشق از غم بجران چه باک،
وعدۀ قیامت بود طالب دیدار را.

معني: جيڪڏهن دل عشق ڪري جدائي جي غم ۾ وڪوڙجي ويهي آهي ته ڪهڙو
خوف۔ قیامت ۾ ته دیدار جو وعدو ڏنواڻس دیدار جي طالب کي .
ڪم زبربمن مشود رروش عاشقی،
کزگ جان می کند رشته زنار را.

معني: عاشقي (رسم ۾) برهمڻ کان گهٽ نه ٿي ڇو ته هو زنار (ٺڳي) کي پنهنجي
سامه کان وڌيڪ سنڀالي ٿو.

لازمۀ عاشقی است برسر دار آمدن،
شاد زخود ساختن خاطر اغیار را.

معني: عاشقي لاءِ اهو ضروري آهي ته ڦاسيءَ جي ٿندي کي قبول وقت به پنهنجي
جان جي مقابلي ۾ غير جي دل کي خوش ڪرڻ.
فصل درپا شد ناله زبونی کند،

بند گران زینت ست پائے گرانبار ما.

معني: پوک لتاڙ جي ڪري تباهي جي رڙ ڪندي پر اسان کي ڳرو گٽ سونهن
گهڻي بار جي ڪري آهي.

کوبگن از بیدلی تیشه نجارا زند،
ناله بود مرهمی سینۀ افکار را.

معني: ٻي دلو جبل ٽاڪاڻو ٽيڪم سان ڪنڊو ٽوڙي ٿو پر اسان کي (ڏک جي) رڙ
ملر آهي معشوق پاران.

برنفس از خون دل مرد طلبگار عشق،
رشد گلستان کند معرکه خار را.

معني: عشق جي طالب مرد جو هر پ سامه دل جي رت مان آهي (ڪنڊي ۽ پير جي
لڙائي ۾ جيڪو زخم رسي ٿو) ڪنڊي جي ان لڙائي سان: ڪيس ڪري ٿو.
رشته بگردن کشان از پئی جلاۀ عشق،

باعث افزونی است رونق بزار را.

معني: ڪنڌ ۾ رسو ٻڌل عشق جي جلا، پٺيان هلڻ اهو ته اسان جي اگهه ۾ واڌاري
جو باعث آهي.

مخفی اگر نیستت ره بگلست غم،
کس نشناسد زمن سایه دیوار را.

معني: مخفي واٽ جيڪڏهن غم جي باغ ڏانهن ڪانهي (ته پوءِ) اسان جي ديوار
هي سايه کي ڪوبه سڃاڻي ڪونه سگهندو. (وجوده بغم است از غم وجود کل،
بي غم وجود ليست ما کس او آشکارا. فکر ڏوڙ)

غزل 21

نبودی گرز ترک سر کلاه کج کلهاں را،
رتارک کی ریوده تاج شاہی بادشاہان را.

معنی: جيڪڏهن مٿو وڌائڻ بادشاهن جو تاج نه هجي ها ته پوءِ تارڪ دنيا جو
بادشاهن جي تاج وانگر مٿو چوڍين ها (فقيري بادشاهي آهي)
به پيش شمع پروانه سمندر طينتي مانده،
که تاب آرد شرار شعله آتش نگاران را .

معنی: شمع جي سامهون پروانه جي سمنڊ واري طبيعت هوندي آهي ڇو ته گرمي
پهه ڏا ڪندي گجگوڙ ڪنوڻ باهه مهانين کان (مثال عاشق پروانو شمع لاءِ ڊوڙندو فنا
ٿيندو روئندو سمنڊ به سج جي گرمي ۾ لهرون پيدا ڪندو ڪڪر ڪندو ڪنوڻ
پيدا ڪندو ۽ روئندو)

سراسر وادی محشر چو دشت کربلا گردد،
ز قاتل گر عوض خواهند خون بیگناہان را .

معنی: محشر جي وادي کربلا جو ميدان ويندي جيڪڏهن قاتل کان بدلو وٺندا
بيگناهان جي خون جو.

(بهترين ترجيه کربلا ۾ نا حق حميد جنهن انداز ۾ حميد ڪيا ويا جيڪڏهن ان جو عيوض ان انداز ۾
وڌو ويو ته محشر ۾ دشت کربلا آهي پر يزدت دشت کربلا بنايو ڇا حسين به محشر کي کربلا
عيوض وٺي پٺائيندو هر گز نه اتي اهل سنت جو عقيدو ته ڪنهن لاءِ به ڪا فتوا نه ڏيو واري راءِ جي طرف
دارنجي شعر چيو اٿس) سوال درين شعر است جواب آن در شعر اخير مي آرد .
گرفتم آنکه از رحمت گناه عاصيان بخشد،
بمحشر بس بود داغ خجالت رو سياہان را.

معنی: آئون ته اهو ٿي مڃيا ته پنهنجي رحمت سان نا فر مانن جي گناهان کي
بخشيندو انهيءَ ڪري محشر ۾ ڪارا منهن لڪائي جو داغ کڻي اٿندا.
نبا شد گر دليل ره محبت کی برد محمل،
بوا دی بر سر مجنون بشب گم کرده راهان را.

معنی: جيڪڏهن محبت جي رستي جو سونهن نه هجي ها ته ٻار جي هڙ ڪيئن
کڻي ها مجنون پنهنجي مٿي تي اهڙيءَ واديءَ ۾ جنهن جا رستا گم ٿيل آهن.
بر افکن برقعی از رخ بآئين شهنشاهے،
تسلی کن بدیدارت تمامی داد خواهان را.

معنی: بادشاه جي حڪم سان اڄ برقمو منهن تان اڇلائي ڇڏ هائي ۽ بين ڪر
تنهنجي ديدار سان ۽ هر انصاف گهرندڙ کي تسلي ملندي (موت جي بهترين شرع
هائي برقمو وغيره دنياڻي احڪامن جا قيد ختم).

ديوان مخفي

20

مٺو نو ميداي مخفي ڪه در ٻنگام نو ميدئ،

شود لطف خداوند ڪه پناه بي پناهان را.

معني: اي مخفي نا اميد نه ٿي چو ته نا اميدي جي حالت ۾ الله تمالا جي مهرباني بي سهارن جو سهارو آهي. (لا تقنطو من رحمت الله)

غزل 22

تا بسته شد بگلشن وصل تو راه ما،

محرم نشد بيزم نگاهت نگاه ما.

معني: جڏهن تنهنجي وصل واري باغ جي وات اسان لاءِ بند ٿي ۽ مجلس ۾ تنهنجي نظر اسان جي نظر سان واقف نه ٿي.

چندان بياد گلشن وصلت گر يستم،

گامد باب ديده برون برق آه ما.

معني: تنهنجي وصل واري گلشن جي يادگيري لاءِ ايترا ڀڳا سون جو اسانجي اکين مان لڙڪ ڇمڪندڙ آه جي ڪري ڪري پيا.

مارا بجاه ومنصب کس احتياج نسيت،

کمتر تاج شاه نباشد کلاه ما.

معني: اسان کي ڪنهن به عهدي ۽ عزت جي ضرورت نه آهي. اسان جي توڻي

(عاشقي واري) ڪنهن بادشاه جي تاج کان گهٽ نه آهي.

اي گريه همتي ڪه درين دشت تشنه لب،

خرم ز آب ديده نگر دو گياه ما.

معني: اي روڻ همت ڪر هن ويران ڀولي ۾ اڃان چهن سان چو ته اکين جي

لڙڪن کانسواءِ اسان جو گاه ساڻو نه ٿيندو.

مقصود قدسيان ز سوال وجواب چيست،

مخفي چون بست لطف الهی گواه ما.

معني: قدسين (ملائڪن) جي سوال جواب جو مقصد الائي ڪهڙو آهي. جڏهن

مخفي لطف الله تعاليٰ جو اسان سان گڏ آهي.

غزل 23

مي دهم آب از سرشک ديده بالغ خويش را،

تازه ميدارم بيوئي گل دماغ خويش را.

معني: پنهنجي باغ (عشق) کي اکين جي چشمي مان لڙڪ وهائڻ جي صورت ۾ آبياري

ڪريان پيو ۽ گل محبوب جي ٻوٽ ڪري پنهنجي دماغ کي معطر ڪريان پيو.

باده چون برب نهم ساقی چسان ساغر کشم،

پرڙ خونتاب جگر دارم ايلغ خويش را.

معني: جڏهن (شوق عشق) پنهنجي چپ تي رڪان ٿو ته ساڻي ٻنجي پيمانو ڪيان
ٿو پنهنجي جگر جي خون سان ڀريل بدمستي پاڻ وٽ رڪان ٿو.
زجراحت ٻائي دل اڙيسڪ لذت يافتم،
پنبه ناخن نهم پرزخم داغ خويش را.

معني: دل جي (عشقي) ڦٽن مان تمام گهڻي لذت لڌي اٿم وري انهن کي چڪاڻڻ ۽
تازي ڪرڻ لاءِ نهن هڻڻ جي پتي سندن داغن تي ٻڌان ٿو.
ازپريشاني نيم آزرده چون زلف بتان،
ديده ام اڙتنگدسي با فراغ خويش را.

معني: محبوب جي وڪريل وارن وانگر (پريشان) پريشاني ڪري ڏکويل نه آهيان،
مون ته سختين سهڻ سبب پريشان ٿيڻ کان فراغت حاصل ڪرڻ چڏي آهي.
گرنشد روشن بيزمم شمع کافوري چه باک،
برفروزد شعله آهم چراغ خويش را.

معني: جيڪڏهن منهنجي مجلس ۾ شمع کافوري نه آهي ته ڪهڙو خوف آئون
پنهنجي اندر جي آه جي شعلي سان پنهنجي ڏيئي کي ٻاري ڇڏيندس.
دارم زيادصبا مخفي هزاران پيرهن،
ڪي ڪنم آلوده بوئي دماغ خويش را.

معني: مخفي بادصبا جيون هزارين صورتون پاڻ وٽ رکي ٿي، انهي ڪري پنهنجي
دماغ کي غير جي (بوءِ سان ڪڍڻ آلودو ڪندي

غزل 24

عشق بارد بدلم آتش رسوائی را،
برگزیدم از جهان گوشه تنهایی را.

معني: عشق منهنجي دل ۾ خواري جي بام وسائي ڇڏي آهي انهي ڪري پنهنجي لاءِ
نويڪلائي جي دنيا پسند ڪئي اٿم.

قصدم بهرنگاي زمره دورست،
باکس گنگار نگر دست تماشا۽ را.

معني: منهنجي خيال آهي ته هر نظر مروت کان خالي آهي، ڪهڙو مجرم
(ڪڪريون هڻندڙ) هٿ کي ڏسندو. (۽ مروت جي اميد ڪندو) (صنف ضعيف
جي ترجماني، هر هيٺو طعنن سهڻ کان خالي نه آهي.)

بوالهوس لاف محبت زدن وخواهش جان،
واڻي گر عشق نميداشت شناسائي را.

معني: اهو ته اهو الهوس جيڪو پتاڪ عشق جي هٿي ۽ جان جو جوکي کان ڊڄي ،
 اهو انسوس آهي ته عشق ۾ سڃاڻپ ٿي ڪانه هوندي آهي.
 برنيآيد بمراد دل من يڪ نفسم ،
 تاخرد داد بمن منصب دانائي را.

معني: هڪ پساهه جيتري به مراد مون کي حاصل نه ٿي سگهندي ، جي غسل
 منهنجي دانا هجڻ جو فيصلو ڏنو (عشق ۾ ناداني عقلي فيصلو سان ملندي آهي ان
 ڪري نبين کي مجنون چيو ويو).

بهر ديدار بکن صيقل آئينه دل ،
 تاداران جلوه دهد حسن خود آرائي را.

معني: پنهنجي دل جي آئينه کي صيقل ڪر (روايت ڪرڻ صاف ڪرڻ) يار جي
 ديدار لاءِ ته ان ۾ پنهنجي سونهن جي سينگار جي جلوه نمائي ڪري
 بهچو يعقوب نظربن تونز عالم بستم ،
 چه کنم دور زديدار تو بينائي را.

معني: يعقوب عليه السلام وانگر توکان سواءِ ٻين کان نظر بند ڪري ڇڏي اٿم
 پنهنجي بينائي کي تنهن جي ديدار کان جدا ڪئي ڪري ٿو سگهان، تنهنجي
 ديدار کان دور بينائي ڪهڙي ڪم جي.

مخفيا عمر عزيزت چو بخود رائي رفت ،
 ترک کن ترک تو اين شيوه خود رائي را.

معني: اي مخفي عمر عزيز ته پاڻ پڌائڻ ۾ وڻي هلي هاڻي ان طريقي پاڻ پڌائڻ واري
 کي ڇڏي ڏي

غزل 25

تابه کی دارم نهان در سينه عشق پاک را ،
 چند دارم در جگر اين آه آتشناک را .

معني: ڪيستائين پاڪيزه عشق کي سيني ۾ سانڍي رکڻ پنهنجي جگر ۾
 ڪيتريون ئي گرم آهن سانڍي رکڻ .
 بسکه شد از سوز عشقت آه سردم شعله ريز ،
 تيره سازد دود آه اجم افلاک را.

معني: تنهنجي عشق جي تيز ساڙي منهنجي منجمد آه کي تمام گهڻو شعلو بنائي
 ڇڏيو آهي منهنجي آه جو دونه آسمانن جي روشن ستارن کي ميوو ڪري ڇڏيندو.
 از غم ليلى بصحرائي محبت دست شوق ،
 تا قيامت بر سر مجنون فشانند خاک را .

معني : ليلا جي عشق جي غم ۾ مجنون محبت جي ميدان ۾ پنهنجي هٿن سان
 نهايت شوق سان قيامت تائين مٿي تي مٿي وسائيندو رهندو.
 مرد عاشق پيشه را ديوانگي تهمت بود-
 نورمي بخشد محبت ديده ادراک را.

معني : عاشق مرد تي عشق جي دنيا واري ديوانگي تهمت آهي اها محبت ته عقل
 جي اک کي جلاء عطا ڪندڙ ذات آهي.

شهبواري عشق مخفي بر دم از تيغ نگاه،
 سرخ ميسازد بخون عاشقان فتراک را.

معني : عشق جو مشهور مخفي سوار هر وقت پنهنجي تيز نگاه سان هميشه لال
 ڪري ڇڏيندو آهي رت سان بيحال عاشق کي.

غزل 26

چو بلبل درفغان آيم چون بينم بوستانش را،

چو گل خندان شوم بر جاکه بينم باغ بانش را.

معني : بلبل جيئن رڙندو رهان ٿو جڏهن سندس سڳند واري باغ کي ڏسان ٿو گل
 جيئن ٽڙندو رهان ٿو جڏهن باغائي کي ڏسان ٿو.

صبا از بوئي پيراهن نگرده چشم ماروشن،
 نه خيزم از سر اين ره بگيرم تا عناننش را.

معني : باد صبا جي پهراڻ جو جي بوءِ ڪري اسان جون اکيون روشن ڪونه
 ٿينديون هن وات جي ماڳ کان آئون ڪونه اٿندس جيستائين سندس (سواري) جي
 واڳ ۾ پڪڙيان (وسيلي سان نه بلڪه ذات سان تعلق عشق).

چو بنده پا سبانش در برويم رو نگر دانم،
 کشم جاروب از مژگان فضائي آستانش را.

معني : سندس در چوڪيدار جي ڏسڻ وارو در بند ڪري ڇڏيو ته به منهن نٿو
 موڙيان، بلڪه سندس آستاني جي صحن کي پنهنجي پنڀڙين سان بهاريان ٿو.

گر فتم من که مرغ دل گرفتار نفس گردد،
 چه خوابی کرد آخر شده آه نها نش را.

معني : اها ڳالهه مون وٽ مڃيل آهي دل جو پڪي سندس قيدي بنجي چڪو آهي
 ان جي اندروني آڱ جي آه آخر ڇا ڪندي.

مگر شد عافيت عنقا که از گردون دون بهمت،
 نشان چند آنکه میجو یم نمی یابم نشانش را.

معني: پر عافيت ناياب ٿي وئي آهي جو آسمان بهي همٿ جي اندر سندس نشان
ڪيترائي گوليءَ ۾ نه لڌم.

بشير آب اگر دشمن چو پائي آستان گيرد،
بسوزد شعله آه من آخر آستانش را.

معني: پر جيڪڏهن دريا جي هيليان ڪو دشمن پنهنجو آستانو ٺاهي ته به انکي
منهنجي آهڻ جا شعلا آخرڪار ساڙهي وجهندا.

به بلبل بادارزاني گل وگلشن که من مخفي،
بهار زند گاني ديده ام فصل خزانش را.

معني: بلبل کي گل ۽ گلزار ميا هجي جو مون مخفي بهاري حياتي ڏٺي آهي خزان
جي موسم ۾.

غزل 27

عشق کو کز خويشتن بينی برون آرد مرا،
تاخرد بهراه بود که درجنون آرد مرا.

معني: عشق ٿي پاڻ ڏسڻ کان مونکي ٻاهر آڻي ٿو جيستائين عقل مون سان گڏ
هوندو ته جنون مون ۾ ڪيئن ايندو (عشق ٿي منهنجو وجود آهي).

تشنه خون خودم عمریست خون ریزی کجاست،
کز مروت بربل دریائی خون آرد مرا.

معني: پنهنجي رت جو اچارو هجڻ اها زندگي آهي نساد ڪٿي مروت اسان کي خوني
درياء جي ڪناري تي آهي اتي آڻي پيهاريو آهي (پين لاءِ جيئڻ ۽ پين لاءِ مرن).

گرچه بیهوشم ز درد عشق بهرامتحان،
در تحرک نالهائی ارغنون آرد مرا.

معني: ڪنهي عشق جي امتحان گاهه ۾ سندس ڏک جي ڪري بيهوش آهيان، مون کي
حرڪت ۾ رڳو بهي اختياري واريون آئين ٿيون، (عاشق کي عشق جو درد جو

جيڪڏهن احساس ٿيو ته اهو ميدان عشق ۾ مجنون آهي) ڏوٽ ڪتاب ۾ نئون لکيل آهي پر
مون جنون مڃي ڇڏيو آهي اصل ڪتاب ۾ ارغنون آهي احوال ۾ ارغنون جي معنيٰ نهر پيهري آهي

نیستم ایوب اما روزگارم هر نفس،
برسر راه بلا بهر شگون آرد مرا.

معني: آئون ڪٿي (حضرت) ايوب عليه اسلام صابر نه آهيان پر منهنجي حياتي
جو هر پسامه امتحان جي آزمائش جي رستي مون آڻي پيهاريو آهي (عشق ۾ صبر

اصل اصول آهي)

جذبہ عشقے که چون فر باد از افراط عشق،
تیشه در دست سوئی بیستون آرد مرا.

معني: اهڙي عشق جي جذبي فرهاد وانگر مونکي واهلو هٿ ۾ ڏيئي ڇڏيو آهي ته آسمان جي لڪ ۾ رستو ڪڍان، فرهاد شيرين جي پيءُ جي شرط طور جبل ٽاڪيو جئين کيس شيرين ملي پر منهنجو عشق مونکي آسمان ۾ رستو ڪڍڻ لاءِ هڪ واهلو ڏنو آهي مقصد منهنجو محبوب فرهاد جي محبوب کان جدا آهي فرهاد جو محبوب ۽ سندس وصل امڪان ۾ داخل آهي ۽ منهنجي محبوب جي لاءِ شرط محال آهي.

نيسٽ مخفي گر بيمن جذب محبت را اثر،

بمچو يوسف بر سر بازار چون آرد مرا.

معني: جڏهن مون ۾ محبت جي اثر جو جذبو مخفي نه آهي ته پوءِ اسانکي يوسف عليه اسلام وانگر چوڻ بازار ۾ آندائون آهي (محبت جو اثر مخفي هئڻ ڪپي) انهي ڪري يوسف عليه اسلام وانگر آئون وڪرو ٿيس (يعني طعنن ۽ تنڪن جي لائق بنيس) (يوسف عليه السلام جو خواب پاڻن وٽ ظاهر ٿيو حالانڪ والد يعقوب عليه السلام خفا جو حڪم ڏنو هو).

غزل 28

باده در گلزار خوردن کي هوس باشد مرا،

نشه بوئي گلستان تو بس باشد مرا.

معني: اسان کي گلن جي باغ ۾ شراب پيئڻ جو هوس ڪئين ٿي سگهي ٿو چو ته تنهنجي گلن جي مهڪ جو نشو ٿي اسان لاءِ ڪافي آهي.
 مي ڪشان معذور گردد بزم مي کمتر کشم،
 بوئي مي پيوسته جاسوس تجس باشد مرا.

معني: نشي جي مجبوري ڪري جي محفل ۾ ٿورڙوئي پيان ٿو (ته به لڪي نٿو) چو ته سندس پوءِ مسلسل جاسوس طور منهنجي ڳولا ۾ آهي. (عشق لڪي نٿو سگهي)
 غنچه دل نشگند مرغ دلم را در چمن،
 تن گرفتار غم گلشن قفس باشد مرا.

معني: چمن ۾ سندر دل جي پکي جي مڪڙي کلي ٿي ڪانه ٿي، چو ته آئون قيد آهيان غم جو انهي ڪري منهنجو گلشن قيد خانو آهي.
 برتن من بي زبان هر موئي فريادي کند،
 گر زييدا و فلک فريا درس باشد مرا.

معني: منهنجي بي زبان بدن تي ڄميل هر وار فرياد پيو ڪري ڪاش جيڪڏهن ظالم فلڪ کان ڪنهن جي اميد دادرسي جي هجي؟
 بسکه در گنج قفس مرغ دلم بيه طاقت ست،
 راضيم کين زندگاني يك نفس باشد مرا.

ديوان مخفي

معني: پنجرې (بدن) جي ڪنڊ ۾ منهنجي دل جو پکي تمام ڪمزور آهي، ته پوءِ هي
حياتي مونکي هڪ ساعت لاءِ ڪئين پسند ايندي

باوجود تنگدستيهاز عالي همتي،

شاه بار همت جان در قفس باشد مرا.

معني: عالي همت جي ڪري تنگدستي باوجود زندگي جيڪا همت جو اعليٰ مقام
آهي اهو منهنجي لاءِ قيد خانو آهي (يعني زندگي جي لاءِ قيد خانو دنيا سندر بي
همتي ڪري به نه پر دنيا پنهنجي حقيقت ڪري آهي).

کوئے تنهائي گزينم سالها يعقوب را،

صورت ديوار غم گر بمنفس باشد مرا.

معني: ڪيترائي سال يعقوب عليه السلام کي اڪيلائي جي (شهر جي) گهٽي ۾
گولير (اهو تڏهن ٿيندو) جڏهن غم جي ديوار جي صورت ۾ اسانجو معاون ٿئي
(خلوت جلوت سان نه پر خلوت قطع تعلق سان ٿيندي جنهن لاءِ غم ضروري آهي).

گر بزيړ آورد گر دونم ز پشت زين چه غم،

پائي من تا آخر منزل فرس باشد مرا.

معني: جيڪڏهن آسمان مونکي پليان حملو ڪري ڪيرائي وڌو آهي ته به ڪهڙو
غم منهنجا پير آخري منزل تائين منهنجي سواري آهن (رڪاوٽون مسافر جي
مضبوط ارادي کي روڪي نٿيون سگهن) (قبض بعد ٿي بسط آهي. ان مع العسر يسرا).

برنشان پائي محمل در ره وادي عشق،

نا لپائي زار مخفي چون جرس باشد مرا.

معني: سواريءَ جي پيرن جا نشان جيڪي عشق جي وادي جي رستي ۾ هجن (اتي)
اسان جيون مخفي آزيون ۽ زاريون گهند ٿي پڪار ڀنديون (عشق جي دنيا ۾
معشوق اڳيان زاري هلندي آهي نه زور)

غزل 29

رفت برباد اگر خدمت ديرينه ما،

چند در سينه توان داشت نگه كينه ما.

معني: جيڪڏهن اسانجي آڳاٽي نوڪري برباد ٿي ويئي (خدمت قبول نه پئي) ته
پوءِ ڪيترو سينه ۾ ڪيني جي سنڀال ڪري سگهجي ٿي (بي قدري کي نه
سنڀالبو پر ڇڏبو)

دود آه دل ما تيره کند چشم فلک،

واڻي گر شعله کشد آتشي از سينه ما.

معني : آسمان جي اک کي اسان جي دل جي آه ڪارو ڪري سگهي ٿي افسوس
جيڪڏهن سيني جي باهه پڙڪي اٿي ته

بسڪه بن بهره آسائيش بزم طبريم،
نشئه اسال دبد باد ديريته ها.

معني : محفل جي تازاڻ جي مزي کان آئون تمام بي حصيدار ٿي ويو آهيان، انهي
ڪري پراڻو شراب به مونکي هن سال جونشو ٿوڏي
درد بستان الم يگ نفس آزادي نيسٽ،
روز شنبه بود اندر شب آدينه ها.

معني : ڏکڻ جي مدرسه ۾ گهڙي کن به سوين کان چوٽڪارو ڪونهي اسان جي
جمعي جي رات به چنچر جو ڏينهن آهي (رخصت جي رات بي رخصتي جي ڏينهن
برابر آهي. اصطلاح محبوب سان ملاقات لاءِ وصل نه مخفي زيب النساء جي دور
مدارس کي جمعي جي ڏينهن موڪل هوندي هئي)
تيزه بختيم بنوعی که بصيقل هرگز،
زنگ ظلمت نروداز رخ آئينه ها.

معني : اسان اهڙي نمونه جا ڪار بختا ٿي ويا آهيون جو روات سان به اسان جي
منهن جي آئيني تان ڪارو ڪٽ لهي ٿي نٿو.
باچنين مفلسه زکوته بهمت ها،
سر بهر ست بنوز اين درگنجينه ها.

معني : ايتري سڃاڻي ۽ پنهنجي ٿوري همت باوجود ان بهي بها خزاني سان محبت
جي سوداء سر ۾ سانڍيو اچون پيا.
پر کشادیده بهمت که بصدر مخفی،
به بود از اطلس شه خرقه پشمينه ها.

معني : همت جي اک کول اها ڳالهه مخفي سيني ۾ سانڍي ته شاه اطلس پوش جي
کان اسان جي چتتين وار پشمي گودڙي مٿي آهي.

غزل 30

گره زگار چونکشاد بيقرارے ها،
دگرچه سود دلا از فغان وزاری ها.

معني : اسان جي بي آرامي جڏهن مقصد جي ڳنڍ کولي نه سگهي ته پوءِ ان کان
سواءِ اسان جون دانهون ۽ ڪوڪون ڪهڙي ڪم جون (عشق جي دنيا جو ثبوت
ٿي ڏک سهڻ ۽ رڙيون ڪرڻ جنهن جونالو عبادت آهي).
بيقراری ما سوز دل قرار گرفت.

نتيجه عجبي داد بيقرارے ما.

معني : اسان جي بيقراري دل جي درد جي ڪري قرار حاصل ڪيو ڪهڙو نه
عجيب نتيجو حاصل ٿيو اسان جي بيقراري جو.

گل مراد بباغ اميد ٻا نشگفت.

قرار يافت پياس اين اميد واري ما.

معني : اميدن جي باغ ۾ مراد جو گل ٽڙي نه سگهيو اسان جي ڪجهه اميدواري کي
قرار اچي ويو (نا مرادي ڪري قرار آيو)

چو بار برابر شود يار يار ما ديگر.

چه احتياج بود يار را بيارے ما.

معني : جيڪڏهن اسان جو يار هر هر ٻيو دوست ڪري ته پوءِ يار کي اسان جي
ياري جي ڪهڙي ضرورت آهي (عاشق کي معشوق جي ضرورت هوندي آهي نه
شوق کي عاشق جي)

مکن تلاش ربائي ز قيد غم مخفي.

که نيست مصلحت وقت دستگاري ما.

معني : غم مخفي کان آزادي جي تڙپ نه ڪر ڇو ته معشوق جي غم کان آزادي
ماڻھ ۾ ڪا به پلائي نه آهي.

غزل 31

تالب نگذارد لب ساغر بلب ما.

افسرده شود شيشه بزم طرب ما.

معني : جيستائين ساغر جو ڇپ اسان جي ڇپ کان نه ٽوڻي ته اسانجي هر پيالا
ڪچهري ۾ ڪو مائجڻ اچي وڃي ٿو.

تازنگ ذواڻي دل ما صيقل عشق است.

خورشيد برد نورز مهتاب شب ما.

معني : جيستائين اسان جي دل بيماري جو عشق روات آهي اوستائين سڄ به اسان
جي رات واري چنڊ کان روشني حاصل ڪندو رهندو.

الف) از دامن اميد تو کو تاه نه گردد.

چندانکه کنی خرد تو دست طلب را.

معني : الف) تنهنجي اميد جي دامن کان پوئتي ڪونه ٿيندو اي عقل تون کڻي
ڪيترو ان مطالب جي مدد ڪرين.

ب) تا صبح بودنشه مستي بودش باد.

هر کس گر کشد جرعه مارا بلب ما.

معني: (ب) صبح تائين مستي جو نشو و نما رهندو جيڪو اسان جي چپ لڳل اوڀر مان ڏيک ڏيندو

چندانڪ زدم تيشه چون فرهاد درين کوه،
شيرين نه شد از شربت مقصود لب ما.

معني: هڪيترائي تيشا فرهاد وانگر هن جبل کي لڳايم پر منهنجا چپ مان نه ٿيا سندن گهريل شربت جي ڪري.

مازاده خاکيم چو خاكي شده مخفي،
بيهوده مکن فکر زاصل ونسب ما.

معني: اسين سڀ مٽي جي پيداوار آهيون انهي ڪري مخفي مٽياري ٿي وئي آهي انهي ڪري اجايا فڪر اصل ۽ نسل وارا فڪر نه ڪر.

غزل 32

ريخت بر خاک مذلت بسکه آبروئي ما،
آبروئي خود نيايد رنگ ما بروي ما.

معني: اسان جي تمام گهڻي عزت مٽي تي هارجي ڏليل ٿي وئي آهي هاڻي عزت وري اسان جي منهن تي پنهنجي اصل رنگ کي ڪونه آڻيندي.
گر بفرق مانهد صد کوه محنت روزگار،
چين پيشاني نه بيند گوشه آبروئي ما.

معني: جيڪڏهن اسان جي سيند تي سوين تڪليف جا پهاڙ زمانو آڻي رکي ته به اسان جي پيشاني آرام واري پرنء جي ٿوري حصي کي حاصل ڪري نه سگهندي
پنجه غم سالها شد پنجه صبرم نفاقت،
رستم وقت خود است اين قوت بازوئي ما.

معني: غم جو چنڊو ڪيترا سال هليو (پر) صبر جي چنبي کي ٽوڙي نه سگهيو
بيشڪ اسان جي بازو جي طاقت پنهنجي وقت جي رستم آهي.
از بری خاطر آزاری فلک تاکی می توان،
این قدر سر گشته درعالم بجست و جوئی ما.

معني: آسمان دل آزاری (جو عمل) ڪيستائين ياد ڪري سگهندو ۽ هيترو اسان جي ڳولا لاءِ دنيا ۾ پریشان ٿيندو رهندو.

بهر بوئی پیر بن چشم تمنا شد سفید،
آخرش آی باده تو بکره نظر کن سوئی ما.

معني: پهراڻ جي بوءِ جي سڪ لاءِ ست جي اک سفيد ٿي وئي آهي (حضرت يعقوب عليه السلام جي حال ڏانهن اشارو آهي) 2 نيٺ اي شراب تون نا پسندیده نظر ٿي اسان ڏانهن ڪن.

ديوان مخفي

دل ضعیف و غم قوی تنہا درین عشرت سرا،

وائی گر مخفی نبودی صبر ہمزانوی ما.

معنی: دل ضعیف غم طاقتور ۽ اکیلائی هن گذر گاه پر افسوس اي مخفي جي صبر اسان سان گڏ نه هجي ها.

غزل 33

ساقی نفسے بخش دل مرده مارا،

از می بده آبی گل پژ مرده مارا.

معنی: اي ساقي هڪ پ ساه ته اسان جي مثل دل کي عطا ڪر اسان کي ڪجهه

شراب (عشق مدهوشي) مان گلابي پاڻي هن پریشان دل کي ڏي

عمر يست که بلبل بچمن نغمه سرائيست،

ره نغیست درین باغ مگر باد صبا را.

معنی: (پوري) عمر بلبل چمن ۾ نغمه گو آهي باغ ۾ رات ئي ڪونه آهي سوائي

صبح جي هير جي.

بادر دکن الفت نفس چند مسیحا،

بیدرد توان بود توان داشت دوارا.

معنی: ڏک سان محبت ڪر ڪجهه گهڙيون اي مسيحا (تباہي ڏک ٿي سگهين ٿو

اهائي ڏک) تنهنجي دوا آهي (بي درد ٿي دوا حاصل ڪري سگهجي ٿي).

ای صبح خدارا نفسے پرده نشین باش،

تا آه زند بر بدف این تیر دعا را.

معنی: اي صبح خدا جي واسطي ڪجهه وقت گجهو ٿي وڃ (جيئن سحر باقي رهي

جيڪو دعا جي قبول ٿيڻ جو وقت آهي) ته آه جو تير پنهنجي نشان تي دعا جي

صورت ۾ لڳي (يعني روئي رڙي دعا قبول ڪرائي).

دردا که بامید شفا بادل بیمار،

مردیم وندییم درین خانه شفا را.

معنی: اهو درد جيڪو شفا جي اميد سان دل بيمار سان گهريو ويو اسان مري

وياسين پر شفا ڪونه ڏنيسين هن شفا خانه ۾.

کافیست مرا خجلت جرمم زترجم،

بگذر زسر جرم گنهگار خدارا.

معنی: منهنجي ڦڪائي لاءِ اهو ٿي ڪافي آهي ته پنهنجا گناه بجاءِ عمل جي رحم

رستي بخشايان ٿو انهي ڪري خدا جي گنهگار بندي جي گناهن کان درگذر ڪر

چو ته التائب من الذنب کيمن لادب له)

مخفي مڪن انديشه زييدا دڪ درحشر،

از شاه بيسه بيش بود قرب گدا را.

معني: مخفي ظلم جي ڪري نڪر نه ڪر چو ته بادشاه کان حشر جي ميدان ۾ گدا کي وڌيڪ قرب حاصل هوندو (5 سو سال کان اڳ بهشت ۾ ويندو) مسڪين جي دنيا ۾ بادشاه کان دوري ۽ امير جي قرب واري فرق ختم ٿي ويندو.

غزل 34

گرم غضب چه ميکنی نرگس مست ناز را،

ناز و کرشمه بس بود دل شده نیاز را.

معني: مست نرگس نيٺن سان ناز ڪري تازي ڪاوڙ چوڻو ڪرين نياز مند دل لاءِ ناز ۽ ڪرشمه ٿي ڪافي آهن.

رشته دل گره گره شد بدرون سينه ام،

بسکه بدل گره زدم آه جگر گدا را.

معني: منهنجي سينه ۾ دل جو ڏاڳو ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو ڳريل جگر جي آه جي چٽي دل کي لڳايم.

ای که بعیش خفته درد و غمی ندیده،

از دل دردمند پرس حال شب دراز را.

معني: عيش سان سهل وارا تو ته ڏک ۽ غم ڏٺوئي ڪونه آهي (ڏکائيل کان رات جي ڊگهائي جو حال پڇ).

بهر نماز هر کجا روئے بقبله آورم،

طاق دو بروثیت کنم سجده سجده که نماز را.

معني: جتي به جنهن نماز پڙهڻ لاءِ قبلي ڏانهن منهن ڪيو اٿم اتي تنهنجي ٻن پروڻن جي وچ واري پيشاني تي خالي حصي (پيشاني) کي سجدتي گاه بنايو اٿم سجدو قبلي کي نه پر قبلي جي مالڪ کي قبله مسجود اليه آهي نه مسجود له (ان تعبدوالله کانگ تراه)

اذیس کس چه میروی بانگ جرس چه میکنی،

باده ره محبت است قافله حجاز را.

معني: هي جي پليان چوڻو ڏوڏين گهندا جا آواز چوڻو ٻڌين حجازي قافلي جي رهنمائي محبت آهي (معصوم شهزادي اورنگزيب جي نياڻي آهي اسلام محبت آهي اها اورنگزيب جي تعليم هئي)

بار نشاط عافیت زان نه نهم که عاقبت،

مجرم نکته کنند محرمیان راز را.

معني: چڱ پلائي جو خوشي سان واسطو نه آهي (پلي عشق جي بيماري هجي) جو ان جو نتيجو (عشق جا دشمن) مجرم تمنا هئندا راز دارن کي (عشق جي بيمارن کي محبت جي بيماري محبت واري عافيت کان وڌيڪ آهي)
 غنچه صفت شگفت دل از سخن تو مخفيا،
 تقويت سخن نما طبع سخن طراز را.

معني: اي مخفي تنهنجي چوڻ مان دل جو باغيچو گلن وارو ٿڙي پيو (ذهن کلي ويو) بيان جي طاقت ڏيکار بيان جي ڄاڻو طبيعت واري کي (شعر جي طاقت ڏيکار طبعي شاعر کي) (علمه البيان)

غزل 35

بي روئي يار باده بنوشد کسے چرا،
 197 روئي ریا بعشق برو شد کسے چرا.

معني: دوست جي حضور کانسواءِ ڪو شراب ڇا لاءِ پئي ديدار کانسواءِ مٿس عشق جو ظهور ڪيئن ٿيندو.

نه ناله بسينه وني اشک حسرتے،
 بروی بلبان بخرو شد کسے چرا.

معني: نه سيني ۾ (سورجي) سوت کان رڙ نه اکين ۾ پریشاني وارا لڙڪ، ته پوءِ بلبان جي اڳيان انهن جيئن ڇا لاءِ ڪو دانهي ٿو.
 بربرگذر بباد نهاده چراغ عمر،
 بر تن لباس فکر نپو شد کسے چرا.

معني: رستي تي طوفان سامهون عمر جو ڏيو رکيل پيو آهي (ته پوءِ پنهنجي بدن تي فڪر جي پوشاڪ نٿو پائين ڇا لاءِ) فاني عمر کي سڃايو ڪرڻ لاءِ فڪر جي ضرورت آهي)

روز ازل چوگشته مقدر نصيب کس،
 چندین بدیک حرص بجا شد کسے چرا.

معني: (جڏهن) هر ماڻهو جو ازل جي ڏينهن کان نصيب مقرر آهي (ته پوءِ) حرص ۾ هيتر وڌيڪ وانگر ماڻهو ٿي ڇا لاءِ.

مخفی چو روز غیر نهفتن زدانش است،
 راز درون خویش بپو شد کسے چرا.

معني: مخفي جڏهن ڏينهن جيئن ظاهر ٿيل عقلمندي آهي (ته پوءِ) پنهنجي اندر جي راز کي لڪائجي ڇا لاءِ (عقيدو يعني الله تعالا جي محبت نه لڪائڻ گهرجي ڏڪر جهري طرف اشارو آهي).

غزل 36

کاوش بیبوده ای فصاد تاکی ریش را،

در محبت نیست تاثیر جراحت نیش را.

معنی : ای سیر وارا تنهنجي محنت هن ٺٺ کي (لاڙڻ واري) اجائي آهي اها
کيستائين محبت جي ٺٺ کي (لاڙڻ پر) جراحت جي نشتر (سیر وجهڻ) جو اثر
ٿيندو ئي ڪونهي.

زخمهائي دل زمرهم رونمے آرد بهم،

سوزن الماس بايد زخم پيش پيش را.

معنی : دل جا زخم مرهم جي پتي سان نه پرپا هنن کي الماس جي سٺي ڪپي
ڪيترا به پراڻا هجن.

بسکه در راه محبت تشنه خون خودم،

تازه می سازم بناخن زخمهائي خویش را.

معنی : محبت جي راه پر پنهنجي خون جو پيپاسي آهيان انهي ڪري پنهنجن اهريل
زخمن کي پنهنجي ئي نهن سان تازو ٿو ڪريان (عاشق دردن لاءِ پيدا ٿيو ۽ سندس
کاڌو ئي زخم).

دل اگر ازنا صبورے از کف مارفت رفت،

پاسبان در کار نبود خانه درویش را.

معنی : جيڪڏهن دل بي صبري جي ڪري وڃي ٿي ته وڃڻ ڏينس (مرح ڏينس)
فقير جي گهر جي نظرداري لاءِ چوڪيدار ڪٿي هوندو آهي. (جان دي دي بهي
اسي کي ته حق تو به هي ڪه حق ادا نه هوا)

عمر شد حرف بوائي وقت رفتن در رسید،

پیروی تا چند مخفی نفس کافر کیش را.

معنی : عمر حصن پر گذري وئي وقت وڃڻ جو پهچي چڪو کيستائين مخفي
نفس نسوري ڪافر جي پيروي ڪجي (لڌه نفس مرده مرد مرده نفس لڌه مرد)

غزل 37

سخت دشوار است گفتن معنی نا گفته را،

سوزن الماس بايد گوهر نا سفته را.

معنی : حقيقت جيڪا چيل ٿي ڪانهي ان تي ڳالهائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي بي سوراخي
موتي کي سوراخ لاءِ هيري جي سٺي ڪپي.

ميکنند گر ناله بلبل در چمن عيبش مکن،

سیر گلشن بنشکاند خاطر آشفته را.

معني: جيڪڏهن بلبل چمن ۾ رڙي پئي ته انکي عيبدار نه سمجه اها باغ جي سير
جي برڪت آهي جنهن سندس پريشان حالي کي کولي ڇڏيو آهي.

پنجه همت نگیرد دامن یاس و امید،
چون زلیخا گز بچنگ آریم عمر رفته را.

معني: همت جو چنبو اميد ۽ نا اميدي (ايمان) کي مضبوط ڪندو زليخان وانگر
کٽي اسانجي ويل عمر موٽي اچي (ته به همت ايمان ڪهي).

عمر شد صرف شمار روز عمرای بی خبر،
چند چون طفلان نگهداری حساب رفته را.

معني: عمر ويٺي هلي عمر کي اڄ سمجهه اي بي خبر (صبحائي ڪونهي) ٻارن
وانگر مفتي کي ڪيترو ڳڻيندين (صبحائي ڪونهي پوءِ ڇا جو مفتو).

مخفيا اشکے ز چشم ترک بے حاصل بود،
گردبد جاروب مژگان خانقاه رفته را.

معني: اي مخفي لڙڪن جو اکين مان نه وهڻ بي فائدگي آهي کٽي تو کي پنهنجي
دريار جي بهاري ڏيڻ پٺئين سان ڏيارين. (يار اڳيان رڻ حاصل باقي لا حاصل)

غزل 38

حيوان کند پرده نشین چهره نور افشان را،
پنجه در پنجه مژگان کندم مژگان را.

معني: پردي دار زنده ڪري ٿو روشن منهن کي، چنبو چنبي سان ۽ پرون پرن سان
گڏيل.

دوش بر دوش رود دانه اشکم ز نظر،
حلقه در حلقه بود سلسله طوفان را.

معني: چنبو چنبي سان ۽ پرون پرن سان گڏيل ڪلهو ڪلهي سان تڏهن به لڙڪن
جي لڙهي پئي ڏسجي ڪلهو ڪلهي سان (تڏهن به) لڙڪن جو ٿڙهو نظر پيو اچي
ڪچهري سان ڪچهري پئي ٿئي (تڏهن به) طوفان جو سلسلو جاري آهي
ميڙاڪي سان ميڙاڪو تڏهن به طوفان اندر جو جاري

بی مه روی تو روشن نه شود خانه دل،
بنی سر زلف تو ایمان نه بود ایمان را.

معني: تنهنجي چنڊ ائين منهن کانسواءِ دل جو گهر روشن ڪونه ٿيندو تنهنجي
ڊگهن وارن کانسواءِ ايماندارن جو ايمان مڪمل ئي ڪونه ٿيندو (حضور جي ذلت)

غنچه شیرین نکند لب ز تبسم بچمن،
برز خونتاب جگر تا کند دا مان را.

معني : مڪڙي جو چپ چمن ۾ ملائي جي مرڪ نه ڪري سگهندو ڦٽيل جگر اسان جي پلانڊ کي رتورت نٿو ڪري

نالو آهسته ڪه خاموش محبت مخفي،

صيد صياد ڪند بلبل خويش الحان را.

معني : رڙ آهستي مڪر چو ته محبت ۾ خاموشي ۽ مخفي جو نالو آهي خاموش محبت مخفي جي آهي شڪاري هميشه بلبل سهڻي ڳائڻ واري جو شڪار ڪندو آهي (ذڪر سريءَ جو بيان)

غزل 39

آتش عشق تو در دل بلبل و پروانه را،

ماده شوق تو بربل ساغرو پيمانه را.

معني : تنهنجي عشق جي باهه بلبل ۽ پرواني جي دل ۾ آهي تنهنجي شوق جو ماده (اصل) گلاس ۽ پيالي جي چين ۾ آهي (مدهوشي ۾)

از شڪنج زلف تو حاصل نشاط (نشد) و آرام دل،

عاقبت ڪردى بيا زنجير اين نادان را.

معني : تنهنجي وارن جي گنج ڪري دل کي آرام حاصل ٿئي ٿي نيٺ هن چري کي زنجير پير ۾ هڻي ڇڏ.

ديده را از اخت دل گنجائش اشڪ نما ند،

تابڪي لبريز خون دارم من اين پيمانه را.

معني : اکين کي دل جي ٽڪر ٽڪر ٿيڻ ڪري لڙڪن وهائڻ جي گنجائش ٿي ڪونه آهي ڪيستائين هن ماڻهي کي آئون خون سان پر بندو رهندس.

بعد ازين مخفي ترا بايد در آتش زيستن،

کاش افشان ڪرده از راه شفقت خانه را.

معني : انهي ڪري مخفي تو کي باهه ۾ زندگي گذارڻ گهرجي اي افسوس جيڪڏهن پنهنجي مهرباني سان پنهنجو لڪائو ظاهر ڪرين.

غزل 40

آتش افروز شده تا پر پر وانه ما،

روشنائي ند بد شمع بکا شانه ما.

معني : جڏهن باهه اسانجي پرواني جا پر ساڙهي ڇڏيا هائي اسانجي آڪيري ۾ ڏيو روشني ڏيئي ڪونه ٿو.

ديد تا چند افشانده در اشکم صد حيف،

مفت رفت از کف ما گوهر يکدانه ما.

ديوان مخفي

معني : افسوس مهنجي اکين مان ڪجهه موتي لڙڪن جا چڻي پيا سوين لٽڪارين
مفت منهنجي هٿ مان موتي جو دائو ويو هليو.

بسڪه افسانه بجر توز حد افزون ست،
عمر شد آخر و آخر نشد افسانه ما.

معني : تنهنجي جدائي جي ڪهاڻي تمام گهڻي حد کان ٻاهر آهي عمر ته ختم ٿي
پر اسان جي ڪهاڻي ختم نه ٿي.

مٿي عشرت بهريغمان دگروده ساقی،
که ز خونناب جگر پر شده پيمانه ما.

معني : آب حيات بحر عميق جو ٻيهر پيار اي ساقی ڇو ته منهنجو جگر خوني جو
پيمانو پورو ٿي ويو آهي.

بگشا سلسله عشق که از جذبہ عشق،
غیر ز بغیر بنا شد دل دیوانه ما.

معني : عشق جي لڙي کول ڇو ته عشق جي جذبي بغیر زبغیر جي اسان جي دل
ديواني نه ٿيندي

کشتی عمر فرورفت بطوفان اجل،
رفت برباد فنا عاقبت این خانه ما.

معني : عمر جي ٻيڙي ٻڏي وئي اجل جي طوفان ڪري آخر هي گهر فنا جي هوا ۾
اڏي ويو.

مخفيا تاز جگر شعله برا فرو ختہ،
گشته بستان ارم گو شد ويرانه ما.

معني : اي مخفي تازو پڙڪو جگر ۾ هريو آهي جنهن جي ڪري اسانجو ارم
مسڪن باغ ويرانو بنجي ويو.

غزل 41

گر پرده بر فتد ز گل تازه داغ ما،
آتش فتد ز رشک بگلهاز باغ ما.

معني : جيڪڏهن پردو گل کان پوي اسان جي تازي داغ تي ته ٻاهر رشڪ ڪري
اسان جي باغ جي گلن کي ساڙي ڇڏي

با آنگه سر زدا ز دل من شعلهاں آه،
روشن نشد ز باد حوادث چراغ ما.

معني : هن حال ۾ جو منهنجي دل مان آه جا شعلا نڪرن پيا (پر) تيز هوائن جي پيدا
ٿيڻ ڪري اسانجو ڏيون نه هريو (اندر جي صحيح هجڻ باوجود خار جي اثرات ڪري
مقصود نه مليو)

ما را بکوه ودشت و بیابان قرار نیست،

سودائے عشق کرد پریشان دماغ ما.

معنی: اسانکي پهاڙ پوئن ۽ صحرائن ۾ آرام نه آهي (چوتو) عشق جي سودا اسان جي دماغ کي پريشان ڪري ڇڏيو آهي.

پرورده غمिम بغم خو گرفته ايم،

باشد محال عشق ز محنت فراغ ما.

معنی: اسان غم وارن جا پاليل آهيون (انهي ڪري) غم عادت بنجي ويو آهي (انهي ڪري) اسان لاءِ اهو محال آهي جو عشق جي تڪليف کان پاڻ کي آزاد ڪريون. (غم وارا پاليندڙ مائٽ يا استاد)

اوراق عمر ما به محنت بباد داد،

غمبائی روزگار همان در سراغ ما.

معنی: اسان جي عمر جا سمورا اعمال نامہ تڪليف برباد ڪري ڇڏيا (انهي ڪري) زندگي جا غم اسان جي ڳولا ۾ آهن (شرع جي محنت نه قبول آخرت جا غم حملي آور ٿين ٿا).

مخفی مجوز بادۂ ما نشه نشاط،

کز خون دیده گشته لباب ایاغ ما.

معنی: مخفي شراب جي نشي مان تازگي طبع کي نه ڳول چو ته نيٺن جي نير وهڻ اسان لاءِ مدهوشي مقصود ڪري ڇڏي آهي.

غزل 42

عافیت را نیست چون اندیشه در مان ما،

داغ رسوائی منه بیهوده غم بر جان ما.

معنی: جڏهن عافيت کي اسان جي علاج جو فڪر ٿي ڪونهي ته اجائي غم جي اسان جي حياتي تي خوري جي تهمت نه لڳاءِ (عافيت بيمار عشق لاءِ نه آهي ته پوءِ يار جو غم وڃي اها تهمت آهي عشق غم تهمت آجيڪا عاشق لاءِ خوري آهي).
در شب يلدا اگر شمعے بنا شد گو مباش،

ز آتش دل روشن است اين کلبه احزان ما.

معنی: جيڪڏهن اونڊاهي رات ۾ شمع نه آهي ته پل نه مڃي دل جي باهه جي ڪري اسانجي غم جو گهر روشن آهي.

جستجو کم کن دلا کز دولت دون ہمتان،

نشہ آسودگی عنقا است در دوران ما.

ديوان مخفي

معني: اي دل جستجو ڪر، چو ته گهٽ همت وارن جي حڪومت ۾ آرام جو نشو و نما ٿي ٿو. (اسان جي وقت ۾ واه واه عجيب نڪتو آهي. ڪمزور حڪمران جي حڪومت ۾ فتنو هوندو آهي. انهي ڪري آرام ڪون هوندو آهي. عاشق جي حڪمراني (عشق) ۾ يار جي جدائي جي تڙپ هوندي آهي. ته اتي همت ڪپي انهي ڪري غم عاشق جي متاع بي بها يعني بي آرامي خفي بي آرامي جي حصول کي ظاهري حڪمرانن جي ڪمزوري ظاهر ڪري اهل دل جي صف ۾ پنهنجو مقام ٻڌائي ٿي). (عاشق بي همت ٿيو ته تر دد ايندو جيڪو ڪمزوري آهي. ۽ فتنو ظاهر ٿيندو).

کي گياه خرمي رويد که در هنگام کشت،

ريخته در خاک ذلت تخم ما ديقان ما.

معني: ٻلو فصل ڪيئن پيدا ٿيندو تازگي جي پوک ڪيئن ڄمندي. جڏهن پوکي جي وقت اسان جي هاري ٻج کي خراب زمين ۾ هاري ڇڏيو.

مشڪلي ڪردی زما اسلام در محشر قبول،

گر نبودی همچو کفري شاهد ايمان ما.

معني: جيڪڏهن ڪفر وانگر اسانجي ايمان جي گواهي نه ڏي ها، ته محشر ۾ اسانجو اسلام مشڪل سان قبول ڪريو ها. (بهترين توجهه آهي نفي واثبات ڏانهن اشارو آهي اول نفي آهي بعد ۾ اثبات نفي نه هوندو ته اثبات ڪونه ٿيندو لا اله جي نفي الا الله جي اثبات جو نالو ايمان آهي).

کشتيم ثابت نمانده در محيط عافيت،

بسکه هر لحظه افزونست موجّه طوفان ما.

معني: عافيت جي بحر ۾ ٻي ڦران ۾ منهنجي پيڙي ثابت رهي نه سگهي (عافيت حاصل نه ٿي) منهنجي طوفان جيون موجون هر گهڙي تمام گهڻو وڌن پيون.

ريختم مخفي ز بس خوناب دیده در چمن،

امتیازی نیست در خار و گل بستان ما.

معني: مخفي رتول رت تمام گهڻو پنهنجي اکين مان چمن ۾ هاري ڇڏيو. انهي ڪري اسانجي باغ ۾ ڪنڊي ۽ گل ۾ ڪوبه فرق ڪونهي. (چو ته پنهي جي پيلاس ساڳي رت مان اجهائي آهي پئي خون پيا آهن).

غزل 43

ای خدا کام دل بخش مسلمان را،

بیش ازین داغ منہ سینۀ بریانی را.

معني: اي خدا مرادون دل جيون عطا ڪر مسلمانن کي هن کان وڌ سيني پڳيل کي داغ نه ڏي (زيب النساء مخفي جي والد کي حڪمراني جيڪا عطا ٿي، اها ڪائس

اڳ ۾ نه پوءِ ڪنهن نه هندستان جي حڪمران کي عطا ڪانه ٿي، حتاڪ انگريز به
افغانستان جيڪو اورنگ زيب جي ما تحت هو پر انگريز حاصل ڪري نه سگهيا.
ان حالت ۾ به سندس دوربين نظر مسلمانن لاءِ تمنا ۽ درد جو داستان هن شعر ۾ بيان
ڪيو آهي. جيڪو سندس دور کان پوءِ ستت ئي شروع ٿي ويو پورو هندوستان غير
ملڪي طاقتن جي قبضي ۾ اچي ويو)

بعد ازين تاب وتوانائي بجر انم نيست،

ساز آزاد ز غم عاجز و حيراني را.

معني: هن کان وڌيڪ جدائي جي سهڻ جي مون ۾ طاقت نه آهي، انهي ڪري هن
عاجز ۽ حيران کي غم کان آزاد ڪر (آزادي جدائي جي غم کان يعني وصال لاءِ
آخري تڙپ هي بيت زيب النساء جي موت تي دلالت ٿو ڪري موت لاءِ تڙپ)
هن تواني ڪه رهائي دهی از قيد ستم،

تو ڪه از چاه بر آري مه ڪنعاني را.

معني: تو ۾ ظلم جي قيدخانه مان ڇڏائڻ جي طاقت آهي تنهنجي ذات اها آهي،
جنهن ڪوه مان ڪيرايو ڪنعان جي چنڊ کي (يوسف عليه السلام جي ڪوه مان
نڪرڻ جي طرف اشارو آهي)

مجمع اشک من از گريه پريشاني شد و رفت،

از کرم جمع کن اين مست پريشاني را.

معني: هاڻي ته منهنجي اکين مان سمورا لڙڪ پريشاني جا ختم ٿي ويا آهن، هاڻي
پنهنجي مهر باني سان هن مست پريشاني کي گذار.

بشگفاند گل اميد تو مخفي به چمن،

آنکه گلزار کند آتش سوزاني را.

معني: اي مخفي چمن ۾ تنهنجي اميد جي گل کي کوليو ويندو، اهو ئي آهي جو
ساڙيندڙ باهه کي باغ بنائي ٿو. (اشارو خليل الله عليه السلام ڏانهن) عشق باهه کي
باغ ڪيو.

غزل 44

داغ نو تومن نهم جان و دل ڪباب را،

رونق تازه می دهم مملکت خراب را.

معني: تنهنجي (جدائي) جو داغ پنهنجي سامه ۽ ڪباب ٿيل دل تي رکان ٿو.
پنهنجي ويران حڪمراني کي نئين رونق عطا ڪريان ٿو.

خون جگر فشانده ايم در ده جستجو بے،

تا که گرفت دست من دامن آفتاب را.

ديوان مخفي

معني : طلب جي دنيا جي رستي ۾ جگر جو رت پکيڙي ڇڏيو اٿئون، انهي ڪري ته جيئن منهنجي مدد ڪري سج جي پلاند پڪڙائڻ ۾.

مرهم زخم سينه روشني دوديده،
گرم غضب چه ميگني نرگس نيمخواب را.

معني : منهنجي سيني جي زخم جو مله آهين پنهائي اکين جي روشني آهين سخت ڪاوڙ ڇوڻو ڪرين اڌ ننڊ واري نرگس سان. (نيٺن سان)
جان زد لم گرفتہ دل ز کفم ر بوده،
بهر خدا بر فگن از رخ خود نقاب را.

معني : منهنجي ساهه دل کان وٺي وٺين ۽ دل هٿن مان ڪسي وٺين، خدا جي واسطي پنهنجي منهن مبارڪ تان پردو ته لاهه، (خلق جي دنيا ڇڏي امر جي دنيا قبول ڪرڻ سان ٿيندو). (الا له الخلق والاامر)

مخفي درد مند تو دل نعمت سپرده است،
صرف دوديده کرد و رفت قطره خونناب را.

معني : تنهنجي درد مند مخفي دل جي نعمت تو کي سڀني ڇڏي آهي، صرف ۽ اڪيون ملائي رتور تي رواني ٿي ويئي آهي، صرف خون جو قطرو کڻي رواني ٿي وئي آهي.

غزل 45

چند کني نقاب رخ طره مشك سائي را،
برد رعبه تا يکے قفل کليسه بائي را.

معني : تازي مشڪ مثل منهن کي ڪيترو نقاب ۾ ڪندين ڪعبه جي دروازي تي ڪيستائين ڪليسان جو تاڙو ڏيندين (مشڪ کي پردو ڪونه روڪي سگهي ٿو، ڇو ته خوشبو نڪريو اچي ڪعبه سج ڪليسان جو تاڙو ٽٽي ويو دين منسوخ مراد معشوق الله تعالا جو خوشبو وانگر ڏسجي ڪونه ٿو پر رکي نه ٿو سگهي، ڪعبه وانگر دلائل رکي ٿو ۽ ڪليسان جي قفل جي رڪاوٽ نٿو قبولي). (ڪعبه معشوق جو رخ)

گرم رو محبتی در راه وادی طلب،
مرهم خارو خس نهد آبلهائی پائے را.

معني : طلب جي وادي جي واٽ ۾ تازي محبت کڻي وڃ، انهي سفر ۾ پيرن جي چالن جي مرهم پتي رستي جا ڪڪ ۽ ڪنڊا ڪندا.
شب به شب بباد تو مرد مک تو دیده ام،
غوطه بخون دل دهد اشک گهر نمائی را.

معني : سموري رات تنهنجي ياد ۾ تنهنجي نيٺن جيون ونيون ڏليون اٿم دل جي رت جي دريا مان موتي هاڻا لڙڪ وهندا رهيا.

در تن تازه ام شڪست ناک سعی ام بنوز،
چون ز گره نگشت سست بخت گره کشائی را.

معني : بدن صحيح اٿم پر سندر عمل شڪست وارو هن وقت آهي. سندر مست بخت جو ستارو اڃا ستاري کوليندڙ کان ڪونه کليو آهي. (هڏا ربي خليل الله عليه السلام جي جواب وانگر ستارن کان نه ستاره ساز کان گهري ٿي.
هر نفسم کند ز اشک مردمکم ضييا فتنه ،
شيوه مرد می بود مردم کد خدائے را .

معني : هر وقت منهنجي اکين جي وٺين مان لڙڪ مهمان نوازي ڪن ٿا، انهي ڪري ميزباني جو شان گهر ڏئي هميشه رکندو آهي. (انهي ڪري لڙڪن جي مهماني بند ڪرڻ منهنجي شان جي خلاف آهي لڙڪن جي چرون جي اچل دوزخ کي حشر ڏينهن پوئتي هٽائيندي)

نالہ بهار بگسلد از پی ناله د گر،
تا بکند دلیل ره زمزبائی وائے را.

معني : بهار (خوشي) واري رڌهي رڌڙانهن رڌهي ٿي انهي لاءِ ته ان رستي ڏهڻ واري جي دروازي جو دليل پنهنجي (محبوب جي ملاقات جو نسخو مسلسل روج ۽ راڻو جي اهو تسلسل نه هوندو ته ڏهڻ جو دروازو ڪونه کلندو. ۽ مسافر سونهون ويڃائيندو ڏهڻ ۾ غرق ٿي ويندو. (درين ورڇ ڪشتي فروشد هزار ڪه پيدا نه شد تختء بر ڪنار سعدي رح)
نيست عجب اگر شود بنده عشق کامران،
سايه جم نشان بود بال وپر بمائے را.

معني : اها عجب جي ڳالهه ڪانهي جو عاشق (عشق جو غلام) ڪامياب ٿئي پوءِ ته ان جو ساڻو جر وارو ٿي ويندو ۽ سندس ڪنڀڙائيون ۽ ڪنڀ هما وارا. (عشق جو ڪامياب پاڻ ۽ سندس لوازمات سڀ ڪامياب)
بر سر دار عاشقے جان بغم تو باخت دل،
ره بدلم نيافت کس لذت پانهائے را.

معني : ڦاسي جي تختي تي عاشق پنهنجو ساهه قربان ڪيو دل سان خوشي سان تختي تي پير رکڻ جي جيڪا لذت دل محسوس ڪئي. اها ڪوبه حاصل ڪري نه سگهيو آهي.

چهره اشک لاله گون میدهدم ز دل خبر،
شسته بغون دیده ام جام جهان نمائی را.

معني: ڳاڙهه منهن لڙڪ مونڪي دل جي خبر ٿا ڏين ته منهنجي اکين جي خون سان منهنجي منهن کي ڏٺن ٿا.

زمزمه محبت گشت فزون ز بند غم،

کنج قفس چمن بود مرغ چمن سرائے را.

معني: غم جي ٺڪر ڪري منهنجي محبت جي ڏهڻ اڃا وڌي آهي چمن جي پنڃري جي ڪنڊ چمن جي پکي لاءِ باغ آهي.

مخفي: اگر تاکاذبي در ره عشق بآن بيا،

از سر صدق سجده کن آن بت دلربائي را.

معني: مخفي جيڪڏهن تون عشق جي دنيا ۾ ڪوڙي نه آهين ته پوءِ ظاهر ظهور اچ سچائي واري مٿي سان ان معشوق بت کي سجدو ڪر.

غزل 46

بمن نتمود گر بختم ره کوئي سلامت را،

ز جست و جوئي خود پيدا کنم راه سلامت را.

معني: جيڪڏهن مونڪي منهنجي بخت سلامتي واري گهٽي جي واٽ نه ڏيکاري ته پنهنجي ڳولا سان پنهنجي لاءِ ملامت جي واٽ پيدا ڪندس.

بريزم خون دل چندان بمحشر از پشيماني،

ز رشک جنت الماوي کنم دشت قيامت را.

معني: محشر جي ميدان جي پشيماني ڪري پنهنجي دل جو خون ايترو وهائيم جو مقابلي جي ڪري بهشت کي بنائي ڇڏيان ميدان قيامت. (نيڪن لاءِ قيامت بهشت آهي)

زدفتر بائي عصيانم نماند نکتہ باقي،

اگر قدری بودد رروز حشر اشک ندامت را.

معني: منهنجي نافر مانين جي دفتر ۾ ڪجهه نڪتہ به باقي نه رهيو آهي جيڪڏهن ڪجهه آهي ته اهو محشر جي ميدان ۾ ندامت جي لڙڪن لاءِ آهي. نهال دولت دنيا مذلت باري آرد،

بصد ملک شهنشاهي مده نهج قناعت را

معني: دنيا جي حڪمراني جو اصل ٿل ڏالت آهي انهي شهنشاهي جي سوين ملڪن جي مقابلي ۾ قناعت جي ڪنڊ نه ڏجان.

بر آرم گر ز دل آبي زروئي درد در محشر،

دهد برباد حسرت خاک صحرائي قيامت را.

معني: جيڪڏهن دل جي آه ڏک جي ڪري محشر جي ڏينهن ڪيان ته منهنجي
حسرت قيامت جي ميدان جي مٽي کي تباهه ڪري ڇڏي. (پس قيامت شو قيامت
هست اين جستن هر چيز را شرط اين است. اقبال (ح))

به محشر گر گناهت را به بخشد شفقت ايزد،

زگف آسان مده مخفي تو دامان شفاعت را.

معني: جيڪڏهن محشر ۾ تنهنجي گناهن کي پنهنجي مهر باني سان باري تعالا
بخشي ته به پنهنجي هٿ مان اي مخفي شفاعت جي دامن کي آساني سان نه
ڇڏجان.

غزل 47

غم می کند فزونی ای دوستان خدارا،

شاید نهفته ماند این را ز آشکارا.

معني: اي دوستو خدا جي واسطي ٻڌو منهنجو غم زيادتي پيو ڪري هاڻي گجهوراز
ممڪن آهي ته ظاهر ٿي وڃي.

مارا چون موم بگداخت اين آتش محبت،

تا چند با شدت دل در سينه سنگ خارا.

معني: محبت جي باهه ميڻ جيئن مونکي ڳاري ڇڏيو آهي دل کي سيني ۾
ڪيستائين سخت پٿر ڪري رکندين.

مرديم وگردش چرخ رحي نکرد بر ما،

تا کی توان بدشمن صاحب دلان خدا را.

معني: اسين مري وياسين آسمان جي گردش اسان تي رحم نه ڪيو اي دل وارا
ٻڌايو ڪيستائين دشمني هلي سگهي ٿي.

مستی و تنگدستی بد نام خلق سازد،

باطرز شه چه نسبت در ویش بینوا را.

معني: مستي ۽ تنگ دستي اها ته خلق ۾ بد نامي آهي باد شاهي طور طريقي سان
فقير بي ٿمري جي ڪهڙي نسبت (مستي به پرواهي جي نشاني. فقيري ضرورت
جو نالو ضرورت ۽ مستي گڏ عشق ۽ فقيري ۾ معشوق جي عشق ۾ پئي گڏ غير ۾
جدا انهي ڪري خلق (غير) وٽ خواري)

کشتی عمر بشکست در بحر نا امیدی،

مشکل که باز بینم دیدار آشنا را.

معني: عمر جي پيڙهي نا اميدي جي سمنڊ ۾ ٻڏي ويئي هاڻي يار جي وري جهلڪ
ڏسڻ مشڪل آهي. (نا اميدي ته اوڏي ٿين اميد کي)

حاصل نشد ڇو ته ڳاڻي ز تير تدبير،

تدبير را گذارم گردن نهم قضا را.

معني: ڏهن تدبير جي تير کي وري وري هٿ باوجود مراد پوري نه ٿي ته هاڻي تدبير ڇڏي تقدير اڳيان نمان ٿو.

بگذشت موسم گل شد نا لپائي بلبل،

تاكي شراب باقي يا ايها السكارا.

معني: گلن جي موسم وڃي هلي ۽ بلبل جي پڪار به هلي وڃي اي نشائي ڇا اڃا شراب باقي آهي. (ذڪر جي گونج ۽ دنيا کان غفلت جي نشي جو بقا دليل آهي گل جي سڳند تي بلبل جي رڙ ۽ عاشق جي مستي جو بقا ڪڍي حالات ان خلاف آهن)

برباد رفت درغم يا ران دخير عمر،

با شد ته گردش چرخ فرصت دهد شمارا.

معني: يارن جي عمر ۾ عمر جو ذخيره ويران ٿي ويو ٿي سگهي ٿو ته گردش زمان اوهان کي موقعو عطا ڪري.

اي خسرو زمانه بکشاده چشم بنگر،

در نامه سکن در احوال ملک دا را.

معني: اي زماني جا شاه وسيع اک سان ڏس سکن در نامه ۾ دارا شهنشاه ايران جي ملڪ جو احوال.. (هن بيت ۾ عڪس ڪتاب ۾ خرد زمانه لکيل آهي جنهن ۾ وزن ٽٽل ٿي انهي ڪري مون خرد مند زمانه سمجهي معنيٰ ڪئي جيڪا وزن ۽ مفهوم موافق نظر اچي ٿي اصل ڪتاب ۾ خسرو زمانه آهي اهو صحيح آهي)

ياران ببزم عشرت مخفي وکوي محنت،

با عافيت چه کارست درویش بينوارا.

معني: دوست ته عيش جي ڪچهرين ۾ آهن ۽ مخفي تڪليف جي گلي ۾ بي ثمري فقير جو خوشي سان ڪهڙو واسطو.

غزل 48

تا داد نويد از قدمت ابر چمن را،

بکشاد بپا بوسي تو غنچه دهن را.

معني: جڏهن ڪڪر چمن کي تنهن جي پير رکڻ جي مبارڪ ڏني ته پنهنجي منهن کي تنهنجي قدم بوسي کوليو. (مديني منوره جي طرف اشارو)

گر پرده شود دور زرخسار حسنت،

يوسف نه کند بار دگر حب وطن را.

معني : جيڪڏهن تنهنجن سهڻن گلن کان ڀرو ڪجي ته يوسف عليه السلام
ڪنهن جي محبت ترڪ ڪري ڇڏي ها (نبي صلعم بمقابل يوسف عليه السلام).
بيمار ٿرا نيسٽ علاجى بجزاز وصل.

بيفائده ڪاوش مڪن اين داغ ڪهن را.

معني : تنهنجي (محبت) بيمار کي وصل ڪانسواءِ ٻيو علاج ئي ڪونه آهي اڃا ڀو
پراڻي لٽ کي ڇيڙڻ جي ڪوشش نه ڪر.

گر دره تو سرمه آهون خطا شد.

زان نسبت زلف تو ڪند مشڪ ختن را.

معني : تنهنجي هلڻ واري رستي جي دز خطا جي هرڻ جي اکين جو سرمون ٻئي
انهي سبب تنهنجي گيسونن مان ختن جي مشڪ جي ٻوڙ ٿي اچي.

مقبول عزيزان شده ابيات تو مخفي.

نازم تو دهي داد درين عرصه سخن را.

معني : تنهنجا بيت مقبول ۽ پسنديده ٿي ويا آهن. مونکي اهوئي فخر ڪافي آهي
جو تو مونکي داد ڏنو انهي وقت ۾.

غزل 49

تاگرد بنا چشم تو بيداد گرے را.

آتش بدل افتاد نسيم سحرى را.

معني : تنهنجي اکين مان جڏهن ظلم جي پٺاڻي ته (نظر سان قتل ٿيو) ته
اسر (سحر) جي ٿڌي هوا (فرحت بخش) جي دل ۾ باهه وڪوڙي ويئي.

بس خضر که سیراب شد از چشمه حیوان.

چون باز کشادی تو دهان شکرى را.

معني : اهو ڪافي آهي جو خضر عليه السلام حياتي جي چشمي مان ڀڙ ٿيو آهي
(اهو انهي ڪري جو) (ان کي آب حيات چيو ويو) جڏهن تو پنهنجي ملي منهن مان
ان چشمي کي اوڀر بنايو.

مثل تو نه را دست خلف مادرايام.

اين حسن نه داده است ملک را نه پرى را.

معني : تنهنجي مثل ڪنهن به ماءُ ٻار نه ڇڻيو آهي اهڙو حسن نه ڪنهن ملائڪ
کي مليو نه ڪنهن پري کي.

بي واسطه سيلی نه زدم برخ امید.

کو یاز تو آ موخت فلک فتنه گری را.

معني : اميدن جي طرف اجايو سيلاب ڪونه لڳايو اٿم يا اميدن جي رخ ڏانهن واسطي ڪانسواءِ سيلاب ڪونه لڳايو اٿم آسمان ته توکائي فساد سڳيو آهي (جتي رخ سنڌي ظاهر ٿئي ٿو اتي سيلاب اچي وڃي ٿو نظام درهر هرهر ٿيو وڃي) جان من رود از دست تو مخفي نگهے کن،

مايوس مڪن از در خود ر بگذره را.

معني : تنهنجي مخفي جي زندگي هٿن مان وڃي پئي مهرباني جي نظر ڪر سائن ڪي پنهنجي دروازي تان مايوس ڪري موائج اهو توکان نه ٿيندو.

غزل 50

مده برباد از شانه سر زلف پريشان را،

مڪن سر گشته وادي توانيگ درد کيشان را.

معني : پنهنجي مٿي جي ڪليل وارن کي ڪلهن کان هيٺ ڇڏي (عاشق جي) بربادي نه ڪر درد وارن کي پنهنجي وادي پر حيران ۽ پريشان نه گهماءِ

نه گل ديدم نه بلبل راز اين بستان سرار فتم،
دعاي من صبا گوئي اگر بيني تو ايشان را.

معني : هن باغن واري جوءِ ۾ نه گل ۽ بلبل ڏٺا انهي ڪري ڇڏي ويس (سڀ فنا ۽ مري ويا) اي صبا (صبح جي هير) دعا (سلام) ڏجان جيڪڏهن انهن کي ڏسين.

زبس آه و لغاتان کردم زهن بيگانه شد بختم،
خود بيگانه من کردم بزور دست خویشان را.

معني : تمام گهڻيون آهون ۽ دانهون ڪيم جو مون کان منهنجو بخت جدا ٿي ويو پنهنجي پاڻ کان به بيگانو ٿي ويس عزيزن جي زير دستي ڪري

تو ميراني مرا از پيش ومن چون بيد لرزانم،
که بس نازک دلي باشد گروه صبر کيشان را.

معني : جڏهن تون پنهنجي نظر کان مون کي تڙين ٿو ته آئون لٽي وانگر ڏڪان ٿو چو ته صبرن جي دل تمام نازڪ هوندي آهي.

به پيش دشت پيمايان لب از گفت و شنود ر بند،
مڪن آزادي مخفي بزهر آلود نيشان را.

معني : پياپان کي طي ڪرڻ وارن جي اڳيان ٻڌڻ ۽ چوڻ کان ڪن چپ بند ڪر مخفي جي زمري لٽن کي ظاهر ڪري کيس تڪليف ۾ نه وجه.

معني : جڏهن تون پنهنجي نظر کان مون کي تڙين ٿو ته آئون لٽي وانگر ڏڪان ٿو چو ته صبرن جي دل تمام نازڪ هوندي آهي.

به پيش دشت پيمايان لب از گفت و شنود ر بند،
مڪن آزادي مخفي بزهر آلود نيشان را.

معني : پياپان کي طي ڪرڻ وارن جي اڳيان ٻڌڻ ۽ چوڻ کان ڪن چپ بند ڪر مخفي جي زمري لٽن کي ظاهر ڪري کيس تڪليف ۾ نه وجه.

معني : جڏهن تون پنهنجي نظر کان مون کي تڙين ٿو ته آئون لٽي وانگر ڏڪان ٿو چو ته صبرن جي دل تمام نازڪ هوندي آهي.

غزل 51

خواهم کشم بدیده آن خاک آستان را،

يا بوسه زلب ده آن پائي پاسبان را.

معني : ان آستان جي مٽي کي پنهنجين اکين سان بهارڻ چاهيان ٿو يا پنهنجي چپ سان ان نگهبان جي پيرن کي چمڻ چاهيان ٿو. (فصل ۽ وصل جي لذت بياني جو ذڪر)

پوشيده جذبہ عشق درمن پلاس محنت،

سلطان لباس فاخر بخشد ملازمان را.

معني : عشق جي گجهي جذبي منهنجي اندر تڪليف قبول ڇي چق مق رکي آهي بادشاه. (رضا جي صورت ۾) پنهنجن نوڪرن کي به فخري پوشاڪ عطا ڪندو آهي (صاحب عطا قدير جي رضا صاحب فنا ۾ سندس رضا ڪري لياقت رکندي) تاڪي بزعيم دشمن در امتحان عطا ٿي.

بشناس بهترک زين ياران جا نفشان را.

معني : آئون دشمن سمجهڻ (جي صورت ۾) ڪيستائين ڦٽڪارجي آزمائش ۾ رهندس. (انهي ڪري) سڃاڻپ ٿورڙي ڪر قرباني ڏيندڙ دوستن کي (بي صبري ڏک جي پاڻ عاشق کان)

آخردهد بطوفان بنياد خانه خویش،

مرغ نظر چو بيند پر آب آشیان را.

معني : ان پکي جو گهر (آکيرو) تباه ٿي ويندو طوفان جي ڪري جيڪو پنهنجو آکيرو سمنڊ جي لهرن جي سامهون اڏي ٿو.

مفروش دیده ارزان گوهر بغا طر دل،

ياران رواند ارند بر دوستان زیان را.

معني : ان لڙڪ کي جيڪو دل جو موتي آهي اهڙو سهانگو نه وڪڻ. (دوستن وٽ دوستن جو نقصان جائز نه آهي) دوستي جي فن ۾ دوست دوستن کي ريان ڪرڻ جائز ڪونه ٿا سمجهن.

برحال زار بلبل کرشمه کن گل،

شاهان کشيده دارند بهر گداغان را.

معني : بلبل جي هيڻي حال تي اي گل رحر گيري ڪر بادشاه فقيرن کان پنهنجي سواري تيز هلائيندو آهي. (معشوق جي بي پرواهي ۽ عاشق جي حال زاري) دادت خدائے مخفی در سخن به مخفی،

زين گونه نيست در سينه بحرو کان را.

معني : خدا تعالا مخفي تنهنجي مخفي سيني ۾ شعر عطا ڪري ڇڏيو آهي. (مخفي طور خدا تعالا مخفي تو کي شعر جي) (ذات) ڏئي ڇڏي. ان قسم جو موتي يا هيرو سمنڊ يا کان جي سيني ۾ ڪونهي.

ديوان مخفي

تمام شد ردیف الف

ردیف الباء

غزل 1

ای منور از مه حسنت چراغ آفتاب،

وی معطر از سر زلفت دماغ آفتاب.

معنی: ای (اها ذات) تنهنجي وارن جي چڱن کان سج جو دماغ معطر آهي. (اي اها

ذات تنهنجي حسن جي چنڊ کان سج جو ڏيو روشن آهي)

آب سودايت صراحي بربل ساغر نهاد،

ز آتش دل ريخت مي را در ايانغ آفتاب.

معنی: تنهنجي عشق جي صراحي (مذڪي) منهنجي چپن تي ساغر (گلاس) رکيو

آهي. (تنهنجي) عشق جي آڙا دل مان مي کي سج جي ٽڪي تي وهايو آهي.

پرتو حسنت نگرود جلوه گر گر در چمن،

تا قيامت نشگديد گل بباغ آفتاب.

معنی: تنهنجي حسن جي جلوه گري جيڪڏهن ڪجهه حصه باغ تي نه پئي ها

تنهنجي حسن جي ٿوري لاٽ سان جيڪڏهن چمن گر نه ٿئي ها ته قيامت تائين

سج جي باغ ۾ (روشني) ۾ هڪ گل به نه نڪري ها.

زير پيراين نهان از عند ليلان چمن،

داغ دارد هر گلي بر دل ز داغ آفتاب.

معنی: چمن جي بلبلن (عاشقن) جي پيراڻ اندران (چمن جي) هر گل جي دل تي

داغ آهي سج کان وڌيڪ ڇٽو.

مخفيا تاڪي پریشان دامن مقصود گشت،

رفت اين عمر گرامي در سراغ آفتاب.

معنی: اي مخفي ڪيستائين مقصود جي دامن (پڪڙڻ لاءِ) پریشان رهندين هي

قيمتي عمر ته سج جي تلاش ۾ ڪهي ويهي.

غزل 2

نگاه دل گر يمي مي کنم امشب،

هم صحبت ناله مي کنم امشب.

معنی: دل جي نظر (بصيرت) کي شراب (عشق) سان گرم (تازو) اڃ رات ڪريان

ٿو (ان سان گڏ) دانهن جي رفاقت شراب سان اڃ رات ڪريان ٿو (نڪر الهي ۽

ذڪر الھي جو ذڪر آھي رات جي ذڪر مخفي مان ذڪر مخفي مراد آھي
(پيٽون لربھم سجدا وھياما)

گرم است مرا صحبت و سر بر کف دست است،
مہمانے صد حاتم طی میکنم امشب.

معني: صحبت تازي آھي مٿوھٿ ۾ رکيو پيو آھي (يعني ڪسجن لاءِ تيار آھيان)
انھي ڪري سوين حاتم منھنجي مہمان پنجن لاءِ طي ٿيل آھن.
از ديده روان اشکم وبرکف زطلا جام،
فرياد بياد جم و مے مي کنم امشب.

معني: اکين مان لڙڪ جاري ۽ ھٿ ۾ چاندي جو جام مي جر جي ياد ۾ اڄ فرياد پيو
ڪريان شراب ۽ گلاس ياد اڄ رات رڙيو پيو ڪرين (قرب حاصل آھي ۾ احساس
دوري رڙائي پيو چو ته معشوق ڀردي ۾ آھي اھو ڀردو آھ دفنان جي گولين جي حملي
سان لٽندو).

بس جذبہ شوق تو ز دل برد عنان را،
از شوق تو بس مر حله طی می کنم امشب.

معني: تنھنجي ديدار جي شوق جي جذبہ دل مان (ضايط) جيون واڳون ختم ڪري
چڏيون (ھاڻي) تنھنجي شوق جي (راھ) جيون منزلون اڄ رات ۾ طي پيو ڪريان.
(منازل سلوڪ جي طرف اشارو)

تا چند پی قافلہ نقش توان رفت ،

این قافہ درین بادیه پی می کنم امشب.

معني: ڪيٽائين قافلہ جي نقوش قدر پويان ھلي سگھبو ھي ڏھري سواري ھن
ميدان (سفر) ۾ مسلسل ھلايان پيو اڄ رات. (ترڪ وسيلو ۽ سڌو تعلق)
مخفي نفسے سرده دل را بشکا فد،

کين سخت دل چون شب دی میکنم امشب.

معني: اھا ٿڌي آھ مخفي دل جي (گل ڪي) ٽڙائي ٿي اڄ رات پنھنجي سخت دلي ڪي
نرم ڪريان ٿو ڪلهوڪي رات وانگر. (عمل تسلسلي ڏانھن اشارو)

غزل 3

تا شراب لب بعمل تو بجام است امشب.

معني: تنھنجن ڳاڙھن چھن جو نوشو جام ۾ آھي اڄ رات. ھي مصرع ناھي.
آمدی جان ودل و ديده نثار ست بادا،
چون بدی مونس جان خواب حرامست امشب.

معني : تون اچين وٿين ساه (دل) اڪيون توتان قربان هجن جڏهن تون منهنجي حياتي جو وندر آهين ته ٿنڀاڇ رات حرام آهي.

ابر وائت مه عيد ست ورخت شمع فلڪ،

مهرومه رامي مقصود بهام است امشب.

معني : تنهنجا پرون عيد جو چنڊ آهن ۽ سنڌ منهن آسمان جي روشني سج ۽ چنڊ جو شراب مقصود حاصل آهي جام پراچ رات.

کوکب بخت سياهم شده امشب روشن،

آري آري مه من برب جام است امشب.

معني : منهنجي بخت جو ڪارو ستارو روشن ٿي ويو آهي اڃ رات هائو هائو منهنجي (بخت) جو چنڊ چوٽ تي آهي اڃ رات.

جرعه داد بدستم چو بيادت مخفي،

زان مرهمرومه چرخ غلام ست امشب.

معني : مخفي يادگيري ۾ جڏهن تنهنجي ياد جو حصو آيو انهي ڪري سج ۽ چنڊ آسمان جا غلام ٿي ويا آهن. مخفي سنڌ يادگيري جو هڪ ڍڪ جڏهن عطا ڪيو ويو ته انهي ڪري سج چنڊ ۽ آسمان منهنجا غلام بنجي ويا.

غزل 4

خيال چشم جادو کردم امشب،

گل مقصود را بو کردم امشب.

معني : تنهنجي خيال جي اکين مون تي اڃ رات جادو ڪري ڇڏيو انهي ڪري مقصودي گل جي اڃ رات مونکي خوشبو حاصل ٿي.

از سيلاب سرا شکم گشت طوفان،

بآب زندگی خود کردم امشب.

معني : لڙڪن جي لهرن طوفان جي صورت اختيار ڪئي آهي اڃ رات پنهنجي زندگي درياه حوالي ڪري ڇڏي اٿس.

به بزم بلبان از شام تا صبح،

بباغ بچريا بو کردم امشب.

معني : بلبان جي مجلس ۾ شاه کان صبح تائين جدائي جي باغ ۾ پيا هو (جوڏڪر) ڪير اڃ رات. (ڏڪر ذاتي هو حقيقت ذات تي دلالت ڪري ٿو حقيقت الفاظن ۾ بيان نه ٿي ٿي سگهي)

گرفتم خاک کویت را در آغوش،

نهالے را به پهلو کردم امشب.

معني : تنهنجي گهٽي جي مٽي کي پنهنجي بگل ۾ کنيو اٿم جيئن (وٽندڙ) ٻار کي پنهنجي ڪچ تي کنيو اچ رات.

بغير از آرزو ۽ جان مخفي،

هوائے دل بيڪ سو کردم امشب.

معني : ڪنهن به تمنا کانسواءِ مخفي جي ساهه دل جي چاهت کي هڪ طرف ڪري ڇڏيو اچ رات.

غزل 5

ای دیده سرکشی که بیاد وطن امشب،

خواهم که زخم چاک گریبان به تن امشب.

معني : اي اڪيون جيڪي وطن جي يادگيري ۾ اڃ رات پريشان آهن آئون چاهيان ٿو ته پنهنجي بدن جا ڪپڙا لاڙ هيان اچ رات (توئي آن دست پرور مرغ گستاخ ڪه بودت آشبان بيرون ازين ڪاخ جامي روح تي بحث آهي جنهن جو وطن دنيا نه آهي چو ته دنيا خلق آهي ۽ روح امر).

پروانه پر سوخته بس بر سر هم ريخت،

ره نيست تا شمع درين انجمن امشب.

معني : پروانو پنهنجا ڪنڀ ساڙهي هڪ ٻئي تي سڻجي ويا آهن. (سندن سڙيل جسمن ڪري) تنهنجي اي شمع رستا روڪ ٿي ويئي آهي. هن انجمل ۾ اچ رات) پروانو لفظ مڃي بيت جو ترجمو ڪيو ويو آهي چو ته لفظ ڊنل آهي.

بنگام بنگام دل و دلدل در آغوش،

بخشائی قدح شیشه می را دهن امشب.

معني : دل جي مراد خواهش ۽ دوست بگل ۾ شيشي جي پيالي ۾ شراب عطا ڪراڻ رات.

بکشاد چون یعقوب مرا چشم تمنا،

بابا د صبا بود مگر پیرهن امشب.

معني : يعقوب عليه السلام وانگر اسان جي اک جي تمنا کوليائين صبح جي مير سان گڏ قميص (اک کولڻ واري) اچ رات جو ملي.

گردامن از ناله بیداد نگیرد،

دامان دل غمزدۀ دوست من امشب.

معني : جي منهنجي دامن کي رڻڻ ڪري ظالم نه پڪڙيندو ته به دوست منهنجي غمگين دل کي اچ رات خود پڪڙي وٺندو.

بلبل بغير باش که از ناله مخفي،

ديوان مخفي

گل پاره کفد جيب قبا در چمن امشب.

معني : اي بلبل خبردار ٿي مخفي رڙ جي ڪري چمن جو گل تنهنجن کيسن ۽ ڪوٽن کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيندو اڃا رات.

غزل 6

گره حسنت بر آيد روبرو ٿي آفتاب،

28 از خجالت زرد کرد رنگ روئي آفتاب.

معني : جيڪڏهن تنهنجي سونهن جو چنڊ (منهن) سج جي سامهون ظاهر ٿي ته

ٽڪائي جي ڪري سج جي منهن جو رنگ هيڊو ٿي ويندو.

سيرد رڀا کرد عمره در تماشائي بنور،

تر نشداز قطره آب گلوئي آفتاب.

معني : پوري ڄمار سمنڊ جو سير ڪيائين پر اڃا تماشائي آهي سج جي نڙي اڃا

مڪ ٿڙي پاڻي مان آلي ڪونه ٿي آهي.

مى چون در مينا بود گو شمع در مجلس مباح،

روشنى نيست مه را پيش روئي آفتاب.

معني : شراب جيڪڏهن مينا پر هجي ڪٿي مجلس پر شمع نه هجي سج جي سامهون

چنڊ جي روشني هوندي ٿي ڪانه. (عشق جي مقابل غير ظاهر ڪونه هوندو آهي)

تاكه جان باشد به تن پويم ره ديوانگى،

سايه راپيوسه باشد جستجوئي آفتاب.

معني : جيستائين منهنجي بدن پر ساهه آهي ته چريائي جي واٽ سان لڳورهندس

پاڇوئي کي لڳولڳ طلب آهي سج جي. (الله نور السموات)

گرزدم لاف محبت با غمت معذور دار،

ذره عيبي نه باشد آرزوئي آفتاب.

معني : جيڪڏهن محبت جي دعوا جو ٻٽاڪ هٿان تنهنجي غم ڪري مونکي

معذور سمجهه اها ته سج جي تمنا آهي ان کي عيب نه سمجهجان

رفت مخفي شعله آتش بسى بر آسمان،

شد نهان در برق آتش مو بموئي آفتاب.

معني : مخفي باهه جي لاٽ آسمان ڏانهن تمام گهڻي ويٺي آهي اها باهه جي ڪنڊ پر

ڇپي سج جي هر وار پر لڪل آهي.

غزل 7

بر مكن اى شمع حسن وائى مه خوبان نقاب،

تا بصد منت نهد بر پائي تو سر آفتاب.

معني: اي شمع حسن کي ظاهر نه ڪر هاء هاء سهڻن جي منهن تان نقاب (ڪهڙو نه
سهڻو لڳي ٿو) (انهي نقابي حسن ڪري) سوين ٿورن سان سج تنهنجي پيرن تي
مٿور ڪندو (رڪاوٽ عشق جي آڙاه کي وڌائي ٿي. (ما ودمڪ ريڪ وما قلا)
در فراقهت زند گاني چون کنم يا رب که شد.

غم قوي محنت افزون دل نا توان عالم خراب.

معني: اي مالڪ تنهنجي جدائي ۾ حياتي ڪيئن گذاريان جو منهنجو غم طاقتور
تڪليف وڌيڪ دل ضعيف بدن ويران ٿي ويو آهي.

از تو حاصل کردم از سر داني تو اين است اين،

ک دل کباب و سينه چاک و جان حزين چشم پر آب.

معني: تو کان ۽ تنهنجي عشق کان منهنجي حاصلات هي آهي دل ڪباب سينو
لتيل حياتي غمگين اکين مان لڙڪن جي اوت. (عاشقان) (شش نشاني اي پر ا ه
سر دور نگ) (رد و چشم تر ايڇ. اه واري بيقداري در بدر).

خو گرفتم من ز عشقت تا که بايد بعد زين،

گر يه بيحد ناله بيحد سينه بريان دل کباب.

معني: مون پنهنجي عادت بنائي ڇڏي تنهنجي عشق ۾ هيء ته گهڻو روئڻ بي
حساب رڙيون سينون ڀڳل دل ڪباب.

کاهراني گر گني مخفي تمامي عمر خود،

هر نفس سالي بود پيش تو دور آفتاب.

معني: جيڪڏهن مخفي پنهنجي عمر پوري جي پوري ڪامياب ڪرڻ چاهين ٿي
ته پوء تنهنجو هر پ ساه جيڪو کڻين ٿي اهو شمسي سال جي برابر هوندو.

غزل 8

دل چو بغم خو گرفت ترک وفا ازو طلب،

غم چو بشادی نشست جو رو جفا ازو طلب.

معني: جڏهن دل غم جي عادت قبولي ته کائنس وفاداري جي ترڪ جي طلب ڪر
غم جڏهن خوشي ٿي پوي ته پوء تڪليف ۽ سختي کائنس طلب ڪر. (تحقيق
طلب شعر آهي. تصوف جي تعليم جو بنياد ۽ دين جو اصل الاصول هي شعر آهي،
عادت ۾ آساني آهي، جڏهن غم عادت بنجي ويو ته غم رهيو ٿي ڪونه بغير غم
سفر ٿي ڪونهي غم جڏهن خوشي ٿيندو ته خوشي غم جو ضد آهي وجود وڃائي
وهندو رڳو وصل نه هجي فصل کان سواء وصل به مزه آهي).

دل چو دعا خواه شد بر درمزدان چه باک،

دست تمنا هزار ذوق دعا ازو طلب.

معني : الله تعالى جي در اڳيان جڏهن دل دعا گهرڻ چاهي ٿي ته ڪهڙو ڊپ هٿ ڪٿي (قبوليت جي) تمنا سان ان کان دعا جي طلب ڪر (وڏي ڳالهه دعا خواه لاءِ دعا جي قبول پوڻ جو احوال بيان ڪيو ويو آهي. اهو آهي يقين محڪم ته دعا ضرور قبول ڪندو).

چند تا سف ڪنى بهر بقائے وجود،

جام فنا نوش ڪن ذوق بقا ازو طلب.

معني : ڪيترو افسوس وجود جي بقا لاءِ ڪندي (حيات رهڻ لاءِ) فنا جو جام پي ان جي ذوق مان بقا جي طلب ڪر. (موت و اقبل ان موت و مائي مماتي ٿيا لايومتوا)

جانب آب حيات خضر گرت رهبر است،

درپے اورا بهير جام بقا ازو طلب.

معني : حياتي واري پاڻي جي ملڻ لاءِ ڪٿي تنهنجي خضر عليه السلام اڳواڻي ڪري پر انجي ٿي ٻڌايل واٽ وٽ بقا جو پيالو کائڻس ٿي گهر. (خلاف پيمبر ڪسي ره گزید که هر گز به بمنزل ته خواهد رسید سعدي لوکان موسا حيا ما وسعه الا اتباعي)

چند به بستان روئی خار بیایست شکست،

رشک گلستان نگر نور ضیا ازو طلب.

معني : ڪيترو باغ ۾ هلندي پنهنجا ڪنڊن سان پير پرڻدين، باغ جي ريس ۾ اچي روشني جي چمڪ ان کان گهر. (شيء نه پر شيء جي اقتضاء تي نظر ڪر ڇو ته شي فاني آهي اقتضاء دائمي آهي جيڪا فطرت آهي فطرت الله التي فطر الناس عليها)

در چمن آرزو شبنم اشکے بریز،

مخفی ببستان سرا نشو و نما ازو طلب.

معني : گلزار ۾ ماڪ جي اميد (لاءِ ويڻ گهرين ته) پنهنجا لڙڪ هار مخفي گلزار بنجي انهي کان پنهنجو ظهور گهر. (تون باغ ۽ تون شبنم اکين پنهنجين کي ڪر ڪجهه نما سڀ بنجي وڃ هڻي کي نه ڏس).

غزل 9

نیست گر ناله ترا بادل زارا مشب،

مرغ دل را زچه روئی سر پرواز امشب.

معني : جيڪڏهن تنهنجي دل ۾ اڃ رات رڙ پڌري نه آهي. (ته پوءِ) دل جي پکي جي ڪهڙي طرح اڃ رات اڏام ٿيندي.

گشت چون داغ دلم از حد اندازه برون،

کاوش دیده کشد با دل من باز امشب.

معني : منهنجي دل جو ڦٽ بيحد اندازي کان وڌي ويو آهي، اکين جي محنت وري به دل مان اڃ رات موٽي آئي آهي. (وري روئڻ شروع)
 گل زند چاک گريبان وفتان بردارد،
 عندليب ار شود ازوي بهم آواز امشب.

معني : گل (دل) چيري ٿو (هاڻي) ڪپڙا ليڙون ڪرڻ ۽ رڻڻ چٽي ويو هاڻي بلبل به سندس هر آواز بنجي ويئي آهي. اڃ رات، (من تو شدم تو من شدي پيائي ڪي هڪ اچي ويو)

باده لبريز کن و داد فراغت بستان،
 گشت مخفي چوترا کار خدا ساز امشب.

معني : پيالو مڪمل پر ڪر باغ واند ڪاڻي عطا ڪري ڇڏي آهي مخفي تنهنجو ڪم الله تعالا اڃ ٺاهي ڇڏيو آهي. وصال

رديف التاءِ غزل 1

در طراوت بيج باغي به ز باغ گريه نيست،
 پر تو خورشيد روشن چون چراغ گريه نيست.

معني : هر باغ تازگي پر مٿي کان باغ روئڻ کان آهي ٿي ڪونه سج جي روشني جو چلڪاٽ هر روئڻ کان وڌيڪ آهي ٿي ڪونه (فراق جو روئڻ عشق جي دنيا پر بنياد آهي)
 مي ڪشان اشك ندامت زانگه بهنگام شراب،
 تشنه را آسود گي جز درايان گريه نيست.

معني : پيشندڙن جي پيشماني جا لڙڪ انهي ڪري وهن ٿا جو پيشڻ وقت سندن اڃ کان آرام روئڻ جي بيهوشي کانسواءِ ٿئي ٿي ڪونه ٿو.
 ديده لبريز خونتاب است از افسردگي،
 همچو ابر نو بهاران در دماغ گريه نيست.

معني : اڪيون رتول لڙڪن سان پُر آهن پریشان حالي جي ڪري جيئن نئين بهار جا ڪڪر پر دماغ هر روئڻ آهي ٿي ڪونه.
 جستجو کردم بسمه از عند لبيان چمن،
 يك گل خندان گلشن همچو داغ گريه نيست.

معني : چمن جي بلبلن کان گهڻ ٿي پچيم (پر) گلشن جي ڪنهن به گل تڙيل هر روئڻ وارو نشان آهي ٿي ڪونه.
 ديده چون ابر بهاران پر ز اشك ايام را،
 مخفيا از بيدماغها دماغ گريه نيست.

معني: بهار جي ڪڪرن وانگر اک ڪيترن ئي ڏينهن کان لڙڪن سان ڀريل آهي
پر اي مخفي پنهنجي ناداني جي ڪري دماغ ۾ روئڻ آهي ئي ڪونه.

غزل 2

گرچه من ليلن اساسم دل ڇو مجنون در هواست،

سر بصحرا مي زخم ليکن حيا زنجير پااست.

معني: آئون ڪٿي بنيادي طرح ليل مان آهيان پر مجني وانگر عشق واري دل اٿم
(انهي ڪري) منهنجي مٿي ۾ پياپان جهاڳڙ وارو خيال آهي پر حيا پيرجي پيڙي
بنجي ويئي آهي. (انهي ڪري پردي ۾ رهان ٿي الحيا و شعبت من الايمان)
بلبل از شا گرديم شد همنشين گل بباغ،

در محبت کا ملم پر وانه بم شاگرد ما است.

معني: بلبل منهنجي شاگرد ٿي ڪري باغ ۾ گل سان گڏ رهي آئون محبت ۾
مڪمل آهيان انهي ڪري پروانو به اسان جو شاگرد آهي. (زيب النساء تصوف ۾
ڪاملين مان هتي بلڪ منتهائي هئي)

در نهان خوينم ظاهر گر چه رنگ نازکم،

رنگ من درمن نهان چون رنگ سرخ اندر حنا است.

معني: اندر ۾ رڳورت آهيان ظاهر ۾ ڪٿي نازڪ رنگ واري آهيان منهنجي صورت
منهنجي اندر ۾ ائين آهي جيئن مهيندي (سائي رنگ واري ۾) ڳاڙهورنگ آهي.
بسکه بار غم برون اندا ختم بر روزگار،

جامه نيلي کرد اينک بين که پشت او دوتا است.

معني: غم جو بار پاڻ تان لاهي آسمان تي وجهي ڇڏيو اٿم سندس نيلا ڪپڙا ڏس
جو پٺ ان جي جهڪي چڪي آهي. (نيلا ڪپڙا نيلورنگ ۽ پٺ جو جهڪڻ مان
افق مراد آهي. ووضعنا علك و زرک الذي القص ظهرك غم ڪري نيلورنگ ٿي
ويس ۽ سندس چيلهه چپي ٿي ويئي آهي). (مخفي جو رتبو اجازت ڏيڻ وارو بيان
ڪيو اٿس)

دختر شاهم وليکن رو بفقر آورده ام،

زيب وزينت بس همينم نام من زيب النساء است.

معني: بادشاه جي نياڻي آهيان پر توجهه فقيري ڏانهن اٿم منهنجي سونهن ۽
سينگاراهوئي ڪافي آهي جو منهنجو نالو زيب النساء آهي.

غزل 3

رتاب آتش عشقت شبنم بدن ميسوخت،

زسوز شعله آهم دل سخن مے سوخت.

معني : تنهنجي عشق جي باهه جي تپش ڪري رات منهنجو بدن سڙي پيو منهنجي
دل جي آهڻ ڪري ڪلام منهنجو ساڙي پيو. (بدن جي گرمي ڪلام کي گرم
ڪري ڇڏيو موثر ۽ تاثير جو بحث)

اگر نه آب دم تيغ غمزه ات خوردی ،
شهيد عشق تو تا حشر در گفن می سوخت .

معني : جيڪڏهن حياتي وارو پاڻي تنهنجي اکين جي اشارن جي خونخوار تلوار نه
کائي ها (ت) تنهنجي عشق جو شهيد قيامت تائين ڪفن ۾ پيو سڙي ها.
بحال زار خرابم تمام شب امشب ،
زدیده اشک روان شمع در لگن میسوخت.

معني : اڄ پوري رات منهنجي ڏکويل حال خراب تي ميڻ بتي پنهنجي جاء تي اکين
مان لڙڪ ليرن ڪري رهي پئي.

رسیده است مرا مغز استخوان در پوست ،
بسان شمع بفانوس انجمن می سوخت.

معني : منهنجي هڏن جي مک رڳي ڪلن ۾ رهي آهي (هڏ پري ويا) ڪيتريون ئي
شمعون فانوس سان گڏ سڙي چڪيون آهن.

نه شمع بود به مجلس نه عشق پر وانه ،
که شمع اهل محبت در انجمن می سوخت.

معني : مجلس ۾ نه شمع آهي ۽ نه پروانه وارو عشق ڇو ته محبت وارن جي شمع
انجمن ۾ ئي سڙي ويئي آهي. (اهل نظر جي نايابي جو داستان)
سحاب دیده اگر زد بر آتشم آبی ،

ز سوز عشق دل و جان مرد وزن میسوخت.

معني : اکين جي ڪڪر مان جڏهن منهنجي باهه تي پاڻي پيو (ڇو ته) دل ۾ باهه
عشق جي تپش ۾ زالون ۽ مرد سڙيا پئي. (عاشق جا لڙڪ سندس ۽ ٻين لاءِ فائديمند
آهن)

کجاست آتش عشقی که از حرارت آن ،
نسیم بادی اندیشه وطن می سوخت .

معني : عشق جي اها باهه ڪٿي آهي جنهن جي تپش مان صبح جي هير ميداني
فکر رکڻ وارن جو وطن ئي سڙي ويو. (فرحت ۽ عشق گڏ نه هلن انهي ڪري فرحت
جا اسباب ڇڏ)

غلام همت بلبل که دوش تا دم صبح ،
ز برق شعله آتش گل چمن می سوخت.

معني : پانهون آهيان همت بلبل جو جنهن جي ڪلهه رات صبح صادق تائين
 سندس رڙين جي ڪنڙن جي تجلن مان چمن جو گل پئي سڙيو.
 ڇهه آتش است محبت ڪه روز شب مخفي،
 نهان محرم و بيگانه ڪوه کن مٿي سوخت.

معني : محبت جي باهر ڪهڙي نه آهي جو رات ۽ ڏينهن مخفي جي اندر هر رازداري ۽
 باهر ان جبل تاڪڻ واري پئي سڙي (پنهجن ۽ پراڻن هٿان فرهاد وانگر پيو سڙي).

غزل 4

ماشيوه نازت بد لم روز فزو ناست،
 فکرم به رسواي واندیشه جنون ناست.
 معني : تنهنجي ناز جو انداز اسان جي دل ۾ روزانو وڌندڙ آهي منهنجو ٺڪر
 سموري خواري ۽ سوچ چريائي آهي.

نا صبح ره خود گير ڪه مجنون غمش را،
 در راه طلب جيب بصد پاره شگون است.
 معني : اي نصيحت ڪندڙ پنهنجي واٽ وٽ سندس غم جي چرئي کي دوست جي
 رستي ڳولڻ ۾ سوين سوڻ آهن.

بس خون جگر ريخته ام از سر مژگان،
 وادي فراق به آغشته خون است.
 معني : تمام گهڻو منهنجي جگر جو رت منهنجي پنهين مان هار جي ريو تنهنجي
 گهمڻ جي وادي (دل) تہ پوري رت مان پري پئي آهي.

چند انڪه رفوی ڪنمش باز شود چاک،
 اين زخم دلم از حد و اندازه برونست.
 معني : ڪيترو ليڪ ڪريانس ٿي تہ وري ٿاڻيو پئي منهنجي دل جو هي ٿٺ حد ۽
 اندازي کان ٻاهر آهي.

بيبوده مکن سعی مخفي نکند سود،
 آنرا که ز تقدیر ازل بخت ز بو ناست.
 معني : اجائي ڪوشش نه ڪر مخفي نفعو ڪونه ٿيندو ان کي جنهن جي تقدير جو
 ازل کان ئي بخت خراب آهي.

غزل 5

نازک بيدار چندين غمزه راد رگار نيست،
 کودکی کزیک نگاه خشمگين افکار نيست.

معني : ايترو نازڪ بيدار (طبع) جواڪ جي اشاري جي به ضرورت ڪانهي اهڙو
 ٻارڙو (بطبع) جو هڪ بنظر ڪاوڙ واري جي به سهڻ ڪونهي.
 بستہ حرفن کي مجنون جانب ليلن نه ديد،
 باورم نايد کي عاشق طالب ديدار نيست.

معني : اهو ٺاهيو اٿئي ته مجنو ليلا ڏي ڏسي ٿي ڪونه ٿو مون کي اهو وي ساهه ٻڌي
 ڪونه ٿو اچي ته عاشق ديدار جو طالب نه هجي. (رويت جو بحث آهي حضرت عبد
 الله بن عباس جو قول کي ترجيح پئي ڏي روايت الله جي عقيدو ۾)
 حسن ٻه جا جمع آمد يا پريشاني زلف،
 چشم گر آئينه با شد طاق ديدار نيست.

معني : (نه ڏسڻ جو ڪارڻ) جتي حسن جمع ٿيندو وارن جي وڪڻڻ جي
 ڪري (حيراني سبب) جڏهن اکيون آئينه ٿينديون (ته پوءِ) طاقت ديدار جي نه
 رهندي (عدم روايت جو سبب بياني ڪندي حبيب جي عڪس کي اکيون پنهنجي
 اندر جڏهن ويهاري ڇڏيندو ته پوءِ اک جي ڏسڻ واري طاقت ويندي هلي اکين ٻڌي
 ويه ته واري آئون ڏکيان تو کي نه ڏسي ڏيه نه آئون ڏسان ڪو پيو اها عدم روايت
 آهي)

هر که در بزم محبت باده بر لب نهاد،
 گر فلاتون ز مانست تا ابد ديدار نيست.

معني : جيڪو محبت جي مجلس ۾ (محبت جي) شراب جو پيالو پنهنجي چپ تي
 رکندو کڻي زماني جو افلاطون هجي ته به ڪڏهن به هوش ۾ نه ايندو عشق. عقل تي
 غالب آهي.

تابکی در زاهدی مخفی فریب خود دهی،
 نیستی مومن ترا گر سبزه زنا نيست.

معني : ڪيستائين مخفي پنهنجي پاڻ تي زاهدي جو فريب ڏيندين رهندين تون
 مومن آهين ٿي ڪونه فقط توو زنا جو ڏاڳو ڪونه آهي.

غزل 6

من رسد مایه صد ناز طلبگار کجا ست،
 من فشانده نمکی سینہ افکار کجا است.

معني : سوين نازن ڀريو معشوق ته مهيا آهي (پر) طالب ڪٿي ڦٽيل سينو ته هر ڪڍ
 لاءِ موجود ٻه محبوب ڪٿي؟

عقل مغلوب جنون غالب بس حوصله تنگ،
 گرم شد دار انا الحق کشش دار کجا است.

معني : عقل مغلوب آهي ته چريائي غالب آهي ۽ حوصلو تنگ آهي انا الحق وارو
ناسي گهاٽ ته تيار آهي پرين جو شوق ڪٿي؟

من گرفتار ڪم برفاقت نقاب از رخ دوست ،
گو دل و حوصله و طاقت دیدار کجا است.

معني : آئون مڃيان ٿو ته دوست جي رخ اندر جو نقاب ڪري ويو آهي هٽاءِ دل
حوصلو ۽ دیدار جي طاقت ڪٿي آهي؟

صبحدم باد صبا درچمن این گفت و گذشت ،
بلبل دل شده و رونق گلزار کجا است.

معني : صبح جو سویر صبح جي هیر باغ ۾ هي فرمائي وڃي هلي بلبل دل وڃايل
ڪٿي آهي باغ ۾ رونق ڪٿي آهي؟

با خرد باز نگرده دل سو داز دگان ،
سر که شد بار بدن قوت دستار کجا است.

معني : عقل مندي ڪري دل مٿي ٿريلن جي وري نه ايندي جيڪو مٿو ڏکي پيو ان
۾ ٽپڪي سهن جي طاقت ڪٿي.

مالک قافله عمر برد هر نفسی ،

بست یوسف بازار خریدار کجا است؟

معني : قافلي جا سرواڻ هر پسامه عمر کي نٿي پيو يوسف ته مارڪيٽ ۾ آهي پر
خریدار ڪٿي؟

مخفيا جان ودلم نیز بدنبالش رفت ،

بهر یک جرعه خانه خمار کجا است؟

معني : اي مخفي منهنجي دل ۽ سامه (پٺي) سندس پٺيان روانا ٿي ويا هڪ ڀڪ لاءِ
شراب خانو ۽ نشو ڪٿي آهن؟

غزل 7

پر که باسنگ ملامت همچو مجنون خو گرفت ،

پیش ارباب نظر چون گوهر آب رو گرفت.

معني : جنهن به ملامت جي پٿر سان (محبت ڪرڻ) جي عادت مجني وانگر رکي
اهل نظر جي اڳيان ان موتي جهڙي عزت حاصل ڪئي.

دام هر کس که بگیرد در بیابان وحش و طیر ،

دست اعجاز محبت گردن آهو گرفت.

معني : کير ڪوڙڪي ۾ جا هوئي ۾ لڳل آهي ان ۾ جانور جو پايو يا پکي ٿاسائي
سگهندو اهو ته محبت جي ڪوڙڪي جو اعجاز آهي جو هرڻ کي ڪنڌ ۾
پڪڙائي ويٺي آهي.

بر ندارم سر اگر صد خضر آید بر سرم،
بسکه الفت چشم گریان با سر زانو گرفت.

معنی : جيڪڏهن سوين خضر اچن ته به آئون پنهنجو مٿو مٿي ڪونه ڪندس
محبت جي ڪري جڏهن منهنجي اکين ۾ روئڻ هجي ته مٿي پنهنجو ٺڪاڻو ڳوڏن
کي ٻڌايو هجي. (حالت مراقبا)

بادشاه حسن آخر شد اسير قيد زلف،
تيره روئي آفتابي را بدام مو گرفت.

معنی : حسن جو شاه آخر ڪار زلفن جو قيدي بنجي ويو سج جي منهن جي ميراڻي
کي وارن جي دام (ڪوڙڪي) ۾ پڙي ڇڏيائين. (واه جو استعارو آهي)
آرزو سايه مامے ڪند فر بهائے،
مرغ دل تا آشيان سنبلی کيسو گرفت.

معنی : اسان جي چانه جي اميد هئا ته فخر ڪري ٿي جڏهن دل جي پکي پنهنجو
آکيرو سنبل جي وارن ۾ ٺاهيو.
تاب پيچ و تاب خور شيد جهان تا بش نواشت،
رفت زير زلف جا در گوشه ابرو گرفت.

معنی : (منهنجي محبوب جي) وارن وڪڙن جي تاب (انداز) جو مقابلو دنيا جو سج
نه ڪري سگهيو سندس (ڪارن ڪڪرن) وارن جي هيٺان لڪي پروڻن ۾ ٺڪاڻو
ورتائين. (محبوب جي منهن لاءِ سج جي ٽڪي کي استعاري وارو بيان ڪيو اٿس)
(لنا شمس و للافاق شمس) امان عايشه جو شعر

عاقبت از بيوفائي ٻائے چرخ کج خرام،
مخفی بيچاره رفت واز جهان يکسو گرفت.

معنی : آخر ڪار آسمان به ڍنگي تلخ واري جي بي وفائي ڪري ويچارِي مخفي
دنيا ڇڏي وڃي ڪنڊ وسايائين. (اڄ واقعي ائين آهي)

غزل 8

مژده ای دل که ز غم وقت نجات آمده است،
باز در خانه جان شمع حیات آمده است.

معنی : مبارڪ آي دل تنهنجي غم کان آزاد ٿيڻ جو وقت اچي ويو (موت) وري گهر
۾ زندگي جي شمع جو چر ڀر اچي ويئي آهي (وصل جو بحث آهي فصل جو غم
ويو وصل ڪري محبوب اڳيان شمع جيئن جلڻ ۽ ڳرڻ شروع ٿيو).
نيست اندیشه انسان و ملک را گزری،
پیش حسن تو پری بس بزرگوة آمده است.

معني : انسان ۽ ملائڪ جي لنگهڻ جو ڪوبه فڪر نه آهي تنهنجي حسن اڳيان
پري ڪي زڪوات طور توکان حسن مليو آهي (خيرات ملي اٿس).
گرد چاه ذقنت تشنه لب سوخته جان،
سبزه خطي ز پئي آب حيات آمده است.

معني : تنهنجي کاڌي جي ڪو به چوڌاري اڃ جي ڪري سڪل چين وارا ۽ ساڻو
ليڪو آب حيات سبب اچي ويو آهي. (محبوب جي جواني جي آثارن جو بيان
بهترين انداز ۾) (عاشق جي ڏهراڻي ڪري اکين تي پنجڙين هيٺان ڪاراڻ ساڻو
ليڪو آهي ۽ محبوب آب حيات آهي)

شربت تشنه لبان جز بلب شيرين نيست،

اين دہانت زائل حب نبات آمده است.

معني : ايجارن جي پيئڻ واري (شيء) سواءِ مٺڙي چين جي ٻي ڪا به ڪانهي تنهنجو
وات ازل کان ئي محبت جو وڻ آهي.

چيست اين سوزش من شمع صفت تابسحر،

شعله را بو جگرم گريه براست آمده است.

معني : اسر تائين هي منهنجي اندر روشن ساڙو ڇا جو آهي جنهن جي شعله مان
جگر پگيل جي بوءِ ۽ رڻ پيو اچي.

بسکه دريا دلبش شرح نو شتم مخفي،

عاجراز دست دلم کلک و دوات آمده است.

معني : سندس چين کي ياد ڪري ڪافي بيان مخفي لکيو اٿم دل جي هٿ ۽
سندس (ڏنل) قلم ۽ مس کان عاجز ٿي (لکيو اٿم) (دل دفتر زبان ۽ قلم لڙڪ مس
اهي سڀ محبوب جي عطا).

غزل 9

محنت درد جدائي که ز حد افزونست،

ديده لبريز سر شک و جگر پر خون است.

معني : تڪليف ۽ جدائي جو ڏک حد کان وڌي ويو آهي اڪيون لڙڪن سان ڀر ۽
جگر سڄور تورت آهي.

خوش فريبنده نگاييست که در کشور عشق،

هر گرامي نگرم کو بکن و مجنون است.

معني : نظرون تمام سٺو موهيندڙ آهن ڇو ته عشق جي ملڪ ۾ جنهن کي به ڏسان
ٿي ته يا جبل ٿا ڪو (فرهاد) آهي يا مجنن (يا زباني ۽ ذهني عمل پيو ڪري) (مجنو)
يا عملي طور ڪم پيو ڪري (ذهاد)

نگس لد با ترا سلسله عشق و نیاز،
آتش عشق من و حسن تو روز افزو نست.

معني : دنيا جي مخالف تنهنجي طاقت عشق ۽ نياز جو تعلق ڪونه ٿوڙيندي
منهنجي عشق جي آڱ ۽ تنهنجو حسن هر روز وڌن پيا.

ريخت خونتاب جگر از غم بجران مخفي،
در بيابان محبت که سرائے خون است.

معني : مخفي پنهنجو رت گڏيل جگر هاري چڪي آهي تنهنجي جدائي جي غم
ڪري تنهنجي جدائي ڪري مخفي پنهنجي جگر جو سمورو خون وهائي چڪي
آهي. محبت جي بيابان ۾ جيڪو رت جو محل آهي.

غزل 10

ديده کو که پراز حسرت دیدار تو نیست،
سینه کو که دران مرغ گرفتار تو نیست.

معني : اها اک حسرت ڀريل جيڪا تنهنجي ديدار نه ٿي ڪري (عاشق جي اک) اهو
سينو جنهن ۾ تنهنجي (محبت) وارو پکي بند نه آهي. (عاشق)
گراز خونتاب جگر آب دهد آب حيات،
رونق گل بجز از گو شه دستار تو نیست.

معني : جيڪڏهن جيري مان رتول پاڻي حياتي وارو نڪري (تو به) گل جي سونهن
تنهنجي مدد جي فيض کانسواءِ ٿي نه سگهندي
گر بود پير حرم ثابتش ايمان نبود،
رشته سبزه گرش رشته زنار تو نیست.

معني : کٽي حرم جو شيخ هجي (پر) انجو ايمان ثابت ڪونه ٿيندو جي ان جي
تسبيح جو تعلق تنهنجي لڳي سان نه هوندو ته.
برنياید ز خجالت ز پس کوه حجاب،
آفتابی که پس سایه دیوار تو نیست.

معني : نه ٿيندو لڪائي جي ڪري جبل تان ڀردو ان سج جو جنهن جي مٿان
تنهنجي ديوار جو سايو نه هوندو. (سنت تي پيروي ڪرڻ مرشد لاءِ لازمي آهي)
جان ودل داده بسودائے تو مخفي و گذشت،
آدمی نیست بر آنکس که خریدار تو نیست.

معني : تنهنجي مخفي خوشبوءِ جي حوالي حياتي ۽ دل ڪري ويهي هلي اهو ماڻهو
ٿي ڪونه آهي جيڪو تنهنجو خريدار نه هجي. (سنت نبوي ۽ سنت يوسف)

غزل 11

زدانش نام بردن ننگ عشقست،
جنون زینت ده اورنگ عشق است.

معنی: سمجه جو نالو ئي عشق لاءِ شرر آهي چريائي جي سونهن عطا ڪر اهو
عشق جواوج آهي.

چه حاصل شد مرا گامي دل از عشق،
سر صلحم کجا با جنگ عشق است.

معنی: منهنجي دل جي مراد عشق مان ڪهڙي پوري ٿي منهنجي صلح جو خيال
ڪٿي عشق جي لڙائي ۾. (عشق جي دنيا ۾ پوري زندگي جنگ آهي عقل سان)
مزن فرهاد تيشه بر دل کوه،
که آتشها نهان در سنگ عشق است.

معنی: فرهاد پنهنجو ٽيڪر جبل جي دل تي نه هڻ چو ته پٿر ۾ عشق جي باهه جيون
گجهيون چڻگون آهن.

زبیرنگی مزن دم در محبت،
که عالم گونه از رنگ عشق است.

معنی: (عشق جي) ٻي رنگي کان سواءِ محب جيون ڏاڙهن نه هڻ چو ته پورو عالم
نمونو آهي عشق جي رنگ جو. (همه ازواست جو خيال پيش ڪيو اٿس)
قدم فهمیده نه مخفی درین راه،
جهان یک میل از فرسنگ عشق است.

معنی: هن رستي ۾ مخفي سمجهي رک رک پوري دنيا عشق جي فرسنگ جو هڪ
میل آهي.

(فرسنگ ۾ ٽي ميل دنيا ۾ تخليق ۾ ٽي شيون موثر. متاثر. تاثير. ۽ دنيا لاءِ تصوفي
فکر ۾ ٽي شيون. معشوق. عاشق. عشق. انهي ڏانهن مخفي پنهنجي شعر ۾ اشارو
ڪيو آهي)

غزل 12

زسوز عشق تو زان گونه دوش تن می سوخت،
که هر نفس ز تف سینه پیر بن میسوخت.

معنی: تنهنجي عشق ڪري عجيب نمونہ سان منهنجو ڪله بدن سڙيو پئي سڀ
ڪنهن پ ساه مان سينه جي پریشاني سبب منهنجي قميص سڙي پئي.
حديث عشق ترا تانوشت مے کردم،
اسپند وار نقط بر سر سخن میسوخت.

معني : تنهنجي عشق جي ڳالهه جيستائين پئي لکيم (عشق جي ڳالهه توکي لکي جيستائين ڏيان) هي ڏاڻن وانگر هر ڳالهه جي نقطه تي ساڙيائين پئي.
درون سينه چنان در گرفته بود آتش،
که آه در جگر و ناله در دهن مے سوخت.

معني : سيني اندر اهڙو باهه پر وڪوڙجي ويس جو جگر جي آه رڙوات جي (پئي) پئي سڙيا.

شهيد عشق نواشب بخواب مے ديدم،
که همچو شعله فانوس در کفن مے سوخت.
معني : عشق جا شهيد توکي رات جو ننڊ پر ڏنر پئي ته فانوس جي شعله وانگر کفن پر پئي سڙين.

ز آه نيم شب و ناله سحر گاهے،
ستاره بر فلک و غنچه در چمن مے سوخت.
معني : اڌ رات جي آه ۽ سحري جي دانهن آسمان تي تاري کي ۽ باغ ۾ باغيچه کي پئي ساڙيائين.

ز سوز سينه مخفي شد اين قدر معلوم،
که همچو خس مژه اش در گريستن مے سوخت
معني : سيني جي مخفي ساڙي مان ايترو معلوم ٿيو ته ڪڪ وانگر پنڀڙيون ۽ رڻڻ پر پئي سڙيون.

غزل 13

ايکه در عهد جمالت عشق بی بنياد نيست،
در جهان يکدل ز قيد زلف تو آزاد نيست.
معني : اي اها ذات تنهنجي حسن جي عهد ۾ عشق بي سبب نه آهي دنيا ۾ ڪابه دل تنهنجي زلفن جي قيد مان آزاد نه آهي.
بيچکس از دست جورت در جهان دادی نخواست،
آرے آری در طريق خوبرويان داد نيست.

معني : تنهنجي هٿن جي ڏاڍائي کان دنيا ۾ ڪوبه انصاف خواه ڪونه آهي هائو هائو معشوقن جي طريقي ۾ انصاف ڪونه هوندو آهي. (پريان جي پار کان مڙهي ملائي) (حسن لعينه و حسن لغيره جو بحث) (اصل ۾ حسن لعينه آهي) (انهي ڪري امام ابو حنيفه رح وٽ اصل مباح آهي ۽ شافعي وٽ اصل حرام) تهمت عشقيگه پر فرهاد و مجنو بنسته اند،

دام تزویری بود عشقی که مادر زاده نیست

معنی : عشق جي تهمت جيڪا مجني ۽ فرهاد لاءِ ٻڌي اٿن اها ڪوڙ جي ڪوڙ ڪي
آهي عشق پيدا نه ٿيندو آهي. (عشق هوندو هو آهي عشق ٿيندو نه آهي)
ناز نينان را دلا شاه و گدا يکسان بود،
در محبت امتياز خسرو و فرهاد نيست.

معنی : اي دل معشوقن وٽ شاه ۽ گدا هڪ جهڙا آهن محبت ۾ خسرو (بادشاه) ۽
فرهاد (فقير) ۾ امتياز ڪونهي. (فرهاد شيرين جو عاشق مسڪين خسرو شيرين جو
حاصل ڪندڙ بادشاه)

لب ز گلتگو به بندا يدل بکار و بار عشق،
بلبلان را حا صلي جز ناله و فر ياد نيست.

معنی : اي دل پنهنجن ڇهن کي گلتگو کان عشق جي ڪاروبار ۾ بند ڪر بلبلن کي
دانهن ۽ ڪوڪن کانسواءِ ٻيو ڪجهه به حاصل ڪونهي
مرد مخفي از غم بجزرت نگردد ياد ما،
ياد باد اينک بيچ از دوستان ياد نيست.

معنی : مخفي مرد جدائي جي غم ڪري اسان کي ياد ڪونه ڪندو آهي اهو ياد هئڻ
کي ته دوستن کان توکي ڪجهه به ياد نه آهي (چو ته دوستن ۾ حساب آهي ئي
ڪونه)

غزل 14

بي گل روئي تو يکدم زنده بودن مشکل است،
پيشت اي شوخ ستمگر لب کشو دن مشکل است.

معنی : تنهنجي گل جهڙي منهن جي لاش کانسواءِ زنده رهڻ مشڪل آهي اي ناز
نن ظالم تنهنجي اڳيان ڇپ چورڻ به مشڪل آهن.
سهل نه باشد اشک ريزي همچو ابر نو بهار،
خنده بر لب دیده خونبار بودن مشکل است.

معنی : نيئن مان لڙڪ ائين وسن جيئن بهار جو ڪڪر اها ڳالهه آسان ڪونهي
ڇهن تي مرڪ ۽ اکين ۾ خوني خمار جو هجڻ اهو مشڪل آهي. (جدائي رلڻ به
مشڪل اکين جي خمار جو مقابلو به مشڪل)

نيست ممکن بمنشینی دلبران پر عتاب،

پيش تیغ بجرا و جولان نمودن مشکل است.

معنی : عتاب سان ڀريل معشوقن سان مجلس ڪرڻ ممڪن ئي نه آهي سندن
جدائي جي تلوار هوندي انهن تي ڪاوڙ ڪرڻ به مشڪل آهي. (گڏ رهڻ به
مشڪل ته جدا ٿيڻ به مشڪل)

بيوصال دوست دشوار است برمن زندگي،

نشتري الماس را با ديده سوزن مشكل است.

معني : دوست جي وصل ڪانسواءِ مون تي حياتي مشڪل ٿي پئي آهي هيري جي
نشتري کي اکين جي سٺي سان سڀ مشڪل آهي. (وصل ڪانسواءِ زنده رهڻ به ڏکيو
وري ملاقات وقت نظر ملائڻ به ڏکيو)

در طريق عشق روڪردن بوادي کار نيست،

رو بروئي غمزه دلدار بودن مشكل است.

معني : عشق جي طريقي ۾ وادي ڏانهن منهن ڪري وڃڻ صحيح ڪونهي معشوق
جي سامهون ٿي سندس اکين جي اشارن جا گهاءَ سهڻ به مشڪل آهن. (وادي عشق
۾ قد مرڪڻ به مشڪل يا رجا گهاءَ به مشڪل)

يك نظر ديده ترا مخفي دشد ديوانه،

پيش چشم مست تو بوشيار بودن مشكل است.

معني : هڪ نظر توکي ڏٺو مخفي ۽ ٿي ويئي چري تنهنجي مست اکين اڳيان هوش
باقي رکڻ مشڪل آهي. (هڪ نظر سان عقل جو رهڻ به مشڪل ۽ اکين مستانين
جا تير سهڻ به مشڪل)

غزل 15

منم که محبت و غم راز من جدائی نیست،

ببزم عافیتم بیج آشنائی نیست.

معني : آئون اهو آهيان جنهن کان تڪليف ۽ غم جدا ٿيڻ ٿي ڪونه ٿا عافيت
واري مجلس ۾ تنهنجي ڪا به چاڻ سڃاڻ آهي ٿي ڪانه
صبا به بلبل شوریده گو که در ره عشق ،
مجال دم زدن و جائي خود نمائي نيست.

معني : اي صبح جي هير جوڙ ڪندڙ بلبل کي چئو ته عشق جي رستي ۾ طاقت
پٽاڪ هڻڻ جي ۽ جائي پاڻ ڏيکارڻ جي ڪانهي.
بمجلس که نباشد شمع رخسارت گر
آفتاب بود شمع روشنائی نيست.

معني : جنهن مجلس ۾ تنهنجي ڳلن جي لات ڪانهي کڻي سج روشنائي بنجي ته
به لات اتي نه هوندي (اکيون ڪونه ٿيون ڏسن پر قلب ٿا ڏسن القرآن قلب جي
ڏسن لاءِ سج جيڪو ڪهي ٿو اهو من دنيا واري سج کان جدا آهي)
من و نجات ز دام سلامت بیات ،
که در طريق محبت گرہ کشائی نيست.

معني : آئون ۽ نجات سلامتي جي ڪوڙڪي کان انسوس محبت جي رستي ۾
ٻنڌڻن جو ڪولڻ آهي ٿي ڪونه (محبت ۾ قيد آهي محبت ۾ آزادي ڪانهي)
مرو بصومعه مخفي برو بميڪده.

ڪه نزد اهل حقيقت چو بينواڻي نيسٿ.

معني : نه وڃ گر جا ۾ مخفي وڃ شراب خاني ۾ چو ته حقيقت وارن وٽ اها بهي
عقلي ڪانهي. (گر جا هوش وارن جو قرب شراب خانو بهوش وارن جو لڪائو عشق
۾ بيهوشي ڪهي)

غزل 16

امشب بخيالت دل من فکر دگر داشت.

مانند سمندر به شب حال شرر داشت.

معني : اڃ رات تنهنجي خيال منهنجي دل ۾ ٻيو فڪر پيدا ڪيو سمنڊ وانگر
سڄي رات باه واري حالت هئي.

پروانه صفت سوختم از آتش شوقت.

تا آنکه ز چشم ترمن شعله حذر داشت.

معني : پروانه وانگر سڙيس تنهنجي شوق جي باه ۾ ايستائين جو منهنجي آئين
اکين مان (باه جا) شعلاروڪ وارا پيدا ٿيا.

امروز نسيم صحرى باد سموم است.

چون دوش بوادی جنون گذر داشت.

معني : وڃ مير صحرا واري زهر واري هوا بنجي ويئي آهي چو ته ڪله جنون واري
وادي مان گذري هئي. (تنهنجي عشق جي آگ جي گرمي ڪري نسيم زهريلي ٿي
ويئي)

يعقوب صفت ديده به بست از به عالم.

هر کس نفسے روئی تو در مد نظر داشت.

معني : يعقوب وانگر ڏسڻ واري اک سڄي دنيا کان بند ڪري ڇڏيائين هر ڪنهن
ساه واري جنهن تنهنجي منهن ڏسڻ کي پنهنجو مقصد بنايو. (يعقوب عليه السلام
يوسف عليه السلام جي وڃڻ کان پوءِ سڄي دنيا ڏسڻ بند ڪري ڇڏي ايئن تنهنجا
عاشق تو کي نه ڏسڻ جي ڪري ڪنهن کي ڪونه ٿا ڏسن اهو خيال حقيقي هم
اوست وارو آهي يعني ٻيو آهي ٿي ڪونه)

تا حشر نميرند شهيدان ز تمنا.

آب دم شمشير تو تا ثير دگر داشت.

معني : حشر تائين نه مرندا شهيد جن جي تمنا (آهي) ته تنهنجي تلوار سان رت جو پاڻي پيئڻ ان جو اثر ٿي پيو آهي. (گشتگان خنجر تسليم را هر زمان از غيب جان ديگرست جو خيال آهي)

اي لطف نمودی که گذشتم ز کفارت ،

امروز بخونم به يقين بسته کمر دا شت.

معني : اي (محبوب) وڏي مهرباني ڪئي جو ڪفاري (ڳيڻ) کان لنگهي ويس اڄ منهنجي قتل لاءِ يقيني تياريون ڪيون ويون آهن. (محبوب جي حب جي تلوار سان محب جو قتل ڪفاري لائق نه آهي ٻين لفظن ۾ موت طبعي لاءِ ڪفارو ڪونه آهي. (الموت جسر يوصل الحبيب الي الحبيب) مومن جو موت وصل آهي ۽ منڪر جو موت فصل هن شعر مان مقام مخفي جو ظهور ٿئي ٿو.)
طے کرده بیک چشم زدن عالم هستی ،
مخفی چودر راه طلب پائی ز سر داشت.

معني : ساري دنيا کي اک چنپ ۾ لتاڙي وڃي مخفي جڏهن تنهنجي طلب جي واٽ ۾ پيرن بدران مٿي ڀر هلي.

غزل 17

باغمت همواره برهن صحن گلشن گلشن است،

آری آری بتکده مویش برهن گلشن است.

معني : تنهنجي غم ڪري مون وٽ گل کان خالي صحن باغيچو آهي هاڻو هاڻو برهن وٽ سندس وار به بت خانو ۽ گلشن آهي.

بسکه چون يعقوب گريم از غم واند وه بجر ،

از سر شک دیده من جيب و دامن گلشن است.

معني : ڪافي آهي حضرت يعقوب عليه السلام وانگر رٿان ٿو جدائي جي غم ڪري اکين جي لڙڪن ڪرڻ جي ڪري (قميص) جو کيسو ۽ پلو گلشن آهن (محبوب جي ياد ۾ ڪرندڙ لڙڪ به محبوب)

جائی بر مو بریدن صد باغ بنماید ز عشق ،

زانکه داغ عاشقے بر جان و برتن گلشن است.

معني : وار وار جي پاڙ مان بدن تي سوين باغ عشق ڪري پيدا ٿين ٿا چو ته عاشقي جا نشان حياتي ۽ بدن جا باغ آهن. (ذڪر يار و نڪريار اهو ذڪر ڪثير آهي) نيست دل را آرزوئی باغ و سير گلشنے ،
طالب دیدار را وادی ایمن گلشن است.

معني : دل کي باغ ۽ باغيچه جي سير جي ڪا به آرزو نه آهي ديدار جي طالب کي
مبارڪ وادي باغيچو آهي .

بالغ گر راه گلشن بست مخفي باک نيست ،
عند ليبان چمن را عکس گلشن گلشن است .

معني : باغائي جيڪڏهن باغ جو مخفي رستو بند ڪري ڇڏيو ته ڪهڙي پرواه
چمن جي بلبلن لاءِ باغ جو عڪس ئي باغ آهي . (خيال محبوب عڪس محبوب
آهي انهي ڪري هتي رويت جي مسئلي جي توجيه سٺي بيان ٿي)

غزل 18

بيچڪاري عند ليبان را بغير از ناز نيست ،
زانکه شاهان را شڪاري چون شڪاري باز نيست .

معني : بلبلن جو ڪوبه ڪم ناز کانسواءِ نه هوندو آهي ڇو ته بادشاهن (ممشوق) جو
شڪار باز جي شڪار کانسواءِ هوندو ئي ڪونه آهي (ڪامياب بادشاهه دل جو فاتح
هوندو آهي . ۽ شڪاري بدن جو فاتح).

پيش فانوس خيالت ره نيا بد تا ابد ،
هر که چون پروانه با شام غمت دم ساز نيست .

معني : تنهنجي خيالن جي فانوس اڳيان اهڙو ماڻهو رات نه لهي سگهندو جيڪو
تنهنجي غمن جو هميشه پرواني جيئن ساڻي نه بڻيو . (هتي ڪتاب جا لفظ ڏنل هو
جنهن دم ساز ترجمو ڪيو ويو آهي)

از طيبدن گر فرو ماند دلم نبود عجب ،
بلبل بے بال و پر را طاقت پرواز نيست .

معني : جيڪڏهن تپن کان منهنجي دل عاجز ٿي آهي ته ڪوبه عجب ڪونهي
جنهن بلبل جيون ڪنپڙاڻيون ۽ ڪنپ نه هوندا انهي کي اڏامڻ جي طاقت هوندي ئي
ڪونه

مژده وصل تو کار صد مسيحا کرد ليک ،
در زبانت زنده کردن مرده را اعجاز نيست .

معني : تنهنجي وصل جي مبارڪي وارو ڪم سوين مسيحن ڪيو آهي پر
تنهنجي زبان ۾ مثل کي زنده ڪرڻ معجزو ئي ڪونهي . (محبوب ماريندڙ آهي نه
جياريندڙ)

در فراق توجه گويم مے گذارم باکسے ،
غير دردت نيست بدمم جز غمت دمساز نيست .

معني : تنهنجي جدائي پر ڇا چوان ڪنهن سان (عمر) گذاري سگهان ٿي تنهنجي
درد کانسواءِ ڪوبه منهنجو ساٿي ڪونه آهي ۽ تنهنجي غم کانسواءِ ڪوبه معاون
ڪونهي.

مخفيا بيپوده است از غير چندين شکوه چيست،

دشمنی دیگر ترا جز دیده غمازنيست.

معني : اي مخفي اها ته اجائي ڳالهه آهي ٻين کان ايتري شڪايت ڇو تنهنجو ٻيو
دشمن اشارو ڪندڙ اکين کانسواءِ ڪوبه نه آهي.

غزل 19

باز امروز دلم سوئی خراسان رفت است،

رشته کفر بریده است و بايمان رفت است.

معني : اڃ وري منهنجي دل خراسان ڏي ويئي آهي ڪفر جي تعلق کي ٽوڙيو آهي ۽
ايمان ڏانهن ويئي آهي

ناز پر ورد لم محرم و بيگانه کنند،

گر بگويم که چه بیداد ز بجران رفت است.

معني : ناز سان پليل منهنجي دل کي راز دار ۽ ڌاريون ڪن ٿا جيڪڏهن چوان ته
ڪهڙي ڏک جي جدائي ڪري ٿيو آهي.

رشد بستان ارم گشت مراد امن وجيب،

بسکه خون جگر از دیده بدامان رفت است.

معني : منهنجو جيب ۽ دامن ارر جي باغ لاءِ رشڪ ٻنجي چڪو آهي منهنجي
جگر جورت اکين مان پلاندن تي تمام گهڻو وهي چڪو آهي.
نور پيدا نڪند چشم تمنا به نسيم،

بوئی پيراهن يوسف سوئی کنعان رفت است.

معني : تمنا جي اک صبح جي مير ۾ روشني پيدا ڪري نه سگهي آهي يوسف جي
پيراهن جي خوشبو ڪنعان ڏانهن ويئي آهي.

هر جفاي که بمن کرد فلک مخفی نيست.

چاک باقی است مرا گرچه گريبان رفت است.

معني : آسمان جيڪو مون سان ظلم ڪيو آهي مخفي ڪونه آهي منهنجا چير
باقي آهن ڪٿي پيراهن ويو آهي.

غزل 20

مرغ دل من صید حرم خانه عشق است.

زنهار پندار که بیگانه عشق است.

ديوان مخفي

معني : منهنجي دل جو پڪي تنهنجي عشق جي حرر خانہ جو شڪار آهي ڪڏهن به متان سمجهين ته عشق کان خالي آهي.

خوبان نکشا يند بجز گر يہ سر زلف،
دست طلب شوق گر شانه عشق است.

معني : سهڻا ته رڻڻ کانسوا پنهنجي وارن جي چوٽين کي نه کوليندا آهن طلب چو پور شوق شايد اهو عشق جو شان آهي.

ای وائی بر آنکس کہ لبالب نہ ز درد است،
ای وائی بر آن دل کہ نہ پروانہ عشق است.

معني : اي افسوس ان ماڻهو تي جيڪو درد سان پر نه آهي اي افسوس ان دل تي جيڪا عشق جو پروانو نه آهي.

چنديں سخن عشق کہ گفتند وگزش تند،
در مذهب عشاق یک افسانہ عشق است.

معني : ڪيترن ئي عشق جيون ڳالهين ڪيون ۽ ويا هليا عاشقن جي مذهب ۾ عشق جو افسانوئي پنهنجو آهي.

مخفی من واین گوشه ویرانه کہ درد بر،
معمور ہمین گوشه ویرانه عشق است.

معني : مخفي آئون ۽ هي ويران ڪنڊ آباد اها ویراني واري ڪنڊ عشق واري آهي.

غزل 21

بر کہ جام تمنا باده گلرنگ ریخت،
بر سراپل حسد از قصر عشرت سنگ ریخت.

معني : جنهن به گلابي شراب تمنا جي گلاس ۾ اوتبو ته ان حاسدن جي مٿي تي عشرت جي ماڙي تان پٿر هنيو. (ميدان محبت خدائي ۾ داخل ٿيڻ ڪري شيطاني قوتون مقابلي ۾ اينديون)

نالہ را تاثیر دیگر بود باز امشب مگر،
قطره از باده عشق تو بر آهنگ ریخت.

معني : اڃ رات رڙين ۾ رڻو (قسم) اثر هو پر تنهنجي عشق جي (هڪ) لڙي ارادوئي بدلائي ڇڏيو. (عاشق جيون دانهون هوش جي علامت عشق جي شراب مان مدهوشي ان ۾ رڙ آهي ئي ڪونه)

پیش ارباب جواهر قیمت گوهر شکست،
تادر معنی نگارم از دهان تنگ ریخت.

معني : جوهرين وٽ موتي جي ڪم قيمت ٿي پئي جڏهن منهنجي معشوق جو موتي حقيقي سوڙهي منهن مان ٽڪ هارجي پئي (محبوب جي وات جي ٽڪ جي موتين جي ڪثرت موتي جي قيمت گهٽائي ڇڏي)

گرچه خوبان جملہ خون ريزندا ما غمزه است،
خون صد فرهاد و مجنون را بهريک سنگ ريخت.

معني : ڪٿي سمورن سهڻن منهنجور ت هاري ڇڏيو ان ۾ اشارو آهي جو سمورن فرهادن مجنونن جو خون پٿرن سان هارجي ويو (هن عشق ۾ قرباني جو خون به انتها آهي)
پس بمرگان طلب کردم شکاف کوبسار،
دردل خاراز خون دیده مخفی رنگ ريخت.

معني : انهي ڪري طلب جي (اک جي) پنيڙين سان جبل کي سوراخ ڪري وڌم
انهي ڪري مخفي جي دل جي اک ۾ (محبت جي) ڪنڊي (لڳڻ سان) رت هاريو آهي.

غزل 22

مرغ دل را گلشنه بهترز کوئی یار نیست،
طالب دیدار را ذوق گل و گلزار نیست.

معني : دل جي پکي لاءِ يار جي گلي کان وڌيڪ ٻيو ڪو به باغ نه آهي ديدار جي طالب کي گل ۽ باغ جو شوق آهي ئي ڪونه (انجو گل معشوق آهي) (انهي ڪري ولهم مزيد واري منزل ديدار جي ايندي ته جنت جي لذت وسري ويندي ان طرف اشارو آهي)

هر کرا درپائے دل زنجير از زلف تو نیست،
گرچه آن منصور باشد محرم اسرار نیست.

معني : جنهن جي دل جي پير ۾ تنهنجي زلفن جي پيڙي لڳل نه آهي ڪٿي اهو منصور هجي پر رازدار ڪونه آهي.

گرچه سر تا پائی من درد ست اما سينه را،
مثل درد بجر از درد دگر آزار نیست.

معني : ڪٿي پيرن کان مٿي تائين سور اٿم پر سيني (۾) جدائي جي سور ڪري مقابل پئي سور جي ڪري تڪليف نه آهي.

گفتم از عشق بتان ای دل چه حاصل کرده،
گفت ما را حاصلے از ناله بائی زار نیست.

معني : چير ته اي دل تو معشوق جي عشق مان ڇا لاپ لڌو (جواب ۾ چيائين) اسان جو لاپ پڌرين رڙين کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه آهي.

نی ز شادی شاد باشم نه زغم آزرده ام،
پیش اهل دیده فرقی درگل و در خار نیست.

معنی : نه خوشی جي ڪري خوش ٿيان ٿو ۽ نه غم جي ڪري آزاريل اڪين وارن
وٽ ڪنڊي ۽ گل ۾ ڪو به فرق نه هوندو آهي. (رضا بقضا جي منزل).
چند ريزي خون دل مخفي برائي مهو شان،
ريختن بر خاک گل را شيوه عطار نیست.
معنی : مستانن لاءِ ڪيترو دل جو خون مخفي هاريندس گلابي عطر کي مٽي ۾ هارڻ
عطار جي عادت نه آهي.

غزل 23

در طريق عشق آئين من و مجنون يکيست،
عاشقان را خاک و سنگ و بسترا اکنون يکيست.

معنی : عشق جي طريقي ۾ مون ۽ مجني جو ساڳيو آئين آهي عاشقن لاءِ مٽي پٿر
ريشمي بسترو هڪ جهڙا آهن. (عشق آسائش ۾ فرق مراقب نه آهي)
کرده خواری در دل ما تلخی ایام بجر،
در مذاقم زهر ناب و باده گلگون يکيست.

معنی : جدائي جي ڏينهن جي ڪوڙائي اسان جي دل ۾ خوري پيدا ڪري ڇڏي
(روڻ ۽ روڻ ڪري) منهنجي پسند ۾ زهر قاتل رنگين شراب هڪ جهڙا آهن.
(عاشق جدائي برداشت نه ٿو ڪري سگهي پوءِ صبر ڇڏي جي روڻي ٿو ته اها خوري
آهي عشق ۾ ڪتمان هوندو آهي ظهورو خوري آهي)

بی سبب مجنون وطن در گوشه ویران نداشت،
بر گرفتار آن فضائی خانه بیرون يکيست.

معنی : مجنو بي سبب ویراني کي (پنهنجو) گهر بنائي ڪونه ويٺو ٿو (عشق)
جائيدگي ٺلهي آسمان کي يا گهر ۾ رهڻ کي هڪ جهڙو سمجهن ٿا.
ساقی و بزم شراب و باده خونناب جگر،
تشنه جام محبت را شراب و خون يکيست.

معنی : محبوب بنا سبب ویراني کي پنهنجو گهر ڪونه بنائي ويٺو هو عشق جي
قيدين لاءِ گهر ۽ ميدان هڪ جهڙا آهن.

خواه در صحرا بود خوابه بدر یا مسکنت،
مخفيا اهل جنون را وادی و جیحون يکيست.

معنی : کٽي خشڪي تي منهنجو گهر هجي يا درياه ۾ اي مخفي عشق ۾ جنونين
وٽ خشڪي ۽ درياه هڪ جهڙا آهن.

غزل 24

يا رب اين پر تو خور شيد ز گاشانه کيست،

يا رب اين آفت جان همدم وبمخانه کيست.

معني : اي مالڪ هي سج جو جلوو ڪنهن جي آڪيري مان آهي اي مالڪ هي

حياتي جي آفت هر وقت ۽ هر جاءِ ڪهڙي آهي. (مقام حيرت)

باده لعل لبث را که بما الفت نيست،

بزم آراي کرده باده پيمانه کيست.

معني : تنهنجي ڳاڙهن چپن جي شراب کي اسان سان محبت ڪونه آهي تو

مجلس سينگاري ڇڏي آهي (هائي) شراب ڪهڙي انداز سان ڏين ٿو. (وصف

معشوق بطور حيرت)

يا رب آن شاه رخ و بادشه کشور حسن،

دوش برو دوش کو گوهر یک دانه کيست.

معني : اي مالڪ بادشاہ منهن حسن جي حڪومت جو شاه جيڪو ڪلهو ڪلهي

پر ملائي ويٺو آهي اهو (دريڪتا) اڪيلو موتي ڪير آهي.

گفت افسانه بسيار وندانست زکسي،

که وين انجمن آن بلبل افسانه کيست.

معني : چيائين ته افسانو وڏو آهي ڪير به ڪونه ٿو چاڻي هن انجمن پر ته اهو بلبل

ڪنهن جي افسانه جو آهي.

دارد امروز بمن گر چه نگاهي کره،

تا گرفتار که ومونس جا نانه کيست.

معني : اڄ ڪٿي مون تي نظر ڪاوڙ واري رکيو ويٺو آهي (اهو انڪري) ته عاشق

ڪير ۽ معشوقن سان وندر ڪندڙ ڪير. (عشق جي آزمائش)

عند ليبيان به نگاهي دل خود باخته اند،

يا رب اين دلبري از فرگس هستانه کيست.

معني : بلبلون هڪ نظر سان ئي پنهنجي دل سان ڪيڏي رهيون آهن اي مالڪ هيءُ

معشوقي نرگس مستاني کان ڪهڙي آهي. (نرگس گل معشوقي جي اک سان

مشابيهت لاءِ استعمال ٿيندو آهي)

شمع گر تابه شب خنده زنان گل ايز است،

ميهماي که دهم صحبت پروانه کيست.

معني : جيڪڏهن پوري رات شمع عورتن جي خوشي (جيئن) گل پئي چاڻي (لڙڪ

پئي وهائي) ته اها (شمع) مهماني جيڪا ڏي پئي پرواني لاءِ اها ڪهڙي آهي. (شمع

پاڻ لڙڪ وهائي ڳري پئي سندس اهو ڳرڻ ۽ گویا ڪ عورت جي خوشي وارا لڙڪ
آهن سندس اهي لڙڪ پرواني جي ڪهڙي مهماني ڪن ٿا جيڪو ڪهي شمع
وٽ اچي ٿو)

شد با ميد بمين خانه عمرم ويران،

کز سر لطف پير سي که تو پروانه کيست.

معني : انهي اميد تي منهنجي عمر جو گهر ويران ٿي ويو ته پنهنجي مهرباني سان
کٽي آهستي بچين ته تون ڪنهن جو پروانو آهين.

گفتمش مخفي سودا زده ديوانه تست،

گفت مخفي چه کس وعاشق وديوانه کيست.

معني : چيو مانس مخفي ڪي سودا لڳل توکان ئي عطا ٿيل آهي چيائين مخفي
ڪيترو عاشق ۽ چريو ڪير آهي.

غزل 25

محرمی گو تا بگویم قصد آن مکاره چيست،

باعث چندین ستم برجان و مان آواره چيست.

معني : اي راز دار ٻڌ ٻڌايان نه هن مڪار جو مقصد ڪهڙو آهي ايترو ظلم هن
بيهودي جو عزت ۽ آبرو تي انجو ڪارڻ ڪهڙو آهي.

می ربايد جذبۀ عشق تو دل را از کفم،

در جنون رسواشدم جرم من بيچاره چيست.

معني : منهنجي هٿ مان تنهنجي عشق جو جذبو دل مان ڪسي وٺڻ چاهي ٿو جنهن
(جذبہ) ڪري آئون چريائي پر خوار ٿي آهيان مون ويچاري جو ڪهڙو گناه آهي.

گر نباشد ذوق معشوقی بعاشق پروری،

خوبرو يان رابسوئي عاشقان نظاره چيست.

معني : جيڪڏهن معشوق جي لاءِ سڪ عاشق جو جياپو نه هجي (ته پوءِ) سهڻن
ڏانهن عاشقن جي نهارڻ جو ڪهڙو وجهه آهي.

در دل گل گرندارد ناله بلبل اثر،

در چمن اين سر خن رخسار جيب وپاره چيست.

معني : گل جي دل ۾ جيڪڏهن بلبل جيون رڙيون اثر نه ڪن ها ته باغ ۾ هي ڳاڙه
ڳلائي ڪي (روڪڻ وارو) پهراڻ ڪيئن لائي ها.

گر نه ترک ناز اولب تشنه خون مخفي است،

هر دم از تیغ نگه مایل بآن بیچاره چيست.

معني : جيڪڏهن سندس ناز واري انداز کي ڇڏڻ مخفي جي رت جو سندس چپ اڃا رو نه آهي، ته پوءِ هر وقت نگاه جي تلوار سان هن بيوس تي حملہ آور هجڻ چا لاءِ آهي؟ (ترڪ ناز به عاشق لاءِ موت جو وصال جو سبب وڃي ٿو ۽ توجهه به عاشق لاءِ موت جو عشق وڌي ٿو اجتماع ضدين جو عجيب مثال)

غزل 26

من ماهي آن بحر که آبش همه خون است،

لب تشنه جامی که شرابش همه خون است.

معني : آئون ان پاڻي جي مڇي آهيان جنهن جي درياه جو سمورو پاڻي رت آهي چپ

ان شراب جي جام جو اڃا پيل آهي جيڪو سڙا پارت آهي.

هر کس که نبرده بسوئي دشت محبت،

اکلش همه زهر است و شرابش همه خون است.

معني : جيڪو محبت جي رخ ڏانهن نه ويو انجو سمورو کائڻ زهر ۽ سمورو پيئڻ رت آهي.

ای خضر تو در چشمه حيوان که اسیران،

نو شند از آن چشمه که آبش همه خون است.

معني : اي خضر توکي آب حيات مبارڪ هي قيدي ان چشمه جو پاڻي پين ٿا

جيڪو مڪمل رت آهي.

هر بوالهوس را نرسد لاف محبت،

باشينم آن گل که گلابش همه خون است.

معني : سڀڪو هوسي محبت جي پٺاڪ نه هڻي ان گل جي مقابلي جي ماڪ سان

جنهن جو گلابي عطر رت آهي.

بس ريخته خون دل مخفی زيبداد،

هر جا که رود پابر کا بش همه خون است.

معني : ظلم جي ڪري مخفي جي دل جو رت وهي چڪو جتي به وڃي ته سندس

پير جو رکيڻ سموري ئي رت آهي.

غزل 27

حسنه نمکے تازه بداغ دل ماریخت،

سودائی تو شوری بد ماغ دل ماریخت.

معني : تنهنجي نمڪين حسن سان جي دل جي ٿٽ تي تازو لوڻ هرڪيو آهي ۽

تنهنجي عشق سان جي دماغ به شور پيدا ڪري ڇڏيو آهي.

زان پيش که روشن شود این شمع محبت،

ديوان مخفي

از عشق تو روغن بچراغ دل ماريخت.

معني: انهي ڪري هي محبت جي شمع روشن ٿئي آهي جو تنهنجي عشق جو تيل اسان جي دل جي ڏيئي تي هاريو آهي (عاشق پنهنجي تباهي عشق کان خالي هجڻ ڪري سمجهي ٿو متان بنا عشق مري ويان)

مفلس شده ايام ز بس سوده الماس،

بر سينه مجروح و بد ماغ دل ماريخت.

معني: عمر کٽي ويئي ميري جي لپ ڪري جيڪو ٿيل سيني ۾ دماغ تي ڪيو ويو. (عشق جي بيماري لا علاج آهي)

من داد چو ساقی طرب مے بحریقان،

خوننا به حیرت با یاغ دل ماريخت.

معني: ساقی جڏهن سڙيل کي شراب جي خوشي عطا ڪيائين ته حيرت رت واري جي مدهوشي اسان جي دل ۾ اوتي ڇڏيائين.

هرزهر که در ساغر غم بود مهيا،

دوران همه کام فراغ دل ماريخت.

معني: جيڪو به زهر غم جي برتن ۾ موجود هو زماني سمورو اسان جي واندي دل جي مرادن ۾ هاري ڇڏيو.

مخفی ره وادی چو گلستان ارم شد،

بس خون جگر غم بسراغ دل ماريخت.

معني: اي مخفي جڏهن وادي جي واٽ ارم جو باغ بنجي ويئي آهي (چوٽا) جگر جي رت جو غم اسان جي دل جي خانن ۾ اوتي ڇڏيائين آهي.

غزل 28

باغ و بهار و آب روان اين خمار چيست،

دلبر بکام و باده بکف انتظار چيست.

معني: باغ (موسم) بهار و هندڙ پاڻي مهڙو نشو ڪهڙا (نه سنا) آهن مقصودي معشوق (حاصل) هٿ ۾ شراب (پاڻي) انتظار ڇا جو. (وصل جي حالت بيان)

فرصت شمر غنيمت و داد نشاط ده،

حيران اين خيال زانجام کار چيست.

معني: واندڪائي کي غنيمت سمجه خوشي جو داد ڏي هن خيال ۾ حيران آهيان ته ان جو انجام ڇا ٿيندو.

ممکن چو نيست دیدن آئينه مراد،

چنديں شکایت از ستم روزگار چيست؟

معني : مراد جي آئيند کي ڏسڻ ممڪن ئي ڪونهي ايتري شڪايت زماني جي
ظلم کان ڪرڻ چا آهي؟

بهر دو روزه عمر گرامي مده بباد،

اندیشهائی باطل این کاروبار چیست.

معني : ٻن ڏينهن جي (مزي لاءِ) عزت پري عمر کي تباه نه ڪر باطل فڪرن جو اهو
ڪاروبار ڪهڙو آهي. (مٿي ٽن شمرن جو جواب)

گر خون دل ز دیده تراوش نداشته،

سیلاب خون ز دیده مرادر کنار چیست.

معني : جيڪڏهن دل جو (درد) رت اکين ۾ ظاهر ٿو ٿئي ته (پوءِ) خون جو سيلاب
منهنجي اکين جي ڀر ۾ ڇو پيلو آهي؟

ای دل اگر بدشت محبت زبون نه،

چون بيد لان بدر دولت ناله زار چیست.

معني : اي دل جيڪڏهن تون محبت جي ميدان ۾ بهر باد ڪونه آهين (ته پوءِ) دل کس
لين وانگر (سندس) حڪمراني جي دروازي تي صداون ڇو پئي هڻين؟
مخفی بقدر طاعت اگر عطا دهند،

در روز حشر رحمت پر وردگار چیست.

معني : مخفی جيڪڏهن اطاعت موافق سندن عطا ملندي ته پوءِ حشر جي ميدان ۾
پروردگار جي رحمت ڪهڙي هوندي؟

غزل 29

باده نوشيم ولی از کف جانانه مست،

نشئه خاص و بد صحبت همیخانه مست.

معني : شراب پيئڻ چاهيان ٿو پر مستي وارن معشوقن جي هٿان جو مخصوصي
نشي وارو نه واپرائيل ۽ مست مڪان وارو هجي (وصف مرشد جو بيان) (معشوق
مست يا خود شراب نشي وارو تي عام استعمال وارو به نه چڱو به مستي واري چار
مستيون معشوق مست کان ملن)

نیست در صحبت دیوانه ره اهل طرب،

عافیت می طلبی روبرو فرزانه مست.

معني : چرين جي صحبت ۾ ناچن جي ڪهڙي واٽ مستي جي ڏاهي کان تندرستي
پيو گهرين. (مستي جي ڏاهي واٽ عشق جي بيماري گهرجي)
همه الفتاده مخمور خرابات شدیم،
پر کن ای ساقی بوشیار تو پیمانه مست.

دیوان مخفي

معني : سمورا ويرانين جي نشي جا عادي ٿي ويا آهيون اي ساقي هوشيار تون
اسانکي مستي جو برتن پري ڏي

باغبان منت مهتاب مڪش در شب تار،
شمع گلزار بود نرگس مستانه مست.

معني : باغائي چنڊ جو ٿورا ٿو نه ٿي اونڌا هي واري رات ۾ باغ جي شمع هوندي آهي
محبوب مست جي مستاني نرگس (اڪ).

پيش اصحاب خرد تابڪي از بيخردی،
نقل مجلس کنی ای مست تو افسانه مست.

معني : عقل وارن اڳيان ڪيستائين بي عقلي جي ڪري بيان ڪندي اي مست
بيان مستي جو.

از ملاححت نمکی بر دل افکار زدم،
پته شور بود لا جرم بيگانه مست.

معني : تنهنجي نمکين حسن جي ڪري دل تي ڦٽ عشق جو مٺيوا ٿر پته ڪارو ٿي
پيو آهي اهو نتيجو آهي عشق کان آجي مست جو.

مخفي از فيض جنون شيوه هوشيار گرفت،
باخرد يار کند صحبت ديوانه مست.

معني : مخفي چريائي جي فيض مان هوشيار جي عادت قبولي آهي (اجتماع
ضدين جو مثال) عقل سان دوستي ڪري ٿي، رفاقت چرئي مست جي (آخر ڪار
مست جي صحبت ته پنهنجي جاء وٺندي)

غزل 30

دریا است بیکران سفر غیر موسم است،
کشتی ما شکسته و طوفان معلم است.

معني : دريا بي حد وارو سفر بي موسم اسان جي ٽٽل ٻيڙي ته طوفان اسانجو ناکو
آهي.

در جستجوئی شاد روانی بملک غم،
ای دیده همتی که دل از سینه عازم است.

معني : خوشي جي طلب لاءِ غم جي دنيا ڏانهن روانگي اي اکيون اهڙي همت ڪريو
جهڙو عزم دل مان نڪري ٿو. (عشق خدا وندي لاءِ درد)

ای اشک همتی که در یوزه عار نیست،
مفلس همیشه منتظر خوان حاتم است.

معني : اي لڙڪو هٿ ڪريو پنڻ ۾ به شرم ڪونهي بي مالو هميشه حاتم جي دستر خواني جو منتظر هوندو آهي. (دعا گهرڻ حاتم کان)

مخفي فريب گريه مخور ديده باز کن،

محرم بنڪته زر مقالات مجرم است.

معني : مخفي روئڻ جي ٺڳي ۾ نه پوءِ اڪيون ڪول نڪته دان سونن نڪتن جي ڪري مجرم ٿي ويندو آهي.

غزل 31

از شعلهاے آه مرا خانه روشن است،

روشن مڪن چراغ كه اين خانه روشن است.

معني : آهڻ جي لائن ڪري منهنجو گهر روشن آهي (انهي) ڪري ٻئي نه ٻار چو ته

مي گهر اڳ ۾ ئي روشن آهي. (الابذکر الله تطمئن القلوب)

خواهي چراغ باشد و خواهي نه در چمن،

گلهاز عڪس نرگس مستانه روشن است.

معني : جيڪڏهن چمن ۾ ٻئي جي نه هجڻ جي خواهش اٿي ته هر چمن جي هر گل ۾ مستاني نرگس جي روشني جو عڪس آهي.

نازم بفيض باده كه شهبائي تيره دل،

دلهاز عڪس ساغرو پيمانه روشن است.

معني : مونکي شراب جي فيض تي ناز آهي جو دل جيون انڌيري واريون راتون سندس پيالي جي عڪس ڪري مڪمل روشن آهن.

الغشائے راز من مڪن اي رشك زينهار،

دردم به پيش محرم و بيگانه روشن است.

معني : اي لڙڪو وهي اڪين مان منهنجي (عشق جي) راز کي ظاهر ڪڏهن به نه ڪريو منهنجو ڏک پنهنجن ۽ پراڻن اڳيان روشن آهي.

تا آفتاب حسن بعالم طلوع کرد،

مخفي چراغ عاقل و ديوانه روشن است.

معني : جيستائين سج پنهنجي سونهن کي دنيا تي اڀري ظاهر پيو ڪندو اوستائين مخفي جو ڏيو عقلمند ۽ چرئي جي اڳيان روشن رهندو.

نيست محراب دلم راجز خم ابروی دوست،

هر کسی را قبله باشد قبله ماروی دوست.

مطلبی دیگر ندارم ز آمد و شد در چمن،
میکنم عمر گرامی صرف جست وجوی دوست.

گوش کن ایدل زمن حرفی چودرد رگوش کن
توت روح آمد شنیدن حرف گفت وگوئی دوست.

در شکنج زلف مرغ دل چنان گیرد قرار،
گر نسیم غمزه گرداند پریشان موی دوست.

گر بر نجد خلق و عالم از تو مخفی باک نیست،
با شست یکجو امید رطف اگر از سوی دوست.

ردیف الدال الهملة

از جفا اهل وفارا نقص پیمان کی شود،
جان سپار تیغ استغنا پشیمان کی شود.

معنی : ظلم کري وفادارن کان بی وفائی کیشن ٿي سگهي ٿي جنهن پنهنجو
سامه بي پرواهي جي تلوار حوالي ڪيواهو پشيمان کیشن ٿو ٿي سگهي؟
عاشقان را خواهش جز خواهش معشوق نیست،
تا گلستان نشکند بلبل غزل خوان کے شود.

معنی : عاشقن جي خواهش معشوق جي چاهت کانسواء ڪجهہ بہ نہ آهي
جيستائين گل باغ ۾ نہ ٿا ٽرن تہ بلبل گيج ڪٿي ٿي ڳائي.
تا پریشانی بگیرد ور پریشانی کمال،
جمع جمعیت بهم دست و گریبان کے شود.

معنی : جيستائين پریشاني سندس چوٽ کي نٿي پهچي تہ دل جي ٺهراء اندر گوڙ
وگهان ڪٿي ٿو ٿي سگهي.

نیستی آمد وجود بستی اهل وجود،
کافر از حرف مسلمانی مسلمان کی شود.

معنی : نہ هئڻ ٿي هجڻ جي بناء ٿي آهي وجود وارن وٽ رڳو صرف مسلماني جو
اچاري ڪافر مسلمان ڪٿي ٿو ٿي. (اول لھي بعد الھات لا الھ الا اللھ من قال لا

الاه الااله دخل الجله جي معني اول مصرع ۾ ڪلمون بي مصرع ۾ تقاضائي
ڪلمه بيان ٿيل آهي)

گريه را داروي غم گونيد حرفي پيش نيسٿ،
بر حرارت سودن الماس درمان کي شود.

معني : روڻ کان وڌيڪ (طبيب) چون ٿا غم جو ٻيو علاج ڪونهي گرمي جي
بيماري مٿان هيري جوليپو علاج ڪڍي ٿو ٿي سگهي.
تلخي زهر شڪيائي ڪليد قفلها است،
ڪاربي سامان وبي صبري بسامان ڪي شود.

معني : صبر جي زهر جي ڪوڙاڻ ٿاڙي جي ڪنجي آهي ڪم به صبرو ۽ به
اسبابو ڪامياب ڪڍي ٿو ٿي؟

تا نه گردد شعله افروز آتش ديگ حسد،
نرخ يوسف برسر بازار ارزان ڪي شود.

معني : جيستائين حسد جي ديگ جي باهه پنهنجا شعلا پيدا نه ڪندي اوستائين
يوسف جي قيمت پري بازار ۾ سهانگي ڪڍي ٿي سگهي ٿي؟
در مذاقے در نيايد تا طعام بے نمک،
حاجب دست تناول با نمکدان کي شود.

معني : ٺڪو کاڌو جي نه چڪبو ته ضرورت وارو هٿ لوڻ واري ڊهلي ڏانهن ڪڍي ٿو
ڪري سگهي.

لذت دروي اگر يا بم بصد جان من خرم،
جنس ناياب است اے مخفي فراوان کي شود.

معني : منجهس مزو پاڻو اٿم انهي ڪري (هڪ جان نه) سوين جانيون مٿس
گهوريان ٿي، اي مخفي اڻ لپ جنس آهي عام ڪڍي ٿي سگهي ٿي؟

غزل 35

چنانکه در حرم خاص کس نمے گنجد،
درون سينه تنگم نفس نمے گنجد.

معني : جيئن بادشاهن جي حرم خاص ۾ ڪنهن جي جاء نه آهي، ائين مندر
سوڙهي سيني ۾ ساهه نه ٿو ماڻي.

بهر ديواركم فرياد عشق بر خيزد،
دگر نشستن فرياد رس نمے گنجد.

معني : جنهن به ملڪ ۾ عشق جو فرياد پيدا ٿئي ٿو ته پئي فريادي جي اتي وهڪ ٿي
نه ٿي ٿئي. (عشق جي جاء هوس نٿو وٺي سگهي)

گرفتہ تنگ چنانم غم تو در آغوش،

کہ مرغ روح مرا در قفس نمے گنجد.

معنی: تنهنجي غم مونکي ائين بڻلن ۾ وڪوڙي رکيو آهي جو منهنجي زندگي جو
پکي پچري ۾ ماڀي ٿي نه ٿو.

بذکر آن لب شیرین لب ادب بکشا،

کہ با حلاوت ایمان مگس نمے گنجد.

معنی: ان ملن چپن واري جو بيان ادب جي چپن سان ڪر چو ته ايمان جي ميٺ
سان مک نه ٿي ماڀي.

دراز گردن محمل بر آورای لیله،

کہ طریق محبت جرس نمے گنجد.

معنی: اي ليلا پنهنجي ڏولي جو دروازو کول چو ته محبت جي رستي ۾ گھنڊ ڪونه
ماڀندا آهن.

نهاده پائی خیال تو بخا نہ دل،

مرا بدیده خیال هوس نمے گنجد.

معنی: تنهنجي خيال جا پير دل جي خاني ۾ کڻيل آهن اسان جي اکين ۾ هوس جا
خيال نٿا ماڀي سگهن.

شراب عشق کشد بر ملا زمان مخفے،

کہ در بلاد محبت عسس نمے گنجد.

معنی: عشق جي شراب کي مخفي زمانو ظاهر ٿو ڪري چو ته محبت جي شهرن ۾
لڪ نه ٿي هجي.

غزل 36

سر شک دیدہ ام امشب چنان مستانه می آید،

کہ پنداری برون از تن دل دیوانہ می آید.

معنی: منهنجي اکين لڙڪن جيون لهرون اڃ رات ائين مستانه انداز سان پيون وهن
جو تون سمجھ ته بدن مان چري دل ٻاهر پئي اچي.

بخون آغشته دل چندان بزیر خاک پنهان شد،

کہ بوئی خون دل از خاک این ویرانه می آید.

معنی: رت گڏيل دل مٽي هيٺان اهڙي پور جي ويٺي آهي جو هن ويرانن مان مٽي
مان رت جي بو پئي اچي.

ازان بر دل مرا بردم شکستے بر شکست آید،

کہ سنگ درد وغم بر سينہ دیوانہ می آید.

معني : انهي ڪري منهنجي دل تي هر وقت شڪست ٿي شڪست اچي ويئي آهي
جو ڏکڻ ۽ غمن جا پهاڙ چرڻي سيني تي ڪري پيا آهن.

ميشو مغرور جڳهه ايدل ڪه هر سو گوش اندازي،
صدائي گنج قارون زين ڪهن ويرانه مي آيد.

معني : اي دل پنهنجي مرتبي شاهي تي مغرور نه ٿي هر طرف کان ڪن لڳا پيا آهن
چو ته قارون جي خزاني جي صدامن پراڻي ويرانه مان پئي اچي.
پياڻي شمع شد عمري نهي بينم پر وبالي،
نهان از ديدۀ مردم مگر پروانه مي آيد.

معني : عمر ته شمع جي پيرن ۾ خاڪ ٿي ويئي هاڻي ڪنپ ۽ ڪنپڙاڻيون ته ڏسان ٿي
ڪونه ٿي پر ماڻهن جي نظرن کان لڪل پيٽو پروانه پيو اچي. (اندر ۾ پرواز ظاهر
جي بدحالي)

ز بس ذوق جنون دارد ز راه بي خودي هر دم،
بطوف مشهد ديوانه است فرزانه مي آيد.

معني : بي خودي جي واٽ تمام ۾ گهڻو چريائي جو ذوق هر دم ڪي ٿي جو سندس
اڱڻ تي حاضري لاءِ عقلمند به طواف لاءِ اچن پيا.

گرفتم آنچنان الفت بهم چشم غم مخفي،
که در چشم خيال عاقبت بيگانه مي آيد.

معني : ايتري محبت مخفي غم جي پنهنجي اک سان قبولي اٿم جو آخرت جو
خيال هاڻي منهنجي اک ۾ اوڀرو ٿو لڳي.

غزل 37

بر مراد مانه اين گردون دون کم مي رود،
بر مراد ديگر ان هم گردون خم مي رود.

معني : هي گول آسمان رڳو اسان جي مرضي موجب گهٽ ڪونه ٿو ٿري پر ٻين جي
مرضی کان به هي ڏنگو ٿو هلي. (فطرت پنهنجي مرضي تي هلي ٿي)
اين دل آزاری فلک با مانه تنهام ڪند.

رسم و آئين است کز دوران آدم مي رود.

معني : هي دل آزاری آسمان فقط اسان سان ڪونه ٿو ڪري اهو سندس رسم ۽
طريقتو آدم عليه السلام کان وٺي پيو هلي.

نيستم آزرده خاطر چون بدور روزگار،
شادمانی دست در آغوش ماتم مي رود.

معني: زماني جي گردش ڪري آئون ڏکويل دل ڪونه آهيان خوشي ڪڏهن ماته
جو هٿ به بئل پر لڳائي ٿي.

ناز نيفان پا نهندا ناز هر جا بر زمين.

هم چون مجنون صد هزاران را فراهم مي رود.

معني: نازنين جڏهن ناز وارو پير زمين تي رکن ٿا ته مجني جهڙا لکين اتي موجود
اچي وٺا وڃن.

نيست او بيدرد زخم عشق را لذت شناس.

کزيئي عيسن مريم بهر مريم مي رود.

معني: اهو به درد عشق جي لت جي لذت جو سڃاڻو ٿي ڪونهي جيڪو عيسيٰ پٽ
مريم عليه السلام جي پويان پئي ڪرائڻ لاءِ وڃي ٿو.

شيشه رابڪشا دهن ساقی که اهل ذوق را.

حيف مي آيد بران عمر يک بالغم مي رود.

معني: ٻوٽل جو منهن ڪول اي ساقي چو ته ذوق وارين کي انسوس ٿو وڃي ان عمر تي
جيڪا غم سان ٿي وڃي. (لاخول عليه ولا مري حزنون)

ترک خود را نی نما ای دل که در درگاه عشق.

هر که مي آيد ز خود بيگانه محرم مي رود.

معني: اي دل پنهنجو پاڻ کي ڏيکارڻ ڇڏ چو ته عشق جي درگاه پر جيڪو پنهنجو
پاڻ کي ڏيکاري ٿو خالي ٿو وڃي. (نياز مندي جي راه آهي). (ما اريد منهر ان
يطمئن)

مخفيا نزدك اهل همت از بي همتي است.

برزبان آنرا که ذکر نام حاتم مي رود.

معني: اي مخفي همت وارين وٽ اها بهي همتي آهي جو سندس زبان تي نالو حاتم
جو پيو هلي.

غزل 38

بسکه بيداد دستم بر من ز گردون مي رود.

مرغ روحم از قفس هر لحظه بيرون مي رود.

معني: تمام گهڻي بي انصافي ۽ ظلم مون تي آسمان کان جاري رهي ٿو سندس روح
جو پکي هر وقت پيري کان ٻاهر پيو نڪري.

خورده ام خون جگر چند آنکه چون مينائي مي.

جائي آب ازديده من اشک گلگون مي رود.

معني: جگر جو رت ائين پيو اتر جيئن شراب جو پيالو منهنجي اکين مان گل
رنگو پاڻي جاري ٿو رهي.

آنچنان جاکرد مہرت اندرون سينه ام،
 نی بہ پندونی بجورونی با فسوں مے رود.
 معنی : منهنجي سيني پر تنهنجي محبت اهڙي جاء پڪڙي آهي جو نصيحت ۽
 سختي ۽ لڳي سان نڪري نٿي سگهي.
 بي جراحت نيست يڪدل اندرون سينه ،
 بسکه درد لها خيالت بهر شب خون می رود.
 معنی : سيني پر اڪيلي دل آهي اها بہ لڳجڻ کان خالي ڪانهي تمام گهڻين دليين
 جي اندر سندن خيال ڏوڙي پيو.
 آب حيوان گر شود دريا و خضرش نا خدا،
 کشتی بخت زبون در موج خون می رود.
 معنی : جيڪڏهن سمورو سمنڊ حياتي وارو پاڻي بنجي خضر عليه السلام ناڪثو ته
 بہ منهنجي بدبختي سندن پيڙي رڳي رت جي لهرن پر پئي لوڙهيندي
 مطلب از جاہ و بزرگی دل بدست آوردن است،
 ورنه مخفی در زمين ہم گنج قارون می رود.
 معنی : وڏائي ۽ عزت جو مقصد دل تي قبضو ڪرڻ هوندو آهي جي ائين نہ آهي ته
 پوءِ مخفي قارون جو خزانو اڃا تائين زمين ۾ پيو وڃي. (عزت دل جوئي ۾ آهي نہ
 خزاني ۾)

غزل 39

آفتاب حسن هر جا آتش افشان مے شود،
 سائبانش طره زلف پریشان می شود.
 معنی : حسن جو سج جتي بہ پنهنجي باهه پکيڙي ٿو ته ڪائنس چانه ڪندڙ وارن
 جون چوٽيون پکڙيو وڃن ٿيون.
 گر بچشم تربيت بيند فروغ آفتاب،
 هر کجا سنگے بود لعل بد خشان مے شود.
 معنی : جيڪڏهن تربيت جي اک سان سج جي روشني ڏسندو ته جتي بہ پتر هوندو
 بدخشان جي لعل ٿي ويندو.
 بار قیام ترک محبت کن که در گلزار عشق،
 از هجوم عند لیام گل پریشان می شود.
 معنی : مقابلن سان محبت ڪرڻ ڇڏي ڏي چو ته عشق جي باغ ۾ بلبلن جي اهنو
 ڪري گل پریشان ٿي ويندو.
 از صبا بيهوده گلشن بار منت میکشد ،
 خون چشم بلبلان زیب گلستان می شود.

معني : صبا جو ٿوري جو بوجهه باغ اجايو پيو ڪٿي ببلن جي اکين جو رت ٿي باغ جي سونهن ٿو ٿئي.

شد زدست گريه آخر خانه چشم خراب،

سيل چون آيد بپائي كعبه ويران مي شود.

معني : نيٺ رڻ جي ڪري سندس اکين جا ڏوڏائي خراب ٿي ويا جڏهن پهڙ ۾ سيلاب ايندو ته چوٽي به ڊهي پوي ٿي.

حق بمجنون ست ترک کوئي ليله گر کند،

عشق چون غالب شود مسکن بيابان مي شود.

معني : مجني کي اهو حق آهي جي گلي ليلا جي ڇڏي ڏي جڏهن عشق غالب ٿئي ٿو سندس ٺڪاڻو ويراني ٿئي ٿي. (السلامة في الوحدة)

غم که از حد شد فزون باشد نشاط و خرمي،

خار چون بم چشم شد با غيچه خندان مي شود.

معني : غم جڏهن حد کان وڌي ويندو ته خوشي ۽ تازگي جو باعث بنجي ويندو آهي ڪنڊو جي اک کي وڻي ويندو ته باغ ٿي بهاري ٿي پوندو.

گر بجوش آيد تنور دیده غم دیدگان،

نا خدا گر نوح با شد غرق طوفان مي شود.

معني : جيڪڏهن غم وارن جي اکين جو تنور جوش ۾ اچي ويو ته ٺاڪڻو ڪٿي نوح هوندو پر لڙڪن جي طوفان ۾ ٻيڙي غرق ٿي پوندي.

مخفيا چون عند ليبان از پریشانی منال،

صبر کن کز صبر کار آخر بسامان مي شود.

معني : اي مخفي پریشاني ڪري ببل وانگر نه رڙ صبر ڪر آخر ڪار صبر سان ٿي ڪم آسان ٿو ٿئي.

غزل 40

چنانم دل ز جور مدعی در سینه می لرزد،

که طفل از روز شنبه در شب آدینه می لرزد.

معني : سندس دل سيني ۾ ظالم جي خوف کان ائين مٿي ڏڪي جيئن ٻار جمعي بعد ايندڙ رات جو چنڇر جي ڏينهن کان ڏڪندو آهي. (چو ته صبح چنڇر روز سندس مڪتب ۾ حاضري هوندي آهي)

بوقت فرض اگر دست دلم لرزید معذورم،

که بیکود در عشه داراز رعشه دیرینه می لرزد.

معني: فرض جي ادائي وقت جي سندم دل جو هٿ ڏکي ٿو ته منهنجو عذر قبوليت
لاٿو آهي ڇو ته ريش کان لاچار پراڻي ريش جي ڪري هميشه ڏڪندو
آهي. (عبادت حضوري)

زياد فتنه در گلشن ز چشم بلبلان پنهان،

درخت بيد مجنون را دل تنگينه مي لوزد.

معني: باغ پر فتني جي هوا ڪاهي پئي آهي جيڪا بلبلان جي اکين کان گجهي

آهي، مجني جي دل پر لرزش چالوئي وڃي آهي جيئن لٿي جو وڻ.

ز ضعف و ناتوانيها که از بخت زبون دارم،

مرا امسال دل از محنت پارينه مي لوزد.

معني: ضعيفائي ۽ هيٺائي جي ڪري ڇو ته سندم بخت هيٺو آهي هن سال سندم

دل پراڻي تڪليف جي ڪري ڏکي ٿي.

ز بس از گردش گر دون دون بهت براسانم،

دلم چون عكس آئينه درون سينه مي لوزد.

معني: تمام گهڻو زماني جي گردش ڪري ڪم همت ۽ ڊنل آهيان سندم دل آڙي

جي عڪس وانگر سيني پر پئي ڏکي.

گرفت اوگرز بيدادي بطرز دشمن دادست،

که مفلس در پلس و خرقة پيشمينه مي لوزد.

معني: ڪٿي سندس ظالمانه پڪڙ تو کي دشمن واري پڪڙ جو طريقو ڏيئي ڇڏيو

آهي، جنهن کي غريب ڏسي عبا ڪوٽ پشي پر ڏکي پيو ان ڪٿي به انصافي

سان دشمن وانگر پڪڙيو آهي، پر اهو سندس انصاف آهي سڄو ته پشمني عبا ۾

به ڏڪندو پيو. (هيٺي تي هاڪاري جي مرادا انصاف هميشه هيسيل)

بزير خاک اگر مخفي بيايد يك درم مورے،

ز عدل روزگار از تهمت گنجينه مي لوزد.

معني: جيڪڏهن زمين هيليان هڪ ڪٽيل درم مخفي وٽ ڪٿي اچي ته به دنيا

جي انصاف ڪري خزاني لڪيل جي تهمت کان پئي ڏکي.

غزل 41

من وآن سرکه صد سود از جانان در بغل دارد،

من وآن دل که صد ناوک ز مژگان در بغل دارد.

معني: آئون مٿو راز وارو جيڪو سوين فائدا معشوق جا بغل ۾ رکي ٿو آئون ۽ اها

دل جيڪا سوين گهاء قاتل اکين جي پنڀڙين جا بغل ۾ رکي ٿي.

زدستت گر برون شد دل کمن اندیشه ای بلبل.

بجائی دل اسیر عشق افغان در بغل دارد.

معنی: تنهنجي هٿان دل نڪري ويٺي آهي ته به اي بلبل نڪر نه ڪر دل بدران تون
عشق جي قيد جيون رڙيون ته رکين ٿي نا.

ملڪ رادر فلڪ پنهان بدام عشق اندازد،

ادابائي ڪه آن زلف پريشان در بغل دارد.

معنی: محبوب جي کليل وارن جوادائن جي ڪري آسمان ملائڪن کي عشق جي
قيد ۾ وجهي ٿو.

تو بيرحم و جفا، خود من آزردہ مے تر سم،

ڪه آه سينه مجروح پيڪان در بغل دارد.

معنی: تون پاڻ بهي رحم ۽ ڏاڍائي جو ڏئي آئون ڏکويل ڊڄان ٿو پر افسوس ڦٽيل
سينو ته خود تيرن جي بگل ۾ بڻي رکيو ويٺو آهي.

دو چشمم گر يه آلوده دلم چون بیدمی لرزد،

ڪه اشک درد مندان موج طوفان در بغل دارد.

معنی: سندم اڪيون لڙڪن ۾ آليون دل لئي وانگر پئي ڏڪي ڇو ته ڏکويلن جي
لڙڪن جيون لهرون پنهنجي بگل ۾ طوفان رڪن ٿيون.

گل هر بوستانی را ڪه بينی زیر پیراهن،

گلستانی ز داغ یاس پنهان در بغل دارد.

معنی: باغ جي هر گل جي لباس هيٺان تون ڏسندين هڪڙو اهڙو باغ نا اميدي جو
گجهو جيڪو بگل ۾ رکيو ويٺو آهي.

ز آه سرد مظلومان حذر مخفی نمی داری،

بزهر آلوده صد پيڪان پنهان در بغل دارد.

معنی: مظلومن جي ٿڌي آه کان اي مخفي پاڻ کي نه ٿي بچائين زهر گڏيل سوين
تيرن جيون وارو بٿيون (ٿيلها) پنهنجي بگل ۾ رکيون اٿئي. (مظلومن جيون آهون
زهر آلوده يقر آهن)

غزل 42

راز تو کلا ميست ڪه تفسير ندارد،

ناز تو پيا ميست ڪه تقرير ندارد.

معنی: تنهنجو راز اهڙو ڪلام آهي جو ڪوبه تفسير نٿو رکي ناز تنهنجو اهڙو
پيغام آهي جو ڪا به تقرير نٿو رکي.

بشکست خرد خامه وبگرفت دواتم،

در گنه کمال تو ڪه تحرير ندارد.

معني : عقل قلم ٿوڙي ڇڏيو آهي ۽ مس جي ڪپي پڇي ڇڏيائين ڇو ته تنهنجي حقيقت جي ڪمال جي ڪابه تحرير نه ٿي سگهي.

مسجود ڪواڪب شدن يوسف حسنت ،
روشن شده خوابيست که تعبیر ندارد.

معني : تنهنجي حسن جي يوسف جو تارن جو مسجود ٿيڻ اهڙو روشن خواب آهي جنهن جو ڪوبه تعبير نه ٿو ٿي سگهي. (حضرت يوسف جي خواب جا تارا سندس پاءُ هئا پر تنهنجي تارن جو تعبير آهي)

صد سال درين ره نگند مرحد طے ،
گر راه روئے عشق تو شبگیر ندارد.

معني : سوين سال پنڌ بعد به اها واٽ پوري نه ٿيندي جيڪڏهن اها واٽ تنهنجي عشق واري رات جو رخ نه رکندي

رنجیدن معشوق بغیر از گنه ما ،
تقدیر الست است که تدبیر ندارد.

معني : معشوق جو اسان جي بيگناه هجڻ باوجود به هي رخو ٿيڻ اهو ته الستي تقدير آهي ان ۾ ڪابه تدبير نه ٿي هجي.

سودائے سر زلف تو در سينه نهانی ،
در پائی دلی نیست که زنجیر ندارد.

معني : تنهنجي زلفن جي چوٽين جو عشق جيڪو سيني ۾ گجهو آهي اهو ڪنهن به دل جو اهڙو پير ڪونهي جنهن جي زنجير نه هجي.

در مذهب ما دم ز دن از عشق حرام است ،
مرغیکه بوائے گل کشمیر ندارد.

معني : اسان جي مذهب ۾ عشق جي ڀڃاڪ هڻڻ حرام آهي اهو ڪوبه پکي نه آهي جيڪو ڪشميري گل جو عشق نه ٿورڪي. (يسبح لله ما في السموات والارض)

از جنبش بادی که ترا خانه خراب است ،
این خانه خراب این تعمیر ندارد.

معني : اهڙي هوا جنهن پنهنجي حرڪت سان تنهنجو گهر کي ويران ڪري ڇڏيو آهي پر هي ويران گهر اهو آهي جو بلڪل تعمير نٿورڪي سگهي. (دنيا جي طوفان

جي هريادي کان آبادي آهي پر عشق طوفان کان نه)

مخفی بجز آن ساز که بستان تمنا ،

چون نقش خیا لیست که تصویر ندارد.

معني : مخفي ان کان سواء ٺاه ڪر چو ته تمنا جو باغ اهڙو خيالي چٽ آهي جنهن جي ڪا به تصوير نه ٿي ٿي سگهي. (تمنا تي نه هل عمل تي هل لا بتمان ي ڪم ولا بتمان ي اهل الكتاب)

غزل 43

محبت تا بواڊي جنونم رهنما با شد،

دلم در قيد زنجير سر زلف دو تا با شد.

معني : چريائي جي وادي ۾ جيستائين منهنجي محبت رهنما هوندي اوستائين

منهنجي دل وارن جي چوٽين جي زنجير سان پيٽي جڪڙيل هوندي

بريدن از وطن الفت بغربت زان گر فتم خو،

در تنهائي غربت خيالت آشنا با شد.

معني : وطن سان محبت ڪرڻ جي مقابل سفر سان الفت ڪرڻ جي عادت انهي

ڪري ڪئي اتر چو ته سفر ۾ اڪيلائي ڪري تنهنجوئي خيال سندم همراز هوندو.

ڪشايد دیده گل را ببيند ناله بلبل ،

اگر بوئي ز پيراهن بهمراه صبا با شد.

معني : گل جي اک کي بلبل جي رڙتي کليل ڏسي ٿي جيئن قميص جي خوشبو

صبا پاڻ سان آڻي ٿي.

زنا گامي بدرد دل نه تنها من گرفتم خو،

بعالم هر گراييني بدردی مبتلا باشد.

معني : ناڪامي جي ڪري دل ڦاٽي پئي اها عادت مون اڪيلي نه قبولي آهي

جهان ۾ جنهن کي به ڏسين پيو ڏک ۾ ورتل هجي ٿو. (ڪنهن کي ڪنهن جو هر

هڪ پنهنجي پسند جو درد رکي ٿو)

مکن اندیشه ماضي مشودر فکر مستقبل ،

غنیمت دان همین دم را که بر دم کیمیا باشد.

معني : ماضي جو غم نه ڪري مستقبل جي فڪر ۾ نه پوءِ ان پ ساهه کي غنيمت

سمجهه جو ڪئين پيو. (هر پ ساهه ڪيميا هجي ٿو.)

چون تدبير خداوندي برون از حد تدبير است ،

اسير فکر غم مخفی کسی چندین چرا باشد.

معني : جڏهن خدا جي تدبير سوچڻ جي حد ۾ داخل نه آهي ته پوءِ فڪر جي

قيديائي مخفي جو غم هيترو ڪنهن لاءِ چو هجي ٿو؟

غزل 44

نوح راه معجزه آن وقت مسلم دارم ،
 که ز طوفان محبت بکران مے آید.

معنی : نوح علیہ السلام جو معجزو ان وقت تسلیم کنندیس جو محبت جي طوفان کان سلامتی سان کناري تي اچي. (محبت جي سمند مان کناري تي اچڻ بدران ٻڏڻ پر کامیابی آهي.)

من وآن حلقه زلفی که زنجیر صبا گردد ،
 ولی آن پر تو حلقه که عالم را صبا گردد.

معنی : آئون ۽ اهو زلفن جو ڳت جيڪو صبح جي هير لاءِ زنجير ٿئي ٿو پر اهو ته حسن جو جلوو دنيا لاءِ صبح جي هير هجي ٿو. (دنيا لاءِ هير مون لاءِ زنجير) نياید بوئی پیرا بن بغیر از جانب یوسف ،
 بهم عمری اگر یعقوب دنبال صبا گردد.

معنی : یوسف کانسواءِ قمیص پر بوءِ اچي نه ٿي سگهي پوري ڄمار جي یعقوب علیہ السلام صبا جي پویان هلندو هجي. (بوئی یوسف جي صبا ته پهچائيندڙ) بنازم زلف خوبان را که بهر سایه افکندن ،
 گهی سنبل شود بر روکھے بال بما گردد.

معنی : سهڻن جي زلفن تي ناز اتر چو ته مون تي سندن سایه وڌو اٿن ڪڏهن سندن منهن تي سنبل بنجن ٿا ڪڏهن هما جا ڪنڀ ٿين ٿا. نه بابیگانه نشینند ندارد الفت خویشان ،
 دلی کوبا سر زلف پریشان آشنا گردد.

معنی : نه ڪي ٻين سان وهي نه ڪي پنهنجن سان الفت رکي ٿو پر سندس دل پکڙيل وارن جي چوٿين جي واقف هجي ٿي.

سپردم دل بسودایت که شاید بانوا گر دم ،
 چه دانستم گزین سودا دلم بم بینوا گردد.

معنی : پنهنجي دل تنهنجي عشق جي حوالي ڪير ته من آرامي ٿئي ان عشق مان معلوم ڪير ته سندن دل ٿي بي آرامي ٿي ويئي آهي.

ز تا ثیر جنون گشتم چنان مشهور در عالم ،
 رسد یا کیمیا چون مس وجود کیمیا گردد.

معنی : چريائي جي اثر ڪري دنيا ۾ اهڙو مشهور ٿي ويو آهيان چو ته ٿامون کيميا جي عمل ڪري سندس وجود سون ٿي ويندو.

مکش داروئی بینائی صبا بیهوده در چشمم ،

که در چشم گرفتاران غباری طوطیا گردد.

معنی: ای صبا منهنجي اکین مان ڏسڻ جو علاج ختم ڪرڻ جي بيهودگي نه ڪر
چو ته ورتلن جي اکين ۾ ڪتر به توتيو ٿي ويندو.

بکام خويش تن مخفی محال است آنکه بنشینند،

کسی کز بمنشین خود بنا کامی جدا گردد.

معنی: اها ڳاله محال آهي ته پنهنجي ڪاميابي ڪري ڪو مخفي ٿي ويهي رهي ۽
سندس دوست ناڪامي سبب ڪانس جدا ٿي وڃي. (دوستي ۾ ڪاميابي ۽
ناڪاميابي دوستن جي گڏيل آهي.)

غزل 45

دلے کہ محرم درد دلی ماگردد،

چسان زمردم بیگانه آشنا گردد.

معنی: اهڙي دل جيڪا اسان جي دل جي ڏکڻ جي محرم هجي ۽ اها اهڙي دل هجي
جيڪا ڌارين ماڻهن کان به واقف هجي. (منجهس پنهنجائي ۽ پراڻي جو تفاوت
هجي) (لا الهه جي ڄاڻ آهي تڏهن. الا الله آهي)

بهر دیار که گرد بلا بر انگیزد،

مرا بدیده امید تو تیا گردد.

معنی: هر ملڪ جنهن ۾ مصیبتن جي لت لڳندڙ هجي اسان جي امید جي اک جو
توتيو بنجي ٿو. عسر کان پوءِ سیر.

مکن تکبر جاه و منازل دولت،

که از ہوائے مخالف غنی گدا گردد.

معنی: مرتبي تي تکبر نه ڪر ۽ دولت تي ناز نه ڪر چو ته مخالف هوا جي خوف
کان آزاد گدا هجي ٿو.

ز داغ درد جدائی دل فلک سوزد،

دران زمان که دلی از دلی جدا گردد.

معنی: جدائي جي لت جي ڏک کان آسمان جي دل سڙي پئي، ان وقت جڏهن دل
پئي دل کان جدا ٿئي ٿي.

من و محبت درد بر ہوائے سو دایت،

که سایه اش بسرم سایه ہما گردد.

معنی: آئون ۽ تنهنجي عشق جي چريائي کان سندس سر خالي، جنهن جي چانه
سندس لاءِ هما جو سایه ٿو ٿئي؟

شب گذشت و شمع من روشن به بزم مانشد،

صبح شد در خواب غفلت چشم دل بینانه شد.

معنی : رات گذري ويئي پر شراب جي شمع اسان جي ڪچهري پر روشن نه ٿي
غفلت جي ننڊ پر صبح ٿي ويئي پر اسان جي اک ڏسڻ واري نه ٿي. (تهجد ضايع ٿي
ويوان ڪري مناجات واري اک بند رهي)

پر خمار آلوده مي آب است وبد مست آتش است.

آب و آتش جز بيزم ميڪشان يڪجا نشد.

معنی : شراب خمار پريل پاڻي آهي ۽ بدمستي واري باهه پاڻي ۽ باهه پيئندڙن جي
ڪچهري کانسواءِ گڏ نه ٿيا.

ظاهر دپنهان زبهر خاطرمد در روزگار،

فتنه گر کان مگر از مر زبان پيدا نشد.

معنی : منهنجي خيال ۾ دنيا جيون ظاهري توڙي اندروني حالتون بگهڙن جي لڙائي

آهي فرق اهو آهي ته هر جهنگلي حالتن ڪري آهن هي ائين آهن..

بوٽي يوسف ڪرد بينا ديده يعقوب را،

ورنه با باد صبا چشم ڪسي بينا نه شد.

معنی : يوسف جي ٻوٽي يعقوب جي اک کي بينا بنائي ڇڏيو باقي صبح جي هير کان

ڪنهن جي اک بينا نه ٿي آهي. (نسبت ۽ تعلق جواثر)

بي مربي بيچڪس در بيچ جا ڪاري نساخت،

بي مددڪاري ابري قطره دريا نشد.

معنی : مربي کانسواءِ ڪير به ڪٿي به ڪم نه ٿا ٿا ٿا سگهيو آهي مددگار کانسواءِ

ڪڪر جو ڪوبه ٿڙو دريا نه ٿو ٿي سگهي.

ني مرا آرام در شهرو نه در وادي قرار،

همچو من در عشق مجنون دگر پيدا نه شد.

تشریح : مونکي نه شهر ۾ آرام آهي ۽ نه بهراڙي ۾ لڪاءِ مون جهڙو عشق جي دنيا ۾

ڪوبه مجنون پيدا نه ٿيو آهي.

شد چنان مخفي ز دستم دل که چندان بينميش،

در درون سينه زان نام و نشان پيدا نشد.

معنی : منهنجي دل سندر هٿن سان ائين مخفي ٿي جو ڪٿي ڏسانس سيني ۾ ته

سندس نالو ۽ نشان نه رهيو آهي.

غزل 47

غنچه لعل لبث گراز تغافل بشکفت،

بشگفم چون بلبلی کز دیدن گل بشکفت.

ديوان مخفي

معني : تنهنجي لال (گاڙهن) چهن جي مڪڙي جي ٻي خبري ڪري ٿڙي ٿي (ڪلڻ سان) آئون ائين ٿڙان ٿو (خوش ٿيان ٿو) جيئن ٻيل گل جي ڏسڻ سان ٿڙي ٿي.
گر صبا آرد شميم پيرهن سوئي چمن،
غنچه را دل درون سينه چون گل بشگفت.

معني : جي صبا پيراهن (يوسفي) جي مهڪ باغ ڏانهن آئي ته مڪڙي جي دل سينه مان اڏامي گل جيئن ٿڙي پوندي.

بر دماغم ميخورد از بيد ماغي بوئي گل،
خاطر آشفته ام از نشه مل بشگفت.

معني : منهنجي دماغ ۾ سندر ٻي دماغي گل جي خوشبوءِ پيدا ڪري چڪي آهي هاڻي دل پريشان اٿم ان کي ته ملولائي جونشوئي ٿڙائي سگهي ٿو.
غنچه و طبعم نمي خندد بشورستان بند،
همتي ياران که او گلزار کابل بشگفت.

معني : سندر طبيعت جي مڪڙي هند جي شورستان ۾ ٿڙي نه ٿي دوستو همت کابل جي باغيچي مان ٿڙي سگهي ٿي.

پا بدامان محبت کش مخفي عاقبت ،
در بيابان لاله را دل از تحمل بشگفت.

معني : محبت جي دامن ۾ قدر رک اي مخفي چو ته آخرڪار لاله گل جي دل به بيابان ۾ گهڻي کاند بعد کلي ٿي.

غزل 48

نو ميد ديدار توتا چند توان بود،

تا چند با ميد تو خر سنده توان بود.

معني : سندن ديدار کان نا اميد ڪيترو ٿي سگهجي ٿو پر وري سندن ديدار جي اميد کان به ڪيترو مسرور رهي سگهجي ٿو. (ڪڏهن ديدار جي جهلڪ ته ڪڏهن فراق جي هلڪ عاشق لاءِ ٻئي سور. (الايمان بين الخوف والرجاء. نا اميدي ني ته اوڏي ٿئين اميد کي)

لب تشنه و دل خسته و سر گشته و حيران ،

304 بادرد و غم بجر تو تا چند توان بود.

معني : اڃايل چپ دل هيڻي مٿو لريل ۽ حيران هاڻي سند ڏک ۽ غم کان جدا ڪيئن ٿو ٿي سگهجي. (علامات عاشق وجود عشق ان ۾ جدائي آهيئي ڪانه) گر گفت و شنو دغم هر روز نبا شد ،
صد سال بزنجير بلا بند توان بود

معني : جيڪڏهن غم جي ڳالهه ٻولھ هر روز نه هجي ته پوري صدي پيڙين وارو قيد
ٿي پوي (پوري عمر)

پيمانہ اميد چون بشڪست دلچند،
بيبوده ز انديشه پيوند توان بود.

معني : اي دل تنهنجو جيڪڏهن اميد جو پيمانہ پڄي پئي ته پوءِ ان کي پيوند
ڪرڻ جو خيال اجائي ڳالهه هجي ٿي.

مخفي قدح توبه شکن بر لب دل ريز،
آشفته چنين چند ز سو گند توانبود.

معني : اي مخفي قسم توڙ پيالو پنهنجي چپن تي اوت ڪيترو انهن قسمن جي
ڪري ماڻهو پريشان ٿيندو. (نافرمانن کان بيزاري جي طبع بنا ڪيترو وقت قسم
کڻي نه ڪرڻ جو وري ڪندو رهندي)

غزل 49

دردلم تا کی خیال خام دنیا بگذرد ،
بر سرم تا چند این آشوب سودا بگذرد.

معني : دنيا جا خام خيال منهنجي دل تي ڪيترو ايندا رهندا منهنجي دل تي
ڪيترا رهي پريشاني وارا نٿا خيال هلندا رهندا.

بگذرد هر که خیال عاقبت در خاطرم،
شعده آه دلم از سقف مینا بگذرد.

معني : آخر ڪار منهنجي دل ۾ جيڪي به خيال هوندا اهي گذري ويندا منهنجي
دل ۾ جيڪا آه پيل آهي اها مينا جي ڇت کان مٿي ويندي

بر محبت من فرايد در سر بازار عشق ،
بر سر عاشق ز رسوائی چه غوغا بگذرد.

معني : محبت جي ڪري عشق جي بازار مٿي ۾ وڌي ٿي وڃي عاشق تي خواري
جا ڪيترا آواز ڪسجن ٿا.

شب شود دهر روز بر امید فردا روزمن،
حیف زین عمری که برامید فردا بگذرد.

معني : صبحاڻي جي اميد تي منهنجو هر ڏينهن رات ٻيٺو پيو آهي ان عمر تي به
افسوس آهي جيڪا صبحاڻي جي اميد ته گذري ٿي.

بعد زين مخفي من و پاس دل فارغ ز غم،
تابکے عمری گرامی در تمنا بگذرد.

معني : ان بعد آئون مخفي ۽ دل جو غم کان خالي حصو ڪيستائين عمر عزيز
تمنائن ۾ گذاري ڇڏي.

ديوان مخفي

غزل 50

ستم از حد گذشت آه سحر افرا ختن دارد،

زهر آلوده تیری ناله انداختن دارد.

معنی : ستائش حد کان وڌي ويو آهي، اسر واري آه ته رکجڻ جو ارادو ٿي نه ٿي

رکي زهر گڏيل تير ته لڳڻ لاءِ رڙيون پيو ڪري

ستمگاران نهي دانم ڪه ڪراغارت ڪند امشب،

سپاه ناله و آهم بوائے تاختن دارد.

معنی : ظالمون کي خبر نه آهي اڄ رات ڪنهن تي راتاهو لڳندو منهنجي رڙين ۽

آهن جو لشڪر حملي ڪرڻ جو عشق رکي ٿو.

دل افسرده ام تا کي درون سينه ام باشد،

چون گل پژ مرده شد از دست خود انداختن دارد.

معنی : سندر پریشان دل کيستائين سيني پر رهندي پنهنجي ئي ڪٿي سان

ڪومائجي ويئي آهي ڪومايل گل جيئن هاڻي ڪرڻ چاهي ٿي.

اگر پروانه را سوزد پروبالي عجب نه بود،

درين آتش رابا شمع چون بگذاختن دارد.

معنی : جيڪڏهن پرواني پنهنجا ڪنڀ ۽ ڪنپڙا ٿيون ساڙي ڇڏيا آهن ته ڪهڙو

عجب انهي باهه پر مڪمل شمع پنهنجي جان ساڙهي ڇڏي اٿس.

بروی داد اول اے فلک از من دعا ڪردی،

ز بهرامتحان يکبار ديگر باختن دارد.

معنی : انصاف طور پهرين تو اي آسمان مون لاءِ دعا ڪئي هاڻي هتي پيري وري

امتحان طور مون کي ڳارڻ جو ارادو رکين ٿو.

ترا صرف غم دنيا تمامي عمر شد مخفي،

بگار آخرت هم بساعتي پرداختن دارد.

معنی : تو کي ساري دنيا جي غم ڪمائڻ جو پوري عمر ارادو ٿيو آهي مخفي آخرت

جي ڪم لاءِ به ٿورو وقت مشغول ٿيڻ جو خيال هر رک.

غزل 51

مستان شب مستی در میخانه به بندند،

دروا برخ محرم و بیگانه به بندند.

معنی مست مستي واري رات شراب خانہ جو دروازو بند ڪن ٿا، پنهنجي دروازي

کي پنهنجي ۽ پرائي تي بند ڪري ڇڏين ٿا.

تا راز نهان می دما فاش نگردد،

اول دهن شيشه وييمانه به بندند.

معني : جيستائين اسان ۽ شراب جي اندروني نينهين جو راز ظاهر نٿو ٿئي پهرين بوتل جي منهن سان واعدي بندي ٿئي ٿي. (شراب جي بوءِ بوتل مان نه پر منهن مان ايندي آهي)

در بزم طرب شمع اگر نور نه بخشد،

خاکستر من بر پر پروانه به بندند.

معني : جيڪڏهن ڪچهري ۾ شمع جي تازگي روشني نه ٿي پکيڙي ته منهنجو ٿلهيار به پروانه کي قيد ڪري وٺندو. (منهنجو ٿلهيار شمع جو ڪم ڏيندو)

ارباب سخن عمر گرامی به تعب رفت،

تاکی سخن پوچ با فسانه به بندند.

معني : ڳالهه ڏئين جي پوري عمر ته تڪليف ۾ گذري ويئي ڪيستائين ڳالهه افساني جي هڙ به ٻڌندا رهندا.

تا عهد وفا صورت نقصان نه پذيرد،

مخفی بتو غم عهد بزر گانه به بندند.

معني : جيستائين وفا جو وعدو نقصان جي صورت نه ٿو قبول ڪري اوستائين اي مخفي توسان وڏا پنهنجي واعدي تي قائم آهن. (تون نه ٿوڙا ڳيان ٿوڙڻ نه آهي)

غزل 52

دل زدستم رفت ياران فکر حال دل کنند،

مرغ مارا پيش با زارند تا بسمل کنند.

معني : منهنجي دل هٿ مان نڪري ويئي آهي فڪر جا سائين دل جو حال پيا بيان ڪن. منهنجي پکي کي باز ڳيان ڏيئي ڪهائين پيا.

پيش لي عقل زدانش دم زدن ديوانگيست،

گفتگوی عقل را با مردم عاقل کنند.

معني : ٻي عقل ڳيان عقلمندي جيون ڳالهيون چريائي آهي عقل واري گفتگو عقل مند سان ڪرڻ گهرجي.

دل درون سينه ام از دل نمی يا بم نشان،

نکته سنجان معانی حل اين مشکل کنند.

معني : سيني واري دل جو سيني ۾ ته نشان ٿي نه ٿو لپير حقيقت شناس نڪتہ سنج دوست انهي مشڪل جو حل ڳولين.

زند گانی غافلان خواب و خیال و بیش نیست،

حیف اوقاتی که صرف صحبت جاهل کنند.

ديوان مخفي

معني : اي بي خبر و زندگي خواب ۽ خيال کان وڌيڪ ڪجهه به نه آهي انهن وقتن تي افسوس اٿس جيڪي جاهل جي صحبت ۾ وقت صرف ٿين.
بس ڪه درد دل داغ دارم لاله رويد بر زمين،
بعد مردن گر مرا مدفون بزيار گل ڪنند.

معني : منهنجي دل جو تمام وڏو داغ زمين تي لاله گل ڦٽي اڀاري ٿو ۽ مري وڃي بعد مونکي ان گل جي هيٺان دفن ڪن.

مي ڪشان ساغر بد ستمم جملہ پي در پي ڪنند،
ناز جام آرزويم مست وليعقل ڪنند.

معني : پيئندڙ سندس هٿ ۾ مسلسل جام ڏيندا رهن ٿا (انهي ڪري ڏين ٿا) ته سندس مقصدي جام کان اڻ ڄاڻ بنائي ڇڏين.

شد بنائي ڪشتي عمرم بطوفان بلا ،
330 ديده و دل تا ڪي انديشه ساحل ڪنند.

معني : منهنجي عمر جي پيڙهي جي شروعات مصيبتن جي طوفان سان ٿي ويئي آهي هاڻي دل جيون اڪيون ڪيستائين ڪناري تي پهچڻ جون ڪر ڪن.
من وعشقه ڪزان آتش بشمع جان من ڪيرد،
من و دشتي ڪه خار محبتش دامان من ڪيرد.

معني : آئون ۽ ان باه جو عشق جنهن منهنجي زندگي جي شمع تي قبضو ڪري ڇڏيو آهي آئون ۽ صحرا جنهن جي محبت جي ڪنڊي منهنجي دامن کي پڪڙي ورتو آهي.

ز بس اشک ندامت ريختم از ديده مي ترسم،
ڪه عالم راميان موج طوفان من ڪيرد.

معني : ٽڪائي جا لڙڪ تمام گهڻا وائي چڪو آهيان هاڻي اڪيل مان خوف اٿس ته متان ساري دنيا کي طوفان جي لهرن سان وڪوڙي وٺن.

چنان شد روشني در دهر نا پيدا ڪه در ديده،
چراغم روشني او ظلمت زندان من ڪيرد.

معني : دنيا ۾ روشني ايتري گم ٿي ويئي آهي جو منهنجي اڪيل جي شمع به پنهنجي روشني منهنجي قيد خاني جي انديري مان حاصل ڪندي آهي.

غريق بحر واز وبم باين اميد خر سندم،
ڪه شايد دست من با رد گر جا نان من ڪيرد.

معني : هن کان جدائي جي سمنڊ ۾ ٻڌل هجڻ جي باوجود انهي اميد تي خوش آهيان ته متان يارن جو هٿ مون کي متان پئي پيري مددڪري متان منهنجو هٿ يارن جي هٿ کي پئي پيري مدد ڪرڻ جي لاءِ پڪڙي.

ز سينه شعله آهي پريشان ڪرده ام مخفي،
ڪه شايد آتش در خر من بجران من ڪيرد.

معني : آه شعلي واري مخفي سيني ۾ مونکي پريشان ڪري ڇڏيو اٿس متان اها باه منهنجي زندگي جي ڪري جي جدائي واري هجي.

غزل 52

ڪدام دل ڪه پئي فتنه ننگه نرود،

ڪدام ديده ڪه آتش بخاک ره نرود.

معني : ڪهڙي دل نظر جي فتنه پليان نه ٿي هلي ڪهڙي اک آهي جيڪا عشق جي اک جي رستي تي نه ٿي هلي.

دلي ڪه جرعه ڪش باده محبت شد،

بسير ميگده و طواف خانق نرود.

معني ل اهڙي دل جيڪا محبت جي شراب جو ڍڪ پيئڻ جي عادي ٿي ويئي اها

شراب خاني جي مسير لاءِ خانقاه جي طرف نه ٿي وڃي.

باب زمزم وڪوثر اگر بشويندش،

دروى بخت سیه گوته سیه نرود.

معني : جيڪڏهن زمزم يا حوض ڪوثر جي پاڻي سان غسل ڪرڻيندوس ته

منجهائين سیه بختي جي ڪري ڪارائي ويندي ڪان.

بزدرد جور وستم ملک دل خراب مکن،

ڪه بر وليت ويران امور شه نرود.

معني : زور ۽ ظلم ۽ زبردستي سان دل جو ملڪ خراب نه ڪر تباه ٿيل ملڪ تي باد

شاه جو حڪم جاري نه ٿو ٿي سگهي.

ز گفتگو رقيباني مروز جا مخفي،

کسيکه محونگه شدز جائیگه نرود.

معني : مقابلي جي چوڻ تي حد کان ٻاهر مخفي نه ٿي ڪر جيڪو به سندن نگه جي

نذر ٿيو وري جاء تي نه پهتو.

غزل 53

بيچکه باد صبا را ره بباغ مانشد،

تازه از بوئی گلے هرگز دماغ مانشد.

معني : صبح جي هير کي اسان جي باغ جي راه ذري به حاصل نه ٿي انهي ڪري
اسان جي دماغ ۾ تازي خوشبوءِ گل ڪجهه به نه آهي.

خون دل چند انڪه بلبل ريخت بر طرف چمن،
يڪ گل خندان بگلشن بمچو باغ مانشد.

معني : ويچاري بلبل سندس دل جو رت ڪيترو ئي باغ جي حصه ۾ هاريو پر باغ جو
ڪوبه گل اسان جي باغ جي گلن جيئن نه ٿريو.

بسکه دارد تيرگی بخت سياه ما شبي،
از برائی امتحان روشن چراغ ما نشد.

معني : پس اسان جي بخت جي اونڌاهي جي ڪري اوندهه واري رات ۾ امتحان جي
ڪري اسان جو ڏيوئي نه ڀري سگهيو. (بهترين حسن تحليل قبض ڀريار جي وصل
جي بندش هوندي آهي پر آهي امتحان)

نشه مستی چنان با شد که از مينائی بخت،
غير خون دل شراب درياغ مانشد.

معني : مستي وارو نشو اهڙو هجي ٿو جو بخت جي ميناءِ دل جي رت جي شراب کان
سواءِ اسان جو مدهوشي ٿئي نه ٿي.

مخفيا از بهر الفت در بساط روزگار،
کو غم دوری که اول در سراغ مانشد.

معني : اي مخفي محبت جي ڪري زماني جي دستر خواني تي جدائي جي غم
سبب اسان جي دل تي ٽڪو ٿي نه ٿيو. (جدائي جو ته دستر خوان آهي ان مان
حاصلات اهائي رهندي پراثر نه قبول عاشق جي ناڪامي آهي)

غزل 54

بسيه آتش شوق تو با وطن دارد،
دلم ز داغ محبت چمن چمن دارد.

معني : تنهنجي شوق جي باهه سيني ۾ اهو سندس وطن آهي تنهنجي دل تنهنجي
محبت جي چمن جو چمن رکي ٿي. (تنهنجي محبت خود چمن پر ان جو به چمن

تنهنجي دل ۾ تولاءِ آهي ترجيح در ترجيح ڪمال جي آهي)
ز تيغ غمزه جانان درون سينه نهان،
چه زخمها که دل نا توان من دارد.

معني : محبوبين جي غمن جي تلوار ته سيني جي ته خاني ۾ آهي ڪهڙا نه وڻندڙ
ڏک سندس ضعيف دل رکي ٿي.

ز دست جور حوادث دلم چو غنچه حمل،

هزار خار بهر طرف پيرهن دارد.

معني: زمانه جي ظالم مٿن ڪري منهنجي دل ظلم جو باغيچه بنجي ويئي آهي
سندس زندگي جو پيراهن هر طرف کان هزارين ڪنڊا رکي ٿو.
بزير خاڪ بنعش ڇه حاجت ڪفن است،
شهيد تيغ محبت ز خون ڪفن دارد.

معني: قبر ۾ لاش کي ڪفن جي ڪهڙي ضرورت محبت جي تلوار جو ڪنل رت
ٿي ڪفن رکي ٿو. (شهيد جي غسل نه ڏيڻ جي بهترين توجيه بيان ڪئي اٿس)
دماغ جان بسخن تازه ميکند مخفي،
ميان زلف سخن نافه ختن دارد.

معني: پنهنجي شمرن سان مخفي دماغ ۾ زندگي پيدا پئي ڪري ڇو ته سندس
ڪلام معشوق جي وارن ۾ ختن واري مشڪ جي مهڪ آهي.

غزل 55

گرفتاري که داغ دل بزير پيرهن دارد،

ز خون ديده دامان را به از رشک چمن دارد.

معني: اهو قيدي جيڪو پيراهن هيٺان دل ۾ ڦٽ رکي ٿو اکين جي خون وهندڙ
اگهيٺ دامن کي چمن کان وڌيڪ پسندیده رکي ٿو.

ز خان ومان چو بگذشتی چه در گلشن چه در گلخن،

گرفتار محبت هر کجا افتد وطن دارد.

معني: جڏهن خدمت جي حصول کان مٿي وئين ته پوءِ جهڙو جهنگ جهڙو باغ
محبت جو قيدي جتي ستو اهو سندس وطن ٿيندو.

کهن سالی است این دنیا بمکاری که از هر سو،

نهان در زیر هر سنگی هزاران کوبکن دارد.

معني: هي دنيا تمام پراڻي مڪار آهي جو هر طرف سندس هر پٿر هيٺان هزارين
فرهاد وينا آهن.

سزد صحرائی محشر را که رشک گلستان دارد،

اجل پنهان بزير خاڪ بس خونی ڪفن دارد.

معني: محشر جي ميدان لاءِ تياري جڳائي جيڪو باغ جي مقابلي ۾ رشڪ لائق
آهي موت ته گجهو زمين هيٺان خوني ڪفن رکيو ويٺو آهي.

دل غمدیده مخفي ز بار غم نمی نالد،

فغان از نا توا نيبائی جان خويشتن دارد.

معني: مخفي جي غم آزمائيل دل غم جي بار ڪري ڪونه ٿي رڙي هي رڙون ضعيفي
جي ڪري از خود زندگي ٿين ٿيون.

غزل 56

سودائے عشق گر نه بد ماغم بروداڪشند،

يارب چه چسان و گلشن زباغم برون ڪشند.

معني: عشق جي ماليا ڪوليا جي منهنجي دماغ مان نٿا ڪين اي مالڪ پوءِ
ڪلين ۽ چالاءِ منهنجي باغيچه کي باغ ڪڍي سگهندا؟.

گيرم که زخم سينه بمرهم شود علاج،

از دل چه گونه آتش داغم برون ڪشند.

معني: اهو مڃيا ٿو ته سيني جي زخم جو علاج مرهم سان ٿيندو پر سندم دل مان
ڏنپ جي باهه ڪيئن ڪڍندا.

نه بدمم به بلبل و نه محرم بگل،

خواهي ز داغ خواه زبانم برون ڪشند.

معني: نه بلبل سان رفاقت نه گل سان واقفيت ڏنپ ڪهڻي ته گهر مون وٽ زبان آهي
ٿي ڪانه.

گشتم چنان ضعيف که از ضعف خويشتن،

مخفي درون خانه زاغم برون ڪشند.

معني: اهڙي ضعيف ٿي آهيان جو پنهنجي ضعف ڪري گهر ۾ مخفي آهيان جتان
مونکي مڏهوشي جي حالت ۾ ڪڍندا.

غزل 57

درتمناي لب مينا اگر ساغر ڪشد،

لخت لخت دل بيادت از دو چشمم بر ڪشد.

معني: جيڪڏهن مينا جي حسڪي لاءِ ساغر کي ڪڍين ته پوءِ ٽڪرا ٽڪرا
ڪري سنڌو ياد ۾ پئي اڪيون هل ڪڍين ته هر هر ساعت سنڌو ياد اڪين مان پيو
ظاهر ڪندس.

هر که برياد تو مه نوشد بران باشد حلال،

گردرون کعبه مستي آيد و ساغر ڪشد.

معني: جيڪو تنهنجي نالي پئي ته ان تي حلال آهي ان کي جي ڪعبه ۾ مستي
آئي ته پيالو ڪڍندو.

بسکه با پروانه دارد کينه در دل با شمع،

گو بسوزد انتقام خود ز خاکستر ڪشد.

معني: پروانه جي ڪري شمع سان جيڪو ڪينور کي ٿو دل ۾ چٽوس ته انتقام ۾ سڙه ۽ ٿلهيار ٿي.

بوٺي خون آيد ازان ماواڻي سوداڻي جنون،
سبزه گر از تربيت من بعد مردن سر ڪشد.

معني: رت جي ٻوڙ ان جاءِ مان ايندي جيڪا عشق جي جنون جي جاءِ ٻئي آهي ۽ ان ساوڪ مان به ايندي جيڪا منهنجي قبر مان مرڻ بعد نڪرندي
هر که لب بر لب نهد جام محبت بايدش،
همچو مخفي من ز عكس شعله اودر ڪشد.

معني: جيڪو به چپ ان چپ جي جاءِ رکي ٿو جيڪو محبت واري پيالي مان پيتو اٿن، انکي ڪپي ته مخفي وانگر شعلن جيون لائون ٻاهر ڪڍي

غزل 58

گر باد صبا صدره پيغام بگوش آرد،
بيبوش محبت را مشڪل بپوش آرد.

معني: جي اڀرندي جي صبح واري هير تمام پري جو پيغام گوش گذار ڪري تڏهن به محبت جي بيبوش کي مشڪل سان هوش ۾ آڻي.

گر بزم طرب اين است گنجائش آن دارد،
خور شيد صراحی پر کرده لرزده بدوش آرد.

معني: جيڪڏهن ڪچهري خوشي واري (جي) اهائي گنجائش (آهي) ته سچ خود صراحي پري پنهنجي ڪلهي تي ئي آڻيندو.

ساقی قدی پر کن زان ماده که از عكس،
در سينه ز بدستی دل را بخودش آرد.

معني: اي پياريندڙ گلاس پر ان شراب مان جنهن جي عڪس مان سيني ۾ پيل دل کي پنهنجي قبضي ۾ آڻي ڇڏي.

مخفي بدرون دل از آتش مايوسي،
تا چند تمنا را چوديك بجوش آرد.

معني: اي مخفي دل جي اندروني باهه جي ڪري مايوسي ۾ ڪيتري قدر تمناجي ڊيگ کي جوش ۾ آڻيندس.

غزل 59

فغان بلبان امشب بهر گلشن اثر دارد،
مگر درد الم آهے بد نبال سحر آرد.

معني: اڃ رات ٻلبلن جي پڪار پوري گلشن ۾ اثر انداز ٿي ويئي آهي پر ڏکوئيندڙ رات جي آه اسر محل جي پٺيان اچي پئي.

مکين من ڪمر بسته مگر اين بخت ٻر گشته،
که او روز دگر روز جانم را تير دارد.

معني: منجهر مقير همت جي چيلهه ٻڌيو پيو آهي پر هي منهنجو بخت ٻڙ ڪڍيو پيو آهي هڪ ڏينهن کان سواءِ ٻيا سمورا ڏينهن منهنجي ساهه لاءِ ڪهاڙي آهن. (جيڪي آهي اڃ سو صبح نه آهي صديق چوي)

گهي پروانه ميسوزد گهي شمع از جدائي ها،
بعالم هر که رابيني تو داغ ٻر جگر دارد.

معني: ڪڏهن پروانه شمع جي ڪري سڙي ٿو ته وري شمع سندس جداين جي ڪري سڙيو وڃي هن دنيا ۾ جنهن کي به ڏسندي ته جگر تي سنڌءِ داغ رکيو وينو آهي.

بجانم که شود حاصل با سانی شود عمره،
ستم از روئی قدرت دست بامن در ڪمر دارد.

معني: منهنجي حياتي کي اهو حصول ڪڏهن ٿيندو جو عمر آساني سان گذري وڃي ڇو ته ظلم جو مون سان قدرتي طور هڪ پيل آهي.

مگر چشم است سر تا پائی اين چرخ جفا پيشه،
که هر جامی روم اين کج نهادم در نظر دارد.

معني: مگر نظر هن آسمان پوري جي پوري ظلم جي ڪسب واري جي آهي جو جتي به وڃان ٿو ته هي بد نسل مون تي نظر رکيو وينو آهي.

شدم يعقوب بجران و نيا مد بوئی پيراهن،
پسر را نيست آن مبری که در خاطر پد ردارد.

معني: آئون ته يعقوب عليه السلام وڇوڙي وارو ٿي ويو آهيان پر پيراهن جي خوشبو ته اچي ئي ڪانه ٿي (واقعي) پٽ وٽ اها محبت ڪٿان آئي جيڪا پيءُ جي دل رکي ٿي. (سور پي سهندو نه پٽ پر پٽ به شريڪ درد آهي ووالد وما ولد)

جفا جو با ستمگاران حذر از آه مظلومان،
که تير آه مظلومان نهان در سنگ اثر دارد.

معني: اي ظلم جا گولاڻو ظالمو ٻچو مظلومن جي آه کان ته مظلومن جي آهن جو تير پٿر ۾ به گجهو اثر رکي ٿو. (پٿر ۾ باهه سندس اندروني اثر آهي)

بگار کس نمے آيد هنر مخفي درين عالم،
خر عيسن هنر مند است گر در كيسه زر دارد.

معني: هن دنيا ۾ هنر ڪنهن جي به ڪم مخفي نٿو اچي عيسيٰ عليه السلام جو
گذهه به لياقت وارو آهي جي پنهنجي ڪيسي ۾ پئسار ڪي ٿو.

غزل 60

ديده را با دل مگر دوش اتفاق افتاده بود،

کز فغانم چرخ گر دون در فراق افتاده بود.

معني: اکين جو دل سان ڪلهه شايد اتفاقي لڳاءُ ٿيو (خوشي مان) سندس رڙين جي
ڪري آسمان گردش واري کي فراق ۾ بدلائي ڇڏيو.

بر سر هر خار مژگان بختی از دل بسته بود،

چاشنی درد بجرم در مذاق افتاده بود.

معني: اکين جي هر ڪنڊي (گهاء) سان سندس بخت دل لڳائي ڇڏي هئي سندس
جدائي جي ڏک جي چاشني مذاق ۾ بدلجي ويئي.

بسکه از درد جدائی بيقاراری داشتم،

نالهای زار من تا صبح طاق افتاده بود.

معني: جدائي جي ڏک ڪري تمام گهڻي بي آرامي اٿس منهنجي هيٺائي جيون
رڙيون صبح صادق تائين پئي مليون.

دفتر دانشوری را بمن مرتب ساختم،

ورنه اين اوراق عمری به سياق افتاده بود.

معني: سمجهه ڌاري جي پنن کي پاڻ ٿي ترتيب ڏني اٿس جي نه ته هي عمر جا پناهي
تعلقا پيا هئا.

چشم خون آلوده مخفی زاول شب تا سحر،

امشب از به طاقتی باطمینان افتاده بود.

معني: رتول رت جي اکين واري مخفي رات جي پهرئين پهر کان اسر تائين اڃ رات
جي پنهنجي بي طاقتي جي پوري تمناڪ سان ڪري پئي هئي.

غزل 62

تا از خاکم تبّه خاک نشان خواهد بود،

چشم امید براهت نگران خواهد بود.

معني: جيستائين منهنجو خاڪي جسد خاڪ جي هيٺان نشان ٿيندو اوستائين
تنهنجي راه کي ملاقات جي اميد واريون اکيون ٽڪينديون رهنديون.

برامید گل وصل تو بهر شام و سحر،

مرغ روحم ببدن نعره زنان خواهد بود

معني : تنهنجي ميلاپ واري گل جي اميد تي سڀڪنهن سان شام ۽ اسر جو
منهنجي روح جو پڪي بدن ۾ نمر ا هڻندو رهندو.

نقد جان رابده و جنس محبت بر گير . .
تابگي فگر و غم و سود و زيان خوابد بود

معني : ساهه کي روڪڙو ڏي ۽ مقابلي ۾ محبت جي رڳو جنس وٽ ڪيستائين
نڪر ۽ غم نفعي ۽ نقصان جو ڪندو رهندين. (چو ته جنهن جي محبت خريد
ڪرين توانجو آهي ئي ڪونه ان مان توکي جنس ملندي)
تا بود گردش ايام بهم ناز و نياز . .
بمچو زنجير و لا کش مڪشان خوابد بود

معني : جيستائين زماني جي ڏينهن جو هڪ ٻئي سان ناه هوندو اوستائين مضبوط
زنجير وانگر ڪڙيون هڪ ٻئي جي چڪ چڪان ۾ هونديون (دنيا جي بهترين
توجيه آهي جيڪا مضبوط زنجير سان ڪئي اٿس زنجير کي چڪبو ته هر ڪڙي
ٻئي کي پاڻ ڏانهن ڇڪيندي رهندي پر ٿندي ڪانه جي ٿئي ته زنجير ويئي. هن
دنيا ۾ مضبوط زنجير فقط قرآن پاڪ آهي)
وقت هنگام بهار و گل داغم نه شگفت،

تا ڪي اين غنچه درين پرده نهان خوابد بود.

معني : بهار جو جوڀن ويو منهنجي ٿٽ جي مڪڙي جو گل نه ٿريو هي مڪڙي
ڪيستائين پردي ۾ رهندي

باغبان غره بخوبي گلستان نشوى ،

کز پئے موسم گل فصل خزان خوابد بود.

معني : اي باغائي باغ جي حسن تي فريفت نه ٿي گل جي موسم کان پٺيان خزان جي
موسم به ٿيندي آهي.

عنقريب است که از اشک اسيران ستم،

سر بسر دشت جهان آب روان خوابد بود.

معني : اهو به قريب آهي جو ظلم جي قيدين جي لڙڪن مان پوري دنيا جو بيابان
سامونڊي طوفان بنجي وڃي.

بر سر راه فنا باش باميد بقا . .

که برين رهگذر پير و جوان خوابد بود

معني : فنا جي رستي تي هج بقا جي اميد سان چو ته هن رستي تان پوڙهن ۽ جوانن
جولنگه ٿيندو

ناز جانان هست رمق در ره جانان مخفى،

بنده بنده عشق از دل و جان خواهد بود.

معني: معشوقن جوناز معشوقن جي طريقي ۾ اهو آخري پ ساھ آھي اي مخفي
عشق جي غلام جو غلام پھريائين دل ۽ جان سان غلام ھوندو آھي.

غزل 63

ازانم مرغ دل امشب سوئی گلزار می آید،

کہ ما باد صبا بوئی ز زلف یار می آید.

معني: اھو پکي آھيان جنھن جي دل اڄ رات باغ ڏانھن چڪ رکي ٿي چو ته باد صبا
يار جي زلفن جي ھڪار آندي آھي، چو ته باد صبا مان يار جي زلفن جي ھڪار
اچي پئي.

مشو آزرده دل مجنون ز سنگ کود کان ہر گز،

کہ زنیسان بر سر عاشق بلا بسيار می آید.

معني: اي مجنا پریشان دل نه ٿي ٻارڙن جي پٿرن وسائڻ ڪري اي مجنا ٻارڙن جي
پٿرن وسائڻ ڪري پریشان نه ٿي چو ته عاشق تي ته اهڙيون آزمائشون تمام گهڻيون
اينديون آهن.

ز بس فرهاد زد تیشه بکوه بیستون عشق ..

هنوز از بے ستون آن نالهائی زار می آید

معني: فرهاد تمام گھڻا واهلا وھايا آهن ري ٿو ٿيئي آسمان کي اڃا تائين ري ٿو
ٿيئن جي جان مان ڏکونيندڙ ڙيون پيون اچن.

سر آسودگی داری سر اہل ملامت شو،

کہ بر سر ہر کہ آید بر سر دستار می آید.

معني: آرام جو خيال اٿئي بلڪ ملامت وارن جو سردار بنجي وڃ چو ته جيڪو بہ
حملو ٿيندو آھي اھو تاج تي ٿيندو آھي.

چہ غم بر سر کویت ز زنجیر جنون آیم،

برہمن ہم بگرد کعبہ باز نار می آید.

معني: انھي جو ڪھڙو غم جو تنھنجي گلي ۾ چريائي جي زنجير لڳل پھچي وڃان
برھمن کڻي ڪعبہ ۾ اچي ته بہ زنا سائڻي ايندو.

ز بون ترنيست گرہر روز از روز دگر طالع،

چرا چندی مرا امسال یاد یار می آید.

معني: جي اڳين ڏينھن کان پويون ڏينھن بخت ۾ گھٽ نه آھي ته پوءِ مونکي ھر
سال ھيٿرو يار جي يادگيري چوڻي اچي.

گرده عافيت کيشان حذر از موج طوفان ،

که از دریائی چشمم خون خون بسیار می آید.

معنی : ای بچاء جو طالبو (تولو) طوفان جي لهرن کان پاڻ بچايو منهنجي اکين جي
خوني دريا مان هاڻي رت گهٽو پيو اچي.

بطواف کعبه ليلن ازان مجنون نمر آيد.

که ليلن هر نفس در دیده اش صد بار می آيد.

معنی : مجنو ليلا جي ڪعبه جي طواف لاءِ انهي ڪري نه پيو اچي ڇو ته ليلا
سندس اکين ۾ هر ويل سوين ڀيرا پئي اچي. (جڏهن ليلا جي ذات وجود ته ان جو
جزو ته موجود ٿي هوندو)

سردار محبت را شريعت دان مهيا کن ،

که منصور دگر اينک پياڻي دار می آيد.

معنی : محبت جي سولي وٽ جلد شريعت جو ڄاڻو تيار ڪري بيهار اجهو پيو
منصور به قاسي جي ڦندي تي تيار ٿي اچي پيو.

بوقت ناتوانيهاز بالينم مکش دامن ،

که قوت در عيادت برتن بیمار می آيد.

معنی : عاجزي مهل منهنجي سيراندي کان پنهنجو ڀلو نه ڪڍڻ ڇو ته سنڌي دامن
جي ڪري بيمار کي طاقت تنهنجي عبادت مان حاصل ٿي ٿي.

نميدانم چه سراسر اينکه در دير حرم مخفي ،

بگوش از هر طرف آواز استغفار می آيد.

معنی : مونکي سمجهه ۾ ٿي نه ٿو اچي ڇو ته گرجا مان ۽ حرم مان اي مخفي منهنجي
ڪن ۾ هر طرف استغفار جي صدا پئي اچي.

غزل 64

گر سنبل زلفت بخريدار فروشند،

صد جان بستانند ويکے بار فروشند.

معنی : جيڪڏهن تنهنجي زلفن جي سنبل کي ڪنهن خريدار سان وڪيائون ته
سوين ساهن کي ڪڍي هڪ ڀيرو وڪڻندا. (تمام اچو خيال هڪ وڪري سان
سوين ساهون جن ڏٺا آهن مرنديون پئي خريدار وٽ وري ٻيا ڏسڻ وارا پئي وڪري
سان مرندا)

بيگانه عقلمند گروپے که می ناب،

در کوچه وبازار بدینار فروشند.

معنی : اهو گروهه ڪهڙو نه عقل کان بيگانه آهن جيڪو خالص شراب کي گلين ۽
بازار ۾ دينارن عيوض وڪڻن ٿا.

بردار نقاب از رخ و افکن بجهان شور .

کين اهل نظر دیده بدیدار فروشند.

معنی : نقاب منهن تان هئا دنيا کي گمان پر آئي ڇڏي ڇو ته نظر وارا رڳو جهلڪ خاطر اکيون وڪڻي ڇڏيندا.

زاهد بگسل سبھ ورنار بدست آر.

کين مضجڪان سبھ ورنار فروشند.

معنی : اي زاهد تسبیح ڇڏي زنار تي ٺهيو مگر ڇو ته اهي هٿميٽو تسبیح ۽ زنار به وڪڻي ڇڏيندا.

کو ته نظر آنست وطن اهل بمم را.

جانيڪه غم و درد بھر وار فرو شند.

معنی : ارادي جي ڏٺين جي دنيا ۾ اهو ماڻهو نٿو نظر و آهي اهڙي جاء ۾ جو پوري دنيا جي غم ۽ ڏک کي خرائن مٽائي وڪڻي (يار جي غم ۽ ڏک جو ملهه ئي ڪونه آهي)

تا چند صفت ساکن ويرانه خريشم.

گو خلد برين جملہ باغيار فروشند.

معنی : جيستائين ڪجهه وطن سان پنهنجي ویراني ۾ سکونت رکڻ ٿو ان مقابل کڻي ائين ته بهشت اچي کي ٻين سان وڪڻن ٿا.

مخفي بچوئي خلد برين راستانند.

آنانڪه دل دیده خون بار فروشند .

معنی : اي مخفي بهشت برين جي درياء کي نه وٺندا اهي جيڪي دل ۽ اکين جي رتول لڙڪن جا خريدار آهن.

غزل 65

فراقم تابهی از دیده خونناپ جگر ریزد.

سر شکم چند چون آتش دراز راه نظر ریزد.

معنی : مونکان جدائي ايتري جو هڪ اک مان جگر جو رتول رت خارجي پيو پاڻي رهيل گرم لڙڪ سندس راه ٽڪيندي خارجي ويندا.

مروت ميکنند با من غم بجران که برز خمم .

فشانده ریزه الماس وانگه نیشتر ریزد

معنی : جدائي جو غم مٿس مهربان آهي جو منهنجي زخمي هيري جي تار پکيڙي ٿو جڏهن آپريشن لاءِ نشتر پهچي ٿي (جيئن ٿٽ وارو چمر سولو نه ڪٽجي بلڪه ٽڪليف ڏي)

به بلبل بادا رزاني گل گلشن که پنهاني، .

گل حسرت بدامانم ز مژگان چشم تر ريزد

معني : بلبل کي مباح آهي باغ جو گل اندروني طرح سان مون لاء حسرت جو گل آهي جيڪو آئين اکين جي پنڇڙين مان پيو هارجي.

خم مے خانه جامي ز خون دیده لبريز است،

تنگ ظرفي کند ساقی اگر جام دگر ريزد.

معني : شراب خاني جي مٽڪي مان هڪ پيالو اکين جي رت جو چلڪي پيو اها

ساقی جي تنگ ظرفي چٽبي جي پيو پيالو اوتڙ جي ڪوشش ڪيائين.

بسینه آتشی دارم ز سوز داغ بهرانست،

که از تاثیر مکتوبم شرا راز نامه برريزد.

معني : سيني ۾ مڇ پيو ڀري سندن جدائي جي لت ڪري ڇو ته خط لکڻ جي اثر

ڪري الاخط تي هارجن پيا.

تماشا کی توان کردن گلستان محبت را،

که آتش از زمین روید و شبنم از شرر ريزد.

معني : محبت جي باغ جو به عجب تماشا آهي جو انجي آبياري لاء زمين مان باه

۽ مينهن مان آليا وسن.

غنوده تابگی مخفی سرت بردار از بالين،

که فیض عالم بالا در آغوش سحر ريزد.

معني : ڪيٽائين اوجھرائي پئي کائيندي اي مخفي مٿو وهائي تان ڪڍ ڇو ته

مٿئين دنيا جو فيض اسر مهل ان کي ملندو جيڪو سحر جي ڪڇ ۾ هوندو.

غزل 66

بازامشب ناله رازم پریشان می رود،

دست بی صبری من سوئے گریبان می رود.

معني : اڃ رات وري پریشاني ڪري رهڻيون ۽ زاريون جاري ٿي ويون آهن سندس بهي

صبري وارو هٿ گريبان ڇا ڪي طرف وڌي پيو.

تحفه اشک اگر داری بیارائی چشم تر،

قاصد چاک گریبان سوئی دامان می رود.

معني : جيڪڏهن لڙڪن جو تحفه اٿئي ته اکين کي آلي ڪرڻ جو سينگار عطا

ڪر هاڻي گريبان لاڙڻ وارو قاصد وڌيڪ پلاند لاڙڻ ڏي وڌي ٿو.

دست قدرت کو ته است وپائی در ز نجیر ظلم،

فطرت دون ہتمم دنبال شو خان می رود.

معني : طاقت وارو هٿ چو تو آهي وري ظلم جيون پيڙيون پيرن کي جڪڙي بيليون
آهن سندر بي همت طبيعت شوخ پنيان ڊوڙي پئي.

نا خدا گر نوح باشد در محيط عاقبت ،
کشته بخت زبون در موج طوفان می رود.

معني : جيڪڏهن عاقبت جي سمنڊ جي پيڙي جو ناڪو نوح عليه السلام هجي ته به
ڪم بخت پيڙي طوفان جي لهرن ۾ لڙهندي پئي وڃي.

راز خود افشان مکن مخفی که در راه طلب ،
قاصد زندانيان از خلق پنهان می شود.

معني : پنهنجا راز پٿرا نه ڪم مخفي چو ته طلب جي راه ۾ قيدين جو قاصد مخلوق
کان گجهو هوندو آهي.

غزل 67

خانه غارت شده را چشم و چراغ نه بود ،
مرد ماتم زده را ذوق دماغ نه بود.

معني : لتيل گهر کي ڪهڙا فانوس ۽ ڪهڙا ڏيڻا هوندا ماتم جي ماريل جو ڪهڙو
دماغي ذوق هوندو.

نشگفت غنچه دل تا نبود فیض چمن ،
باده زهر است اگر گوشه باغی نبود.

معني : دل جي مڪڙي نه ٿي ٿڙي سگهي جيستائين فيض باغ نه هوندو شراب زهر
وارو آهي جيڪڏهن سنگ مخالف نه هوندو.

نیست آرام دل غمزده ام را بغا ،
در جگر تا که مرا سوزش داغی نبود .

معني : سندر ڏکويل دل جي مسلسل رڙين ڪري دل کي قرار ڪونه آهي اهو جگر
جي ٿٽ جي سخت ساڙه کانسواءِ حاصل نه ٿيندو.

سر گرانی نرود از سراءِ تادم صور ،
هر کرا دست بد امان اياغی نبود.

معني : قيامت جي صور جي ٿوڪ تائين سندس عطا ٿيل مٿي جي ٿيري نه ويندي
هر ان کي جنهن جي حص ۾ ڏنل بي هوشي حاصل نه هونديون.

نیست بے روشی تو در دیده مخفی ،

نور بی زروئی تو مرا چشم و چراغی نبود

معني : مخفي جي اکين ۾ تنهنجي منهن منور جي ديدار کانسواءِ روشني ٿي نه آهي
چو ته تنهنجي رخ انور کانسواءِ اسان جي اکين ۾ ڏٺو ٿي ڪونه آهي.

غزل 68

ز بس طوفان اشک از گریه ام در چشم تر پیچد،

نفس در دل کند تنگی و آهَم در جگر پیچد.

معنی: تمام گهلو طوفان لڙڪن جو رڻندڙ اکين مان سندن اندر ڪٽ پيو کائي پ

سام ڪٽڻ جي ڪري دل تنگ ٿي ويئي آهي ۽ آهَن جي ڪري جگر پيو وڻجي.

بر آردود آهَم از دهن گرم مکن چمنم،

که بيخود عشق پيچان در بهار آن بر شجر پیچد

معنی: منهنجي آهَن جو دونه منهنجي منهن مان ظاهر ڪر منهنجو چمن ويران نه

ڪر چو ته هي خودي وارو گهيري ڏندڙ عشق بهار ۾ هر وڻ کي گهيري وٺندو آهي.

رضا را با قضا درده که بس امر محال است این،

که از تدبیر دست ماسر دست قدر پیچد.

معنی: رضا کي قضا جي پٺيان ڪري ڇڏ چو ته اهو ڪم تمام نه ٿيڻ لائق آهي جو

اسان جي تدبير جو هٿ تقدير جي چنبي کي ٽوڙي ڇڏي

ازان گردد نیاز من نیازت بر زمان افزون،

که صید تازه زیر دام بر خود بیشتر پیچد.

معنی: انهي ڪري منهنجا نیاز تنهنجي نیازن جي لائق هر وقت وڌيڪ ڪپن چو ته

تازو ڦاٿل شڪار دام ۾ پاڻ ڇڏائڻ لاءِ گهڻا پيچ تاب ڪندو آهي.

کند صید بسے دلها چو صیاد مه حسنت،

بقصد صید بکشاید سروزلف کمر پیچد.

معنی: تنهنجي حسن جو شڪاري چنڊ تمام گهڻين دلين جو شڪار ڪري ڇڏي

تو شڪار ڪرڻ جي ايرادي سان وارن جي چوڻين ۽ ڪمر کي پيو موڙي

زاشکم چهره گل گون شد نماز شام را تر سم،

که مخفی شعله آهَم بنا که در سحر پیچد

معنی: گل رنگو منهن سندن ٿيو آهي لڙڪن جي ڪري هاڻي شام جي نماز لاءِ

ڊهان ٿو ته مخفي شعلا سندن آه جا اوچتو سحر ۾ پيڪو کائيندا. (عشق جي ڪري

ضعف سبب ڏينهن رات بلو ۽ عشق جي باهه ڪري رات ڏينهن ٿي)

غزل 69

نشتری کو تاکه ریش سینه را مرهم نهد،

شادی وغم رادمی روی بر وباهم نهد.

معنی: اهڙي نشتر جيڪا سيني جي لٽ لاءِ مله ٿي خوشي ۽ ڏک کي ٿوري وقت

لاءِ هڪ پٽي جي مقابل ڏياري

نيسٽ ڪام دل ميسر درره آوارگي ،

شاد يا شد هر ڪه دل در حلقه ماتم نهد.

معني : آوارگي هر دلي مرادون حاصل ٿي ڪونه سگهنديون اها دل خوش هوندي آهي جيڪا يار جي غم کي ساڻ رکي ٿي.

در گلستان تمنا هر سحر بر روئي گل،

از سر مشڪ بلبان باد صبا شبنم نهد.

معني : تمنا جي باغ ۾ هر اسر جو گل جي منهن تي بلبان جي رڙين جي لڙڪن مان صبح جي هير ماڪ مڪي ٿي. (حسن تحليل جو بهترين مثال)

نالہ بي تاثير گردد چون برون آيد ز دل ،

کو دل نادر هجوم در دلب برهم نهد.

معني : رڙبي اثر ٿي وڃي ٿي جڏهن پنهنجي مڪان دل کي ڇڏي ڏي ٿي اهڙي دل

ناياب جيڪا ڏڪن جوانبوه پنهنجي ڇهن مان ظاهر ظهور رکي ٿي.

دفتر اميد را مخفي چو گيرد در کنار،

هر ڪه بيند صبر را برپائے دل محکم نهد.

معني : اميد جو دفتر مخفي جڏهن پنهنجي بئل ۾ کٽي ايندي جيڪو به صبر کي

قبول ڪري ٿو ته قدر مضبوط ايرادي سان کٽي ٿو.

غزل 70

باز جمع اند بگرد تو پریشانی چند،

لاف عشق تو زند بیسرو سامانی چند.

معني : تنهنجي چوڌاري ڪجهه پریشان حال ري اچي گڏ ٿيا آهن تنهنجي عشق

جي ڊاڙ پيا لڳائين سڃا ڪجهه.

تابکے شمع صفت گرمے بازارکنے،

محو دیدار تواند عاجز و حیرانے چند.

معني : ڪيستائين ڏٺي جهڙا سائين اگهارو ٿيندي سندن دیدار ۾ مشغول آهن عاجز

۽ حيران ڪجهه.

بسکه در بحر تو لخت جگر از دیده فشانند،

آورم تحفه بگلزار تو دامانے چند.

معني : اهوئي ڪافي آهي جو تنهنجي جدائي ڪري جگر جو اڌ ته اکين مان

لڙڪن جي صورت وهي ويو جو تنهنجي باغ ۾ آئون رهيل حصه علاج لاءِ ڪجهه

وٺي آيو آهيان.

تاب حسن تو ندارند خدارا بگذر،

بارديگر ز سرجرم پريشاني چنڊ.

معني: تنهنجي جدائي جي سهڻ جي مون ۾ طاقت ڪانهي خدا جي واسطي مٽي
وٽ وري پئي پيري جرم ڪرڻ لاءِ ڪجهه عاشق تيار وينا آهن.
رفت از دیده مخفی همه اطفال سر شک،
راه کوئے تو گر رفتند پريشاني چنڊ

معني: مخفي جي اکين مان سمورا پيدا ٿيندڙ لڙڪ ختم ٿي ويا هاڻي عاشق
ويچارا تنهنجي گلي پڪڙي ڪجهه روانا ٿيا آهن.

غزل 71

خوشا آندل ڪه پابند سر زلف پريشان شد،

چون غنچه دامنش پر خون چو گل چاک گريبان شد.

معني: اها دل ڪهڙي نه خوش آهي جيڪا محبوب جي پڪڙيل وارن جي چڱن جي
قيدي ٿي آهي مڪڙي وانگر سندس پلاند رتول رت پريل ۽ گل وانگر ٽڙي پئي.
مکش ای دل ز دامن محبت دست همت،

که دست بر که کوه شد ازین دامن پشیمان شد.

معني: اي دل هٿ جو هٿ محبت جي هٿ کان نه ڇڏاء جنهن جو به هٿ انهي کان
ڇوٽو ٿي ويو ان ئي وقت کيس پريشاني حاصل ٿيندي

سر خود گوئی میدان محبت کرده ام روزی،

که حسن تو سوار اسپ و تار زلف چوگان شد.

معني: پنهنجي مٿي کي هڪ ڏينهن محبت جي ميدان جي ريس ۾ شامل ڪير
تنهن جو حسن سندس جان جي سواري جو سوار ۽ تنهنجا زلف نشان هئا.

ز بس خون جگر در بجزرت بر دیده مے ریزد،

بیا در کشتی چشمم که در هر طرف طوفان شد.

معني: تمام گهڻورت تنهنجي جدائي ڪري جگر مان رت وهي پيو هليا منهنجي
اکين جي پيڙي ۾ چو ته هر طوفان و ڪوڙي ويو آهي.

اگر دیدی بخواب امشب جمال دوست را مخفی،

که هر کس دیدا امروزت تعجب کرد حیران شد.

معني: شايد تواج مخفي دوست جي حسن کي خواب ۾ ڏٺو اٿئي چو ته جيڪو به
تو کي اڃ ڏسي ٿو اهو تعجب ۾ پئي ٿو.

غزل 72

دوش دود بوسم باز سرم بر مے شد،

لب امید من از خون جگر تر مے شد.

معني : ڪلهه رات عشق جي آڱ جو دونهون وري سندرم مٿي مان ٻاهر پئي آيو اميد جا چپ جگر جي رت مان رتول پئي ٿيا.

باز سودائے غم تازه جنون ساخت بود ،
نغمه شوق تو تا صبح مکرر می شد

معني : وري غم واري فڪر مونکي نئين چريائي عطا ڪري ڇڏي تنهن جي عشق جا گيج صبح تائين وري وري پئي ٿيا.

با غمت ناله دل دست و گريبان شده بود ،
عشق سودائي تو بر هر دو مظفر می شد

معني : تنهنجي غم ۽ دل جي رڙين جي هڪ هٿي سان وٺ وٺان هٿي پر تنهنجي عشق جي فڪر کي پنهي مٿان نتحيابي عطا ٿيل هئي.

چون جرس مرغ دل ناله پریشان می کرد ،
مخفيا دفتر نفاس من ابتر می شد .

معني : دل جي پکي جي رڙين جي گند پریشان پئي ڪيو هاڻي اي مخفي منهنجي پساهن ڪٿڻ جو نظام به تباهه پيو ٿي.

غزل 73

بسکه طفل آرزویم نوک خنجر می مکد ،
در گمان افتم که شاید شیر ما در می مکد .

معني : اوچتو سندرم ٻار پئي جي ستن سبب خنجر جي نوڪ ظهور ٿي آئون انهي پائين پر ته ماء جو کير پيو ٿي يا چڪي ٿو.

حرمت عشقت بر زبان فکر هر کس بگذرد ،
از زبان شعله لذت چون سمندر می مکد .

معني : تنهنجي عشق جو شرف هر ڪنهن جي زبان جو فڪر بنجي چڪي ٿو زبان مان نڪرندڙ شعلن جي لذت سمندر جي طوفان وانگر پئي ظاهر ٿي.

از لب شیرین جانان هر که شیرین لب کند ،
تا قیامت از لب خود شیر و شکر می مکد .

معني : محبوبن جي ملن چپن مان جيڪو به ملا چپ ڪندو قیامت تائين پنهنجن چپن مان ڪنڊ ۽ کير پيو ٿي ٿيندو.

در ره کوئی محبت از ملامت خارها است ،
ره نورد عشق نوش از نیش و نشت می مکد .

معني : محبت جي گهٽي واري وات ملامت جي ڪنڊن مان پُر هوندي آهي عشق جي مسافر کي ته ٿٽ ۽ نشتر جا داغ حاصل هوندا آهن .

ديوان مخفي

مخفيا گردد بدولت شہسواری ہمرکاب،
کاب تیغ از دیدہ من خون بگوہر مے مکد.

معني اي مخفي شاه سوار حکومت جو حاڪم ٿي ويندو، انهي ڪري جو منهنجي اکين مان وهندڙ پاڻي تلوار کان تيز قيمتي پاڻي ٿمي پيو. (رياست سندس حمراني جي لائق هجي عادل بادشاه جابر نه هوندو آهي انهي ڪري روئي ريجهاء وارو اصل ڪهي ٿو)

غزل 74

دلی کز غم ہرا سد او مروت رانمی شاید،
ندارد زخم دل ہر کس شہادت رانمی شاید.

معني : جيڪا دل غم کان ڊڄي ٿي اها مروت جي لائق ٿي ڪانهي جنهن جي دل ۾ (عشق جو) ٿٽ نه آهي اهو شهادت جي لائق ئي ڪونه آهي.
بمحشر هر ڪرا نبود زتار زلف زنارے،
بود بيگانه دين آن شفاعت رانمی شاید.

معني : محشر ۾ جنهن کي به معشوق جي وار جو ٿڳو (زنار) ٻڌل نه آهي هوندو اهو دين کان ڌاريون آهي شفاعت جي لائق ٿي ڪونه آهي.
نخواهد هر که از عشقت سبق در مکتب معنی،
امام عصر اگر باشد امامت را نمی شاید.

معني : حقيقت جي مڪتب ۾ تنهنجي عشق جو جيڪو به سبق پڙهڻ نٿو چاهي ڪٿي زمانه حال جو امام هجي پر امامت جي لائق نه آهي.
بخون آغشته گر نبود کفن در خاک عاشق را،
شهيد اکبر از باشد زيارت رانمی شاید.

معني : جي رت ۾ گڏيل نه هوندو ڪفن عاشق جو قبر ۾ پورڻ وقت ڪيڏو به وڏو شهيد هجي پر زيارت جي لائق نه ٿو ٿي سگهي. (يعني رب جي زيارت کيس حاصل نه رهندي)

ره عشق است اے مخفی مجرد با یدت رفتن،
که گر عیسی بود ہمراه رفاقت را نمی شاید.

معني : عشق جي واٽ اي مخفي اها آهي جو معشوق وٽ توکي مجرد ويڃڻ گهرجي ڪٿي تو سان حضرت عيسيٰ عليه السلام رفيق سفر هجي ته به معشوق جي رفاقت جي لائق نه آهين حضرت عيسيٰ جي به رفاقت هر سفر ڪري هجي ته به مناسب نه آهي (چو ته عاشق ۽ معشوق جي رفاقت کانسواءِ هي رفاقت شرڪ آهي)

غزل 75

بنا کامي بغيرت رو نهادم تاچه پيش آيد،
عنان دل بدست يار دادم تاچه پيش آيد.

معني : ناکامي جي ڪري سفر تي اسهيو آهيان ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي پنهنجي دل
جي سواري جيون يار حوالي ڪيون اٿم ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي.
بس ڪردم تڪا پوئي نبردم ره بمقصود،
بگر داب محبت اوفتادم تاچه پيش آيد.

معني : تمام گهڻي جدوجهد ڪئي اٿم پر مقصد جي راه حاصل ڪري ڪونه
سگهيو آهيان محبت جي ڪن ۾ ڪري پيو آهيان ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي.
خریدم درد عالم را بنقد زندگي آخر،
متاع دل درين سودا نهادم تاچه پيش آيد.

معني : آخري سڄي دنيا جو غم ورتو اٿم روڪڙي حياتي ڏيئي دل جي سموري
موڙي چريائي پر لڳائي ڇڏي اٿم ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي.
شدم مجنون و سرگردان ز بخت وارگون آخر،
درين وادي بحال نا مرادم تاچه پيش آيد.

معني : چريو ٿي پيو آهيان ۽ پریشان ٿي پيو آهيان پنهنجي حيران بخت جي
ڪري هن وادي ۾ انهي صورت ۾ ته مقصد به حاصل نه ڪري سگهيو آهيان ڏسجي
ته ڇا ٿو ٿئي.

نشد گر تازه کام من بجام عافيت مخفي،
بجام غم لب بر لب نهادم تاچه پيش آيد

معني : جڏهن سندس مراد پوري عافيت جي جام جي ڪري نه ٿي اي مخفي انهي
ڪري غم جي گلاس جي ڪناري تي ڇپ رکيو اٿم ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي.

غزل 76

برک روئي طلب از خاک درت بر گيرد،
خاک گردد بکفش گرچه پل زر گيرد.

معني : جيڪو به سندن درجي دز طلب کان مڙهن ڦيري ٿو ان کي ڌوڙ هٿ ۾ ملندي
ڪٽي سون جا انبار رکيو ويٺو هجي.
تا بمحشر بود از باده شوقت بيهوش،
هر که يك جرعه بياد تو ز ساغر گيرد

معني : محشر تائين سندن عشق جي شراب جو شوقين مدهوش هوندو جنهن هڪ
ڍڪ به تنهنجي ياد جي پيالي مان ورتو هوندو.

سوزش سينه دلا از اثر آه پيرس ،
که بیک شعله آن کون و مکان درگيرد.

معني : اي دل سيني جي ساڙي ڪري اثر جو آهمن کان پڇ ته ان جي هڪ جڳي
کون و مکان کي گهيري وٺي ٿي.

خواهم از سوز فراق تو نويسم ترسم ،
کآتشى در سخن و نامه دفتر گيرد.

معني : اهو چاهيان ٿو تنهنجي فراق جي ساڙي متعلق تو کي ڪجهه لکان پر ڊپ ٿو
ٿي ته متان سندم ڳاله مان نڪرندڙ باه خط ۽ ڪتاب تي قبضو ڪري وٺي.

مخفيا نيست دگر تاب و توانائى غم ،

وائى گر چرخ ستم را بمن ار زان گيرد.

معني : اي مخفي هاڻي ته وڌيڪ غم سهڻ جي طاقت ٿي نه اثر اي ڪاش جي
آسمان پنهنجي ظلم ڪرڻ کي منهنجي لاءِ عام ڪري ڇڏي

غزل 77

ز استغنا نگاہى چون ترا بر مانمے افتد ،

نمی رنجم بهارا سایه چون بر جانمے افتد.

معني : بي پرواهي جي ڪري اوهان جي نظر اسان تي نه ٿي پوي انهي ڪري
مونکي ڏک ڪونهي چو ته هما جي چانوهر جاء تي نه پوندي آهي.

خيال عشق از چشمم نمی آيد ازان بيرون ،

که در عالم در مکنون بهر دريا نمی افتد.

معني : عشق وارو خيال منهنجي اکين مان انهي ڪري ٻاهر نه ٿو نڪري چو ته
موتي لڪيل دنيا جي هر درياء مان نٿو نڪري

چو از شست نگه ناگه کشائی ناوک نازی ،

درون سينه ما چونکه ديگر جانمے افتد

معني : جڏهن تون پنهنجي ناز واري نوڪ جي نظر سان اوچتي نشان بند ڪرين ٿو
ته اهو نشان سڌو سيني اندر لڳي ٿو ٻي جاء لڳي ٿي ڪونه ٿو.

ز بهران شد قد مخفی مثال حلقه قوسی ،

دلی از قوت شوکت بنوراز پانمے افتد.

معني : جدائي جي ڪري مخفي جو قد انڊلٽ جو پڙ بنجي ويو آهي پر تنهنجي
دهشت جي طاقت ڪري هن وقت پيرن پر نٿو ٿئي.

غزل 78

تراهر ڪه گرهه از طره طرار بکشايد،
دل باد صبا را عقده ها بسيار بکشايد.

معني: جڏهن به سندن اڀي ڀڳ مان ڪوڙ ڪئي ٿو (ويڙهيل وار) ته باد صبا جي دل
جيون ڪيتريون ئي رنڊ ڪون چڙيو پون ٿيون.
نمي دانم ڇه سحر سامري دارد سر زلفت،
که گر بيند برهن رسته زنار بکشايد.

معني: مونکي خبر ئي نه ٿي پوي ته تنهنجي مٿي جي وارن ۾ ڪهڙو سامري وارو
جادو آهي جيڪڏهن انهن کي ٿڳي ٻڌل برهن ڏسي ته يڪدم ٽوڙي وجهي.
برو گلزار اي بلبل ڪه مستان محبت را،
گل مقصود از لب دلدار بکشايد.

معني: اي بلبل وڃ باغ ڏانهن ڇو ته محبت جي مستن جو مقصد وارو گل محبوب
جي ڳاڙهن چپن ۾ پڪي پيو.
ز لوح دل فروشويد حديث عشق را مخفي،
کسي گر نامه درد ترا يکبار بکشايد.

معني: مخفي پنهنجي دل جي تختي تان عشق جي ڳالهه ٿي ڌوڻ لاءِ تيار آهي اهو
تڏهن جي ڪو تنهنجي طرفان ڏکڻ جو خط هڪ دفع ڪٿي کولي. (عشق جو مقصد
ڏک ۽ ڏاکڻا آهي مقصد تان سڀ قربان)

غزل 79

تا بگلزار جنان آن گل رعنا سرزد،
رونق عشق فزون گشت و تمنا سرزد.

معني: جڏهن بهشتي باغ ۾ ان تازي گل ظهور قبوليو ته عشق جي رونق ۾ زيادتي
آئي ۽ اميد ڪرڻ ڏيکاري

در عدم روزازل طنطنه حسن تو بود،
که بميدان جهان اين همه غوغا سرزد.

معني: عدم ۾ به تنهنجي حسن جو جلو وازل واري ڏينهن کان هو انهي ڪري دنيا
جي ميدان ۾ هي سمورو شور پڌرو ٿيو آهي.
جلوه حسن تو بر دامن کساز گشت،
آب دآتش ز دل وسيله خارا سرزد.

معني : ڪهسارن جي پلانڊن تي به تنهنجي ئي سونهن تجلي آهي ۽ تنهنجي ڪري اهي لڙڪ باهه وارا جي دل مان پيا پيدا ٿين ۽ سيني جا ڪنڊا بنجي پٽرا پيا ٿين.

نه همين در كف موسى بود اعجاز عصا،
صد چون اعجاز فزون زان يد بيضا سرزد.

معني : حضرت موسيٰ عليه السلام جي هٿ ۾ لٺ جو معجزو نه هو ان کان سوين حصا وڌيڪه هجڻ اعجازيد بيضا مان ظاهر ٿيا.

پر تو حسن ترا ديد چو خورشيد زدور،
برد روباه در آمد بتماشا سرزد.

معني : تنهنجي سونهن جي تجلي سج پري کان جڏهن ڏٺي ته آسمان جي چوٽي تي تماشو ڏسڻ لاءِ ظاهر ٿي پيو.

غنچه بالب ميگون تو خندان گرديد،
لعل از سنگ وزيم لؤ لؤ لا لا سرزد

معني : جڏهن تنهنجي نشي گڏيل چپن جي مڪڙي کي کليل ڏٺو پوندي انهي ڪري لعل پٿر ڳاڙهائي قبول ڪري لال موتي ٿي ظاهر ٿيو.

تا تو گردی بچمن نغمه سرائی مخفی،
نرگس وسنبل تو از دل غبار اسرزد.

معني : جڏهن کان تو باغ ۾ پنهنجي مخفي سر کي چيڙيو آهي انهي ڪري تنهنجن نرگس ۽ سنبل دل کان دڙوڻي ڇڏي آهي. (اکين ۽ زلفن)

غزل 80

شب مرا زهر غمت استخوان جاگرده بود،
درد وائی درد من کار مسیحا کرده بود.

معني : رات تنهنجي غم جو زهر سندن ۾ داخل ٿي چڪو هو پر عشق جي بيماري جي تڪليف واري سور مسيح عليه السلام جو ڪم ڪري ڇڏيو.

بمچو پروانه دلم برگرد فانوس خیال،
تا سحر مے گشت دیدارت تمنا کرده بود

معني : پرواني وانگر سندن دل خيال جي فانوس جي چوگرد چڪر پئي ڏنا اسر تائين انهي حال ۾ هئي چو ته تنهنجي دیدار جي تمنا هيس

از محبت دور باشد در طریق عاشقی،
این ستمدانی که یوسف را زلیخا کرده بود.

معني : عاشقي جي طريقي ۾ محبت جي خلاف آهي اها ڳالهه جيڪي ظلم زليخا يوسف عليه السلام تي ڪيا هئا.

در سر کوئي ملامت راه پا طے کرده ام،
دشت پيمائي همين مجنون نه تنها کرده بود.

معني : ملامت جي گهٽي جا ڪيترائي رستا مون پورا ڪيا آهن ان ميدان ۾ رڳو مجنون نٿو روئي.

دوش شد هم بزم من آن ناز نين مخفی ولی،
نشہ بائي ناز را از ناز برپا کرده بود.

معني : ڪلهه رات منهنجي ڪچهري ۾ اهو مخفي نازنين گڏ هو پر ناز وارا نسا پنهنجي ناز واري انداز سان برپاء ڪريو پيلو هو.

غزل 81

تا چشم تو فتنه جهان شد،
تيغ ستمت چو جانستان شد.

معني : جڏهن تنهنجيون اکيون فتنو دنيا بنيون ته تنهنجو ظلم گویا ڪو ساھ ڪي ڪيندڙ بنجي ويو. (اکيون بنيون يعني ضروري ٿيون ۽ وري سندن نظرن جا تير ماريندڙ نه موت کان بچاء نه لڪڻ جي ضرورت)

شد سينه عاشقان نشانه،
تير نگهت چودر کمان شد.

معني : عاشقن جا سينا سندن نگاه جي تير جا نشان بنجي ويا جيڪو ڏوڏن اکين جي ڪمان ۾ پيو آهي.

جان گشت اسير شهنه عشق،
در بند کمند مهوشان شد.

معني : عشق جي پڇري جي ساھ تيڏي بنجي وئي آهي هاڻي سندن قيد ۾ حيران ٿي وئي آهي.

بشگفت تراچه غنچه لب،
مرغ دل روح در افتان شد.

معني : جڏهن تنهنجي چپن جي مڪڙي ٽڙي پئي (ڳالهه ڪيئي) ته دل جي پکي جي روح کان خوشي ۾ رڙ ٺڪري وئي.

بے روئے تو تو بها را يام،
در دیده آرزو خزان شد.

معني : تنهنجي ديدار کانسواءِ نئين بهار جا ڏينهن سڪ جي اکين ۾ سرءُ ٿيو وڃن ٿا.

از بسکه زبجر ناله کردم،
هر موئے مراسم زبان شد

معني : جدائي جي لاءِ تمام گهڻو دانهيو اٿم هر هڪ وار ڳالهائڻ جو منهن بنجي ويو.

گفته که ز غم بمیر مخفی
المنته لله آن چنان شد.

معني : تو چيو ته ڳڻيل مخفي مري وڃ، الله جو احسان جو ائين ٿي ٿيو.

غزل 82

گردت چو بروئے ما نشیند ،
آتش بدل صبا نشیند .

معني : تنهنجي پيرن جي دڙ جڏهن اسان جي منهن کي لڳي ٿي (تو رشڪ ۾) صبا جي دل ۾ باهه وڪوڙيو وڃي.

تیری که زشست چرخ آید،
در دیده بخت ما نشیند.

معني : آسمان کان جيڪو تير نشان تي اچي ٿو سڌو اسان جي بخت جي اک ۾ اچي کپي ٿو.

خارے که بدشت دهر روید،
در پائے امید ما نشیند.

معني : جيڪو ڪنڊو دنيا جي ميدان ۾ اڀري ٿو ته اسان جي اميد جي پيرن ۾ اچي وهي ٿو.

بردل که بدرد آشنا شد،
حیف است زغم جدا نشیند

معني : جيڪا به دل ڏک جي واقف ٿي ته ان تي افسوس آهي جو کائڻس غم جدائي وڃي.

مخفی چو دلت اسیر غم شد،
امروز دگر کجا نشیند.

معني : مخفي جڏهن تنهنجي دل غم جي قيدي بنجي چڪي هئي اڄ ڪٿي پئي جاءِ تي وهي سگهندي.

غزل 83

بسینه گر غمت را جانبا شد،
بعالم بهچو من تنها نه باشد

معني: سيني پر جي تنهنجي غم جي جاء نه هجي ته پوء دنيا پر اسان جهڙو ڪوبه
اڪيلو نه هوندو.

چراغ زندگانی از تو روشن،
چنين شمع به محفلها نبا شد.

معني: زندگي جو چراغ ته تنهنجي ڪري روشن آهي ڇو ته اهڙي شمع محفلن ۾ نه
هوندي آهي.

بيادرچشم من چون نور جا کن،
که بی تو مرد مک راجا نبا شد.

معني: هليا منهنجي اکين ۾ نور وانگر وهي ره تو کانسواءِ اک جي وٺين کي جاء نه
آهي.

بدرد عشق ای شوخ جهان سوز،
کسے را عقل و پا بر جا بنا شد.

معني: اي شوخ طبيعت دنيا کي تيلي ڏيڻ وارا عشق جي ڏک ڪري ڪنهن جو
عقل ۽ پير جاء تي نه رهندو آهي.

ز بس نالم ز درد بجر مخفی،
چومن مرغے بگلشنها نبا شد

معني: اي مخفي جدائي جي ڏک کان تمام گهڻي ڏکويل آهيان باغن ۾ مون جهڙو
ڪوبه ڏک ڪري ڏاهيندڙ پکي نه هوندو.

غزل 84

گر سحر بوئی ازان زلف در تا بر خیزد،
دل عشاق چو بلبل به تو ابر خیزد.

معني: جيڪڏهن اسر جو ٿاڻي تنهنجي ڳتيل زلفن جي خوشبوءِ پهڪائي ٿو ته
عاشقن جي دل نوان ڪڪر وهائڻ شروع ڪندي

بر که در حلقه دام سر زلف تو افتاد،
تا قیامت نتواند که ز جابر خیزد.

معني: جيڪو به سنڌ زلفن جي دام ۾ ٿاڻو ته قیامت تائين پنهنجي جاءِ پاڻي نه
سگهندو.

گر برانی نروم از سر کویت هرگز،

هر ڪه بنفشست بمقصود چرا بر خيزد

معني : جي مونڪي تڙهيندين ته به تنهنجي گهٽي جو منهن نه ڇڏيندس جيڪو پنهنجي مقصد لاءِ ويلو آهي چواڻي.

رفت اگر دیده چون يعقوب دل از پا منشين ،

بو ڪه يڪبار دگر باد صبا بر خيزد.

معني : جي يعقوب عليه السلام وانگر اڪيون نڪري ويون آهن ته به اي دل ٿورو رفتار روڪ هڪ ڀيرو وري صبا جي هير اها ٻوڙ آڻيندي جنهن سان نظر نروار ٿيندي

خرمن انجم افلاک بسوزد مخفي،

آه گرم ڪه نهان از دل ما برخيزد.

معني : اي مخفي آسمان جي ڪچهري وارن جي ڪري ڪي ساڙي ڇڏيندي اها آه گرم جيڪا اسان جي دل مان نڪري ٿي.

غزل 85

هر ڪه از عشق راز مے گويد،

حرف سوزد گداز مے گويد.

معني : جيڪو عشق جا راز بيان ڪري ٿو اهو سوز ۽ ڳاڙو وارا لفظ چئي ٿو. (راندن ۾ باهه آهي)

نالہ زار عندليب چمن،

از ادا بائے ناز مے گويد.

معني : باغ جي بلبل جيون زاري واريون رڙيون آهي ناز جي انداز ۾ چئي ٿي.

شرح شوق تو می کند تقرير،

هر چه در پرده ساز مے گويد.

معني : تنهنجي شوق جي بيان جو ثبوت آهي جيڪو ساز جي پرده ۾ ٿو چئي.

جذبہ عشق بادل محمود،

بشرح زلف اياز مے گويد

معني : عشق جو جذبو محمود جي دل مان اياز جي زلفن جي شرح پيو بيان ڪري

دام زلفت نهان بمرغ دلم،

قصہ کبک و باز مے گويد

معني : تنهنجي زلفن جو لڪيل دام منهنجي دل ۾ باز ۽ ڀيل وارو قصو پيو ٻڌائي.

مخفيا راز عاشقان باشد،

هر چه بانگ نماز مے گويد.

معني : اي مخفي عاشقن وٽ اهوراڙ آهي جو هر ڳالهه نماز جي بانگ وانگر چون.

غزل 86

بيا بيا ڪه مرا تا به انتظار نماند،

عنان دل ز ڪفم رفت و اختيار نماند.

معني : اڃ اڃ چو ته اسانکي انتظار ڪرڻ جي طاقت ٿي ڪانه آهي منهنجي هٿن

مان دل جيون واڳون هليون ويئون آهن بي اختيار ٿي ويون آهن.

نشست ناوک بيداد بدلم چندان ،

ڪه چشم اهل قلم راسر شمار نماند.

معني : اکين جي ٿيڏين نظرن جا گهاء ظالم اهڙا دل ۾ ڪپي ويا آهن جو اهل قلم

جي نظرن جي عدد جو شمار ٿي نه رهيو آهي.

صبا بيا بتما شا ڪه در حديقہ ما ڪه

باد حادثه اش غنچه و بهار نماند.

معني : اي صبا هليا اسان جي باغ ۾ اهڙو تماشو ٿيو آهي جو ان حادثو کانپوءِ اسان

وٽ بهار ۽ سندس مڪڙي ڪا به نه رهي.

فشانده خون دلم آنقدر ڪه اندر خاک،

ڪه باغ عيش مرا حاجت بهار نماند

معني : منهنجي دل جو رت ايترو پڪڙي چڪو آهي جو منهنجي زندگي ڪي هاڻي

بهار جي ضرورت ٿي نه رهي آهي.

دلاز گردش ايام بيقاراري چيست،

چودور خسرو و شيرين بيڪ قرار نماند.

معني : اي دل زماني جي گردش جي ڪري چو بي آرام ٿي آهين چو ته خسرو ۽

شيرين جو هڪ نمونو جو نه رهيو آهي. (هڪ ڪي درد سوين وارا هئي ڪي ناز ۽

نخري وارا سورا)

ز گلستان محبت نشان مجو مخفي،

ڪه غير داغ دل وسينه فگار نماند.

معني : باغ ۾ محبت جا نشان نه ڳول اي مخفي معشوق جي ڏنل سيني ۽ دل جي

کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه رهيو آهي.

غزل 87

بيا به گل رويت بدیده آب نماند،

ز سوز آتش هجرت بسينه تاب نماند.

معني : هليا تنهنجي مهاندي جي ديدار کانسواءِ اکين ۾ پاڻي ٻڇيو ٿي ڪونه آهي
تنهنجي جدائي جي باهه جي ساڙي کانسواءِ سيني ۾ ٻي وڌيڪ طاقت نه رهي آهي.
زبسڪه خون جگر خوردم از پيالہ چشم،
به بزم عافيتم لذت شراب نماند.

معني : تمام گهڻو رت جو شراب پيئو اٿس اکين جي پيالي ۾ هاڻي سندر حياتي ۾
شراب جي لذت نه رهي آهي.

صبا زلف تو بوئي بصرن باغ آورد،
ز شوق روئي تو يک غنچه در نقاب نماند.

معني : تنهنجي زلفن جي خوشبوءِ کي صبا باغ جي صحن ۾ وٺي آئي تنهنجي لقاء
جي شوق سبب ڪابه مڪڙي پردي ۾ نه رهي آهي.
نشست بر گل روئي تو چون عرق ز حيا،
بر يخت رنگ گل و رونق گلاب نماند.

معني : تنهنجي ڏسڻ جي ڪري گل جي منهن تي حيا جو عرق ڄمي پيو شرم کان
گل جو رنگ وڃائي ويو ۽ گلاب جو حسن ٿي نه رهيو.
بيا بيا که زبیدا دوبحر مخفی را،
بسینه طاقت صبر و بدیده خواب نماند.

معني : هليا هليا ڇو ته ظالم جدائي مخفي جي سينه مان صبر ۽ اکين مان ٺنڊ
وڃائي ڇڏي آهي.

غزل 88

با دماغی که گلشن حلقه ماتم باشد،
نخل امید ز خون مرده خرم باشد.

معني : باغ پنهنجي دماغ ڪري کٽي ماتر جي ميڙ جيئن هجي (منهنجي) اميد جي
کجي ٽمندڙت ڪري به تمام خوش ٿي هجي.
لب چنان در بغل خنده کشايم که مدام،
رونق کار من از اشک دمام باشد.

معني : پاڪر پاڻي سندر چپ ائين کليا جو سدائين منهنجي ڪر جي مسلسل
لڙڪن وهڻ ڪري سونهن ٿا ٿي.
فروم از پی درمان و بمیرم زان هم،
گرد و ابخش مرا عیسی و مریم باشد.

معني : دوا لاءِ ڪونه ويندس انهي ڪري پل مري وڃان کٽي جو منهنجو طبيب
حضرت عيسيٰ ۽ مريم مريم هجن.

رنج بيهوده چو بلبل مکش ای دل هرگز،
 بهتر آن گل که در آن بوئی وفا کم با شد.
 معنی: اجايو ڏک بلبل وانگر اي دل نه کڻ ڪڏهن به اهو گل سلو آهي جنهن ۾ وفا
 جي پوءِ گهٽ هجي.

نه ڪشد منت پڙمردگی از غم مخفی،
 هر کراچشم پراز شڪ چو شبنم با شد.
 معنی: مخفي غم جي ڪري پريشاني جو احسان نه ڪندو اهو ماڻهو جنهن جيون
 اکيون لڙڪن سان ڀريل ماڪ وانگر هونديون.

غزل 89

ز قانونی طرب امشب مرا صوتی بگوش آمد،
 که از تاثیر آن مرغ دلم بس در خروش آمد.
 معنی: مدهوشي واري ناچ جي قانون جي طرف کان اڄ رات منهنجي ڪن ۾ آواز
 آيو ان جي اثر ڪري منهنجي دل جو پکي رڙين ۾ شروع ٿي ويو.
 نشد ساقی باسانی میسر باده گلگون،
 ز بس خون جگر خوردم که این آتشن بجوش آمد.
 معنی: اي ساقی هي گل رنگو شراب آساني سان میسر نه ٿيو آهي جڏهن جگر جي
 رت کي پيتو اثر انهي ڪري هي باهه جوش ۾ آئي آهي.
 ازان افتاده در گلشن ز مستی بیخبر نرگس،
 که باد صبحدم امشب زگوئی می فروش آمد.
 معنی: نرگس مستي ڪري باغ ۾ ٻي خبر انهي ڪري پئي آهي چو ته صبح واري
 هوا اڄ رات مي فروش جي گهٽي مان مٽي آهي.
 فگنده به بود آن سر که از سودی بود خالی،
 سر بی عشق نزد ما سراسر باردوش آمد.
 معنی: اهو مٿو ته ڪريل ڀلو آهي جيڪو عشق کان خالي هجي جنهن مٿي ۾ عشق
 نه آهي اهو اسان وٽ ڪلهن تي بار آهي.
 زجام غم چنان مستم که هر کس بیندم گوید،
 عجب دیوانه مخفی بگوئی می فروش آمد.
 معنی: جام جي فڪر ڪري ايترو مست آهيان جو جيڪو به ڏسي ٿو چوهر ٿو
 ڪهڙي مخفي چري آهي جو شراب فروش جي گهٽي مان اچي نڪتي آهي.

غزل 90

مرا اندوه و غم هر دم افزون از بیش می گردد،
زمانه بی سبب بر هر بساط خویش می گردد.

معنی: منهنجو فکر ۽ غم هر دم وڌي پيو زمانه اجايو پنهنجي دستر خواني تي ٿري ٿو.

بسينه آتش ۽ دارم که گر نبض مرا بيند،
طبيب مهربان دادست حکمت ريش می گردد.

معنی: سينه ۾ باهه اٿر جڏهن نبض طبيب ڏسي جيڪا مونکي دوا ڏني آهي انهي سان ٿٽ وڌو ٿي ويو آهي.

مکن آزار من ناصح که مجروح محبت را،
ز کاوشهائی هر ساعت جراحت بیش می گردد.

معنی: اي نصيحت ڪرڻ وارا پنهنجي نصيحت سان مونکي تڪليف نه ڏي ڇو ته محبت جي ٿٽيل کي جيتري به ڪوشش ڪجي ته هر وقت ٿٽ وڌي ٿو.
فلک رابادجود و اينقدر سامان خود آرائی،
اگر یکدم نگرده در بدر درویش می گردد.

معنی: آسمان پنهنجي هيتري حسن باوجود جي هڪ ساعت نه ٿي ته فقير جشن در بدر ٿو ڪرون پئي کائي. (افلاطون جي فلڪيات موافق تعمير ڪئي اٿس)
ندانم بعد ازین مخفی چه آرد بر سرم طالع،
که اکنون نوش بر عکس مرادم نیش می گردد.

معنی: هن بعد مخفي مونکي خبر نه ٿي پئي ته سندم بخت ڪهڙو فيصلو ڪندو. (هينئر ته نوش سندم ٿي نيش ٿو ٿئي.)

غزل 91

در بزم درد مدان ذوق طرب نبا شد،
لذت شناس محنت راحت طلب نبا شد.

معنی: درد وارن جي ڪچهري ۾ ناچ جو ذوق نه هوندو آهي جنهن ڏک جي الفت چڪي هوندي سک جو طالب نه هوندو آهي.
بايد نهاد اول داغ غلامی عشق،
هر ناصیه که آنجا اصل ونسب نباشد.

معنی: سڀ کان اول عشق جي غلامي جو ٿٽ ڏارڻ گهرجي ان دنيا ۾ ڪنهن جي به پيشاني حسب ونسل نه هوندي آهي.

خورشید عشق هر جایبار جلوه گر شد،
تاروز حشر آنجا تاثیر شب نباشد.

معنی: جي عشق جو سج ڪنهن به جاءِ تي هڪ دفعي قابض ٿي ويو پوءِ اتي حشر
تائين رات جواثر ايندو ٿي ڪون.

سر گشته بيابان لب تشنه تا بکی خضر،
آب حیات بهتر از آب عنب نباشد.

معنی: اڃا ايل ڇهن سان خضر عليه السلام ڪيترو وقت بيابان پڙڪندو رهندو ان
حالت ۾ آب حیات حضرت خضر ؑ وٽ انگور جي پاڻي کان وڌيڪ هوندو.

در راه عشق مخفی مجنون صفت قدم نه،
کانجا مقام عشق است جائي ادب نباشد.

معنی: اي مخفي عشق جي راه ۾ مجني جي انداز سان قدم رک جتي به عشق هوندو
اتي ادب جو مقام نه هوندو. (بلڪ چريائي جو مقام هوندو آهي)

غزل 92

ناوک ناز تو گر بر جگر ریش رسد،
جان غمدیده بمقصود دل خویش رسد.

معنی: تنهنجي ناز وارين ونين مان منهنجي جگر تي ٿٽ پهچي چڪا آهن انهي
ڪري ڏک ڏنل حياتي پنهنجي دل جي مقصود تي پهچي ويئي آهي.

گر شود قسمت محنت ز دبيران فلک،
کو کب بخت مرا از بهم کس بیش رسد.

معنی: جي آسمان جي ڪاتهن کان تڪليف جي ورهاست جو فيصلو ٿئي نه
منهنجي بخت جي ستاري کي سڀني کان وڌيڪ حصہ ملندو.

شکوه ام نیست ز بیگانه که بر جان ودلم،
هر جفائی که رسد از طرف خویش رسد.

معنی: مونکي ڪنهن به ڌارئين کان شڪايت نه آهي ڇو ته منهنجي جان ۽ دل تي
جيڪا به تڪليف پهچي ٿي پنهنجي کان پهچي ٿي.

طنی کنی گر بهم عالم ز پی حشمت وجاه،
نیست ممکن که ز مقسوم ازل بیش رسد.

معنی: سڄي دنيا کي مرتبي ۽ ڊگهي جي حصول لاءِ پيرن مان ڪڍين پر اهو
ممڪن ٿي ڪونهي جو نصيب کان وڌيڪ حاصل ڪرين.

رونتابم بخدا از درغم گر بهم عمر،
جگر ریش مرا کام دل از نیش رسد.

دیوان مخفي

معني : خدا جو سونهن غم جي دروازي کان سڄي عمر نه ڦرندس تيستائين جو جگر جو ٿوڙو سندم مقصد موافق ناسور نه ٿئي .

گر کند کلک قضا قسمت روزی از تو،

حصه خونناب جگر باز بدرویش رسد.

معني : جي تقدير جو قلم روزي کي وري نئين سر لکڻ جو فيصلو ڪري ته جگر

جو رتول حصو وري به مسڪين جي حصه ۾ ايندو.

بهر روزی مکن اندیشه که مخفی آخر، .

رزق مقسوم رسد گرچه پس و پیش رسد

روزي جو فڪر مخفي نه ڪر ڇو ته آخر ڪار پنهنجي حصه وارو رزق ضروري

ملندو پوءِ کڻي اڳ پوءِ ٿئي .

غزل 93

گر بگلشن بوئی آن زلف پریشان بگذرد،

گل شود شرمنده و بلبل زیستان بگذرد.

معني : جي سندس وارن وکريلن جي خوشبوءِ باغ مان لنگهي ته گل ٽڪو ٿي پوندو

۽ بلبل باغ ڇڏي ويندي

هر که بیند شمع روئی و سنبل زلف ترا،

واژه و شیدا شود از کفر و ایمان بگذرد.

معني : جيڪو تنهنجا شمع جي مهاندي وار سنبل جي زلفن کي ڏسندو ته اهڙو هر

ڪسندڙ ۽ قربان ٿي پوندو جو ڪفر ۽ ايمان جي حد کان مٿي ويندو.

بسکه در بحر تو گریم زار چون ابر بهار، .

جائی اشکم خون دل از جیب و دامان بگذرد

معني : تمام گهڻو تنهنجي جدائي ۾ رٿان پيو بهار جي ڪڪر جيئن لڙڪن

عيوض دل جو رت کيسن ۽ پلاندن مان پيو لنگهي.

بیم رسوائی عشق این عار از دون بهمتی است،

هر که صید عشق شد باید که از جان بگذرد.

معني : عشق جي خواري کان ڊپ ان کان عار ڪرڻ اها ته ڪم همتي آهي جيڪو

عشق جو شڪار ٿيو آهي ان کي پنهنجي زندگي تان هٽ کڻڻ گهرجي.

مخفيا آه و فغانست چیست چندین لب به بند،

حیف باشد ناله کز چاک گریبان بگذرد.

معني : اي مخفي هي تنهنجيون آهن ۽ رڙيون ڪهڙيون آهن ڪجهه ته چپ پور

انسوس آهي جو رڙين گريبان ڦاڙڻ کان هٽي ويون آهن.

غزل 94

مرا از گلشن وصل تو هر که یادمی آید،
دلم بلبل صفت در ناله و فریادمی آید.

معنی : تنهنجي وصل جي باغ جي جڏهن مونکي ياد اچي ٿي ته بلبل وانگر
منهنجي دل پرڙيون ۽ ڪوڪون پيدا ٿيون ٿين.

محبت چون زند بردل مشو از حال دل غافل،
که قصد صيد دارد هر کجا صيادمی آید.

معنی : جڏهن محبت دل تي ڌاڙو هڻي ته دل کان بهي خبر نه ٿي ڇو ته جتي به
شڪاري هوندو اهو هميشه شڪار جو ارادو رکندو.

زشت غمزه جانان اگر تيري برون آید،
باستقبال جان دادن اجل چون یادمی آید.

معنی : جي معشوق جي ٻڌل : نمان مان تير نڪتو ته ان جي مرحباڪبي ۽ ساه
موت حوالي ڪيو ڇو ته مرڻو ته آهي.

ته خاک عاشقان راتانه پنداری که خاموش اند،
که از سنگ مزارم ناله و فریاد می آید.

معنی : عاشقن کي مٽي هيٺان نه سمجهه ته چپ آهن منهنجي مزار جي هر پڙ کان رڙ
۽ دانهن ظاهر پئي ٿئي.

بدامان شکیبائی کشم پائے تحمل را،
که مخفی بر سرم سلطان عدل و داد می آید.

معنی : بي صبر جي پلانڊ کي تحمل سان ڪٽندس ڇو ته مخفي منهنجي دماغ
سلطان تي عدل ۽ انصاف ضروري ٿو ٿئي.

غزل 95

مرا به تو نظر هر که که بر گلزار می افتد،
بدل آتش بسر سودا بدیده خارمی افتد.

معنی : منهنجي تو سواء جڏهن به باغ تي نظر پئي ٿي دل پر باهه مٽي پر ٿيري اکين پر
ڪنڊا ڇپن ٿا.

بدین خوبی وز یبائی تو هر که در چمن آئی،
بیا بوس تو گل چون بیخود و سر شارمی افتد.

معنی : هن سونهن ۽ سينگار سان جڏهن تون چمن ايندين ته تنهنجي قدر بوسي لاءِ
گل بهي وس ۽ خوشي سان ڪري پوندو.

ز گل باشد که می ریزد بصرن گلشن از گلین،

بود خون دل بلبل که در منقار می افتد.

معنی: گل جي ٻوٽي مان باغ جي صحن ۾ گل جيون پنکڙيون هار جن ٿيون، بلبل جي دل رتور ٿي وڃي ٿي جڏهن سندس چنهنڊ ۾ اهي پنکڙيون پون ٿيون. مشو آزردہ گر افتد گرہ در رشتہ کارت، .

چورا حت را گرہ در رشتہ زنار می افتد

معنی: پریشان نہ ٿي جي تنهنجي ڪم جي رسي ۾ رڪاوٽ جي ڳنڍ اچي ٿي جيئن آرام جي ڳنڍ جڏهن زنار ۾ اچي ٿي پئي.

دلی مردی بدست آور اگر مردانه مخفی،

که دلہارا بد لها در حقیقت کارمی افتد.

معنی: اي مخفي جي تو ۾ مردانگي آهي ته دل مردانگي واري ڌار ڇو ته دلين جو دلين سان لاڳاپو حقيقي هوندو آهي.

غزل 96

تا مرا زنجير در پائي دل ديوانه شد، .

دوست شد دشمن مرا و آشنا بيگانه شد

معنی: جڏهن منهنجي چري دل جي پيرن ۾ زنجير اچي لڳي دوست دشمن بنجي ويو ۽ سڃاڻو سڃاڻو ٿي ويو.

بسکه باما کرد بيدادی جفا ٿي روزگار،

قصه فرهاد و شیرين سر بسر افسانه شد.

معنی: اسان سان زماني جي ظلم بهي انصافي ڪئي آهي هاڻي ته شيرين فرهاد وارو قصه افسانو ٿي ويو آهي.

همچو مجنون کار ما آخر برسوائی کشید،

عاقبت مارا وطن در گوشه ویرانه شد.

معنی: مجني وانگر اسان جو ڪم به نيٺ خوري تي منتج ٿيو اسان جو وطن به ویراني جي ڪنڊ ۾ ویران ٿي ويو.

جان فشانی کرد پروانه که بار خسار شمع،

شمع را هم عاقبت جان در سر پروانه شد.

معنی: قرباني ڏني پرواني شمع جي ڳلن تي شمع کي به آخر ڪار پنهنجي زندگي پروانه تي قربان ڪرڻي پئي.

از خمار آلودگی مخفی نمی آید برون، .

هر که از روز ازل درد کش پیمانه شد

معني : مخفي نشي جي گناه کان ٻاهر نه ٿي اچي ۽ هر اهو شخص جيڪو ازل جي
ڏينهن ڏکڻ جو ماڀيندڙ ٿيو.

غزل 97

سبوتی دل شد کان گرترا گذرافتد،

بد اغهائے کهن آتش دگر افتد.

معني : دل ويڃايلن وٽان جي تنهنجو لنگ ٿيندو ته تنهنجا پراڻا سڙيل ٿي وري ٻاهر
هريل ٿي پوندا.

زبسکه آتش شوق تو در نظر دارم،

بجائی اشک مرا شعله در نظر افتد.

معني : تنهنجي ٻاهر جي ساڙڻ وارو شوق فڪر ۾ رکان ٿو لڙڪ ڇيوض اکين مان
شعلن نڪرڻ جو فڪر رکان ٿو.

ز بسکه از غم ايام خون دل خوردم،

ز نوک بر مژه ام لخته از جگر افتد

معني : تمام گهڻي وقت کان غم ڪري دل جو رت پيٽو اٿم اکين جي هر چنپ مان
جگر جو ٽڪرو ڪيرايو اٿم.

من آن سمندر عشقم که گر بر آرم آه،

ز سوز سينه من شعله در سحر افتد

معني : آئون عشق جو اهو سمنڊ آهيان جي هڪ ٻاٺ ٻهر ڪڍان پنهنجي سينه مان
ان جي چڻنگ جي خشڪي تي ڪري ته ساڙو پئجي وڃي.

هزار ناله بر آيد ز تربت مخفي،

نسيم کوئی ترا گر بران گذر افتد

معني : مخفي جي تربت مان هزارين رڙيون نڪرن پيون اي نسيم جي توکي ان جي
گلي مان گذر ٿيو هوندو.

غزل 98

آنانکه بغیر از تو بهم خانه نسازند،

با بیچکس از محرم و بیگانه نسا زند

معني : جيڪي تو سان گڏ پنهنجن گهرن کي نه ٿا ٺاهين اهي ڪنهن به پنهنجي يا
ڌارئين سان ٺهي نه هلندا.

مجنون صفتان جزره دادی نشنا سند،

درد بر سر گوشه ویرانه نسا زند.

معني : مجني جيئن اهي پر ۽ پوئي ڪانسواءِ هئي ڪي سڃاڻندائي ڪونه زمانه پر اهي ويرانين جي ڪنڊ کي آباد نه ڪندا.

ناصره ره خود گير ڪه مستان محبت،
بيگانه عقل اند بفرزانه نسا زند.

معني : اي نصيحت ڪندڙ پنهنجو رستو وٺ چو ته محبت جا مست عقل کان ٽريل آهن هوشيار سان پوين ٿي ڪونه.

دست من و دامان گلان به قيامت ،
گر خاک مرا ساغرو پيمان نسا زند.

معني : قيامت ڏينهن منهنجا هٿ ڪنڀارن جي ڪنڊ پر هوندا جي انهن منهنجي مٿي مان پيماني وارو پيالو نه بنايو هوندو.

از عشق تو آتش بجگرزد دل مخفي ،
عشاق تو با شعله چو پروانه نسا زند

معني : مخفي جي دل پنهنجي جگر پر تنهنجي عشق جي باهه هجي ڇڏي آهي، تنهنجا عاشق آگ جي آڙه سان پرواني وانگر ڪيئن ناه ڪندا. (نئين توجهه بيان ڪئي اٿس پرواني باهه جو عاشق ٿي پاڻ کي ڪونه ٿو ڄاڻي بلڪ عاشق هئي روشني حقيقي تي آهي جنهن جي مقابله روشني فاني کي باهه پيدا ڪري ٿي انهي ڪري باهه سان جنگ ڪري پاڻ کي فنا ڪري ٿو پر حقيقت پر عاشق باقي جو مڃڻ ڪري باقي آهي.

غزل 99

مешوق گر از خوبی اندازه کم نمیکرد،
صحاف عشق هر گز شیرازه کم نمیکرد.

معني : مشوق پنهنجي وٽ جو اندازو جي گهٽ نه ڪيو ته عشق جو ڪاتب ڪڏهن به پنهنجو لاڳا پو گهٽ نه ڪندو.

ساقی اگر بدادی ساغر بدست مستان،
یک دل درین تمنا خمیازه کم نمیکرد.

معني : اي ساقی جي تو گلاس مستن جي هٿ ڏنوت ڪا به دل ان جي سڪ لاءِ عوض گهٽ نه ڪندي

لیله اگر نبودی خواهان وصل مجنون،
راه حرم بوادی حمازه کم نمیکرد.

معني : ليلا جي مجني جي وصل جي خواهان نه هجي ها ته عزت جي وادي جي تپش کي گهٽ نه ڪري ها.

رفتى ز سينه بيرون مرغ دلم شب بجر،
گردر هوائى وصلت دروازه كم نميگرد.

معني: جدائي واري رات جو سندن سينه مان دل جو پڪي آزاد ٿي ويو هو انهي ڪري
جي تنهنجي وصل جي اميد ڪري دروازو ڏيرون ته ٿئي ها. (وصل جي اميد جي ڪري
دروازو ڏيرون ٿيو شوق وصال لاءِ پڪي اڏامي ويو)

نادان اگر نبودي در ملك بند مخفي،

اجزائي عمر خود را شيرازه كم نمي كرد.

معني: هندوستان جي ملڪ ۾ جي مخفي نادان نه هجي ها ته پنهنجي عمر جي ڪي
ٽڪر ٽڪر ڪي شيراز کان گهٽ نه ڪري ها.

غزل 100

اميد وصل گر باشد زغم دلريش ڪي ماند،

گدا چون آشنا گردو بشه درويش ڪي ماند.

معني: وصل جي اميد جي هوندي ته پوءِ غم ڪري دل ڀر ٿي ڪيئن ٿيندو فقير جي
حجتي بنجي ويندو ته پوءِ بادشاه وٽ پيئو ڪيئن رهندو. (فصل وصل جي اهميت
جو بيان)

ڪسي ڪو گرفتار سر زلف پريشاني،

دگر آنرا چو مجنو فکر کار خويش ڪي ماند.

معني: جيڪو وڪريل وارن جي چوٽين ۾ گرفتار هوندو ته پيو ان جي مقابل مجني
وانگر سندس فڪر ۾ ڪيئن رهندو.

جنون هر جا سخن راند زسودائي سر زلفي،

مجال گفتگوئي عقل دور انديش ڪي ماند.

معني: چريائي جتي به وارن جي چوٽين جي عشق جي ڳالهه ٻوله ڪندي اتي عقل
جي دور انديشي واري ڳالهه جي طاقت ڪٿي ٿي رهي.

تو خواهي سودن الماس ريزد خواه مرهم نه،

جراحت چون شود ناسور هم از ريش ڪي ماند.

معني: وٺي ته هيرو هار يا ملر رک جيڪو ٿي ناسور ٿي ويو آهي اهو ٿاڻ
کان سواءِ نه ٿو رهي.

ڪسي ڪز دست غم بدم ز خون دل ڪشد جاني،

چومخفي هم نفس با عقل دور انديش ڪي ماند.

جيڪو غم جي هٿان دل جي رت مان پيالو پيئي ٿو اهو مخفي جيئن عقل جي قيد
ڪري دور انديش ڪٿي رهي سگهي ٿو.

ديوان مخفي

غزل 101

چه کني توقصد ملڪي که بتاختن نيرزد،
چه شوي توگرم وادي که شناختن نيرزد

معني: ان ملڪ جو چوڻو ارادو ڪرين جو نتحيايي لائق ٿي نه آهي ان وادي ۾ چو
تو وڃين جيڪا سڃاڻپ ٿي نه ٿي قبولي.

مڪن آشنائي ايدل به کسي که نزد دانا،
دوسه روز آشنائي بشناختن نيرزد.

معني: اي دل ان سان واقفيت ٿي نه رک چو ته دانائين وٽ هن ٽن ڏينهن جي واقفيت
سڃاڻپ لائق ٿي نه آهي.

شود ارجهان مسخر چو سکندرم سربسر،
ننهم بنائي قصري که بتاختن نيرزد.

معني: جي پوري دنيا سندم سکندر جي تابع بنجي وڃي ته پوءِ آئون ان ۾ ماڙي نه
آڏيندس جيڪا روشن ٿيڻ لائق نه هجي.

شوم ار چو شمع روشن به بساط زندگاني،
بخدا که روشنائي بگداختن نيرزد.

معني: جي پوري حياتي جي دستر خواني جي شمع بنجي پوان ته به خدا جو قسم
روشنائي پنهنجي پاڻ کي ڳارڻ کانسواءِ نه ٿيندي

بم گوش شو تو مخفي زمن اين ترانه بشنو،
که بغیر ساز سينه نبواختن نيرزد.

معني: پوري ڏيان سان ٿي مخفي منهنجو راڳ ٻڌ جيڪو سيني جي ساز کانسواءِ
وڃڻ لائق ٿي کونهي.

غزل 102

خيال گلشن وصلت چسانم در نظر آيد،
که از گريه در اشکم زخوناب جگر آيد.

معني: تنهنجي وصال جي باغ جو خيال مونکي اهڙو نظر اچي ٿو جو روئڻ سبب
منهنجي لڙڪن مان جگر جي رت ۾ پڌرو ٿئي ٿو.

سراپا شاديم هر شب بهر گلشن سرا سيم،
که شايد بوئي وصلت ازدم باد سحر آيد.

معني: مسلسل خوش آهيان هر رات هر ڪومايل باغ ۾ متان تنهنجي وصال جي
خوشبوءِ اسر وارن پساهن مان اچي ٿي.

ندارم آرزو جزاين که بينم يك ره ديگر،

مرا دست بوس باتو در آغوش کمر آید.

معني: هن ڳالهه ڪانسواءِ ٻي ڪا به سڪ نه اٿر ته ٻيو اهڙو طريقو مليس جنهن ڪري منهنجي شوق جو هٿ بنگير ٿي تنهنجي چيلهه ۾ پهچي.
نظر برره چو يعقوبم گرفته دامن صحرا،
که شاید نشه بوئي زره باردگر آيد.

معني: منهنجي نظر ته يعقوب وانگر ان واٽ کي تڪيو بيٺي آهي جيڪا جهاڳ بيهان مان اچي پئي، متان ان نشي جي خوشبوائيهي راه مان پئي پيري اچي. (اڄ سان اڃا طلب وصل).

گل پژ مرده مخفی شود رونق ده گلشن،

نسیم وصل جانان گر مرا از رهگذر آید.

معني: مخفي جو ڪو مائيل گل باغ جي حد ۾ تڏهن رونق قبوليندو جڏهن محبوبين سان ملڻ واري هير جي مهڪار ان راه مان لڳندي

غزل 103

من و آن جام استغنا که در کوثر نمی گنجد،

من و آن باده عشقی که در ساغر نمی گنجد.

معني: آئون ۽ اهو بي رغبتي وارو پيالو جيڪو حوض ڪوثر ۾ نه ٿو ماڻي، آئون ۽ اهو عشق جو پيمانو جيڪو گلاس ۾ نه ٿو ماڻي.

مکن بيهوده آزارم نصيحت گو چوميدانی،

که آب دیده عاشق به بحر و بر نمی گنجد.

معني: مون کي اجايو نه آزار اي ناصح تون ڇا ٿو سمجهين ڇو ته عاشق جي اکين جي لڙڪن جي پالوٽ سمنڊ ۽ خشڪي ۾ نه ٿي ماڻي.

به پیش آن قد موزون نه من تنها شدم مجنون،

ز عشقت شعله در سينه آذر نمی گنجد.

معني: ان موزون قدواري جي اڳيان رڳو آئون مجنون نه ٿيو آهيان بلڪه آذر جي سيني ۾ به تنهنجي عشق جا الاماڻ ٿي ڪونه ٿا.

نه از دنیا خسته دارم نه پر وائی کسی دارم،

دلی دارم سراسر غم غم دیگر نمی گنجد.

معني: نه دنيا کان ڪوبه ڪڪ اٿر نه ڪنهن جو غرض اٿر منهنجي ته سموري دل غم آهي هاڻي منجهس ٻئي غم جي گنجائش ٿي ڪانهي.

نهم در بر نفس داغی ازان بردست دل مخفی،

که سودائی جنون دیگر مرا در سر نمی گنجد.

معني : دل جي غلبي ڪري سمورو بدن ڦٽن سان مخفي چور اتر هاڻي ٻيو فڪر
چڪر چريائي مٿي پر ماڻهي ڪونه ٿي.

غزل 104

مراڻي گلشن رويت گل وگلشن ڇه ڪار آيد،
به از گلشن بود گلشن اگر بوئي زيار آيد.

معني : تنهنجي ڏسڻ واري باغيچي کانسواءِ ٻيا گل ۽ باغيچا ڪهڙي ڪم جا ان
باغيچي کان ته اهي ويران گل پلا جن مان يار جي سگند ٿي اچي.
فروغ دولت دنيا دوروزي بيشتر نبود،
شراب شام را آخر زپي صبح خمار آيد.

معني : دنيا جي حڪومت جو چمڪاڻ هن ٽن ڏينهن کان وڌيڪ نه آهي شام واري
پيئڻ جو نتيجو صبح جو نشي وارو بنجي ٿو.
غنيمت دان تو صحبت را که ای مخفی درین گلشن،
بسے گلها شود خندان بسے فصل بهار آيد.

معني : هن باغ پر اي مخفي صحبت کي غنيمت سمجهه ڪيترائي گل ٽڙندا ۽
ڪيتريون ئي بهار جون موسمون اينديون.

غزل 105

گر نه مجنونم چرا ذوق جنونم داده اند،
در محبت گريه چون از حد فزونم داده اند.

معني : جي چريو نه آهيان ته پوءِ مونکي چريائي جو ذوق ڇو عطا ڪيو اٿن محبت
جي ميدان ۾ روئڻ مونکي حد کان وڌيڪ ڏنا اٿن.
گر نه افزونست عشق من ز فرهاد حزين،
صد هزاران کوه غم چون بيستونم داده اند.

معني : فرهاد غمگين کان جي منهنجو عشق وڌيڪ نه آهي ته پوءِ لکين جبل غم
جا ٻي ٿنڀا مونکي ڇو ڏنا اٿن.

نيست تسكين دلم را بينوايے بلبلے،
نشء آسودگی از ار غنونم داده اند.

معني : منهنجي دل جي شڪيني جي ٻي ٻولي بلبل کان نه ٿي ٿئي منهنجي آرام
جو سبب اهو نشو آهي جيڪو بيهوشي کان مونکي ڏنا اٿن.
الفت ہم خانگی غم را بمن امروز نيست،
آن سیه بختم که جانی شیر خونم داده اند.

معني : غم سان گڏ رهڻ واري محبت اڄ منهنجي اندر نه آهي آئون اهو بدبخت
آهيان جنهن کي کير بدران رت عطا ڪيوائڻ.

شڪوه از بيگانگان و آشنايان چون ڪنم،

مخفيا روزا زل بخت زبونم داده اند.

معني : پنهنجن ۽ پراڻن کان مونکي ڪابه شڪايت نه آهي اي مخفي ازل جي
ڏينهن کان ئي مونکي بخت هيٺون ڏنوائڻ.

غزل 106

گرفتاري که منزل بانگاري متصل دارد،

در اسلوب محبت صد چو مجنون را خجل دارد.

معني : عاشق جنهن جو گهر معشوق جي لڳ هجي محبت جي طريقي ۾ سوين
مجتن کي لڪو ڪندو.

بدام سامري هرگز نه گردد صيد صياده،

کسي کاندر سر زلف نگاري مرغ دل دارد.

معني : سامري جي دام ۾ ڪڏهن به شڪاري شڪار ڪونه ٿيندو اهڙو (شڪاري)
جيڪو معشوق جي وارين چوٽين ۾ دل جو پکي رکندڙ هوندو.

هوائي خوش گل و گلشن بهام باد ارزاني،

که اين ويرانه ماهيم هوائي معتدل دارد.

معني : گل ۽ باغيچي جي سٺي هوا سان لاءِ آسان هجي ٿي چو ته هي برباد گهر به
معتدل هوا جو عادي آهي.

زنخل آرزو مخفي اميد ثمره باشد،

نهال زندگي تارشته اندر آب و گل دارد.

معني : مخفي جي سٺ جي ڪجهي مان ميوي جي اميد رکي سگهجي ٿي زندگي جو
هولو جيستائين مٽي ۽ پاڻي سان واسطو رکي ٿو.

غزل 107

نشه باده عشقم ز دل آسان نرود،

بلکه اين نشه ز دل باتو دم جان نرود.

معني : منهنجي عشق جي شراب جو نوشو دل مان آساني سان نه ويندو بلڪه اهو نشو
تو سان جيستائين زندگي آهي نه ويندو.

گل سو دائي تو از سر به جفاي نشود،

جوهر تيغ بسائيدن سوبان نرود.

معني: تنهنجي عشق جو گل مٽي پر ڏاڍائي ڪري نه ٿيندو تلوار جو جوهر سراط تي سرڻ سان نه ويندو.

از پريشاني دل جمع نگرده دهر گز،
هر که در سلسله عشق پريشان نرود.

معني: پريشاني جي ڪري دل جمعيت سان ڪڏهن به نه ٿيندي جيڪو به عشق جي سلسلي پر پريشان نه ٿيندو. (الا بذكر الله تطمئن القلوب)
از دل غمزده جز ناله تراوش نه کند،
شک بي واسطه از دیده گريان نرود.

معني: غمگين دل کي ڪڏهن به دانهن تازگي نه عطا ڪندي جيستائين هي سبب لڙڪا اکين مان روئڻ جي صورت نه نڪرن.

غنچه گلشن يعقوب نگرده خندان،
تا نسيم سحر از مصر بکنعان نرود.

معني: يعقوب جي مڪڙي ڪڏهن به نه ٿرندي جيستائين مصر جي نسيم ڪنعان ڏي نه ويندي.

خط که افتاد پئي حسن تو دارد غرض،
خطر بيهوده پے چشمه حيوان نرود.

معني: سندن حسن جي پٺيان لڳل پيرن جا نشان به ڪو خطاب رکن ٿا اڃا خوف آب حيات جي پويان نه ٿو وڃي.

من برد سيل سر شکم به بيابان مخفي،
ورنه کس بي سببي سوئي بيابان نرود.

معني: لڙڪن جو سيلاب مخفي کي بيابان ڏي وٺي ٿو وڃي جي نه ته ڪوبه بيابان ڏانهن بي سبب وڻو وڃي.

غزل 108

چند نخل آر زويم خار غم بر آورد،
تا يکے گلستانم جائي گل خار آورد.

معني: جڏهن منهنجي ڪجهه سڌن جي ڪجين غم جو ڪنڊو پيدا ڪيو تڏهن منهنجي باغ هي گل جو ڪنڊو پيدا ڪيو.

همچو يوسف روبديوارم درين زندان غم،
غمگساري کو که بامن روبديوار آورد.

معني: يوسف وانگر غم جي ديوارن جو قيدي آهيان، غم وڃائيندڙ آهي جنهن مون کي قيد ڪرايو آهي.

بسکه کردم ناله امشب زخم دل ناسور شد،

کو مسیحا تا دوائی درد بیمار آورد.

معنی: اڄ رات جيڪا رڙ ڪير اها منهنجي دل جي ڦٽ کي ناسور بنجي لاءِ ڪافي ٿي اهڙو مسيح اچي جو بيمار جي ڏک جي دوا آئي.

در ازل تقدير يوسف بازيخا رفته بود.

ورنه شاہی را گدائی کے بازار آورد.

معنی: ازل وٺي يوسف جي تقدير زليخا سان ٿيل هئي جي نه ته بادشاهه کي پينار بازار ۾ ڪيئن آئي ها (سوداگر آڻڻ وارو پينار يوسف وڪجنڊڙ به بادشاهه).

وادی آوارگی مخفی گلستان میکنم،

بسکه خوناب جگر چشم گهر بار آورد.

معنی: ڇڙواڳي جي مخفي ميدان کي باغ بنايان ٿو اهوئي ڪافي آهي جو اکين مان جگر جو رتول موتي ٿڙو نڪتو آهي.

غزل 109

شد بهار و غنچه از گلبن ما سر نزد،

بلبلے جز مرغ دل در گلشن ما پر نزد.

معنی: بهار اچي ويئي پر مڪڙي گل جي ٻوٽي مان منهن نه ڏيکاريو ڪنهن به بلبل منهنجي دل جي پکي کانسواءِ هڪ ڪنڀ به نه هليو.

پیش اہل دانش و بینش چو نابینا بود،

ہر کہ بر چشم تمنائی طلب نشتر نزد.

معنی: اکين ۽ عقل وارن اڳيان اهو ماڻهو انڌو هوندو جيڪو سڌ اميد جي طلب جي نشتر نه هڻندو.

اشک حسرت ريختم چند آنکہ در باغ اميد،

غير خار غم گياہی زين گلستان سر نزد.

معنی: پریشاني جا لڙڪ ڪيترائي اميد جي باغ ۾ هاريا اتر غم جي ڪنڊي کانسواءِ ڪوبه گاهه هن باغ ۾ پيدا نه ٿيو.

گشت در زندان غم چشم اميد من سفید،

بيج دست آشنائی حلقہ بر در نزد.

معنی: غم جي قيد خانہ ۾ منهنجي اميد جون اکيون سفيد ٿي ويون آهن ڪنهن به واقفڪار ڪچهري واري دروازي تي ٿلڪونه هنيون آهن.

مخفيا در روز محشر بی نصیب از کوثر است،

آنکہ دست دوستی بر دامن حیدر نزد.

معني : اڀي مخفي محشر ڏينهن اهو ماڻهو حوض ڪوثر مان حصه حاصل نه ڪندو
جنهن دوستي جو هٿ حيدر جي دامن تي نه هليو.

غزل 110

جذبہ خواہم کہ بر قلب پریشانم زند،

آتشے در پنبہ داغ دل و جانم زند.

معني : اهڙو جذبو گهران ٿو جيڪو منهن جي دل ۾ پریشاني آڻي اهڙي باهه گهران
ٿو جيڪا منهنجي دل ۽ ساهه جي ڪپهه ۾ لڳي.

سینه مالا مال در دو دیده لبریز سر شک،

کہ جنونم تاکہ دستے در گریبانم زند.

معني : سينو ته منهنجو غني آهي پر به اکيون لڙڪن مان چلڪن پيون انهي لاءِ ته
منهنجي چريائي پنهنجو هٿ سندر ڪندڙ ۾ وجهي.

ره بهر وادی کہ آرم در ره آوارگی،

از قضا اندیشه دستے یدامانم زند.

معني : جنهن به وادي ۾ وات پيدا ڪريان ٿو ته چڙواڳي جي وات بنجي ٿي تقدير

ڪري منهنجي سوچ جي پڪڙ سندر ٿي پلاند کي پڪڙي ٿي.

کشتی عمرم رود در موج طوفان غم،

نا خدائی کو کہ دم از موج طوفانم زند.

معني : منهنجي عمر جي ٻيڙي غم جي طوفاني لهرن ۾ لڙهي ويئي اهڙو ناڪثو ڪهي

جو طوفاني لهرن مان مونکي بچائي.

وہ چه خوش باشد کہ برق تیشہ فرہاد عشق،

آتشے در خانمان کفر و ایمانم زند.

معني : اهو ڪهڙو نه سلو هجي جو فرهاد جي عشق جي تيشي جي چقمق اهڙي

چڻنگ اڏائي جيڪا منهنجي ڪفر ۽ ايمان جي گهر کي مٽائي ڇڏي (عشق)

جان فدا ٿي نرگس مستانه اش کز روئي ناز،

بر جگر ازيك نگہ صد زخم بیگانم زند.

معني : ان نرگس (اک) مستاني تان قربان جيڪا ناز ڪري هڪ نظر جي ڪري

جگر تي سوين نوان گهاء ڪري ٿي.

ہر زمان مخفی خدنگ غمرہ طناز من،

در درون سینہ و دل زخم پنهانم زند.

معني : هر وقت اکين جي ڪمان مان مخفي ڏيڍي نظر جي تير جو زخم پنهنجي

سينه ۽ دل ۾ گجهو لڳير ٿو.

غزل 111

کسیک آتش عشق تو اختیار کند،

سزد که خانه در سینه چنار کند

معنی: جيڪو به عشق جي باهه پسند ڪري ٿو ان کي گهر جي ته پنهنجي سینه کي چنار ڪري.

بباغ رفتن وگل چیدن از مروت نیست،

مرا که دیده گل اشک در کنار کند.

معنی: باغ ۾ وڃڻ ۽ گل چونڊڻ اها مروت ڪانهي اسان لاءِ جو گل جي اک جي ڪناري تي لڙڪ پيدا پيا ٿين.

بیاد گلشن رویت بسان مرغ چمن،

درون سینه دلم نالهائی زار کند.

معنی: تنهنجي منهن جي باغيچي جي ياد ۾ ڪيترائي باغ جا پکي منهنجي دل جي سيني ۾ ڏکونيندڙ رڙيون ڪن پيا.

بجائی غنچه بر آرد سرا ز زمین پیکان،

بهر زمین که خدنگ غمت شکار کند.

معنی: مڪڙي بدران زمين مان تيرن جا منهن پيا مٿو کڻن اها زمين جيڪا تنهنجي غم ڪري شڪار ٿي ڪري

زبان حوصله بادا بریده آنکس را،

که پیش غیر شکایت روزگار کند.

معنی: حوصله واري زبان ان شخص جي وڊيل هجي جيڪو پنهنجي زمانه جي شڪايت ڌارئين اڳيان ڪري.

گذشت آنکه نگاهم ز رشک اشکم را،

بسان قطره سیماب بے قرار کند.

معنی: منهنجي اها نظر جنهن لڙڪن تي ريس پئي ڪئي ويئي هلي هائي ڪجهه سيمابي لڙا آهن جي بي آرام پيا ڪن.

تو میروی و بهمراهی تو می خوابد،

که نور مرد مک از دیده ام فرار کند.

معنی: تون وڃين پيو تو سان گڏ گهر جي ته اکين جي ونين جو نور به وڃي هليو.

بزار ناله مراد ر دل است مے ترسم،

که ناله زمیان در دل تو کار کند.

معني : منهنجي دل ۾ هزارين دانهون آهن مونکي ڊپ ٿو ٿئي ته متان هڪ رڙ سندن
دل نازڪ ۾ اثر ڪري

غلام حلقه بگوش تو گشت تا مخفي،
بکائنات ازین فخر افتخار کند.

معني : تنهنجي ڪن تو پيل پانهي ٿي آهي مخفي انهي ڪري پوري ڪائنات تي
انهي لاءِ فخر ڪري ٿي.

غزل 112

عشق سودائي جنونم بازدا منگير شد،
رشته دانايم در پائي من رنجير شد.

معني : مونکي چريائي عشق جي فڪر وري پکين پئجي ويئي هائي عقلمندي واري
تعلق جي رنجير پيرن ۾ ٿي ويئي.

قطره خون بود دل در سينه آن هم آب شد،
همتي يا ران که دل را کارا ز تدبير شد.

معني : سيني ۾ دل اندر هڪ رت جو ٿڙو اهو به پائي ٿي ويو اي دوستو مدد ڪريو
جو دل جو ڪم تدبير کان وڌي ويو.

بس بحيراني نهادم روئي بر ديوار غم،
بيگر من ثاني ائين رخ تصوير شد.

معني : هائي ته رڳو حيراني جي ڪري غم جي ديوار تي مٿو ٽيڪيو ويئي آهيان
هائي منهنجي شڪل ثاني ائين جي منهن جي صورت ٿي پئي آهي.
مژده ده باد صبا از ما بار باب نشاط،

کز سر شک مازمين بند چون کشمير شد.

معني : اسان پاران اي صبا جي هوا خوشي جي صاحبن کي مبارڪ ڏي جو اسان
جي لڙڪن جي آبياري ڪري هندوستان جي زمين ڪشمير ٿي وئي.

شد چنان کو تاه عمر عافيت در دور ما،

کز فراق دیدن روی جوانی پير شد.

معني : اسان جي دور ۾ عافيت جي عمر ڪيتري نه ننڍي ٿي ويئي آهي جو منهن
ڏسڻ جي جدائي ڪري جواني مان پوڙهائي ٿي ويئي آهي.

شب کز و بدم با فغان از دل تنگ جرس،

هر که پهلویم نشست از ناله ام دلگیر شد.

معني : اها رات جنهن مان دانهون کڻي وڃان دل جي تنگائي جي گهنڊ جيون
جيڪو سندن پير ۾ ويٺو اهو منهنجي رڙين کان غمگين ٿيو.

مخفي اميد ربائي تا بروز حشر نيست ،
خاک غربت هر کرا در عهد دامن گير شد .

معني : اي مخفي ان جي حشر جي ڏينهن تائين نجات ڪانهي جنهن کي عمر ۾ مسافري حاصل ٿي آهي.

غزل 113

زخون دل جگر را دام کردند ،
شراب عشق آنرا نام کردند.

معني : دل جي رت سان جگر کي قيد ڪيائون عشق جو شراب انجو نالور ڪيائون.
دل و جان مي گذارد آتش عشق ،
بوس ناڪان خيال خام کردند.

معني : دل ۽ حياتي کي عشق جي باهه ڳاري ڇڏيو آهي هوسي اجايو خيال ڪري ويٺا آهن.

خمار آلودگان باده عشق ،
بجائي باده خون در جام کردند.

معني : عشق جي شراب جا نشائي شراب عيوض رت جام ۾ ڪري ڇڏيو اٿئون.
بقصد صيد دلها ناز نينان ،
سر زلف پريشان دام کردند.

معني : معشوق ناز وارا دلين جا شڪاري شڪار ڪرڻ جي ايرادي سان پنهنجي مٿي جي زلفن وکڙيلن سان وڪوڙي ڇڏيو اٿن.

حلاوت ديدگان شربت عشق ،
زرهر ناب شيرين گام کردند.

معني : عشق جي شراب جي ملائي جا هيراڪ زهر قاتل مان به ملائي جي اميد رکن ٿا.

محبت چاک زد دامن يوسف ،
زليخا راعبث بدنام کردند

معني : يوسف جي دامن کي محبت تي لاڙيو هو زليخا کي اجايو بدنام ڪيائون.
کسانی را رسد لاف محبت ،
که جان تسليم یک ابرام کردند.

معني : جن کي محبت جي پٿاڪ پهچي ٿي اهي پنهنجي جان هڪ ابرام (بت) حوالي ڪن ٿا.

سر شک دیده را با آتش دل ،

مرکب کرده بجران نام کردند.

معنی: اکین جي لڙڪن ۽ دل جي باهه ٻنهي کي گڏي انجونالو جدائي ڪيائون.
دگر مخفی چه فکر ننگ ونام است،

حریفان چون ترا بدنام کردند.

معنی: هاڻي اي مخفي شرم ۽ شهرت جو ٻيو ڇا جو فڪر جڏهن حریفن تو کي بدنام ڪري ڇڏيو آهي.

غزل 114

دوش بر یاد تو مارا صحبت مستانه بود،

پر ز خون دیده و دل ساغر وپیمانه بود.

معنی: ڪلهه رات تنهنجي صحبت جي مونکي مستانه يادگيري ٿي اڪيون ۽ دل خون سان ڀريل پيالو ۽ وزن ٿي پيون هيون.

عشق هر جا شمع اسرار محبت بر فروخت،

قصه لیلی و مجنون پیش آن افسانه بود.

معنی: عشق جنهن هنڌ محبت جي رازن واري شمع ٻاري ٿو ليليا ۽ مجني جا قصه ته سندس اڳيان افسانه هجن ٿا.

از ملامت شهره آفاق شد مجنون بعشق،

سنگ طفلان رونق بازار آن دیوانه بود.

معنی: عشق جي ملامت جي ڪري مجنون ته دنيا ۾ مشهور ٿي ويو آهي انهي ڪري بازار ۾ ٻارن جا پٿر سندس سينگار بڻيا.

حیرتی دارم که حرف عشق مجنون را که گفت،

در حریم خاص لیلی کاشنا بیگانه بود.

معنی: مونکي حيرت آهي ته مجني عشق جو حرف ڪيئن چيو ليليا جي خاص حرمن ۾ ته واقف به اڻ واقف هو.

شب با مید خیالت خانه خلوت داشتم،

شمع بزم آرای من بال وپر پروانه بود.

معنی: رات تنهنجي خيالي اميد ڪري اڪيلائي جو گهر قبول ڪيم منهنجي ڪچهري سينگار واري جي شمع اڳيان پروانه جيون کنڀڙايون ۽ کنڀ هيون.

جائی حسرت نیست که ریزد ز دل نقد سخن،

گنج قارون سالها مخفی درین ویرانه بود.

معنی: اها پریشاني جي جاء ڪانهي جو دل مان بروقت سخن سنجي ٿئي سالن جو قارون وارو خزانو انهي ویراني ۾ مدفون هو.

غزل 115

کس حسن چون يار ماندارد ،

زلفے چونگار ماندارد

معني : ڪو به اسانجي يار جهڙي سونهن نٿو رکي نڪي اسان جي معشوق جهڙا وار رکي ٿو.

آئينه ماز عيب پاڪ است،

دست آئينه دار ماندارد .

معني : اسانجي آرسِي عيب کان پاڪ آهي پر آرسِي وارو اسانجو هٿ ڪو به نٿو رکي.

پڙ مڙه گلشن ز خاک رويد،

ابر ۽ ڪه بهار ماندارد.

معني : ڪو ماڻھو باغ مٽي مان نڪري ٿو پر اسان جي بهار اهڙو ڪڪر ٿي نه رکي

بے نور بود گر آفتاب است ،

چشمے ڪه غبار ماندارد .

معني : جي سڄ به ڪٿي به نور ٿي وڃي پر اسان جي اک آڏو روڪ ٿي نه آهي. (ائين

اک اسان جي سڄ جي روشني جي محتاج نه آهي)

با نور دو چشم آفتابم،

خور شديد غبار ماندارد.

معني : پنهنجي پنهي اکين ڪري آئون سڄ آهيان اسان جي اک غبار ٿي نه رکي.

قاصد ڪه بنامه ميکند فخر،

مکتوب و يار ماندارد.

معني : قاصد خط جي ڪري فخر ٿو ڪري پر اهو نه خط رکي ٿو نه يار اسان جي يار جهڙو.

مابلبل باغ آرزوئيم،

اين باغ بهار ماندارد.

معني : اسين سڪن جي باغ جا بلبل آهيون اسانجي بهار اهڙو باغ ٿي نٿي رکي.

رنگ از اثر حيا نگیرد،

دستے ڪه نگار ماندارد.

معني : اهڙو هٿ جنهن تي حجاب جي رنگ جو نشان هجي اهو اسان جي يار ۾ آهي ئي ڪونه.

تا آب ڪنيم زهره شير،
اين بيشه شڪار مائدارد.

معني : جيستائين شينهن جي پتي کي پاڻي بنايون، پر اسان جي شڪار گاه ۾ اهڙو بندوبست آهي ئي ڪونه.

چون غنچه گل شگفته باشد،
هر دل که غبار مائدارد.

معني : گل جي مڪڙي وانگر کليل هجي جيڪا دل اسانجي لاءِ حسد نه ٿي رکي.
خوبان ز نظاره بر نچند،
اين ضابطه يار مائدارد.

معني : سهڻا ته ڏسڻ ڪري رنج ٿا ٿين اهڙو قانون اسانجو يار نه ٿو رکي.
در کشور حسن اعتباره،
جز نقش ونگار مائدارد.

معني : حسن جي حڪومت ۾ مڃوڻي اسان جي چٽسالي کانسواءِ آهي ئي ڪانه.
در باغ بهشت عند ليبي،
صوتے چوبزار مائدارد.

معني : بهشت جي باغ ۾ ڪا به بلبل اسان جي آواز جو هزارون حصه به نه ٿي رکي.
با اين همه زور رستم بند،
دستے چو چهار مائدارد.

معني : هيٺري پوري طاقت باوجود به رستم هند اسان جي ظاهر جهڙو هٿ به نٿو رکي.

خاموش ز گفتگوئے اے مخفی،
طالع سروکار مائدارد

معني : اي مخفي ڳالهائڻ کان ماٺ ڪر جو بخت اسان سان تعلق نٿو رکي.

غزل 116

غم طاقت يار مائدارد،
عیش تو نگار مائدارد.

معني : طاقت غم جي اسانجو يار نٿو رکي تو جهڙو عيش اسانجو معشوق نٿو رکي.
زاهد بنشين که ليلة القدر،
نور شب تار مائدارد.

معني : اي زاهد وه جو ليله القدر پنهنجي روشني اسان جي اونڌاهي واري رات
جهڙو به نه ٿي رکي.

ماڻيم وڪاسه گداڻي،

گر شاه بڪار ماندارد.

معني : اسان آهيون فقيري جو ڪاس ڪٿي شاه اسانجو ڪر نه ٿور ڪي.

ششد رشده زمانه ماڻيم،

ڪس قاب قرار ماندارد.

معني : تون اي زمانه پريشاني ٿيو آهين پر اسان ته اهي ٿي آهيون ڪوبه اسان

جهڙي سهپ نه ٿور ڪي.

ما بيوده ٿوئي و جنگ جوڻيم،

دوران سر وڪار ماندارد.

معني : اسان بڪواسي ۽ ويڙهاڪ آهيون زماني سان اسانجو ڪوبه لاڳا پون آهي.

در بانگ جرس اثر نيا شد،

چون ناله زار ماندارد.

معني : گهٺجي وڃت ڪوبه اثر نه ٿي رکي جيستائين اسان جي رڙ پڌري نه ٿي ٿئي.

بس شعله آه ماچراغي،

گر لوح مزار ماندارد.

معني : رڳو اسان جي آه جي چڻنگ اسان جي شمع آهي ڪٿي اسان جي قبر جي

تختي نه ٿي رکي.

شب بوس وڪنا ر ماڪند اشڪ،

ڪس بوس وڪنا ر ماندارد.

معني : رات جو قرب جي رهاڻ ڪن ٿا اسان سان لڙڪ ڪوبه اسان سان قرب

ڪونه ٿو وٺي.

در راه وفا ز جانه جنبد،

هر پاڻي که خار ماندارد.

معني : وفا جي رستي ۾ پنهنجي هنڌ تان ڪونه ٿو چري ڪوبه پير جنهن کي

ڪنڊو لڳل نه ٿو مڃي.

بس مرغ دلم بسينه نالان،

گر ناله هزار ماندارد.

معني : منهنجي دل جي پکي جي سيني ۾ رڳي رڙ آهي ڪٿي اها هزارين حصه اسان

جي رڙ جون ٿي رکي.

درد سر به دماغه آرد،

هر مه که خمار ماندارد.

معني: مٿي جو سور بهي وقوفي ڪري آئي ٿو سڀڪو شراب جو اسانکي نشوونٿو ڏي

دارد بهم چيز ليک انصاف،

افسوس که يار ماندارد.

معني: سڀ ڪا شي وٽس آهي سواڻي انصاف جي افسوس آهي ته اسانجو يار نٿو رکي.

مخفي من وگوشه قناعت،

چون بخت بگار ماندارد.

معني: اي مخفي آئون ۽ قناعت جي ڪنڊ جڏهن بخت اسان سان ڪم نه نٿو رکي.

غزل 117

دوش آبي بر رخ زردم ز چشم تر زدند،

از گل گلزار عشقم دسته بر سر زدند.

معني: ڪله منهنجي هيڏي منهن تي آئين اکين جو پاڻي هنيائون سندم عشق جي گلزار مان گل دستو مٿي تي هنيائون.

زا دل شب دیده ودل درخیاں دیده دوست،

تا طلوع صبح از خون جگر ساغر زدند.

معني: ان دل کان جيڪا رات جاڳندڙ هئي دل دوست جي ديدار واري خيال پر هئي جڏهن صبح صادق اڀريو ته جگر جي خون جو پيالو هٿي ڪڍيائون. مردم از لب تشنگی وتر نه گردم گام ولب، جام استغنائی من بردند و بر کوثر زدند.

معني: ڇپ سڪل اڃ جي ڪري مران پيو پر ڇپ ۽ تارون آلا نه ڪير منهنجي غنا جي جام کي ڪسي حوض کوثر تي هٿي ڇڏيائون. تابخوانم خطبه عشق ترا پنهان ز خلق، در درون کعبه دل بهر اين منبر زدند.

معني: مخلوق کان لڪي جيستائين تو سان عشق جو خطبو پڙهان اوستائين دل جي ڪعبه اندر هي منبر هٿي ڇڏيوائن.

هر که چون مجنون بوادی محبت پانهاد،

بر سر خار مغيلان بهر آن نشتر زدند.

معني : جنهن به مجني وانگر محبت جي وادي ۾ پير رکيو انجو پير پيرن جي
ڪنڊن تي پيو جيڪي سندس مرضي موجب نشتر بنيا.
بر دل مادر درون سينه از مرگان ناز،
نازينان ناوکی بر ناوک ديگرز دند.

معني : اسان جي دل تي سيني اندر ناز وارين پنڙين مان نازوارن تيز نظر ڪرڻ
جي زخمر تيز تي پيو تيز زخمر هڻي ڇڏيوائن.
تانگردد واقف راه محبت بيچ کس ،
شب روان زنجير در پاڻي دل رهبر ز دند.

معني : جيستائين محبت جي واٽ جو ڪوبه واقف نه ٿو ٿئي ڪاري هلندڙ رات ۾
رهنما دل جي پيرن کي زنجير هڻي ڇڏيائون.
از در ديرو حرم از بسکه حاجت خواستم ،
قرعه کارم بعکس مؤمن و کافر ز دند.

معني : دير ۽ حرم جي دروازن تي تمام گهڻي حاجت طلب ڪير منهنجي ڪئي
کي مومن ۽ ڪافر کان التوهڻي ڇڏيائون.
اندرون کعبه مقصود نشنیده جواب ،
درد مندان محبت حلقه بابر در ز دند.

معني : ڪعبه اندر مقصودي جواب نه ٻڌو ويو انهي ڪري محبت جي ڏکويلن
دروازي تي گهيرو هنيوائن.
بسکه می نالد دلم در سينه از اهل ستم،
داد من رادند وبر اعدائي من خنجر زدند.

معني : تمام گهڻي سندم دل سينه ۾ ظلم ڪري ڏانهي ٿي، مون سان ته انصاف
ڪيائون پر منهنجي دشمن کي خنجر هڻي ڪڍيائون. (بهترين تحليل چو ته عشق
۾ دشمن به رقيب هوندو پيشو ته ساڳيو ٿيو معشوق جو هڪ طرف لاڙو پئي لا خنجر
ڏکويل کي ڏسي ڏکوڻجو)

از فروغ پر تو روئي پر يزادان چنين،
آتش بے طاقتی در سينه آزر زدند.

معني : پري زادن جي منهن جي روشني جي حصه مان جيڪا باهه ڪمزوري جي
نڪري اها سينه ۾ تيشو ٿي لڳي ٿي.
کوچ کن مخفی ازین وادی که ارباب فهم ،
خیمه وارستگی در وادی دیگر زدند.

معني : اي مخفي هن وادي مان لڏي وڃ چو ته نهر جا مالڪ هي وادي ۾ تفريح جو
خيمنو هنيو اٿن

بفضلہ تعالیٰ تمام گشت

رديف الدال

تا آفت چشمن نہ شود باعث هجران،

در ديده خيالت بدل از ديده بر آمد.

معني : متان اکين جي بينائي ڪمزوري (گهٽ ڏسڻ سان) جدائي جو ڪارڻ بنجي
انهي ڪري سندن صورت خيال جي اک ۾ بمقابل ڏسڻ واري اک ظاهر ٿئي ٿي.

سودا زده عشق ترا حوصلے تنگ است،

ديوانہ شدہ بر سر بازار بر آمد.

معني : اي عشق جا سودائي تنهنجو حوصلو تنگ آهي چريو ٿي ويو آهين ۽ بازار ۾
پيو اچين. (جهنگ و ساء)

برکس نعمت محرم اسرار نہان داشت شد،

شدتشنه خون خود و بر دار بر آمد.

معني : جيڪو به گجهن رازن جي نعمت کان اندروني واقف ٿيو اهو پنهنجي رت
جو پيئاسي بنجي ڦاسي تي چڙهي ٿو.

ازعشق بتان آتش غيرت بدلم زن ،

کز آتش غيرت شود اين غمزده روشن.

معني : محبوبن جي عشق جي آگ جي غيرت منهنجي دل ۾ جاڳاء چو ته غيرت جي
بارڻ سان هن ڏکويل کي جلاء ملي ٿي.

رفتيم که نوشيم می از ساغر مستان،

گردیم بر سواي آشوب پرستان.

معني : هليا سين ته مستن سان پيالي پاڻي ٿي پيون پر خوار ٿي رهندا لڙڪ هاريندا
للهما موٽياسين.

نوشيم زميخانه وحدت مے گلگون،

اسرار می وميکده گوئيم بمستان.

معني : وحدت جي ميخانه مان گل رنگون شراب پيئوسين هاڻي شراب ۽ ميخانه جا
راز مستن کي پيا ٻڌايون.

قفل درمی خانه باند يشه کشايم،

راز دل پيمانه گوئيم بدستان .

معني: مي خانہ جي در جو ڪرف وڌي ويچار سان کوليو سين دل جا راز بدمستن جي قدر موافق چئون ٿا.

چون موسم گل دست در آغوش خزان است،
کافي است مرا دیدن دیدار گلستان .

معني: جڏهن گل جي موسم جو هٿ خزان جي بگل ۾ آهي ته اسان لاءِ گلستان جو دیدار ئي بس آهي.

افسردگی بود ازان ہم اثرے نیست،
بگذشت مگر گرمی بازار زمستان.

معني: پريشاني آهي پر ان ۾ به اثر نه آهي شايد ته مستن جي اڳه واري بازار گذري ويئي.

تاريک شد از ظلمت غم خانه عشرت،
روشن کنم از آتش من شمع شبستان.

معني: غم جي اونڌاهي ڪري آرام جو گهر انڌيرو ٿي ويو هاڻي شراب جي باهه جي شمع سان رات واري گهر کي روشن ڪريان ٿو.
ہنگامہ من و مجلس فرزانه نشين نیست،
ديوانہ بود ہر کہ شود ہمدم مستان.

معني: شراب ۽ انجي مجلس ۾ عقل مند ويل نه آهي اهو ته چريو آهي جيڪو مستن جو ساٿي ٿئي ٿو.

مغرور نہ گردی کہ در تو بہ فراز است،
ہوشيار کہ اين راہ بسی دور دراز است.

معني: متان مغرور ٿئين ته توبه جو دروازو کليل آهي هوشيار ٿي اها وات تمام پري آهي ۽ تمام ڊگهي آهي.

آن روز کہ از روز ازل در دل نابود،
راز دل گنجينه اسرار خدا بود.

معني: اهو ڏينهن جنهن ۾ ازل جو ڏينهن اسانجي دل ۾ هو دل جا راز خدا جي ڳجهن رازن جو خزانو هئا.

از گل نہ اثر بود نہ از فالہ بلبل،
کين زمزمہ عشق پے باد صبا بود.

معني: گل يا بلبل جي رڙ جو ڪوبه اثر اسان تي نه هو اهو عشق جو ڪورو صبا جي هوا ڪري هو.
زان پيش کہ فرہاد شکافد سر خارا،

ديوان مخفي

از تيشنه او در جگر کوه صدا بود.

معني : ان کان اڳ جو فرهاد جبل جي چوٽي کي چيري سندس ٿيڪر جي ڏڪن کان جبل جي جگر ۾ رڙهڻي.

آن روز که پر خون جگر شد دل بينا،
ازين نشه جهان در اثر ساز و نوا بود.

معني : جنهن ڏينهن ڏسندڙ دل جو جگر رت سان ڀرجي ويو ته انهي نشي جي ٿي ڪري هي دنيا سازن ۽ سرن سان سينگار جي پئي.
روزے که بنائے حرم کعبه نهادند،
اين گرمي هنگامه بتخانه کجا بود.

معني : جنهن ڏينهن حرم ۾ ڪعبه جي بنياد رکيائون ان وقت بت خانه جي هنگامي واري تازي گرمي ڪٿي هئي.

آن روز که در پرده بخود جلوه گری بود،
نظارگی جلوه اودیده ما بود.

معني : اهو ڏينهن جنهن ۾ پردي ۾ پنهنجو پاڻ جلوه گر هو سندس جلوه گري جو نظارو اسانجيون اکيون هيون.

ميخانه تهن گشت نشد گرم دماغم ،
تو نشه آن باده که بے روی رها بود.

معني : ميخانه خالي ٿي ويو ۽ سندس دماغ گرم نه ٿيو تون ان شراب جويقيني نشو آهين جو ظاهر ظهور هو.

بی نشه مستی سر بينا بشکستند ،

اين فتنه به در سر بر پير و جوان بود.

معني : مستي جي نشي کان سوائي ڏسندڙ دماغ کي ٿوڙي ڇڏيائون اهو فتنو سڀني پوڙهن ۽ جوانن جي دماغ ۾ هو.

اين جلوه جان است که در پرده نهان شد،
نوری شد دور قالب خور شيد جهان شد.

معني : هي زندگي جو جلوه آهي جيڪو پرده ۾ لڪل آهي اهو بدن جو نور ۽ دنيا جو سج آهي.

در کعبه همين رسم طواف حرمه هست،
نازم بخرابات که آنجا هنم هست .

معني : ڪعبه ۾ اها طواف واري حرمي رسم آهي پر آئون ان ويراڻي تي ناز ٿو ڪريان جتي منهنجو معشوق آهي.

برزخم جگر مرهم بيهوده نه بندم،
تا حوصله را طاقت درد المي بست.

معني : جگر جي لت ته هي بي فائدو ملر ڪونه ٿو ٻڌان جيستائين منهنجي
حوصلي ۾ سور سهڻ جي طاقت آهي.

غم نيسٽ اگر چرخ نه گردد بهرام،
پيشاني اميد سرهم رقمي بست.

معني : ڪو به غم ڪونه آهي جي آسمان منهنجي مرادن موافق نه آيو منهنجي اميد
جي پيشاني لاءِ ڪجهه لکيل آهي.

آغاز قطعات و رباعيات

1

من زدل تنگ و دل زمن تنگ است،
صحبت ماچو شيشه و سنگ ست،
مخفيا کي رسم بمنزل دوست،
راه تاريک مرکبم رنگ است.

معني : آئون دل کان تنگ ۽ دل مون کان تنگ آهي اسان جي سنگت شيشي ۽ پٿر
وانگر آهي اي مخفي ڪيئن پهچان يار جي گهر واٽ اونڌاهي واري ۽ سندن
سواري منڊي آهي.

2

بلبل از گل بگذرد گر در چمن بيند مرا،
بت پرستی کي کند گر برهن بيند مرا،
در سخن پنهان شدم مانند بو در برگ گل،
هر که دیدن ميل دارد در سخن بيند مرا .

معني : بلبل گل ڇڏي ڏيندي جي مونکي باغيچي ۾ ڏٺائين بت جي پوڄا ڪيئن ٿو
ڪري سگهي. برهن جي مونکي ڏٺائين پنهنجي ڪلام ۾ لڪل آهيان. جيئن گل
جي خوشبوءِ پنن ۾ جيڪو مونکي ڏسڻ گهري ٿو اهو منهنجو ڪلام ڏسي.

3

دل بصورت نه دهم تا شده سیرت معلوم،
بنده عشقم و هفتا ده و دو ملت معلوم،
واعظا بول قيامت بدل مامفكن،
بول بجران گذرا ندیم و قيامت معلوم.

ديوان مخفي

معني : دل شڪل سهڻي تي ڪونه ڏيندس جيستائين سيرت نه ڄاڻي. آئون عشق جو پاڻو آهيان. مونکي ٻاهتر (تڙيل) فرقا معلوم آهن (ڪلهر في النار الا واحده) اي وعظ ڪندڙ قيامت جو خوف منهنجي دل ۾ نه اچلاءِ، اسان جدائي جي خوف مان جڏهن گذري چڪا آهيون انهي ڪري قيامت جو خوف معلوم اٿئون.
(فردا)

پروانه نيستم ڪه يکدم عدم شوم،
شمع ڪه جان گدازم ودم بر نيادم.
معني : پروانو ڪونه آهيان جو جلد نا بود ٿي وڃان آئون ته ميڻ بتي آهيان جو
گرنندو وڃان ٿو (لڙڪ وهايان ٿو) پر رڙه ڪونه ٿو ڪريان.

آغاز قصائد

زآب گل اين چمن ماهمه بستان او،
قوت دل مي د بد بوئي گلستان او.
تشریح : مٽي ۽ پاڻي جو هي باغيچو سمورو انجو گلن جو باغ آهي هي دل انجي
گلن واري باغ جي خشبو ڏي ٿي.
برق در خشندي پر تو خورشيد يافت،
گشت چون بام فلک عرصه ميدان او.
تشریح : چمڪندڙ ڪنوڻ سج جي روشني مان حصہ حاصل ڪري ٿي. بلندي جي
چوٽي سندس ميدان ڪارزار آهي.
معجز پيغمبري مشعل دين بر فروخت،
ظلمت کفر از جهان رفت بجوان او.
معني : پيغمبري جي معجزاتي دين جو فانوس روشن ڪيو انهي ڪري کفر دنيا
مان سندس حملي ڪري نڪري ويو.
طرفه بنام اهل درد در دل من کرده بود،
شکر ڪه برباد رفت اين سرو سامان او.
معني : درد وارن جي نالي سان منهنجي دل ۾ ڪجهہ درد رکيو هئائين، پر شڪر
آهي جواهو ٿورو به پنهنجي سموري مڏي سان ويران ٿي ويو. (بست يعني قبض جو
ذڪر آهي. هي به سچو واه واه هو به سچو واه واه.)
عمر تلف کردن است خوردن آب حيات،
عمر ابد يافت است خضر بيابان او.

معني : حياتي جو پاڻي پيئڻ اهو عمر وڃائڻ آهي. خضر کي ته ابدي عمر سندس ميدان جهاڳڻ لاءِ ملي آهي.

تير کمان هائي اوچون نه خورد بره دف ،
گشت بخون جگر سرخ چوپيکان او.

معني : ان جي ڪمانن جو تير لڳل نشان مان رت نٿو کائي. پر جگر جي رت مان انجي وڌيندڙ ڌار سرخ ٿي پئي آهي
در ره هر آرزو صد خطر افزون شود ،
قصه دل و جان کند شيرپستان او.

معني : هر آسري جي واٽ ۾ سوين خطرناڪ خوف ٿين ٿا. ڇو ته سندس پيلي جي ٿر ۾ ساهه ڪڍڻ جي ارادي وارو شينهن ٿيو وينو آهي.
هر که بدريائي عفو روئي خجالت نهاد ،
سر بفلک ميکشد رفعت ايوان او.

معني : جيڪو به سندس معافي واري سمنڊ اڳيان ٽڪائي جو منهن رکي ٿو ته فلڪ مان سندس بلند تخت طرفان معافي ظاهر ٿئي ٿي.
هر که بنائي عمل بر سر بهت نهاد ،
موج طوفان نديد کشتي عصيان او.

معني : جنهن به پنهنجي عمل جو بنياد همت تي رکيو. ته ان جي گناهن جي پيڙي ڪڏهن به طوفاني لهرن ۾ نه ڦاٿي.
عهد جواني گذشت آتش باهم گداخت ،
مغز دماغ ودلم درغم بجران او.

معني : جواني جو زمانو مٽي ويو باهه هاري ڇڏيو منهنجي دل دماغ ۽ مغز کي سندس جدائي ڪري

طفل صفت تابه در پی این زال پیر ،
نیست بجز خون شیر به پستان او.

معني : کير پياڪ هار وانگر ڪيستائين هن پوڙهي جي پٺيان ڊوڙندي. جنهن جي ٽيڻ ۾ رت کانسواءِ کير آهي ئي ڪونه.

چشم مروت ز چرخ داشتن از ابلت ،
قصه دل و جهان کند ناوک مژگان او.

معني : مهرباني جي اميد ان آسمان مان ؟ جنهن جي لياقت ئي آهي جو سندس نيٺن جون پنڙيون دل ۽ ساهه جي قفل لاءِ پڪو ٻه ڪريون پيليون آهن.
بوئي کباب جگر من خوردم بر دماغ ،

آه که دل را گرفت آتش بجران او.

معني: منهنجي دماغ ۾ ته جگر جي ڪباب جي پوء پٺي اچي، دل کي نه سندس جدائي جي باهه وڪوڙي وئي آهي.

گر بچشد قطره آب رتيخ اجل،

رقص ڪنان جان دهد برسر ميدان او.

معني: جيڪڏهن موت جي تلوار مان هڪ ٿڙو (رت هارڻ وارو) عطا ڪري ته نچي ظاهر ظهور ميدان ۾ ساهه صدقو ڪرڻ لاءِ مٿس تيار آهيون.

دم زدن از حسن او عقل خطا می کند،

دام دل و جان بود زلف پریشان او.

معني: سندس سونهن جي سمجهڻ ۾ عقل پليل آهي، سندس پڪڙيل وارڻي ساهه ۽ دل جو قيد خانو آهن.

رنگ خزان و بهار عقل چها میکند،

رونق باغ و گلست فصل زمستان او.

معني: سرءِ بهار جو رنگ محفل چالاءِ ٿو بيان ڪري، تنهنجي باغ ۽ گل جي رونق سياري ۾ به قائم آهي.

مخفی ظلمت سرشت در پی نعت تو رفت،

مطلع خورشید شد مقطع دیوان او.

معني: مخفي اندازي جي عادت واري تنهنجي تعريف پٺيان پٺي ڏوڙي جنهن جي ديوان جو مطلع سج مقطع بنجي چڪو آهي.

مطلع دیگر.

برزده خورشید وار مه زگريبان او،

ريخته چون آفتاب نور بد امان او.

معني: ظاهر ٿيو آهي سج جيئن چنڊ سندس گريبان مان، هار جي پٺي سج جيئن روشني سندس دامن مان.

از خطر آرد برون کشتی امید نوح،

معجز پیغمبری است موج طوفان او.

معني: ٻڌڻ جي ڀڀ کان ٻاهر ڏوندي نوح جو بچڻ معجزو آهه پيغمبر سندس لهر طوفان کان ڇڻڻ (محمد صه جو معجزو آهي).

بست نهان بر قدم چشمه آب حیات،

در ره اندیشه خضر بیابان او.

معني : سندس هر قدم هيٺان حيات جو پاڻي لڪل آهي. سندس ڏسيل وات جي ميدان ۾ خضر عليه السلام هلڻ لاءِ فڪر مند آهي.

لڦٽه ٻسي ڪرده بود ڪفر بهر گوشه ،

داد بصر صر فنا رونق ايمان او.

معني : تمام گهڻو فساد ڪفر دنيا جي هر حصه ۾ قائم ڪري ڇڏيو هو ايمان جي

حسن ان کي پنهنجي پاري واري هوا سان فنا ڪري ڇڏيو.

شيوه آشفته از گل و سنبل ببرد.

سر چو بر آورد خواب نرگس مستان او.

معني : گل ۽ سنبل کان ڪو ماڻج جي عادت ختم ڪري ڇڏيائين ، جڏهن

سندس نرگسي نيٺن ننڊا ڪڙي نظر سان ڪر موڙي.

روز قيامت چه غم عاصي شرمندہ را ،

هست شفيع گناه شرم گناهان او.

معني : شرمندي گناه گار کي قيامت جي ڏينهن ڪهڙو غم ، جن گناهن کان مونکي

شرم ٿئي توهان لاءِ شفيع آهي.

روشنی دیده یافت کشور هفت آسمان ،

تا زنبوت نهاد پائے در ايوان او.

معني : ستن آسمانن جي رياست جي حڪم رانيءَ جي روشني سندس اکين ۾

تڏهن آئي جڏهن نبوت جي تازگي سندس ايوان ۾ قدم رکيو.

گرچه بنبروئي دين هر دو جهان را گرفت ،

گرد تعلق نيافت راه بد امان او.

معني : جيتوڻيڪ دين جي طاقت سان ٻنهي جهانن تي قبضو ڪيائين ، سموري

رستي تي هلڻ ڪري سندس دامن تي مٽي جي دڙهه نه لڳي.

آه که در جستجو حوصله را باختتم ،

از سر نو ميشوم باز پريشان او.

معني : افسوس جو طلب ۾ حوصلي کي وڃائي ڇڏيم ، هاڻي وري نئين سر سندس

پريشاني کٽان ٿو.

بر دل مخفی اگر زخم دگر خورده است ،

خون جگر می چکد باز ز افغان او.

معني : مخفي ڪئي دل تي ٻئي پيري داغ قبوليو آهي ، پر جگر مان رت پيو ٿي وري

وري رڻ ڪري.

مطلع ثالث.

شعر بود همچو تن معنی اوجان او،

گرمی بازار او رونق دکان او.

معنی: شعر بدن جیئن آهي پر ان جي معني ۽ روح پاڻ آهي، سندس سڪ سونهن جو هٿ آهي.

دایہ من شست بود سینہ بخون ناب دل،

شیرز خون خورده ام از سر بستان او.

معنی: جڏهن مونکي دائي ڄمڻ وقت ڏوتو هو سينه واري دل جي رت سان، مون رت

جو کير ڌاتو آهي جيڪو سندس پستانن جي منهن مان نڪتو آهي.

فیض سخن گوهر یست ریخته ابر کرم،

صیقل آن می کند جوهر پنهان او.

معنی: سخن جو فیض مون تي آهي جيڪو کرم جي ڪڪر مان وجود پڪڙي ٿو

پران موتي کي جلاءِ سندس سراج عطا ڪري ٿي.

رنج بسی دیده ام تا که به نیروئی عقل،

پی به سخن برده اند قافیہ سنجان او.

معنی: تمام گهڻي تڪليف سٺي اثر چو ته عقل جي لياقت ٻڌائي ٿي ته هن جي

ڳالهه کي سمجهڻ وارا ئي ڪامياب آهن.

گرچه سخن گوهر یست از صدف بحر دل،

بسکه بدريا بود یافتن امکان او.

معنی: شعر (ڳالهه سخن) موتي آهي جيڪو دل جي سمنڊ جي سڀ مان آهي، انهي

ڪري سندس لپڻ جو امڪان به سمنڊ مان آهي.

ابجد عشق مرا گر بسر آید ادیب،

روئی بصرهء نهد طفل د بستان او.

معنی: اسان جي عشق جي ابجد (الف با تا) جي ادیب کي حاصل ٿئي ته صحرا جي

وات وٺي ان جي مدرسه جو شاگرد بنجو.

گل که به سخن چمن عطر فروشی کند،

سوده بجیب سخن گوشه بد امان او.

معنی: گل چمن جي سخن ۾ عطر پيو وڪڻي، سندس ٿي دامن مان منهنجا اشعار

مطر آهن.

نیست عجب گر شود چهره گل سرخ رنگ،

خون جگر خورده است غنچه خندان او.

معني : اها عجب جي ڳالهه نه آهي جو گل جو منهن ڳاڙهو ٿيو آهي ، چو ته ان محبوب جي مرڪ جي باغيچي جي عشق جو رت پيٽو اٿس .
اهل سخن نا خنڻ بيپوده بر دل زند ،
مرهم زخم دل است گرد نمکدان او .

معني : ڳالهه جا ڏکي اجايا نهن دل جي لت کي ڦاڙڻ لاءِ پيا لڳائين ، ٿليل دل جي داغ جو علاج محبوب جي لونگ داني مان لونگ هرڪڻ آهي .
ظلم ستم پيشگان زد بدلم آتشي ،
مغز سخن را بسوخت شعله سوزان او .

معني : اڳين جي ظلم ۽ زبردستي دل کي باهه ڏيئي ڇڏي آهي ، سخن جي مغز کي سندس شوق جي باهه پسر ڪري ڇڏيو آهي .
وسوسه خاطر م تفرقه دارد سخن ،
آه که تاريک شد آئينه رخشان او .

معني : دل جي وسوسي سبب سخن سنجي ۾ فرق اچي ويو آهي ، افسوس جو سندس آئينه جي روشني تاريڪ ٿي ويئي آهي .
مدت چل سالم عقل در پئي اندیشه بود ،
تا که بر آورد دل گوهرے از کان او .

معني : چاليه سالن جي مدت تائين عقل انهي اميد ۾ هو ته سندس کان مان دل جو مقصودي هيرو حاصل ٿيندو .

هست هنر پروری ورنه برون آورم ،
از جگر خون چکان لعل بدخشان او .

معني : هي ادب نوازي جو هنر اٿر جي نه ته (اصل ۾) ظاهر ڪيو اٿر جگر جو ڇڪندڙ رت سندس بدخشاني لعل مان .
دل که در اقليم تن نوبت شاهی نواخت ،
مخزن اسرار داشت خانه ويران او .

معني : اها دل جنهن بدن جي ولايت ۾ حڪمراني جو نظارو قائم ڪيو آهي ، حقيقت ۾ اها رانن جا خزانا پنهنجي ويران گهر ۾ رکندڙ آهي .
گرچه ستم کرد چاک جيب شکيبم بروز ،
صبر فروش کنم بر در دکان او .

معني : کڻي اهو ظلم ڪيو اٿس جو منهنجي صبر جي ڪيسي کي کولي وڌائين ، هاڻي سندس دڪان تي صبر پيو وڪڻان .
گرچه بمجنون صنم محض ستم کرده است ،

شکر گذاری کنم در ته زندان او.

معنی: کټي مجني جيئن مون تي به معشوق ڏاڍ کټي آهي. شکر تو ڪريان سندس قيد ۾ مضبوط آهيان.

چرخ که از روئی کين بسته بخونم کمر.

گوئی بنر برده ام از خم چوگان او.

معنی: زمانو پنهنجي کيني ڪري مونکي مارڻ لاءِ چيلهه ٻڌيو پيلو آهي. پر هنر مندي (سخن سنجي) ۾ ميدان ماري پيلو آهيان يار جي ڏنگي گهڙ ڊوڙ ڪري نيست از تقصير او دوست اگر دشمن است.

بي ادبي کرده ام باغم پنهان او.

معنی: يار ۾ گهٽتائي آهي ئي ڪانه جو دوست دشمن بنجي چڪو آهي. جو سندس چپيل غم ۾ جي بي ادبي ڪي اٿم. (غم ظاهر ڪرڻ جرم آهي) شب به شب تا سحر از سر مردانگی.

فکر شب خون کنم بهر شبستان او.

معنی: سموري رات سحري تائين مڙسي سان. سندس وصل جي رات اچڻ جي فڪر تان پنهنجور قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.

نيست اگر تشنه لب باغ مروت چرا.

خاک بسر میکند سرو خيابان او.

معنی: مروت جو باغ جي اڃ جو اڃايل نه آهي ته ڇا ٿيو؟ آئون ته سندس ميدان جي مٽي مٽي تي رکي جهاڳڻ لاءِ تيار آهيان.

ديده خون ريز شد مرد گرفتار را.

رشک گلستان شود گوشه افغان او.

معنی: عشق جي قيدي جوان جيون اکيون رت پيون هارين. سندس رڙين جي حصه تي گل جو باغ هر ڪي پيو.

چشمه آب حيات چشمه چشم است بس.

آب ز کوثر خورد خضر بيابان او.

معنی: آب حيات وارو چشمه سندس اکين جي لڙڪن جو چشم آهي ٻيو ڪجهه به نه خضر سندس بيابان جي کوثر جو پاڻي پئي ٿو.

تهمت بيهوده چند برد گران بهر دل.

نيست بجز حرص او رهزن شيطان او.

معنی: دل لڳي ڪري ٻين تي اجايون تهمتون ڇو؟ سندس عشق کانسواءِ ته ٻيو رهزن شيطان آهي. (معشوق حق باقي نا حق).

خطر عبث می رود در پی آب حيات.

راه بظلمت نهاد چشمه حیوان او.

معنی : آب حیات لاء ته سوچ اجائي آهي. سندس آب حیات جي واٽ ته انڌیريون جهاڳڻ ۾ آهي.

پائی طلب باز کش از در احسان دهر،

تلخ کند کام جان چاشنی جان او.

معنی : دنیا جو احسان قبول ڪري تڙپ جي رستي کان رکجي وڃي، سندس مٺي

چاشني زندگي جي مرادن کي ڪوڙو ڪري ٿي ڇڏي

خرمن عمر مرا جز پر کایه نمائد،

رفت بباد فنا آن و سروسامان او.

معنی : اسان جي حياتي جو پورو نچوڙ ڪڪ برابر به نه آهي، جيڪو هوا جي هڪ

جهٽڪي سان پنهنجي سموري متاع وڃائي ٿو ڇڏي

رونق گلزار فکر باد ستم برده بود،

با رزنو تازه کرد دیده گریان او.

معنی : فڪر جي باغ جي سونهن ڏاڍائي جو واءُ کڻي ويو، تنهنجي تڙپ ۾ روئڻ وري

انکي تازو ڪري ڇڏيو آهي.

وہ کہ زچشم امید نور تمنا برفت ،

حیف کہ تاریک شد کلبه احزان او.

معنی : هائي هائي اميد جي اک مان سڌن جي روشني ويئي هلي. افسوس جو

سندس لاءِ غمن جو بوتو سمورو انڌيرو ٿي ويو.

تخم محبت فکند در دل من ذوق تن ،

نشو نماء بعد ازان یافت زیاران او.

معنی : شوق منهنجي بدن جي دل ۾ سندس محبت جو بيج ٻڄي ڇڏيو آهي، جيڪو

سندس ئي وڌائڻ ڪري پلجڻ ۽ وڌڻ حاصل ڪري ٿو.

جذبہ اخلاق ما در ره دین غالب است،

ورنه نبودی بما خواهش احسان او.

معنی : اسان جي اخلاق جو جذبو دين رستي ۾ غالب آهي، جي ائين نه هجي ها ته

سندس مهرباني لاءِ اسان ۾ خواهش ٿي نه هجي ها.

دم ز سخن من زند فکر زنود و ختم ،

پیرهن لغت را بر قد احسان او.

معنی : سخن سنجي جي پٿاڪ انهي ڪري پئي لڳي جو سندن فڪر ان سان گڏ

سڀي ڇڏيو اٿم. سندن قد مبارڪ جي مهرباني ڪري نعمت کي وڳو پهرايو اٿم.

مطلع رابع

ره مداین کجا است آه ز حرمان او،

تا بسر م گل کند خار مغیلات او.

معنی: مداین جي وات ڪٿي آهي؟ افسوس ان جي محروم رهڻ کان، جي ملي ته

سندس پهرن مان ڪنڊن بجائي منهنجي مٿي مان گل ٽڙي پون.

مغز سڦن آب شد در کف اندیشه ام،

شعله آتش بود ريگ بيابان او.

معنی: منهنجي اميد جي هڪ پر شمرن جو مغز وهي ويو ان جي بيابان جي واري

باهر جا شعلا بنجي ويئي.

دم زدن از مدح او دور بود از ادب،

آه خطا کرده ام مدح من و شان او.

معنی: ان جي واکاڻ جي هٽاڪ هڻڻ ادب کان پري هجڻ آهي. افسوس غلطي

ڪئي اٿم منهنجي واکاڻ ۽ سندس شان؟

فيض عطایش گرفت باغ خراب دلم،

شجره نشان دادن زمن ثمره دهن زان او.

معنی: سندس عطا جي فيض منهنجي دل جي ويران باغ کي ڇڪڙي ڇڏيو آهي.

منهنجي وجود جي وڻ جو ميوو سندس ئي ڪري ثابت ٿيندو. (لا اله الا الله محمد

رسول الله، وحدانيت جو ميوو رسالت محمدي صلي الله عليه وسلم سان وابستہ)

ضامن ابر بهار دیده گریان من،

نائب باد صبا فیض گلستان او.

معنی: منهنجيون رٿندڙ اکيون بهار جي ڪڪر جيون ضامن آهن، باد صبا ته

سندس باغ جي فيض جي نائب آهي.

ریشه فروم رود در چمنش چوب خشک،

فيض بهاران کند شبنم احسان او.

معنی: سڪل ڪاٺي سندس باغ جي ٿٽ پٽي وهائي، سندس احسان جي ماڪ

ڪيترن ئي بهارن جا فيض پٽي عطا ڪري

از شجر دشمنی بار محبت دهد،

تازه کند کام جان میوه بستان او.

معنی: دشمني جو وڻ محبت جا ٿل پيو ڏي، سندس باغ جو ميوو زندگي جيون

مرادن پوريون پيو ڪري

بي مدد آب تيغ معرڪه ر ستخير ،
ر شڪ گلستان کند خون شهيدان او.

معني : بي پاڻي تلوار جي مدد کانسواءِ سخت ترين جنگ ، بهشت تمنا پيو ڪري
سندس نالي تي شهيد ٿيڻ وارن جي رت هجڻ لاءِ
گلشن اميد را ياس خزان کرده ام ،
باز ز نو تازه ساخت شبنم احسان او.

معني : اميد جي باغ کي مايوسي جي ڪري خزان بنائي ڇڏيو اٿم پر سندس
احسان ان کي وري نئون تازو ڪري ڇڏيو آهي.
حسن و ملامت بهم عريده جوئي کنند ،
گرندهد صلح شان زلف پريشان او.

معني : سونهن ۽ ڦٽڪار هڪ ٻئي سان مقابل پيون ڪن ها ، جي ان کي صلح نه
ڪرائين ها سندس وڪريل وار.
روح نه کرد اختيار بهد مي مشت خاک ،
بر گل ما تانافت پر تو ايمان او.

معني : هي مٽي جي مٺ ڪڏهن به زندگي کي نه پاڻي ها ، جي اسان جي مٽي تي مٿس
ايمان آڻڻ جي روشني نه چمڪي ها. (ايمان وارا زنده ۽ ايمان کان زنده هئڻ باوجود به مرده
(حضرت آدم عليه السلام جو پيدا ٿيڻ به رحمت العالمين جي ڪري)
سر زگريبان شب برنزد اين آفتاب ،
نور با و تا نداد شمع شبستان او.

معني : رات جي گريبان مان ڪڏهن به سج پنهنجو پاڻ ظاهر نه ڪري ها ، جي ان
کي سندس رات واري شمع مان ڪجهه روشني نه ملي ها.
بر ورق سر نوشت هر چه رقم يافت است ،
لوح و قلم انتخاب کرده ز ديوان او.

جنهن به ليکت جي پني تي لکڻ کي قبوليو آهي لوح ۽ قلم جو انتخاب سندس ئي
دفتر مان ٿيل آهي.

پاڻي فروتر نهاد از سر عرش برين ،
جائي نشستن ندید عالم ارکان او.

معني : عرش برين کي پنهنجي پيرن مبارڪن کان هيٺ ڪري ڇڏيائين. اها
نشستگاه ان دنيا جي ڪنهن به رڪن نه ڏٺي هئي.
خواست که دل بر کند خانه لوح و قلم ،
بهر شرافت نهاد پایه گريبان او.

معني : لوح ۽ قلم جي گهر کي دلداري ڏيڻ جي چاهت ڪري پنهنجي شرافت
سبب سندس گريبان تي پير مبارڪ رکيائون.

تا نشود غير او محرم راز نهان ،
از عقبش باز گشت سايه و امان او.

معني : انهي لاءِ ته ٻيو ڪوبه سندس رازن جو واقف نه ٿئي ، انهي ڪري سندس
پريان هلڻ وارو سايه به نه رهيو. (سندن ظل نه هو) انهي ڪري ظلي نبي به ڪونه
آهي.)

ڪعبه چوبتخانه بود معجزه او شڪست ،
رويت بتخانه را بر سر ربيان او.

معني : جڏهن ڪعبه بتخانو هو ته سندس معجزو ، بتن ۽ انهن جي پوڄارين کي
ٽوڙي ڇڏيو.

پشت فلک شد دوتا تان تواند نشست ،
از سر کبر و منى راست در ايوان او.

معني : فلڪ جي پٺي ڏنگي آهي ۽ ڪڏهن به ويهي ڪونه سگهندو ، سٺو سڌو
وڌائي ۽ غنا سان سندس ايوان تخت پر.

مژده احسان او باد برد گر بمصر ،
رو بمداین نهد يوسف و اخوان او.

معني : سندس احسان جي مبارڪي جي هوا جي مصر کڻي وڃي ها ، ته يوسف ۽
سندس ڀائر مصر کي ڇڏي ان به مدائن ڏانهن هليا وڃن ها.

موجہ دریائی نیل راه مغیل تو داد ،
تار خطر بگذرند موسی و اعوان او.

معني : نيل جي درياءَ جي موجن تنهنجي اشاري معنوي ڪري ڏنائون رستو ، جيئن
ڊپ مان لنگهي وڃن موسي عليه السلام ۽ سندس ساٿي.

علم لدنی او گوهر دریائے علم ،
کشتی شرع تو شد موجہ طوفان او.

معني : علم لدني ۽ انجو موتي ۽ علم جو درياءَ ، تنهنجي شريعت آهي ، اها هر
طوفاني لهرن جي مقابل ٻيڙي آهي.

باغ جهان را اگر فکر مرمت کنند ،
چون ورق ز رشود برگ درختان او.

معني : دنيا جي باغ کي جيڪڏهن ان فڪر سان مرمت ڪرڻ چاهين ٿا ، ته سون
جي ورقن وانگر ٿي ويندا دنيا جي وڻن جا پن.

نيسٽ اڳر اتفاق اهل نفاق از ڇه رو ،
ڪشور دين را گرفت مفت باذان او.

معني : جي منجهن اتفاق نه آهي ته پوءِ منافقن ڇو دين جي رياست کي قبول ڪيو آهي؟

مفلسي از حد گذشت اهل هنر را دريغ ،
ماند ته آستين دست زرافشان او.

معني : افسوس هنر مندن جي ڪمي حد کان وڌي وڃي آهي ، هاڻي سندن سون ورنهه گريبان هيٺان لڪي ويا آهن. (ايماندارن انسانن جي ڪمي)
پي بحقيقت برد رو بخجالت نشست ،
پر ڪه هدايت نيافت در ره ايمان او.

معني : حقيقت جي پويان هلڻ گهر جي نه ته لڪائي محسوس ڪندو اهو ماڻهو جنهن سندس رستي جي هدايت تي ايمان نه آندو.
دل ڪه تبد بير عقل دم ز جنون مي زند ،
صد چو فلطون بود بنده فرمان او.

معني : دل عقلي مصلحتن جو پٽاڪ بهي وقوفي ڪري لڳائي پئي ، هن جي حڪم کي قبول وارا سوين افلاطون جهڙا آهن.
مخفي ز بي طاقتي ناله ڪند مرغ دل ،
چند چو طفلان نهی گوش بد ستان او.

معني : اي مخفي بهي طاقتي ڪري دل جو پڪي رڙي پيو ڪيترو ٻارن وانگر سندس مدرسه ۾ ڌيان ڪندي رهندي

ايضا ملحق باول

عزم سفر مي ڪند اين دل ديوانه ام ،
آه ڪه جز ناله نيست يار بيابان او.

معني : سفر جو ارادو پئي ڪري سندس چري دل افسوس جو دانهن کانسواءِ سندس ميدان جو رفيق ڪونه آهي.

چشم مروت مدار از نظر روزگار ،
خون جگر مي چڪد از سر مژگان او.

معني : زماني کان مروت جي اميد جي نظر نه رک ، جوان جي اکين جي پٺڀرين جي نوڪن مان ڪاوڙ ڪري رت پيو ٿي.

حوصله آيد به تنگ دين دل غمديده ام ،
عرض تحمل ڪند بر سر ميدان او.

معني : منهنجي دل غمن کا دل کي دين جي تنگي ڪري حوصلو اچي ٿو انهي ڪري ميدان ڪارزار ۾ تحمل لاءِ عرض ٿا ڪريون.
در جگرم بيچ گه قطره خونی نمائد ،
خنجر مرگان او طالب مرجان او.

معني : منهنجي جگر ۾ کڻي رت جو ٿڙو نه رهي ، پر ان جي پٺڙين جو خنجر ته سندس مرجان جو مطالبو پيو ڪري
بر در سلطان عصر حيف ندارم دگر ،
تاکه رساند بعرض مقصد ارکان او.

معني : وقتي بادشاهه جي در تي افسوس آهي جو پيو ڪو به ڪونهي ، جو مونکي پنهنجي مقصد بياني لاءِ رفيق ٿي ان وٽ پهچائي.
ثانی صاحبقران بادشاهه انس و جان ،
آنکه فلک سر نهد بر خط فرمان او.

معني : صاحب قران پيو جيڪو انسان ۽ جنن جو بادشاهه آهي ، جنهن جي لکيل حڪم تي آسمان پنهنجو سر نمائي ٿو.
بر سر اقلیم او جاذبه را راه نیست ،
لطف خداوند آن هست نگهبان او.

معني : سندس مملڪت تي ڪنهن حريم کي رستو نه ملندو ، چو ته الله تعالا جي مهرباني سندس محافظ آهي.
قوت بازوئی ظلم رفته بملک عدم ،
یافته عمرا بد عدل بدو ران او.

معني : ظلم جي هٿ جي طاقت سندس مملڪت ۾ ناس ٿي چڪي آهي ، سندس راجڌاني ۾ پوري عمر عدل ڀاتو ويندو.
زهره شیر فلک آب شود در براس ،
تیز کند گرنگه جانب ایوان او.

معني : آسمان جي شينهن جو پتو پائي ٿي ٿو وڃي سندس خوف ڪري جيڪڏهن ڪو سندس تخت گاهه جي طرفان اڪري ٿو.
فتح ز اقبال آن بر سر هر کس رود ،
پیکر نصرت زند دست بد امان او.

معني : جنهن کي به سندس پاڳ سبب فتح حاصل ٿئي ٿي ، ته سندس امن واري هٿ مان مدد جي صورت پيدا ٿئي ٿي.
ايضا در نعت رسول مقبول صلی الله عليه وسلم

دل من بلبل عشقت وداغ دل گلستانش،

فنا ديوار آن باغ وبقا حد خيا بانس .

معني : منهنجي دل تنهنجي عشق جي بلبل آهي ۽ ان جي محبت جو ڏنل ڏنل
منهنجي دل جو باغ آهي، ان باغ جي چو ديواري ته فنا آهي باقي سندس ميدان جي
حد باقي آهي.

دلي کز درد تنهائي وچشم صبر خون گريد،

بيابان را کند رشک گلستان چشم گردانش.

معني : اهڙي دل جيڪا اڪيلائي جي ڏک ڪري سندس صبر جيون اڪيون رت ٿي
پيون آهن، جيڪو رڻ پٽ کي اهڙي نظر عطا ڪري ٿو جنهن تي زماني جو باغ
رشڪ ڪري ٿو.

اگر ديوانه عشقه مگردان روئي زين وادی ،

که اين وادی ره عشقست نا پیدا است پايانش.

معني : جيڪڏهن تون عشق جو چريو نه آهين وادي کان منهن ٿير نه ڪر، چو ته هي
عشق جي وات واري وادي آهي جنهن جو ڪنارو انتها واري آهي.
بياباني ڪه درو حشت جگر از سير بستاند ،
نه آن وادی که گل باشد خس وخار مغيلانش.

معني : اهڙو رڻ پٽ جنهن جي سير ڪرڻ کان جگر چير جي وڃي ٿو هي اها وادي
ڪانهي جنهن ۾ گل هجن ٿا پهرن جا پيلا ۽ سندن ڪنڊا .

اگر ديوانه عشقت کشد باری درین وادی ،

که دم سر گشتگی هم درد باشد ماه کنعانش.

معني : جيڪڏهن عشق جي چريائي ڪڏهن ان وادي ۾ توکي آڻي ڪڍي، ته مٿي
جي ٿيري پوري بدن جي ڏکڻ سان گڏ ان جو چنڊ ڪنماني آهي.
نهال باغ عاشق پيشگان يا رب چه بار آرد،
که بوئے خون دل می آید از دیوار بستانش.

معني : اڳين عاشقن جي پوکيل رڻ اي مالڪ ڪهڙو ٿر ڏنو آهي، جن جي دل جي
رت جي خوشبو پئي اچي سندن باغ جي ديوار مان.

بدل پوشیده ام گر جامه عشق بتان اما ،

ز چاک دامن غم کرده ام طوق گريبانش.

معني : دل اندر معشوق جي عشق جو جام لڪائي رکيو اٿم پر غم جي دامن کي
چيري لڪائيندڙ مان نروار ٿي پيو.

کلهه قيصر نازم که دست جم نشان او،

نهد از روئی استغنا بفرق تاج خاقانش.

معنی: قیصر جي تاج جهڙو فخر اٿڻ ڇو ته سندس هٿ جو جام نشان هر غم جو آهي. اهو اهڙي استغنا ٿو ڪري جو خاقان جو تاج به هن کان مقابلي ۾ گهٽ آهي.
دل ز غم پروري مخفي بوائے گلشن دارد،
که خط استوی باشد مقابل با خیابانش.

معنی: مخفي جي دل سندس غم جي سانڍڻ ڪري گلن جي باغ جي سڳند رکي ٿي. ڇو ته اها خط استوا آهي سندس رفتار جي ميدان جي مقابلي ۾. (ڏکڻ وڃي يا اتر سڄ خط استوا تي ايندو).

من وعشق گرفتاری دل واندیشه حسنی ،
که زنجیر جنون باشد سر زلف پریشانش.

معنی: آئون ۽ عشق جي پڪڙڻ دل ۽ سندس سونهن جو فڪر. ڇو ته چريائي جي زنجير آهي سندس پڪڙيل وارن جيون چوٽيون.

با فسون برنمی آید مرا سودائے عشق او،
بید را ہی نمی گردد ز راه دین مسلمانش.

معنی: ٿوئن ۽ ٿيڻ سان سندس عشق جي چريائي مون مان نٿي نڪري سگهي. لريل واٽ تي ڪٿي ٿو هلي سگهي جيڪو سندس دين جي واٽ قبولي مسلمان ٿيو آهي.

مؤدب می کشد بیهوده از رنج سبق دادن،
فلانہ او زبان خود بود طفل وبستانش.

معنی: استاد ٻي فائدي ڪوشش ڪري پيو جو پڙهائڻ جي تڪليف پيو ڏي. اي فلانا تون ته پنهنجي بيان ڪرڻ سان ان جي مدرسه جو ٻار پيو لڳين.
دو طاق است در عالم چه در صورت چه در معنی،
یکی طاق خم ابرزو دیگر طاق ایوانش.

معنی: ٻه پڙ آهن دنيا ۾ ظاهري ۽ معنوي اعتبار سان. هڪ پڙ سندس ڏنگن پروڻن جو ٻيو سندس کليل روشن منهن جو.

تعجب نیست گر روشن شود زان چشم نا بینا،
که مریم می نهد بر زخم از گرد نمکدانش.

معنی: ان ۾ ڪا به عجب جهڙي حقيقت نه آهي جو انڌي جيون اکيون انڪري روشن ٿين. جو سندس لوڻ واري شيشي مان ان جي اکين جي ٿٺ تي لوڻ جو ملر هر ڪيو ويو آهي.

عبث باشد به بزم عشق گر مجرم بر افروزی ،

که فیض گلستانست پنهان زیر دامانش.

معنی : اهو اڃايو آهي جو عشق جي مجلس ۾ تون ٽانڊن کي ٻارين، هن باغ جو فيض ته سندس پلو جي هيٺان لڪل آهي.

شود عاصی کسی کو جامه ماتم سیه دارد،

حیات جاودان دارد شهید تیغ برانش.

معنی : اهو نافرمان آهي جو ڪارا ڪپڙا پاڻي ماته ٿو ڪري، جيڪو تيز تلوار جو شهيد آهي اهو هميشه لاءِ حيات آهي.

کشودن چشمه معنی میسر نیست بے فکرے ،

بجائی در بود آتش نهان در قعر عمانش.

معنی : ٻي فڪري شخص کي حقيقت جو چشمون کڻڻ ممڪن ٿي ڪونهي، ان

کي عمان جي موتي عيوض اونهي ڪاهي جي تر مان باهه حاصل ٿيندي

ازان در پرده ظلمت نهان شد چشمه حيوان ،

که آب از چشمه کوثر خورد خضر بیابانش.

معنی : انهي ڪري اونڌاهي جي پردي ۾ حياتي جو چشمون لڪل آهي، ڇو ته

ڪوثر جي آب حيات جي ميدان مان خضر پاڻي پئي ٿو. (ڪوثر جو ڏئي خضر نه

آهي بلڪه پيو آهي)

نبود آثار کفر ودین که هفت اقلیم عالم را،

بزور قوت بازو گرفت از کفر ایمانش.

معنی : ڪفر ۽ دين جي تمیز هئي ٿي ڪانه جڏهن پوري زمين جي ستن ٿي ولایتن

تي قبضو ڪري ورتائين، پنهنجي ايمان جي طاقتور هٿ سان (ڪفر تي قبضو

ڪري ورتائين).

عبث این طرز ایمانت برسم کفر می خندد ،

رواج دین اسلام است کفر کافرستانش.

معنی : تنهنجي ايمان جو موجوده طريقو اڃايو آهي جنهن تي ڪفر به کلي پيو،

اڄو ڪو دين اسلام وارو طريقو ڪافرستان جو ڪفر آهي.

محبت بر دل غمدیده هر کس که غالب شد،

کسی بینند خندانش گهے یا بنند گریانش.

معنی : جنهن به غم واري دل تي محبت جو غلبو ٿئي ٿو، ته ڪڏهن کيس ڪلندي ۽

ڪڏهن کيس رڻيندي ڏسيو.

مدرس درس ازان گوید که فیض صحبتش یابد،

ندارد احتیاج گریه زاری ذوق وجدانش.

معني : مدرس انهي ڪري سبق پيو پڙهائي جو وٽائڻس فيض حاصل ڪيو اٿس .
انڪي نه ڌاري ڪرڻ نه ذوق ۽ نه وجدان جي ضرورت آهي .

شرافت نيست گر لوح مزارم فرش مسجد شد .
زيارت خانه قدس است بر قبر شهيدانش .

معني : اها شرافت ڪانهي جو منهنجي مزار جي نالي واري سر ڏسي انڪي سجده
گاه بنايو وڃي . شهيدن جي قبرن جي زيارتگاه به پاڪ لاڳاپن جي ڪري آهي .
نبا شد گر چراغی بعد مردن بر سر قبرم ،
بود قبر مرا کافی چراغ لوح ايمانم .

معني : منهنجي قبر تي سندس مرڻ بعد ڪو به ڏيورو روشن نه هجڻ ڪپي . اسان لاءِ اها
قبر ڪافي آهي جنهن جي مهاڳ تي ايمان جو چراغ هجي .
ز درد ناتوانيها چو شد کار دلت از دست ،
تو خواهی درد افشان کن تو خواهی راحت افشانم .

معني : ضعيفي ۽ اندر جي سور ڪري تنهنجي دل هٿ مان نڪري وڃي آهي .
هاڻي تون پنهنجا سور وکير يا ان جي طرفان ڏنل راحت وکير . (تنهنجي سونن پر ان
طرفان راحت ملندي)

محبت درس می گوید خود سرگرم استاد است ،
چو مجنون است سر گردان که تا گیرد گريبانم .

معني : محبت محنتي استاد پنهنجي سبق پڙهائي ٿي . مجني وانگر پريشان ٿي ان
جي گلي ۾ پڪڙي ٿي .

ملاحت ز آسمان بارد ندامت از زمین روید ،
گرفتار محبت راز افغان درد حر مانم .

معني : آسمان مان ملاحت وسي ٿي ۽ زمين مان ندامت اپڙي ٿي . محبت ۾ ورتل ڪي
سونن جي رڙين ڪري محرومي عطا ٿئي ٿي .

چه شد آن پر تو خور شيد عالم تاب رايار ،
که پیدا نيست آثاری ز نام لعل در گانم .

معني : دنيا کي روشن ڪندڙ سج جي روشني کي اي رب ڇا ٿيو جوان جي ڪاڻ
مان ڪنهن به لال جو نشان نٿو ملي .

بزعم شادمانی غم وطن در سينه من کن ،
که دارد رونق آبادی دلهائے پریشانم .

معني : غم جو منهنجي سيني کي وطن بنائڻ جي خيال واري خوشي مونکي عطا
ڪر . ڇو ته ان سان ئي منهنجي پريشان دل کي آئت عطا ٿئي ٿي .

کسی را میرسد ناف محبت باغم جانان ،
که گوئی سر کند اول بجائی گوئی چو گانش.

معنی : محبوبین جي غم جي ڊاڙ اهو لڳائي سگهي ٿو جو سر قربان ڪرڻ ، جي ڊوڙ
هر گهوڙا ڊوڙ کان اڳڀرو هجي.

نهانی گریه ودارم ز دل دز دیده دز دیده ،
ازمام صبر را قابی ندارد تاب افغانش.

معنی : دل ۾ لڪي چوري چوري رٿان ٿو صبر جي واڳن کي سندس رٿن جي تاب
جو مقابلو نه ٿو ٿئي.

پریشان نافه دارد دل غمدیده در سینه ،
زمانه صبر را داده بدست موج طوفانش.

معنی : غم واري دل پریشاني جو ٻيڙو سڀني ۾ سانڍيو ويئي آهي ، صبر جيون واڳون
طوفاني لهرن جي حوالي ڪري ڇڏيائين آهي.

باوج مسند همت روان شد ناله زارم ،
تو صبر آهسته ميرو که برهم ميخورد شانش.

معنی : منهنجيون عاجزي واريون رٿيون نهايت اچائي ۽ همت سان مسند نشين
آهن ، تون نهايت ئي آهستي سان پيوڇ جو متان سندس شان جي ڪري ڪاوڙ
جي پئي.

سمند همت اندیشه زين کرد است می خواهم ،
بر غبت جانفشانیها کنم در پیش جولانش.

معنی : فڪر جي همت واري گهوڙي کي تيار ڪري هاڻي چاهيان ٿو ته ، پوري شوق
۽ تڪليفن سان سندس اڳيان پنهنجو جوش ظاهر ڪريان.

مطلع ثانی

دلم مرغ سحر خیز است وداغ پنبه بستانش ،
شرار شعله آه جگر سرو گلستانش.

معنی : منهنجي دل سحري وارو جا ڳندڙ پکي آهي ان جي ڏنپ تي رکيل سندس
پتي باغ آهي ، ۽ جگر جي آه مان نڪرندڙ شعلن جا آلا ان باغ جا سرو وڻ آهن.

بنارم عند لیبی را که در راه وفاداری ،
لفس شد آشیان آنرا و صبر آمد گلستانش.

معنی : ان بلبل تي ناز اتر جيڪا وفاداري جي واٽ ۾ ، جنهن جو پيڇو قيد پنهنجي
ويو صبر ٿري باغ بنيو.

وجود ہے وجود من بمن بمواره در جنگ است .

که مشقت استخوانش را برم سوئی حرامانش.

معنی: منهنجو وجود جيڪو آهي ٿي ڪونه مون سان ويڙه لاء تيار آهي. رڳي هڏن جي مٿ محرومي جي طرف وٺي وڃانس ٿو.

دل غمديدہ مخفی چون بلبل زار مے نالد .

ز درد داغ تنهائی کجا افتد رفیقانیش.

معنی: مخفی جي دل غمن گڏيل ضعف بلبل وانگر پٺي رڙي. اڪيلائي جي ڏينهن جا لاک آهن سندس ساٿي الهجي ڪٿي رهجي ويا.

چو نایاب ست در عالم بهر جا دامن شوقی،

ترا آید بدست ایدل مده از دست آستانیش.

معنی: پوري دنيا جي هر حصہ مان شوق جو دامن اڻ لپ ٿي چڪو آهي. پر توکي جڏهن اهو دل حاصل ٿي ويو آهي ته ڪڏهن به پنهنجي مٿ سان انجو آستان نه ڏجان.

دل من سخت می نالد ز بس سوز جگر دارد.

ندانم چون کند آخر بمن این سوز افغانیش.

معنی: منهنجي دل تمام گهڻو رڙي پٺي ڇو جو جگر جي ساڙي ڪري گهڻو سور اٿس. مونکي سمجه ٿي نه اچي ته سندس رڙين ۽ دانهن جو آخر ڪهڙو نتيجو نڪرندو.

غم تنهائی و درد جدائی برد آرامم .

بر آورد از نهادم دود کلفت و داغ بهرانش.

معنی: اڪيلائي جي غم جدائي جي سور منهنجو آرام ختم ڪري ڇڏيو آهي. هاڻي منهنجي سڀني مان ڪلفت جو دونه ۽ جدائي جو ڏنپ ظاهر ٿي چڪا آهن. بتهمت ڪرد در زندان مرا دشمن بحمد الله.

بزور صبر بشسکتم کلید قفل زندانیش.

معنی: الله تعالا لاء واکاڻ جو دشمن تهمت هڻي مونکي قيد ڪرائي ڇڏيو آهي. صبر جي ڪنجي جي زور سان قيد جي تالي کي ٽوڙي ڇڏيم. سر مداحی دارم دل اندیشه من رفتم. که تا صیقل کند آئینه خورشید تابانیش.

معنی: ثناء جو خيال رکان ٿو پر فڪر واري دل کڻي ويس. اهو تڏهن ٿيندو جو سندس سج چمڪندڙ جو آئينه سراج ڪندو.

بود اندیشه دل را اگر در آستین دستے،

برون آرام من ازگان سخن لعل بد خشانیش.

معني : جيڪڏهن دل جي سوچ جو سندس آستين تي قبضو هجي ها، ته ڪر آئون
سندس ڪلام جي ڪاڙ مان بدخشي لعل ڪڍي اچان ها.
شدم مالڪ نصاب واز بلائي آسمان رستم،
زدم از جان و دل دست توکل تا بد امانش.

معني : نصاب جي مالڪ ٿيڻ ڪري آسماني مصيبتن کان آزاد ٿي ويو آهيان، دل
۽ ساهه جو هٿ ڀروسو ڪري سندس ئي دامن ۾ لڳائي ڇڏيو اٿم. (نصاب تصوف
ستر هزار ڪلمي جو ورد آهي)

حيات جاودان بخشد خدنگ ناز استغنا ،

که باشد چشمه حيوان درون زخم پيکانش.

معني : سندس بي پرواهي ۽ ناز جي تير ڪري مونکي هميشگي واري زندگي عطا
ٿي آهي، ڇو ته سندس بٽي مان نڪتل تير جو زخم منهنجي لاءِ حياتي واري
چشمي جو پاڻي آهي.

قبول افتد اگر ازمن دل غم پرو ر خودرا،

نهم بر سفره همت بسان مرغ بريانش.

معني : جي منهنجي غم پريل دل سندن دروازي تي قبوليت حاصل ڪري سگهي
ٿي، ته آئون سندن همت جي دستر خوان پگيل ٿي پڪي وانگر پيش ڪرڻ لاءِ تيار
آهيان.

بگو نوح نبي الله که کشتی تابکے پشتی،

درين دریائے بن پایان که پیدا نیست پایانش.

معني : حضرت نوح الله جي نبي کان پڇو ته کيستائين پيڙي جي پني تي هوندين
هن سمنڊ ۾ هي ته اهو سمنڊ آهي جنهن جو ڪنارو ظاهر ٿي ڪونهي.
مڪن آشتگي کن ياد ايام گرفتارے،
که از زندان دلگیری برون آرد رفيقانش.

معني : پریشاني نه ڪر قيد وارو زمانو ياد ڪر، ڇو ته دل وٺڻ واري قيد مان سندس
ٿي رفيق آزاد ڪن.

متاع قیمتی و عمر قیمت رانمی دانی ،

نمی دانی چو قیمت را مده از دست ارزانش.

معني : پنهنجي قيمتي وٽ ۽ قيمتي عمر کي ڇاڻي ٿي ڪونه ٿو، جڏهن توکي
قيمت جي خبر نه هئي ته سستي اڳه سان نه وڪڻ.
درين دریائے بن پایان پئی عفو گناه کاران،
حباب آسا برآرد سرزدريادست احسانش.

معني : سندس بخشش جو بي ڪناري وارو درياه جنهن مان گناه گارن لاءِ ٿي سگهي ٿو ان درياه مان سمنڊ جي لهرن وانگر معاونت جو هٿ نروار ٿئي ٿو.
شهانشاه سرير ملڪ هستي احمد مرسل ﷺ،
که در دنيا و ما فيها روانست حکم و فرمانش.

معني : موجودات جي ملڪ جي تخت جو شهنشاه احمد مرسل آهي، جنهن جو دنيا ۽ جيڪي ان ۾ آهي ان تي حڪم ۾ حڪمراني جاري آهي.
شهنشاهي که در لوح و قلم از غایت شفقت،
غم دنيا فراموشش غم عقبی فرا وانش.

معني : اهو شهنشاه جنهن لاءِ لوح ۽ قلم ۾ نهايت شفقت آهي. دنيا جو غم وٽس حشر ۽ آخرت جو غم گهٽو آهي.

شهنشاهي که در بانان در گهش بصد منت ،
ملائک را نشستن می دهد بر خاک ايوانش.

معني : اهڙو شهنشاه جنهن جي تخت گاه جا نوڪر، سوين منڻن کان پوءِ سندس دربار ۾ ملائڪن کي مٿي تي وهارڻ جي اجازت ڏين ٿا.
شهنشاهي که بنويسد برات عاصيان را عفو،
دران ساعت که نبويد برات عفو ديوانش.

معني : اهڙو شهنشاه جيڪو گنهگارن جا گناهن جي معافي لکي ٿو ان وقت جڏهن انهن جي اعمال نامن ۾ معافي جي اجازت جي پوءِ به نه ٿي هجي.
شهنشاهي که پيش از ممکنات عالم و آدم،
فلک دز دیده قرص آفتاب از سفره نانش.

معني : اهو شهنشاه جنهن جي امڪاني دنيا ۽ آدم عليه السلام جي پيدائش کان اڳ، فلڪ چوري سج جي ٽڪي جي روشني سندس دستر خواني کان پئي حاصل ڪئي.

شهنشاهي که از دست قضا مهر نبوت را ،
بوقت آفرينش بر سر صفرائے فرمانش.

معني : اهو شهنشاه جنهن جي نبوت جي مهر کي تقدير جي هٿ، تخليق ڪائنات جي صفرا تي حڪم طور لڳائي ڇڏيو (اشارو آهي منطقي قضيه جي صفري ۽ ڪبري جن جي حد اوسط ڪٽجڻ بعد حڪم يا نتيجو ايندو مقصد ڪائنات جي صفري ۽ ڪبري جو نتيجو حضور صلي الله عليه وسلم جو هجڻ آهي).
دل قرب اين باشد که در معراج جسماني،
فروماند چو جبريل امين در پيش جو لانش.

معني : سندس قربت جو ڪمال آهي جو جسماني معراج وقت جبريل امين جهڙي شخصيت سندس ڪاهڻ جي همت کان عاجز ٿي پوئتي رهي.

بهارستان عالم را بود از فيض اورونق ،
ز جنت باج ميگرد نسيم بوئي ريحانش.

معني : دنيا جي بهاري باغ کي سندس ئي فيض مان سونهن عطا ٿئي ٿي ، سندس ئي ريحان گل جي خوشبوءِ جنت کان ڍل وصال ڪري ٿي.

کسي کاندر ره آتش بريزد قطره اشکي ،
شود خورشيد صحرائي قيامت ابر بارانش.

معني : جيڪو به سندس عشق جي باهه واري رستي ۾ چند لڙڪن جا ٿڙا وهائي ٿو، ته اهي قيامت جي پياپان ۾ سج روشن بنجي وسندڙ مينهن جا ڪڪر بنجن ٿا.

عتاب او بود مادي زهر جانب که بر خيزد ،
بقا مثل فنا باشد روان در بيش جولانش.

معني : سندس عتاب اهڙو طوفان آهي جو چو طرف کان اٿي ٿو جنهن جي تيزي جي حملي ڪري هر موجودات فنايت کي قبولي ٿي.

بود احسان او ابري که در صحرائي ناکامي ،
برون آرد گل مقصود را از خار بارانش.

معني : سندس مهرباني اهڙو ڪڪر آهي جو ناکامي جي پياپان ۾ ڪاميابي جي گل کي پيدا ڪري ٿو ان جي وسڪاري جو ڪندو.

بسان آفتاب آرد برون از مشرق گر دون ،
فتد گر بر عطارد سايه خور شيد تابانش.

معني : ڪٿي سج اڀرندي کان آسمان مان اڀاري سگهي ٿو جي عطارد تي سندس سج روشن جو جلو ظاهر ٿئي ته اهو به سج بنجي سگهي ٿو.

شهنشاهي که از بهر شفاعت روز رستا خيز ،
بود خيل ملائک را نظر بر خوان احسانش.

معني : اهو شهنشاه جنهن جي شفاعت تي ڦٽڪڻ واري ڏينهن ۾ ملائڪن جي جماعت جي به نظر هوندي ان جي مهرباني واري دستر خواني تي.

ازان ظاهر نشد اعجاز او بر فرقه اول ،
که در زير نقاب لطف ايزد داشت پنهانش.

معني : انهي ڪري سندس اعجاز پهرين جماعت تي ظاهر ڪونه ٿيو ، ڇو ته الله تعالا کيس پنهنجي پيار جي پردي ۾ لڪائي رکيو هو. (خاتر النبيين بنيو)

غممت در ملک تن دارد بمنظرز سلیمانی ،

شد اقليم بدن ملكش دلم تخت سليمانش.

معني : سندء غم آئون پنهنجي بدن جي بادشاهي پر سليمان عليه السلام جي ڍنگ وانگر رڪان ٿو منهنجو بدن سندس حڪمراني جي مملڪت آهي ۽ منهنجي دل سليمان عليه السلام وارو تخت.

شها بر مخفي بيچاره رحمى كن كه مے خوابد ،

زبستان عطائي خود بده يكره گل افسانش.

معني : اي باد شاه ويچاري مخفي تي رحم ڪر جنهن جي هي خواهش آهي ته ، سندء گلن واري باغ مان ٿوري واٽ ڏيکار ته مٿي گل پاشي ڪريان.

مطلع ثالث.

دلم ديوانه عشقست و حيراني بيابانش ،

معلم جذبه عشق است و خاموشي زبان دانش.

معني : منهنجي دل تنهنجي عشق جو ديوان آهي حيراني سندس ميدان پر چريائي آهي ، عشق جو جذبو معلم آهي ۽ زبان جي خاموشي عقلمندي من آن دريائے خونخوارم كه پائي اندران دريا ، بود زنجير در گردن بروئي موج طوفانش.

معني : آئون اهورت چوسيندڙ سمنڊ آهيان جنهن جي پيرن پر ، ۽ ڪنڌ پر زنجيرون پيل ان جي طوفاني لهرن جو مقابلو پيو ڪريان.

شهيد عشقم و دارم ز تيغ ناز او زخمے ،

كه در محشر بود شاهد مرا زخم نمايانش.

معني : عشق جو شهيد آهيان سندس ناز جي تلوار جو گهايل ، ته جيئن قيامت جي ڏينهن سندس ڏنل زخم منهنجي لاءِ پڌرو شاهد بنجي .
اساس گردش گردون باين شوكت گه مي بينے ،
بغير از مفلسی نبود متاع خاص دكانش.

معني : آسمان جي گردش جو بنياد جنهن کي هن نظر سان ڏسين پيو سندس خاص دڪان مان مليل سامان ان کان سواءِ آسمان کي سڃاڻي حاصل رهندي
عنان خامه را رفتم بگردانم از اين وادی ،
كه جائي دانه آتش مي خورد كبك بيابانش.

معني : قلم جي واڳ واري سواري کڻي اهڙي وادي جي سير تي نڪتو آهيان ، جنهن جي پياپان جي ڊيل باهه جي داڻي جي ميراڪ آهي .
به برزان در نمی آيد نهال تخم اميدم ،
كه در وادی نو میدی زراعت کرد ديقانش.

معني : ان مان منهنجي اميد جي وٽ جو پڇ ظاهر نه ٿو ٿئي ، چو ته بيوقوف هاري نا
اميدي جي وادي ۾ پوڪيو آهي.

دل آشفته مخفي بفن خودارسطو يست ،
بهند افتاده است اما خراسانست يوناننش.

معني : مخفي جي پريشان دل جيڪا پنهنجي فن جي ارسطو آهي ، کڻي هندوستان
۾ پئي آهي پر سندس خراسان يونان آهي.

درين کشور زبو نيبائي طالع ناقصم دارد ،
وگرنه درهرمندی نباشد بيچ نقصاننش.

معني : هن ملڪ ۾ خراب حالي منهنجي ناقص بخت ڪري آهي ، جي نه ته
منهنجي هنرمندي ۾ ڪابه گهٽتائي ڪانهي.

تعالی الله چه بستانی ز خون دیده پر دردم ،
که بيه حرکت فرو ريزد گل اشکم بد اماننش.

معني : الله تعالا ئي بلندي آهي ڪهڙو نه باغ پنهنجي رت سان آباد ڪيو اٿم
جيڪو حرڪت کان سواءِ سندم لڙڪن جا گل پيو هاري يار جو پلانڊ جهليو.

و بود از دیده خوابم را ببرد آرام و صبر دل ،
مسلمانان مسلمانان فغان از درد هجراننش.

معني : سندم اکين مان ننڊ ڪسي ڇڏي اٿس آرام ۽ صبر دل جو ڦري ڇڏيو اٿس ، اي
مسلمانو اي مسلمانو سندس جدائي جي ڏک جي رڳي رڙ آهي.

بيا ای دیده صبری کن که از تحسین نادانان ،
متاع قیمتی داری مده از دست ارزاننش.

معني : اي اک هليا صبر ڪر بهي وقوفن جي تحسين تو سان آهي ، تو وٽ وڏي
قيمتي وٽ آهي متان سستي اڳ ۾ متان وڪڻين ؟

سخن دريست بن قيمت که از معنی آن دانا ،
شکسته قيمتش باشد ببازار پشيماننش.

معني : ڪلام اهڙو قيمتي سون آهي جنهن جي حقيقت ان عاقل جي چوڻ موجب
پشيماني جي بازار ۾ قيمت نه آهي . (چو ته عاشق جي سوڀ سندس شڪست ۾

آهي ۽ معشوق جي فاتح هجڻ ۾ قيد ته تڏهن ٿيندو)
زبان خامه بشکستم لب از گفت و شنوبستم ،

که اين ره بس خطرناک است و پيدا نيست پايانش.

معني : قلم جي چوٽي چيري اٿم ۽ چپ چوڻ ۽ ٻڌڻ کان ٻڌي ڇڏيا اٿم چو ته هي
وات وڏي خطري واري آهي جنهن جو دنگ ظاهر ٿي ڪونه آهي.

قصيده در بيان تصوف و حال عشق انگيز.

ز مستی گر برون آئی مرادر جسم و جان بینی ،
همان کز درویش صد داغ دل داری همان بینی.

معنی : جي هوش ۾ ايندين ته مونکي جسم ۽ ساه ۾ ڏسندي ، ان کان جدائي جا
سوين داغ جي دل ۾ رکين ٿو اهي ڏسندين.

مراڙ موشگا فيهاٽ اي دل حيف مي آيد ،
که مس را کيميا دانی سخن را ارمغان بینی.

معنی : مونکي کهاڻين جي کھڻ کري دل ۾ افسوس ٿو ٿئي ، جو ٿامي کي سون
ٿو سمجهين حقيقت کي اجايون رڙيون .

زر ناقص عيارت را درين بازار نفروشی ،
که زر را بامحک در دست بروی امتحان بینی.

معنی : تنهنجي هٿرادو ڪمزور سڪي کي هن بازار ۾ متان وڪڻي ، چو ته سڪي
جو ٺاه هٿرادو وڏو انجان آهي .

چو مردان بر سر مردان ناکامي تحمل کن ،
که تقدیر الهی را چو جو رآسمان بینی.

معنی : جي مردن جي مقابلي ۾ ناڪامي حاصل ٿئي ته مردن وانگر ان کي برداشت
ڪر کڻي توتي الله تعالا جي تقدير ڪري آسمان ظلم ڪري
چو ڪام دل شود حاصل مشو غافل زناڪامي ،
زرو ز غم بياد آور چو خود را شادمان بینی.

معنی : جيڪڏهن توکي دل جيون مرادون حاصل ٿين ته به ناڪامي کان بهي خبر
ٿي نه ويه ، جڏهن پاڻ کي خوش ڏسين ته به غم وارو ڏينهن ياد رک .
زبان در ڪام بهمت ڪش وپائی صبر در دامن ،
که فتح ملک دل در جوهر تیغ زبان بینی.

معنی : همٿ ان جي اميد واري زبان ۽ صبر جي وکر وارا پير تيار رک ، چو ته دل جي
رياست جي فتح زبان جي جوهر دار تلوار ۾ آهي .
خجالت روشنی در دیده بینائی دل گردد ،
سر موئی ز خود بینی خود گر دربتان بینی.

معنی : پريشان حالي دل جي ڏسندڙ اکين جي روشني آهي ، وارن جي چوٽي
ڏسندين جي پاڻ ٿي پاڻ معشوق کي ڏٺي ته
ترا گر صد جگر باشد ز خود بند جگر خوارت ،
محال است اين که ميخواهی ازان کافر امان بینی.

معني : تو وٽ جي سوين جگر هوندا ته به اهي جگر کائيندڙ جا قيدي ٿيندا ، اها
ڳالهه محال آهي جو انهي ڪافر کان تون امان حاصل ڪري سگهين ٿو.
برائے خاطر اين نفس ڪافر به چو پروانه ،
بر آتش ميزنی خود را در آتش گرامان بينی.

معني : هن نافرمان نفس جي ڪري پاڻ کي پرواني وانگر باهه ۾ پيو اچلين ڇا باهه
۾ پاڻ کي امن وارو سمجهين ٿو.

چنان مشتاق عصيانی که تا سرحد نو ميده ،

گريزی از سعادت گر سعادت راز يان بينی.

معني : نافرمان جي جو ايترو عاشق ٿيو آهين جو نا اميدي جي حد تائين چڱائي کان
پڇين ٿو ۽ ان ۾ پنهنجو نقصان تو سمجهين.

تو گردون همتی در اوج محنت بال نکشائی ،

همای اوج راحت را کجا در آشیان بينی.

معني : جي تون بي همت آهين ۽ بلندي ۾ پنهنجا ڪنڀ نه ٿو کولي سگهين ، ته پوءِ
آرام جي هٿاڪي پنهنجي آڪيري ۾ ڪيئن ڏسندين.

بخون آلوده دامان عصمت را و می خواهی ،

باين آلودگی از آتش دوزخ امان بينی.

معني : عصمت جي قتل جي خون سان رڱيو پيو آهين ۽ چاهين ٿو ته ان رڱيل
گناهن سان دوزخ کان امان حاصل ڪرين.

ز غفلت روبرودانی و پای لذت طاقت ،

سر اخلاص خود رازير دست آشیان بينی.

معني : غفلت کان منهن موڙ ته طاقت جي لذت ۽ سچائي جو راز پنهنجي قبضي ۾
پيرن هيٺان سنڌو آشيان ۾ ڏسندين.

بدا روی پشيمانی علاج چشم کج بين کن ،

که شاید بيحجاب دست روئی راستان بينی.

معني : پشيماني جي دوا سان پنهنجين ٿيڙين اکين جو علاج ڪر ته يقيني طور
سچن جي منهن کي ڏسندين.

ز حال خود مشو غافل که مردان سر ميدان ،

بقا را در بدن يابی فنا را ترک جان بينی.

معني : پنهنجي حال کان بي خبر نه ره ڇو ته ميدان جو مٿير ٿي ، ته پنهنجي بدن ۾
بقا ترڪ جان کي فنا ڏسندين

ز دانش گر نشان داری مکن افشائی راز دل ،

ڪه چون منصور سر را بر سر دار زبان بيني.

معني : عقلمندي جو ذرو به نشان اٿئي ته راز دل جو ظاهر نه ڪر. نه ته منصور وانگر
صوري تي سر کي پنهنجي زبان سبب ڏسندين.

بزدان خوانمت ني بهر صحبت بهر آن کانجا،

فضائي کلبه محنت به از باغ جنان بيني.

معني : تو کي قيد لاءِ گهرايو اٿم نه ڪه رفاقت لاءِ چو ته اتي، اهڙي فضا ۾ تڪليف
جو قيد جنت جي باغ کان وڌيڪ ڏسندين.

بعزم نيستي يڪدم اگر زبستي برون آئي،

دلت رادر طواف کعبه روحانيان بيني.

معني : نيستي جي پڪي ارادي سان جي هستي مان هڪ ساعت ٻاهر اچي وڃين ته
پوءِ پنهنجي دل کي هزارين روحاني جو ڪمبه ڏسندين.

برون آئي اگر از خود چو نور چشم نايينا،

برائي تخته بستي مڪان در لا مڪان بيني.

معني : جي پاڻ مان ٻاهر اچي وڃين جيئن انڌي جي اکين مان روشني وڃي، ته
هستي جي تختي جي مڪان ۾ لامڪان ڏسندين.

خرابي جهان بي وفا از آتش نفس است،

ازين آتش جهان اندر جهان بيخانمان بيني.

معني : هن بي وفا زماني جي خرابي نفس جي باهه ڪري آهي، انهي ٿي باهه واري
جهان ۾ اهو جهان ڏسندين جنهن ۾ گهر جي ضرورت نه آهي.

وجودم را عدم داني ز ناداني خطا ڪردی،

وجود پشه را کمتر از فيل دمان بيني.

معني : مندر وجود کي عدم سمجهي تو بيوقوفي سان غلطي ڪئي اٿئي، هيئي
مچر جي وجود کي ڏاڙيندڙ هاڻي کان گهٽ پيو سمجهين.

برون کن پنبه از گوش بگوش دل سخن بشنو،

بهر مجلس ز واعظ انتعاش درميان بيني.

معني : ڪنن مان ڪپه ڪڍي دل جي گهرائن سان سمجهه، هر مجلس ۾ واعظ جا
تروا پنهنجي اندر ۾ ڏس.

غزل گفتي و در سفتي و له بامن بگو تا ڪي،

طلوع عمر را بر فرقدان فرقدان بيني.

معني : تو ته پنهنجي غزل چيل ۾ موتي پوئي ڇڏيا آهن پر مون کي ته ٻڌاءِ، پر عمر
جي واڌ کي جدائي ٿي جدائي ڪري سمجه.

ٻوڻي وصل تو دارند د ائيم دوستان تو.

تو روئي دشمنانت را بر غم دوستان بيني.

معني : تنهنجا دوست تنهنجي وصل جي حرص ۾ هميشه اميد وار آهن ، تون

دشمنن جي سامهون پنهنجي دوستن کي غم پريل ڏسڻ چاهين ٿو.

دل ۾ ديوانه هي ڳرڌو ڇو مٽي بينم ترا غمگين ،

ڇه خوابد شد ترا گر جانب نا مهربان بيني.

معني : ۾ر منهنجي دل غم ۾ ٻڏيو وڃي جڏهن تو کي رنجيده ڏسان ٿو تو کي چاڻيو

آهي جو نا شڪرن جي طرف ٺهارين ٿو.

تو ئي سلطان بيداد ومنم مظلوم سر گردان ،

تو خورشيد جهان باشي مرا خفاش جان بيني.

معني : تون ئي بادشاه آهين بي انصاف وارو آئون ته پريشان حال مظلوم آهيان.

تون ئي دنيا جو درخشان سج آهين مون کي سندر زندگي جو چمڙو ڪري سمجھ

عرض اين است چشم راز خونتاب جگر خوردن ،

که در هر قطره اشک بهار ارغوان بيني.

معني : منهنجو عرض اهو آهي جو سندر رتول جگر مان هر ويل منهنجن اکين مان ،

عشق جي بهار جي ڪري ڳاڙها ڳوڙها وهندڙ ڀيڻ ڏسندين.

درين شيون مزه ۾ گز تو از خونريزي گردون ،

بچشم امتحان ۾ سوئي گلزار جهان بيني.

معني : هن حال ۾ ڪڏهن به نه هن ظالم زماني جي ڪري ، امتحان جي اک سان

جي ڏسندين ته هر طرف تو کي دنيا باغ نظر ايندي

خرد را خاک بر سر کن که رسواي جهان گردد ،

جنون را تاج بر سر نه که کام دل ازان بيني.

معني : عقل جي مٿي تي مٿي وجهي ڇڏجي ڪو دنيا ۾ خوار ٿي آهي ، چريائي کي

مٿي جو تاج بنا ته دل جي سڀ ڪا مراد حاصل ڪندين.

بدر دلفلسي خوکن مشو شرمندہ همت ،

ملائک را اگر بر خوان حاتم مهمان بيني.

معني : سڃاڻي جي ڏک واري عادت ڌار همت جي هڙ کان شرمندو نه ٿي ، جي حاتم

بنجي پنهنجي دستر خواني تي ملائڪن کي مهمان ٿيڻ چاهين ٿو.

ٻوڻي راحت ارداري برون از دور عالم شو ،

محال است آنکه در عالم تو راحت که چنان بيني.

معني : جي آرام جي خواهش اٿئي ته دنيا جي گردش کان نڪري وڃ ، اها ڳالهه
محال آهي جواهرِي راحت واري جڳهه ٻي ڪا ڏسين.
بزعم دوست يا دشمن شگفته همچو گل بنشين ،
غبار خاطر هر گز زانباڻي زمان بيني .

معني : دوست يا دشمن جي خيال سان هميشه گل وانگر تڙيل ره ، ته زماني جي وزن
کان هميشه دل جو غبار ٿي نه ڏسندين .
عبث سر گشته وادي شد آن مجنون بيچاره ،
طلب گار محبت را مکان در لامکان بيني .

معني : ويچارو مجنن ته خواه مخواه وادي پر پريشان ٿي پئي هليو محبت جو طالب
لامکان پر به مکان ڏسندين .

من از دل داغ می خواهم تو دل از داغ میخوایی ،
من آتش دردخان بینم تو در آتش دخان بيني .

معني : آئون دل کان ڏنپ جي گهر ڪريان ٿو ۽ تون ڏنپ کان دل گهرين ٿو ، آئون
دوهين پرياه ڏسان ٿو تون باهر پر دونهن ڏسي ٿو .
نه واقف تو از راز نهان عالم بالا ،

ازان اين پر تو خورشيد را در آسمان بيني .

معني : تون عالم بالا جي پوشيده رازن کان واقف ٿي نه آهين ، انهي ڪري سج جي
چمڪاڻ کي آسمان پر ڏسين ٿو .

درو گوهر بزعم خويشتن بريدگد گر باشد ،

بچشم تربيت روزی اگر در بحر و کان بيني .

معني : موتي ۽ هيرا پنهنجي پر هر هڪ ٻئي کان وڌيڪ گهٽ مڃن ٿا ، پر تربيت جي
نگاه کان جيڪڏهن انهن کي سمجه ۽ ڪاڻ پر ڏسين ٿو .

تو از ملک خراسانی با صطرخ از وطن داری ،

بخواه شب اگر درد و غم هندوستان بيني .

معني : تون خراسان جي ملڪ جي اصطرخ شهر جو باشندو آهين ، کڻي خواب پر
رات جو هندوستان جو ڏک ۽ غم ڏسين پيون .

هواي عافيت داری قدم در راه محنت نه ،

که بر خار کف پارا در غش گاوایان بيني .

معني : جي عافيت جو شوق اٿئي ته محنت جي واٽ پر قدم رک ، جيئن پير جي تري
جي هر ڪنڊي کي ڪم ڪندڙ جي سوغات ڏسندين .

زنور دیده ای چشم طلب بگذر اگر خواهی ،

رخ آئينه مقصود اسرار نهان بيني.

معني : اي طلب واري اک جي چاهين ٿي ته اندروني راز مقصود جي آرسِي پر لسان
ته ظاهري اکين جونور وڃائي ڇڏ.

مرو در کشور ظلمت که بس امر محال است اين ،
که حسن روميان را در نقاب زنگيان بيني.

معني : اونڌاهي واري ملڪ ۾ نه وڃ تمام ڏکيو ڪم آهي، ڇو ته اتي رومين جي
سونهن زنگين جي نقاب ۾ ڏسندين.

نهان در موج دريا ترا جويند غواصان ،

تو ميخواهي که بي ملاح خود را بر گران بيني.

معني : تو کي ٿو پو سمنڊ جي موجن جي تري ۾ پيا ڳولين ، تون سمجهين ٿو ملاح
کان بنا پاڻ کي سمنڊ جي ڪناري تي ڏسين.

پريد از آشيان زندگاني طائر عمرت ،

تو چون صياد نابينا بزيار آشيان بيني.

معني : تنهنجي عمر جو پکي حياتي جي آڪيري مان اڏامي چڪو آهي، تون انڌي
شڪاري وانگر آڪيري جي هيٺان پيو ڳولين.

ندارد طاقت ديدار حسن يار برديده ،

همان بهتر که اين آئينه را در عكس آن بيني.

معني : يار جي سونهن ڏسڻ جي طاقت هر اک نٿي رکي سگهي ، انهي ڪري اهو
بهر آهي ته هن آئيني کي ان عڪس ۾ ڏسين.

زهدت گر پر وبالي کشاني در چمن بلبل ،

بهار صد گلستان را نهان در يك فغان بيني.

معني : همت جي ڪري جي پنهنجي ڪنڀ ۾ ڪنڀڙاڻيون کي بلبل جي باغيچي ۾
ڳولين، ته گلستان جيون سوين بهارون هڪ رڙ جي هيٺان لڪيل ڏسندين.

برو آئينه دل را بآب ديده صيقل کن ،

که احوال دوعالم را دران يك يك عيان بيني.

معني : وڃ دل جي آرسِي کي اکين جي پاڻي سان سرائڻ چاڙه ، ڇو ته پنهني جهانن
جي حالن کي هڪ هڪ ڪري ظاهر ظهور ڏسندين.

زيتر غمزه جادو بگردان گو شه ابرو ،

که عمر جاوداني در خدنگ اين کمان بيني.

معني : جادوئي اکين جي اشارن واري تير سان پروڻن جي ڪناري کي ٿيرائي ڇڏ ،
ڇو ته هميشگي واري حياتي جو تير انهي ڪمان مان ڏسندين.

مکيدن چند چون طفلان سر پستان کلفت را،

تو شیر عافیت در سینۀ دو شیز گان بینی.

معنی : ٻارن وانگر کيترو پستانن جي چوٽين چوسڻ جي تعڪليف ڪندو
رهندس. عافيت جو کير تون ڪنوارين جي سيني ۾ ڏسندين.

مطلع ثاني.

چه دیدی نفع در شادی که داغش بوستان بینی ،

چه نقصان دیده از غم که بستانش خزان بینی؟

معنی : تون خوشي ۾ ڇا ڏٺو آهي جوان جي داغ کي به باغ پائين ٿو تو غم ۾ ڪهڙو
نقصان ڏٺو آهي جوان جي باغيچي کي سرءِ سمجهين پيو.

چراغ دیده روشن کن درین بوستان سرائے دل،

که خون چشم بلبل را بهار مهرگان بینی.

معنی : هن دل جي محل جي باغيچي مان پنهنجي اکين جي فانوس کي روشن ڪر ،
جيئن بلبل جي اکين کي بهار جي محبتين جو مجموعہ ڏسين .

جرس را بهر او گردان چو از ناله اثر یابی ،

شتر آهسته تر میران که چون محمل گران بینی.

معنی : گھنڊ کي انهي لاءِ ٿيرائي ڇڏ جڏهن رڙين جو اثر پهچي ، ان کي آهستي
هلاءَ جڏهن مٿس بار ڳرو ڏسين .

بنفرت آشنا گردی بعیب خودشوی بینا،

بچشم دل اگر در روزگار مرد مان بینی.

معنی : جڏهن نفرت ڪرڻ جي سمجهه ايندي ته پهرئين پاڻ کان نفرت ڪندي
اهو تڏهن ٿيندو جڏهن زماني جي ماڻهن کي دل جي محبت واري اک سان ڏسندي

کشی در دیده همت اگر دا روئی بینائی ،

درون پرده وحدت همه نقش جهان بینی.

معنی : جي همت جي اکين ۾ ڏسڻ واري دوا اوتيدين ، ته وحدت جي پردي ۾ سموري
جهان جو نقشو ڏسندين .

نه بینی غیر رسوائی نه یابی حرف دانائی ،

اگر در صفحه جزوی کتاب عالمان بینی.

معنی : خواري کانسواءِ ڪجهه به ڪونه ڏسندين ۽ دانائي جو حرف به لهندين جي
عالمن جي ڪتابن جو ٿورو مطالع ڪري ڏسندين .

چو مجنون رو بوادی کن نو درد بجر ای مخفی ،

که بادلبر درین وادی عنایت بمعنن بینی.

معني : اي مخفي مجني وانگر وادي ۾ وڃي هجر جي درد کي تازو ڪرڻ، چو ته ان وادي ۾ دلبر جي عنايت پنهنجو پاڻ سان معاون ڏسندين.

پرو از پرده دانش در آور صورت بينش ،
که در هر گوشه خلوت صدا سراز نهان بينی.

معني : سمجھه جي پردي مان نڪري ڏيک جي صورت کي اندر اوت ته هيڪلائي جي هر ڪنڊ ۾ سوين لڪل راز ڏسندين.

اگر چشمی تماشا را نقاب از چهره بر داری ،
متاع دینی و دنیا مهیا پیش ازان بینی.

معني : جيڪڏهن تماش جي منهن تان پردو ڪڍين ته دين ۽ دنيا جي اصل وٽ پنهنجي اڳيان موجود ڏسندين.

اگر دانی چه ميگويد بتو در وقت گفتارش ،
زبانش را سرا سر دل دل اورا زبان بینی.

معني : جي ڄاڻڻ چاهين ٿو ته تو کي پنهنجي گفتگو وقت ڇا ٿو چوي؟ ته انجي زبان کي مڪمل دل ۽ دل کي زبان سمجھ.

لباس فقر پوشیدن ترا وقتی سزا وارست ،
که دلق کهنه پوشان را نقاب راستان بینی.

معني : فقيري جو لباس پائڻ جو حق تنهنجي لاءِ تڏهن مناسب آهي، جو پراڻي گودڙي جي ڏکين کي سچائي جي پردي ۾ ڏسين.

برويت گردش گردون در اندوه نکشايد ،
اگر دانشوری بايد که بهبوداند ران بینی.

معني : تنهنجي اڳيان آسمان جي گردش فڪر مندي ظاهر نه ڪري، جي عقلمندي ڪپڙي ٿي ته ان ۾ پنهنجي ترقي سمجھ.

سر صرافی داری ببازار جهان بايد ،

رواج این دکان را مختصر در نقد جان بینی.

معني : تنهنجو مٿو اهڙو سون آهي جنهن جي لاءِ سموري دنيا بازار ٿي سگهي ٿي. هن دڪان جي مختصر رواج موجب روڪڙي ساهه قربان ڪرڻ سمجھ.

بساط مفلسی بر چین و پر کن ساغر عشرت ،
اگر خواهی که پیران را درین عیش جوان بینی.

معني : مفلسي جو دستر خوانو ڪڍ ۽ عشرت جي ساغر کي پر، جي پوڙهن کي هن حياتي ۾ جوان ڏسڻ گهرين ٿو.

بزور سعی پیدا کن درین ره کام ناکامی ،

ڪه چون دشمن شوى با خود عدو را مهربان بينى.

معني: هن ڪاميابي واري واٽ ۾ زير دستي طور پاڻ لاءِ ناڪامي پيدا ڪر. جڏهن پنهنجو پاڻ لاءِ دشمن بنئين ته دشمن کي پنهنجي مٿان مهربان ڏسندين. نديده موجہ طوفان نخورده لطمہ دريا ،

اگر کشتى نشين باشى تو شان باد بان بينى.

معني: طوفان جي لهرن کي توڏڻوئي ڪونه آهي دريا جي چولين کي تو برداشت ٿي ڪونه ڪيو آهي. جي ٻيڙي ۾ سوار ٿين ته پوءِ تون اڪي جي تڪليف سمجهيندين. بيا از ديده عبرت تماشاى گلستان کن ، ڪه دست هر بهارى را در آغوش خزان بينى.

معني: هليا عبرت جيون اڪيون ڪولي دنيا جي باغ جو سير ڪر. پوءِ بها ر جي هٿ کي خزان جي بغل ۾ ڏسندين.

شب تاريک وبيم موج وپائے شوق بيقوت،

باين رفتار ميخواهى كه از مقصد نشان بينى.

معني: رات انڌيري واري لهرن جي چولين جو خوف شوق جو پير بي طاقتور. انهي پنڌ سان مقصد جي نشان کي ڏسڻ گهرين ٿو.

گذشت هنگام شبگيرد بر آمد آفتاب آهنگ ،

درين وادى بى پايان تو راه کاروان بينى.

معني: رات جو سخت قبضو لنگهي ويوارادي جو سج اڀري چڪو. انهي بي ڍنگي وادي ۾ قافلي جي واٽ ڏسندين.

بهم برزن تعلق را وچون مجنون بيکسو شو ،

ز شورو شرا گر خواهى كه خود را در امان بينى.

معني: تعلقات ٽوڙي ڇڏ مجني وانگر بي رفيقوئي وچ جي هن گوڙ گند کان پاڻ کان پاڻ کي محفوظ ڏسڻ چاهين ٿو ته.

چه خواهى دید زان ابرو چه خواهى يافت زان چشمان ،

كه نازحسن اورا حسن ناز ترجمان بينى.

معني: انهن پروڻن مان ڇا ٿو ڏسڻ چاهين ۽ انهن اکين مان ڇا ٿو ڏسڻ چاهين. ڇو ته ان جي حسن جي ناز جو انهن کي ناز وارو ترجمان ڏسندين.

جواني رفت وپيرى رفت و خودم ميروى آخر ،

هنوز اى ديده حسرت بسوئى اين و آن بينى.

معني: جواني ويئي پوڙهيڻ به ويئي هلي آخر پاڻ به ويندين. هاڻي اي حسرت واري نظر هيڏانهن هوڏانهن ڏسين ٿي.

هوائى دودمان تاكى درين منزل سرا سيمه ،

ديوان مخفي

در آئي چون درين منزل چراغ دود مان بيني.

معني : هن بظاهر ويران جاء پر کيستائين تمنا جي عشق سان رهندين، هن گهر پر گهڙي ته ڏس عشق جو فانوس ڏسندين.

سرت گر دم چه خواهد شد اگر در طرز استغنا ،
ز ابر و گوشه چشمي بسوی مخلصان بيني.

معني : جي آئون راز ٿي پوان تنهجو چا ٿيندو پر بي پرواهي واري ڍنگ سان پنهنجي قاتل پروڻن ۽ تهڙي اک واري نظر سان عاشقن کي ته ڏس.
جوئي دانش اگر داري زبان در گام غيرت گش ،
زدست اين زبان تاكي زبان مال و جان بيني.

معني : جي هڪ جو جيتري سمجهه هجي ته غيرت جي حصول واري زبان کول هن زبان مان کيستائين زندگي ۽ دولت جو زبان ڏسندين.

بخلوت خانه جانان تو بي منت شوی محرم ،
دران مجلس اگر خود را تو از نامحرمان بيني.

معني : معشوقن جي اڪيلي مجلس احسان واري مان محروم ٿي ويندين، جي ان مجلس مان پاڻ کي نا محرومن مان سمجهي ته.

اگر از پرده غفلت برائي هم چو مغز از پوست ،
گلستان حقيقت را جهان اندر جهان بيني.

معني : جي بي خبري جي پرده کي اهڙو ڳنڍين جيئن مغز ۽ چلڪي جو واسطو آهي ، ته حقيقت جي جهان ۾ ڪئي جهان ڏسندين.

بياد رفتگان يکره بگورستان نگاہي کن ،

که تا از چشم ايشان آب حسرت را روان بيني.

معني : ويلن جي ياد گيري ۾ هڪ نظر قبرستان ڏي ته ڪر، ته ڪيئن سندن اکين مان حسرت جا لڙڪ لڙندا ڏسين پيو.

بوائي نفس سگ را خود حيات بيخبر دارد ،

که خط مغز را در عکس روئے استخوان بيني.

معني : ڪني نفس جي خواهش پنهنجي زندگي جي خبر ئي نه ٿي رکي ، جو مغز جي نقشي کي هڏي جي مشڪل ۾ ڏسي ٿي.

مشو دل شاداي مخفي زمرگ دشمنان خود ،

بياد آور ازان روزی که خود را درميان بيني.

معني : اي مخفي پنهنجي دشمنن جي مرڻ ڪري مغرور نه ٿي، اهو ڏينهن ياد ڪر جنهن ۾ تون به پاڻ کي ٻين سان گڏ ڏسندين.

ايضا قصيده

نهاد خانہ عمرم چو روبہ ويرانے ،

دگرچہ سود دلا نالہ پشيمانے .

معني : جڏهن سندس عمر ويرانِي جي طرف منهن ڪيو آهي ته اِي دلڙي هاڻي
پشيماني واري رڙ ڪهڙو فائدو ڏيندي؟

دريغ و درد ڪه نقد حيات را کردم ،

تمام صرف جهالت ز روئي نادانے .

معني : افسوس ۽ ڏک ۾ پنهنجي روڪڙي حياتي وڃائي ڇڏير، ناداني ڪري پوري
زندگي جهالت ۾ وڃائي ڇڏير.

تباہ کرده عمرم مرا بجائے کفن ،

بس است جامہ حيراني و پريشانے .

معني : ڪفن هيوض منهنجي مڪمل عمر برباد ڪري ڇڏي اٿئي، هاڻي مون لاءِ
حيراني ۽ پريشاني جو لباس ڪافي آهي.

فغان ڪه دست مرا قدرت تحرک نيست،

ڪه جيب عمر ڪنم پاره از پشيمانے .

معني : رڳي رڙ آهي هٿ ۾ ته چر ۾ جي طاقت ئي نه اٿس جو عمر جي کيسي کي
پشيماني ڪري ٽاڙي ڇڏيان.

کنون ڪه چهره مقصود دیده ام شايد ،

کشم بچشم حيا سرمه اصفها بانی .

معني : هيئنتر شايد مقصد جو منهن ڏٺو اٿس انهي ڪري حيا جي اکين ۾ اصفهاني
سرمه ڪيان ٿو.

تبارک الله ازین دیده خون دل ریزد ،

ڪه کرد گوهر اشک مرا بدخشانے .

معني : الله تعالا لاءِ برڪت آهي جو اکين جي رت ۾ دل جا ٽڪرا ڪرن ٿا. چو ته
اکين جي چوگرد بدخشاني هيرا پکڙيا پيا آهن.

غبار ظلم چنانم گرفت در آغوش ،

ڪه نيست در نظرم آفتاب نورانے .

معني : ظلم جي لت ايترو مونکي بڻل ۾ وڪوڙي ڇڏيو آهي جو منهنجي نظر ۾
سج روشن نٿو ڏسجي.

رسيد کار بجائي ڪه سر زند بے خود ،

بسان ناله زدل راز هائي پنهانی .

معني : ڪمر وڃي اتي پهتو آهي جو بيا اختيار ظاهر ٿيو پون ڳجها راز دل جي گهٽين
دامن ڪري.

بروئي آتش دل ميڪنم ڪباب جگر ،
ز بهر گريه ڪنم ساز و برگ پنهنجي.

معني : دل جي باهه تي جگر جا ڪباب پيو ٺاهيان ، روئڻ وسيلي اندر جا ساز پيو
وڃايان.

زبس فردو وڇڙمردو ام فرو ريزم ،
بسان برگ خزان گر مرا نجبنباني.

معني : تمام گهڻو غمگين ۽ پریشان آهيان تمام گهڻا پن چاٿيندس خزان جي وڻ
جيئن جي مونکي ڏوٿيندين.

دلم ز گردش چرخ آنچنان جراحت شد ،
که حرف بند کند با دلم نمکدانی.

معني : زماني جي تبديلي ڪري منهنجي دل کي ايترا ته داغ رسيا آهن ، جو
نصيحت جو هڪ حرف به منهنجي دل جي ڦٽ تي لوڻ هر ڪڻ برابر ٿئي ٿو.
گرفت ز آتش دل درد سر مرا خواهم ،
ز خون دیده نهم صندلی به پیشانی.

معني : مونکي دل جي باهه جي ڪري مٿي ۾ سور ٿي پيو آهي. هاڻي چاهيان ٿو ته
اکين جي رت واري لڙڪن سان پيشاني تي پتيون رکان.
گرفت لرزه و افسردگی مرا چه کنم ،
که نیست در بر من جامه زمستانی.

معني : مونکي ڏکڻ ۽ پریشاني گهيري ورتو آهي هاڻي ڇا ڪريان، هن کان
وڌيڪ سياري جا ڪپڙا مون وٽ نه آهن.
تمام محنت و دردم ڇو ناله بیمار ،
تمام شعله آهم ڇو زار زندانی.

معني : منهنجي سموري تعڪيف ۽ ڏک بیمار جي رڙ وانگر آهن سندن سمورين
آهن جا شعلا ظاهر ظهور قيد خانو آهن.
رسيد کار بجائي مرا ز گردش چرخ ،
که چاک دامن مابم کند گريبانی.

معني : زماني جي گردش ڪري ڪمر وڃي اتي پهتو آهي جو هاڻي پنهنجي گريبان
کي ٽاڙي وجهون.

نماند ناله زار دل مرا ورنه ،

ز تير ناله ڪنم ز خمهاڻي پيڪاني.

معني : منهنجي دل جيون آهون رهيون ٿي نه آهن، جي نه ته ٻئي جي تيرن جي زخمن سان رڙ پيدا ڪري وجهان ها.

گرفت موج طوفان غم مرا درياب ،

وگره ڪشتي اميد گشت طوفاني.

معني : سمجهي وڃ ته مونکي غم جي طوفان جي لهرن وڪوڙي ورتو آهي ، ائين نه هجي ها ته اميد جي ٻيڙي طوفان نه پنڄي ها.

چو ناله دلت از روئي درد بر خيزد ،

خراش ناله ڪند بادل تو سوڀاني.

معني : جڏهن ڏکڻ جي ڪري تنهنجي دل مان رڙ نڪري ٿي ، ته رڙ جي رهڙ تنهنجي دل جو آرام بنجي ٿي.

ز مهر و شفقت اسلاميان نماند نشان ،

کجا است ترس خدا وچه شد مسلماني.

معني : مسلمانن ۾ محبت ۽ شفقت جو نشان به نٿو ٿئي ، خدا جو خوف ڪٿي آهي مسلمان کي ڇا ٿيو آهي؟

حذر زناوک آهم ستمگري تاکي ،

عنان من زره آرزو مگرداني.

معني : اي ظالم منهنجي آهڻ واري ٿيڏي نظر کان بچ ، منهنجي واڳن کي اميد جي واٽ کان نه ڦيراء

بشوق آنکه شوم جبه سائي رڱه تو ،

بر آستانه صبرم نهاده پيشاني.

معني : منهنجو ته اهو شوق آهي جو تنهنجي درگاه اڳيان پنهنجي پيشاني رڱيان ،

جو سندم صبر جي جاء تي پيشاني رکيل آهي.

تو شهسوار جهاني ترازياڻي نيست ،

سبوئي غمزدگان گر عنان بگرداني.

معني : تون اهو شهسوار آهين جو وري دنيا توکي نقصان نه ٿي ڏيئي سگهي ، اسان

غم جي ماري ٻن تي جي پنهنجي مهر جي واڳ وارين ته ڪهڙو نه سلو.

به بين بسوئي غريبان ويڪس و مظلوم ،

زروئي عدل و بشکرانه جهان باني.

معني : غريبن به ليڪن مظلومن ڏانهن ٿوري ته نظر ڪر ، پنهنجي عادل ۽ شڪور

حڪمران هجڻ ڪري

مگر بظالم بیرحم این قدر تاکے ،
بدست دیو بود خاتم سلیمانے .

معنی : پر ظالم ۽ ٻي رحم کي ھيٽري طاقت کيستائين حاصل رھندين . سليمان
عليه السلام جي منڊي شيطان وٽ؟

شڪستن دل آزر دڳان بڦائي نيست ،
کہ مور بادل انسان کند سلیمانی .

معنی : ڏکويل دلن جي ٽٽڻ جن ۾ ڌري بہ طاقت نہ رھي آھي . جو ماڪوڙي انسان
واري دل رکي حڪمراني ڪري

سپرمنزلتان صاحبان داد آورد ،
شکوه دولت فيروزہ خان دورانی .

معنی : ٻئي دنيائون مالڪن حوالي ڪرڻ سان انصاف عطا ٿيندو سندو ڪامياب
حڪمراني ۾ اها شڪايت پيش چو تہ زماني جو خان تون ئي آھين .

زروئي لطف بتقصير من قلم در کش ،
کہ باتو هست مرا نسبت خراسانی .

معنی : پنهنجي مھرباني سان منهنجي ڪميڻائي تي قلم ڪيو ، چو تہ توسان
منهنجي خراسان واري نسبت آھي .

نوید وعده عدل تو داردم زنده ،
وگرنہ نيست مرا قدرت سخندانی .

معنی : تنهنجي عدل واري مبارڪ مونکي جيرو رکيو ويٺي آھي ، جي نہ تہ مون ۾
ڪوبہ ڳالھائڻ جو سلیقو نہ آھي .

کجا است مژده عیدی کہ ہمچو بیک خیال ،
بہ پیش جلوہ آن جان دہم بقربانی .

معنی : اها عيد واري مبارڪ ڪٿي جو هڪ خيال سان ، سندس ذات جي اڳيان پاڻ
قربان ڪريان .

دلم بزور توکل بت هوس بشکست ،
مقیم کعبہ کجا وطریق ربانی .

معنی : منهنجي دل توکل جي طاقت سان هوس جي بت کي پوري ڇڏيو ، ڪعبہ
جو رهاڪو ڪٿي؟ ۽ رھباني جي راھ ڪٿي؟

کشید ہمت من سرمہ خیا در چشم ،
کہ بنگرم سبونی دیگران بہ حیرانی .

معني: منهنجي همت اڪين پر حيا جو سرمو وجهي ڇڏيو آهي. انهي ڪري ٻين جي
صراحي کي حيراني جي نظر سان پئي ڏسان.

زرفتن سروسامان ارزان ملاليم نيسٽ.

ڪه ڪار دست چپ وراست مير ساماني.

معني: جي منهنجي مڏي سهانگي ٿي وڃي ته مونکي پریشاني نه آهي. چو ته ڪم

سڄي يا ڪهي هٿ سان ٿئي اهو سامان جي ڏکي جو آهي.

مشو مرده دل از مشڪلي ڪه پيش آيد.

ڪه مشڪلات جهان بگذرد باساني.

معني: پریشان دل نه ٿي ڪنهن به مشڪل کان جيڪو توکي اڳيان اچي ٿو انهي

اصول موجب دنيا جيون تڪليلون آسان ٿي پونديون.

مشو ملول ڪه افلس بر تو غالب شد.

ڪه هست از پی بر قحط سال ارزانی.

معني: تون سڃاڻي جي غلبي ڪري پریشان نه ٿي. چو ته ڏڪاريل سال جي پٺيان

سڪار آهي.

چوڪامرائي ايام را بقائے نيسٽ.

ڪه روز ڪامرائي بدشمن ار زانی.

معني: جڏهن ڪاميابي جي ڏينهن کي بقا حاصل نه آهي. ته پوءِ اهڙي ڪاميابي

دشمن کي مباح هجي. (دنيا جي ڪاميابي به بقا آهي.)

به پيش همت دانا گدائي محض است.

شڪايت سروسامان از پریشانی.

معني: باهمٿ عاملن وٽ اهو ماڻهو ته رڳو پيشو آهي. جو دنيا جي مڏي لاءِ شا ڪي

هجي.

محال عقل بود بردنش بجانب شهر.

ڪسيڪه از غم ايام شد بيابانی.

معني: ان ماڻهو کي آبادي ڏي وٺي وڃڻ عقلي طور محال آهي. جيڪو زماني جي

غنم ڪري بيابان جهان جو عادي بنجي چڪو آهي.

بمصر دهر نماند است مشتري ورنه.

منم بحسن معانی چو يوسف ثانی.

معني: مصر ۾ زماني جي ڪري خريدار رهيو ٿي ڪونهي. جي نه ته حقيقت پروڙڻ

جي حسن ڪري آئون يوسف ثاني آهيان.

بيلغ فکر آيم سبک مرا ننگ است.

ڪه عند ليپ ڪند بر سرم گل افشانه.

معني : جي فڪر جي باغ ۾ ويندس ته اها مون لاءِ شرم جي حالت ٿيندي جو مون تي بلبل گلن جيون گهورون ڪندي

گرفت ملڪ سخن را ز مدعي آخر ،

بعون تيغ زبان هتمم باساني.

معني : منهنجي همت نيٺ مقابل کان زبان داني جي حڪمراني ڪسي ورتائين. زبان جي تلوار جي مدد سان سولي نموني.

خراب اسم وعمل گشته ام ولي چه کنم ،

که بيچ چاره ندارم ز حکم سلطاني.

معني : سندس نالو ۽ عمل ٻئي خراب ٿي ويا آهن پر ڇا ڪريان، ڇو ته سلطاني حڪم جي نه مڃڻ جو وڌيڪ ڪوبه حيلو نه آهي.

بريد دست قضاو بدوخت طالع من ،

بر غم جوهر ذاتم لباس ديوانه .

معني : تقدير جي هٿ فيصلو ڪري ڇڏيو ۽ منهنجي پاڳ ۾ سڀجي ويو چريائي جي لباس جو غير منهنجي اصل ذات ٿي.

قلم شکستم و مضمون مختصر کردم ،

که نيست طرز ادب گفتگوی طولاني.

معني : قلم ٽوڙي مضمون کي مختصر ٿي ڪريان، ڇو ته ڊيگه ڪلام جي ادب جي طريقي جي مخالف آهي.

بساط خويش تو مخفی ازین دکان بر خیز ،

که رفت رونق بازار گوهر افشانه.

معني : هاڻي مخفي پنهنجي دستر خواني تي هن دڪان تان ڪڍ. ڇو ته هيرن جي گهر جي بازار ختم ٿي وئي.

قصيده.

از شیوه نا صواب تو به، از خوردن این شراب توبه.

معني : ڏانگين عادت کان توبه، هن شراب جي پيئڻ کان توبه.

بر عکس فروزد قوت دل ، از بوئے گل و گلاب توبه.

معني : دل جي طاقت ابتدا ٺيڪه ٺيڪه ڪري، گل ۽ گلاب جي خوشبوءِ کان توبه.

چون چهره زرد میکند سرخ ، این خشک لبه ز آب توبه.

معني : جيڪو هيڊي منهن کي ڳاڙهو ٿو ڪري، هن سڪل چپ کي پاڻي کان توبه.

هر چند که غم بردل رباید ، از بوئے بد شراب توبه.

معني: ڪيترو به ڪٿي غم دل تي وڌي، پر شراب جي ڪٽي ٻوٽي کان توبه.
 پايم برڪاب فڪر بنداست، از تنگي اين رکاب توبه.

معني: سندس پير فڪر جي رڪيب ڀرند آهن، هن رڪيب جي سوڙه کان توبه.
 چون خواب برابرست باموت، از كثرت خورد و خواب توبه.

معني: جڏهن ننڊ موت برابر آهي، ته پوءِ گهڻي ڪاٺ ۽ گهڻي ننڊ کان توبه.
 در حالت نزع توبه کردم، زين توبه به حساب توبه.

معني: سڪرات جي حالت ۾ توبه ڪئي اٿس ان نه ڳڻجندڙ ليکي کان به توبه.
 چون رشته ز غصه تاب خوردم، از شدت پيچ و تاب توبه.

معني: جڏهن ڪاوڙ جي تپش سان لاڳاپو رکيو اٿس اهڙي وٽ وڪڙ کان به توبه.
 چون باعث قوت گناه است، از خوردن اين کباب توبه.

معني: جڏهن کاڌو گناه جو سبب بڻجي، ته اهڙي کباب کان به توبه.
 صد گونه خطا کشد در آغوش، از رخ چو کشد نقاب توبه.

معني: سوين قسمن جيون خطائون جڏهن بفلگير ٿين ۽ پنهنجي منهن کي به
 نقاب ڪري ته توبه.

بر درد فراق مے فزايد، ز آواز نے ورياب توبه.

معني: ڏک کي جدائي جيڪا وڌائي ٿي، ٽڙ ۽ چنگ جي سر سان توبه.
 در سينه کوه خون کند دل، از گرمی آفتاب توبه.

معني: جبل جي سيني کي جيڪا رت ۾ بدلائي دل، ان سج جي گرمي کان توبه.
 خون خود و خلق را بریزد، از مردم به حساب توبه.

معني: پنهنجو رت ۽ مخلوق جو جيڪو هاري، اهڙي به حسابي ماڻهو توبه.
 نا خورده بکيف مے در آيد، از خوردن خون ناب توبه.

معني: نه پيٽل ۾ جيڪا حالت پيدا ٿئي ٿي، پر رتول رنگ کي پيٽل سان توبه.
 از خوردن مے کند هراموش، باهر که کند خطاب توبه.

معني: شراب پي جيڪو وساري ٿو جنهن سان به ڪري خطاب توبه.
 گر خانه فسق سنگ خارا است، در لحظه کند خراب توبه.

معني: جيڪڏهن گناه جو گهر ڏکيو آهي، هڪ ئي در خراب ڪري ٿو ته توبه.
 زين پس من وگوشه قناعت، از همت شيخ و شاب توبه.

معني: هن کان پوءِ آئون ۽ قناعت جي ڪند، پوڙهي ۽ جوان جي همت کان توبه.
 ديوانه صحبت کتابم، از صحبت اين کتاب توبه.

معني: ڪتاب جي رفاقت لاءِ ته چريو آهيان، پر هن ڪتاب جي رفاقت کان توبه.
 در صحبت غير نيست فيض، از صحبت نا صواب توبه.

معني : فيض واري نسبت کان سواءِ رفاقت، اهڙي اڻ سڌي رفاقت کان توبه
از بيم عتاب جان رتن رفت ، از سلطنت عتاب توبه

معني : حساب ڪتاب جي خوف کان ساهه ٻڏڻ کان جدا ٿي وڃڻ، حڪومت جي
پڪڙ کان توبه

زنهار مشو بتوبه مغرور ، شايد ڪه شود و خراب توبه.

معني : ڪڏهن به توبه کان مغرور نه ٿي، متان توبه مقبول نه ٿئي.
از ڪشمڪش سوال آسود ، نا گرد دل از جواب توبه.

معني : سوال و جواب جي چڪر ۾ آرام دل ڪري نه عطا ٿيندوان کان توبه
گر توبه تو نيا شد از دل ، به مزه تو از حساب توبه.

معني : جي تنهنجي توبه دل مان نه هوندي، ته اها توبه حساب وقت مزو نه ڏيندي
هر کس ڪه زتوبه باز گردد ، هم توبه شود عذاب توبه.

معني : جيڪوبه توبه کان منهن موڙي ٿو، ته اهڙي توبه پي عذاب آهي.
شرمندگي گناه باقي است، گيرم ڪه شود ثواب توبه.

تشریح : گناهن جي پشيماني جي اڃا باقي آهي، ته مڃيندس ته توبه جو ثواب
حاصل ٿي ويو. (توبه بعد پاڻ کي پاڪ نه سمجهي)

هر کس ڪه بتوبه سست عهد است، آخر ڪند اجتناب توبه.

معني : جيڪوبه توبه سان سست لڳاءِ رکي ٿو، نيٺ ان کان پري رهندو الله بچائي.
شد موئي سياه سفيدت ابلق، از گردن اين خضاب توبه.

معني : تنهنجا ڪارا وار اڇا ٿي چٽڪهرو بنجي ويو آهي، انهي خضاب ڪرڻ
کان به توبه

هر عمر چو نيست اعتماد، بايد ڪه ڪني شتاب توبه.

معني : عمر تي ڀروسو ڪونهي توکي گهرجي ته توبه ڀر ٽڪڙ ڪر.

مغرور طبيعتي تو مخفي ، گرديم ازين جواب توبه.

معني : اي مخفي تنهنجي طبيعت مغرور آهي، ان جواب کان اسان توبه ڪئي.

ترجیع بند

بستان نگه يار قسم ، بسر طره دلدار قسم ، بکمان خانه آبرو سوگند،

بسر نرگس جادو سوگند، ڪه شدم گشته چشم نگهت،

خاک ره گشته طرز ستمت.

معني : يار جي نيٺن جي باغ جو قسم سهڻي جي سر ۾ سندس دلبر جو قسم سهڻن

ڀرونڻن جي ڪمان جي گهر جو قسم مٿي تي نرگسي نيٺن جو قسم ته سندن نيٺن

جي نگاهن جو ڪٽل آهيان، تنهنجي ظلم جي انداز جي وات جي مٿي آهيان

بصفاڻي گل روي تو قسم، بسواد شب موئي تو قسم، بکمر گيري زلفت
سوگند، بدل آويزي الفت سوگند، خاک ره کرد مرا حيرانم، غير مردن نبود
درمانم.

معني: تنهنجي مک جي گل جي صفائي جو قسم، تنهنجي وارن جي ڪارائي
واري رات جو قسم، چيلهه کي پاڪر ۾ وڪوڙيندڙ وارن جو قسم دل کي محبتي
قيدي بنائڻ واري انداز جو قسم، مونکي واٽ جي مٽي پٺائي ڇڏڻ حيران آهيان،
هاڻي ته مرڻ کان سواءِ ٻيو علاج ئي نه اٿس.

بسر چشم سياه تو قسم، بغضب گير نگاه تو قسم، بسر بندوڻي حالت
سو گند، بلب لعل مثالت سوگند، سو ختم سو ختم از بيدادت، چند فرياد
کنم از دادت.

معني: تنهنجي اکين جي ڪاري ماڻڪي جو قسم، سنڌ ڪاوڙ ڀريل نگاه
جو قسم، ظاهر پيشاني تي ڪاري تر جو قسم، سنڌ مثالي چپن تي ڳاڙهاڻي جو
قسم، سنڌ به انصافي ڪري سڙي ويو آهيان، هاڻي تنهنجي جي انصاف جيون
ڪيتريون ڪوڪون ڪريان.

بصفاڻي در گوش تو قسم، با دل فهمي بوش تو قسم، بسر ناوک مڙکان
سوگند، بغم زلف پريشان سوگند، که چومن نيست دگر بنده تو، بنده لعل
شکر خنده تو.

معني: تنهنجي ڪنن جي پاڙين جي صفائي جو قسم، سنڌ دل سان سمجهڻ واري
فراست جو قسم، اکين جي پڌرن جي پنڌين جو قسم، وڪريل وارن جي وڪڙن جو
قسم، مون جهڙو سنڌ ٻانهو ٻيو ڪونهي، جو تنهنجي مرڪ تي قربان مڃي.
بشکر ريزي گفتار قسم، بخرام قد دندار قسم، بعقيق لب شکر سوگند، بز
لال سر کوثر سوگند، شب بجران خبر از خويشم نيست، جز خيال تو
کسي پيشم نيست.

معني: تنهنجي مناس ورهائيندڙ ٻول جو قسم، دل اٿاريندڙ سنڌ لعل جو قسم
تنهنجي عقيق جهڙن ملن چپن جو قسم، چپن مان چڪندڙ ڪوثر جو قسم
وچوڙي واري رات ۾ پنهنجي به خبر نه اٿس، سنڌ خيال کانسواءِ وٽر ڪجهه به نه
آهي.

باز گفتم بديان تو قسم، بسر موڻي ميان تو قسم، به برد دوش تو زيبا
سوگند، به بنا گوش مصفا تو سوگند، مبروم را نبود پيش تو قدر، پيش
تو جمله بلال اند تو بدر.

معني : وري به چوان ٿو تنهنجي وات جو قسم ، تنهنجي وارن جي چوٽين جي مياڻي جو قسم ، تنهنجي ڪلهي رکيل سهڻي چادر جو قسم ، ڪنن تي تخليقي صاف سجاوٽ جو قسم ، سج ۽ چنڊ جو تنهنجي مقابل ڪهڙو ملهه تو مقابل سڀ پهرين جا چنڊ ۽ تون چوڏهين جو .

بھڻائي بدن يار تو قسم ، بسرچہ ذقن يار تو قسم ، بلباس گل سوري سوکند ، بھريق غم دوري سوکند ، عاجزم عاجزم از بھرانت ، لطف فرما ڪ شوم بھرانت .

معني : منهنجا يار تنهنجي بدن جي شفافيت جو قسم ، تنهنجي کاڌين جي چوٽي جو قسم ، تنهنجي سوري گل جهڙي پوشاڪ جو قسم ، هر جي درياه جي ٻوڙ جي ڏورائي جو قسم ، تنهنجي جدائي ڪري عاجز آهيان عاجز آهيان ، تو تان قربان پنهنجي مهرباني ڪر .

بسر عربدہ دوست قسم ، ديگرہ نيست به اوست قسم ، به نمکھائي تڪلم سوکند ، با ادا ٻائي تبسم سوکند ، نمکي بر سر داغم بھشان ، ٻوڙي گل بر سر باغم بھشان .

معني : ڏولي ۾ چڙهيل دوست جو قسم ، ٻيو ڪوبه نه آهي سڀ تون آهيان سندن قسم ، تنهنجي سهڻي غمگين ٻول جو قسم ، سندن مرڪ منهن کول جو قسم ، ڪجهه ته ٿي تي لوڻ هرڪ ، اهو باغ اتر جنهن تي گل جي خوشبو ته هرڪ .
بسر نرگس مخمور قسم ، بدل عاشق رنجور قسم ، ببرد گردن وغبغب سوکند ، بسرو سنبل اشهب سوکند ، ڪه دل از دست شده بيمارم ، مده اے دوست دگر آزارم .

معني : سندن خماريل نرگسي نيٺن جو قسم ، ڏکويل عاشق جي هيٺن جو قسم ، حسين ڪنڌ تي چادر ۽ چاهين جو قسم ، مٿي سنبل اچي جو مالڪ آهيان ان جو قسم ، سندن هٿ مان سندن دل بيمار آ ، ڇڏاي يار هائي تمام گھڻو آزار آ .
بھڻائي ڪف پاڻي تو قسم ، باز گفتم بادائي تو قسم ، بگل عارض رعنا سوکند ، بھم زلف چليپا سوکند ، عاشقم عاشق گفتار توام ، عاشق قامت ورفشار توام .

معني : تنهنجي مھينديائڻ ڪافر پيرن جو قسم ، وري چوان ٿو ته تنهنجي قاتل اداڻن جو قسم ، تنهنجي مھيندڙن گل جهڙن گلن جو قسم ، سندن وڪڙيل واسينگن جي چڳن جو قسم ، عاشق آهيان عاشق آهيان سندن چوٽيل جو ، سندن قد ۽ سهڻي وڪ واري ڏول جو .

بدم تیغ سیه تاب قسم، بصفا۽ دل مهتاب قسم، بصف خنجر مژگان
سوڻند، بدل خون شهیدان سوڻند، بنده ام بنده دیرینه تو، محو مهر
وغضب وکینه تو.

معنی: رت سان رگیل ڪاري ٿیل ڇمڪندڙ تلوار جو قسم، صفائي واري دل
چنڊاڻي جو قسم، سنڌ صاف پروڻن جي پنڀڻن جي خنجر جو قسم، دل وڃائي
رتورت ٿیل شهیدن جو قسم، آئون، سنڌ پراڻو گولو آهيان سنڌ محبت ڪاوڙ ۽
نفرت ۾ مدموش آهيان.

برخ وعارض ڪلفام قسم، به بنا گوش دلارام قسم، بسر جعد معطر
سوڻند، بجفا ٻائے تو دلبر سوڻند، نیست غیر از تو مرا غمازه، تند خو
سنگدلی شهبازی.

معنی: منهن تي سهڻن گلن جهڙن گلن جو قسم، ڪنن جي آرام ڏيندڙ بفاوت جو
قسم، سنڌ چوڻي عطر دبیز جو قسم، سنڌ معشوقانه ظلم ڪرڻ جو قسم، تو کان
سولاءِ هيو اکين ٿيڙي سان ڏسڻ وارو ڪونهي، چڙاڪ پٿر دلوءِ جهڙ پيندڙ ڪونهي.
بسر گوڻه رخسار قسم، يا سر آن مه دلارام قسم، بشهیدان محبت سوڻند،
با سیران مودت سوڻند، رنجه فرما قدم وشادم ڪن، از به رنج وغم
آزادم ڪن.

معنی: گلن جي حسن ڪري حاصل ٿيل مٿي ٿيري جو قسم، ان محبوب ماءِ لقا جي
مٿي جو قسم، محبت جي شهیدن جو قسم، ياري جي قيد ۾ ڦاٿلن جو قسم، ٿورو
تڪليف ڪري اچي مونکي خوش ڪر، سموري ڏک ۽ غم کان مونکي آزاد ته
ڪر.

14 بصفا۽ برد دوش تو قسم، بجهان گیرے بوش تو قسم، بصفا۽ گل
نسرین سوڻند، بسر ساق بلورین سوڻند، نگهے جانب ما باز بکن،
شاهبازی سر پرواز بکن.

معنی: سنڌ ڪلهي واري سهڻي لوڻي جو قسم، سنڌ عقل فاتح دنيا جو قسم،
سهڻي منهن نسرین جي گل جهڙي جو قسم، شيشي جيئن ڇمڪندڙ پنڀلین جو
قسم، ٿوري نظر سان ڏانهن به واريو، شينهن باز وانگر مٿي تان اڏرو.
با سیر نظر یار قسم، بادائے نگه یار قسم، بادائے قد دلجو سوڻند، به
نسیم سر گیسو سوڻند، گوڻی از لطف که من یار تو ام، بخدا خسته و بیمار
تو ام.

معنی: یار جي نيڻن جي قيدي جو قسم، سهڻي نيڻن نگه جي ادا جو قسم، دل جي
ڇڪ سهڻي قد لاءِ جو قسم، ڇڳن جي چوڻي مان نڪرندڙ سڳند جو قسم، فقط

ايترو چئو ته آئون تنهنجو محبوب آهيان. خدا جو قسم تنهنجي ڪري بيمار آهيان.

بشڪنج شڪن يار قسم، بسر ناڪه تا تار قسم، بدل آويزه ڪيسو سوکند، به ڪج اندازه ابرو سوکند، هر دم از شوق وصال مردم، به تمنائي دولت مردم.

معني: ملولائي ڪي ٿوڙيندڙ دوست جو قسم، تا تار جي مشڪ واري پيڙي جو قسم، دل ڪي اپاريندڙ وارن جو قسم، ڏنگن اندازن جي مالڪ ڀروشن جو قسم هر گهڙي سنڌو ميلاپ لاءِ مران پيو سنڌو هن لعلن جي تمنائ لاءِ مران پيو. بصفاڻي ملڪ العرش قسم، از سماتا به سر عرش قسم، بخداؤ بحقيقت سوکند، بسر شمع نبوت سوکند، مدعا خاک ره جانان است، نظر لطف پئي در مان است.

معني: سهڻي عرش جي ڏٺي جو قسم آسمان کان هر ش جي چوڻي جو قسم، مالڪ ۽ سندس حقيقت جو قسم، نبوت جي شمع جي سردار جو قسم سندس مقصد محبوبن جي رستي جي پيرن جي ڏوڙ هڻڻ آهي. معشوق جي ئي نظر مهرباني واري سندس دوا آهي.

ايضا.

اي حسن که در پرده بغود راز نهان داشت ،
برداشت ز رخ پرده چو رازی به ازان داشت.

معني: اي حسن جيڪو گجهي پرده ۾ راز سبب لڪل هو پنهنجي منهن تان ڀرو هٿائي ڇڏيائين چو ته ان ۾ به راز هو.

دري بصدف داد که از گريه ابراست ،

رنگی بگهر ريخت که در سينه کان داشت.

معني: اهو موتي جيڪو سڀ جي پيٽ ۾ آهي اهو ته ڪڪر جي رڻ وارو لڙڪ آهي. ڀر موتي تي جيڪو رنگ آهي اهو سيني جي سوغات هئي. زان پس که بگلزار جهان غنچه ڪشاید،
اندیشه بها راز غم آسيب خزان داشت.

معني: اهوئي ڪافي آهي جو دنيا جي باغ ۾ ڪڙي ڪڙي، بهار ڪي فڪر آهي ته مٿان سياري جي لوس جو ٻيلي آهي.

اين آتش شوق است که در سينه نگنجد،

وين جذب عشق است که پنهان نتوان داشت.

معني : هي شوق جي باهه آهي جيڪا سيني ۾ ماڻهي نه ٿي. هي عشق جو جذبو آهي
جيڪو گجهو رهي نٿو سگهي.

بي پرده ازان برسر بازار بر آيد،
کين فتنه عيان در دل اسرار نهان داشت.

معني : هي پرده ظاهر ٿي بازار ۾ اچي چڪو آهي. هي فتنو ظاهر ٿيو آهي جيڪو دل
۾ گجهي راز طور هو.

مستانه بر آورد سر از پرده وحدت،
از بسکه سر گرمی بازار نهان داشت.

معني : مستانه انداز ۾ وحدت جي پرده مان پنهنجو مٿو ظاهر ڪيائين. ان سرگرمي
۾ سندس بازار تمام نرالي آهي.

جارب کش صحن چمن ساخت صبارا ،
زان پیش که گل را بچمن اشک فشان داشت.

معني : صبح جي مير کي ته پنهنجي اڱڻ جو بهاريدار بنائي ڇڏيو اٿس. انهي کان
اڳ جو گل پنهنجي باغيچي ۾ لڙڪن جيون لارون ڪري
امروز پريشان زده گل برسر دستار ،
آن غنچه که وی برسر خود تاج خزان داشت.

معني : اڃ ڪوماڙيل گل پنهنجي پتڪي تي لڳائي ڇڏيو آهي. ان باغيچي جيئن
جنهن پنهنجي مٿي تي خزان جو تاج رکي ڇڏيو آهي.
تا هست جهان گردش دور قمری هست،
دل بسته این طرز مکرر بتوان داشت.

معني : جيستائين دنيا آهي اوستائين چنڊ جي گردش به هوندي انهي ڪري دل
لڳي جو طريقو وري وري پيو ايندو.

وقت است که آه از دل پر درد بر آرام ،
دود از دل خورشید جهان گرد بر آرام.

معني : هي وقت آهي جو درد پريل هال دل مان ڪڍان ، سج جي دل مان درد جي
دونهن سان دنيا کي گهيريان ٿو.

در کعبه همین رسم طواف حرمی است،
نازم بخرابات که آنجا صمنی است.

معني : ڪعبه ۾ اها رسم آهي جو حرمي طواف ڪبو پر مونکي ان ۾ ناز آهي جو
ويراني ۾ معشوق آهي.
برزخم جگر مرهم ببوده نه بندم،

تا حوصله را طاقت درد المی است.

معنی: جگر جي لت تي بي فائدو ملر نه ٻڌندس. جيستائين منهنجي حوصلي ۾ درد
سهل جي طاقت آهي.

غم نيست اگر چرخ نه گردد بهرادم،
پيشاني اميد مراهم رقصي هست.

معنی: انهي جو ڪوبه نڪر نه اٿر جو زمانو منهنجي مرادن موافق نه آهي. منهنجي
اميد جي پيشاني لاءِ به ڪجهه ليڪت آهي.

آن نيست که پوشيده شكايت کنم از کس ،
تا دست مرا نيزه ز تار قلعه است.

معنی: اهو ٿي نه ٿو سگهي جو ڪنهن سان لڪل شڪايت ڪريان. جيستائين
منهنجي هٿ لاءِ قلم جي تار جو نيزو قائم هجي ٿو. (چو ته هر قلم تقدير جي قلم
جو محتاج آهي).

ای بے خبر این مستی هستی تو تاکی ،
هوشیار که دنبال وجودی عدمی است.

معنی: اي غافل هي مستي تنهنجي هٿن واري ڪيستائين؟ هوشيار ره تنهنجي
وجود کان پوءِ ته عدم آهي.

آشفتگيم باعث خوشحالی من شد،
بردوش دلم باد بهر جا که نمی هست.

معنی: منهنجي پريشاني سندر خوشي جو سبب ٿي پئي. سندر دل جي ڪلهي
تي رکيل هوا ڪافور ٿي ويئي.

مخمور من عشق ترا از مے و بهمت ،
کافی ست اگر در قدح و جام نمی هست.

معنی: تنهنجو عشق جي شراب ۾ ٻڌل هجڻ اهو همت ۽ شراب ڪري آهي. ڪافي
آهي جيڪڏهن پيالي ۾ شراب نه آهي.

جز جام محبت که پر از نشه ذوق است ،
پيمانۀ خون ست اگر جام جمی هست

معنی: سوائي محبت جي پيالي جيڪو ذوق جي نشي مان ٿب آهي. ٻيو سڀ رت
جو پيمانو آهي ڪٿي پيالو جر جو هجي.

ماتشنه لبان زمزم و کوثر نشنا سيم،
در راه طلب پائی خود از سر نشنايم.

معني: اسان ڪوٽر ۽ زمزم جي ڪوڏين جي بيان کي سڃاڻوڻي ڪونہ ٿا، طلب جي
وات ۾ پنهنجي پيرن ۽ مٿي کي سڃاڻوڻي ڪونہ ٿا.

از ٻي هنر يها همه محتاج و گدائيم ،

پابسته اين سلسله چون وچرائيم.

معني: ٻي هنري جي ڪري مڪمل محتاج ۽ پينو آهيون، هن زنجير جا بغير چو
۽ ڇا جي ڪري ٻڌل آهيون.

عمر يست که در پرده پندار خرابيم ،

باشد که ازين پرده بيک بار برائيم.

معني: پوري عمر آئون جي پردي جي ويرانِي ۾ گذاري ڇڏي اٿئون، ٿي سگهي ٿو ته
ان پردي مان ڪڏهن نه ڪڏهن آزاد ٿيون.

چون سبزه نو خاسته بردامن صحرا،

از شبنم احسان تو در نشو و نمايم.

معني: ميدان ۾ نشين ساوڪ جابل وانگر، سنڌء احسان جي ماڪ مان وڌڻ ۽
ويجهڻ لهن پيا.

پروانه عشقيم که گرما و دل ما ،

در شعله نشينيم ندانيم کجا ائيم.

معني: عشق جا پتنگ آهيون چو ته اسان جي دل جي گرمي ڪري باهه جي شعلن
۾ ويٺا آهيون پتو نه ٿو پوي ته ڪٿي آهيون.

آئيم که پرده ايما و اشارت ،

قفل از در گنجينه مقصود کشائيم.

معني: آيا آهيون ته جيئن اشارن ۽ ڪنارن جي پردي جي، ڪرف کي کولي
مقصد جو خزانو حاصل ڪريون.

باآنکه نداريم پر و بال پريدن،

دراوج هما سايه اقبال مائيم.

معني: ان باوجود جو اڏامڻ لاءِ ڪنڀ ڪنڀڙا ٿيون نه اٿئون، پر هما جي اڇائي واري
بخت جي چانه هيٺان آهيون.

تا در دل اسباب تعلق هوس هست ،

گر باد هوائيم که در قيد بلائيم.

معني: جيستائين دل ۾ اسبابن جي هوس وارو تعلق آهي، ته حرص جي هوائن ۽
مصيبتن جي قيد ۾ آهيون.

خون جگر ناله اگر در دل مخفي،

غم نيست چو در باغ طلب نغمه سرائيم.

معني : جيستائين مخفي جي دل ۾ جگر جي خون واري رڙ پيل آهي ، ڪو به غم نه آهي چو ته طلب جي باغ ۾ سدائين آلاپن ڪندا رهنداسون .
چون فصل خزان دست در آغوش بهار است ،
ماراب پريشاني ايام چه کاراست .

معني : جڏهن خزان جي موسم جو هٿ بهار سان ٻنل ڳير آهي ، ته پوءِ اسان جو روزن زمان جي پريشاني سان ڪهڙو واسطو .

نشگت بجز داغ گلي گلبن باغم ،

چون در جگر لاله ڪند پنجه داغم .

معني : سندم باغ جي گلن جي ٻوٽي مان رڳي ڦٽ ڪانسواءِ ڪجهه به نه ٿڙي جيڪو سندم دل ۾ لاله گل جيئن داغ بنيو بيٺو آهي .

اين آب شرر پيشه من تشنه ندارد ،

لبريز کن از خون دل جام ايا غم .

معني : هي پاڻي گرم لھاري طبع وارو منهنجي اڃ نه لاهيندو ، ڇپو ڇپ پرينس منهنجي دل جي رت جي مدهوش ڪندڙ پيالي کي .

در خانه تاريڪ دلم نور نه بخشد ،

گر پر توخور شيد شود شمع و چراغم .

معني : منهنجي دل جي اونڌاهين گهر کي روشني عطا نه ڪندو کڻي سج به پنهنجو حصو منهنجي شمع جي فانوس ۾ گڏي ڇڏي

بنگاه غوغائي جنون گرم ڪند باز ،

آشفتگي تازه سودائي دماغم .

معني : چريائي جي رڙين وارو گوڙ وري به گرم ڪري سگهي ٿو منهنجي تازي پريشاني کي جيڪا منهنجي دماغ جي سودا آهي .

در ڪوچه مقصود زمن نام و نشان نيست ،

اين به ڪه درين ڪوچه نڳيرند سراغم .

معني : مقصود جي محلي ۾ ته منهنجو نالو به نشان ئي ڪونهي . اهو به ڀلو ته ان محلي ۾ منهنجو ڏس به نه ڏين . (ڪنهن کي خبر به پتو نه هجي)

شد پنجه صفت عاقبت اين موي سياهم ،

خاصيت بيضا ست مگر در پرزاغم .

معني : آخر ڪار سندم ڪارا وار ڪجهه جهڙا ٿي ويا ، ظاهري خاصيت ته سفيدي واري آهي پر اڏام ۾ ڪارو ڪانگ آهيان .

آتش به چمن زد شرر فصل تموزم ،

خورشید فرو رفت ز تاریکی روزم .

معنی : چمن کي منهنجي سردي واري موسر پاري جي باهه سان ساڙي
چڏيو منهنجي اونڌاهين ڏينهن کان سج پري نڪري ويو .

اين درد و غم عشق تو خون در جگرم کرد ،

دين آتش شوقت چو صبا در بدم کرد .

معنی : هن تنهنجي عشق جي غم منهنجي جگر کي رتوت ڪري چڏيو آهي ، ۽

تنهنجي ديدار جي شوق مون کي هوا وانگر در بدر ڪري چڏيو آهي .

چون حسن ملاحهت دهنم را نمکين ساخت ،

چون ناله صاحب نفسان با اثرم کرد .

معنی : تنهنجي مليح سونهن منهنجي وات کي مليح بنائي چڏيو (شاعر ٿيڻ) پ

ساهه جي ڏکين وانگر منهنجي رڙ پر اثر پيدا ڪري چڏيو .

روز يکه محبت بسمم دل جنون سوخت ،

سودائے غم عشق تو خاکی بسمم کرد .

معنی : اهو ڏينهن جنهن ۾ تنهنجي محبت منهنجي دماغ ۾ محبت جو مڇ مڇايو

تنهنجي عشق جي غم واري ٺڪر جي مٽي منهنجي دماغ ۾ پيدا ڪيائين .

بيحو صلگی باعث بیماری من شد ،

وين داروی بیفائده بیمار سرم کرد .

معنی : منهنجي بي حوصلگي سندن بيماري جو ڪارڻ بني ، ۽ هن دوا به فائدي

وري مٿوئي ڦيري چڏيو .

عشق تو بر آورد زخلو تکه عشقم ،

در کوچه بازار جهان جلوه گرم کرد .

معنی : تنهنجي عشق مون کي عشق جي ٺڪاڻي کان ٻاهر ڪڍي چڏيو هاڻي ته

گلبن ۽ بازارن ۾ دنيا جي جلوه گري پيو ڪريان .

يکشيب بمرادم نر سانيد باخر ،

اين خواب که شرمنده ز فيض سحرم کرد .

معنی : توڙ تائين هڪ رات به پنهنجي مراد کي نه رسيو ، انهي خواب جي ڪري

جنهن مون کي اسر جي فيض کان شرمسار ڪيو .

آخر بشراری جگر تشنه لبے رفت ،

اين گريه که صد دجله نیاز نظرم کرد .

معني : نيٺ هڪ چڙنگ ڪري چين جي سوڪ لهي ويئي ، اي منهنجا رڻ جو
سوين دجله جهڙيون نديون تنهنجي رڻ ۾ وڃايم.

راڻي بمراد دل تدبير نرفتم،

زان روز ڪه تقدير مرام سفرم ڪرد.

معني : اها واٽ دل جي مراد جي جيڪا تدبير جي ڪري ماڻي نه سگهيس ، ان

ڏينهن کان سواءِ جو تقدير پنهنجي سفر جو ساڻي مونکي نه بنايو.

الفتاد مرا از دل آخر بزيا نها ،

تأثير مناجات چنين در بدرم ڪرد.

معني : منهنجي دل ۾ آخر ڪار نقصان پهچي ويو ان مناجات جو اثر آهي جنهن

مونکي دريڊر ڪري ڇڏيو آهي.

فرياد كزين پرده مرا عشق بر آورد ،

خونناب جگر از دل ريشم بدر آورد.

معني : ان پرده تي دانهيان ٿي جنهن عشق ظاهر ڪيو آهي. رتھائو جگر ريشم

جهڙي دل مان ڪڍيائين آهي.

صد شڪر ڪه زخمم سر بهبود ندارد،

درمان کسی درد مرا سود ندارد.

معني : سوين شڪر آهن سندم زخم جو منهن وڌي ڪونه ٿو (راز کلي ڪونه ٿو)

اهڙو ٿي جنهن کي ڪنهن جو به علاج نفعو نٿو ڏي

عمر يست ڪه اين پائي نحوست بزمين است،

اين بام فلک کوکب مسعود ندارد.

معني : پوري عمر ٿي جو هي بدبختي وارو پير زمين تي آهي، ان کي بخت جي

آسمان جي تاري جي چوٽي حاصل ٿي نه ٿي آهي.

خواهي بحرم باشي وخواهي بخرابات،

بيخواهش دل بودن تو سود ندارد.

معني : چاهي حرم ۾ مڃين چاهي ويراني ۾، بنا خواهش واري دل جو هجڻ نفعو

ڪونه ڏيندو.

يك کس بسر ميکده منظور نه بنشست،

نازم بسر عشق ڪه مرد وندارد.

معني : ڪوبه معشوق جي ميڪد جي دروازي تي نه ويٺو آهي، پر مونکي ناز آهي

ان عشق تي جنهن جي دنيا ۾ ترڻ آهي ٿي ڪونه

ديوان مخفي

در خانه ما بوئي ڪباب جگر ۽ بست،
گنجائيش بوي شڪر وعود ندارد.

معني: اسان جي گهر ۾ ته جگر جي ڪباب جي بوءِ کانسواءِ ٻيو ڪجهه به نه آهي،
اسان وٽ ڪنڊ ۽ عود جي بوءِ جي ڪا گنجائش ئي ڪانه آهي.
سرتا بقدم سوختم وغير ندانست،
اين آتش انديشه من دود ندارد.

معني: مٿي کان پيرن تائين سڙيل آهيان ٻيو ڇاڻيئي ڪونه ٿو مون کي لڳل باهه
کي دونهن ڪيڙ جي عادت ٿي نه آهي.
در ذائقه باده ڪشان تلخ مي بود،
پر مي که ڪباب نمک آلود ندارد.

معني: شراب جي عادين وٽ شراب ڪڙو آهي، پر جيڪو شراب ڪباب جي
صورت وٺي ويو آهي، اهو لوڻ جي ملاوٽ نه ٿو قبولي.
گر گوش دلت طالب تاثير نباشد،
حظ دلت از نغمه داود ندارد.

معني: جي تنهنجي دل جا طلب جا ڪن اثر قبول جي عادت نه ٿا رکن، ته پوءِ
دائودي نغمن مان دل کي حظ حاصل نه ٿيندو.

امشب شب عيد است و مه من بمحا قست،
مخفي نظرم سوي خراسان وعرا قست.

معني: اڄ رات عيد جي رات آهي سندم چنڊ چانڊاڻ مان پر آهي، انهي ڪري
مخفي جي نظر عراق ۽ خراسان ڏي آهي (چو ته چنڊ اهو آهي)
زان روز که دل ما تو گرفتار نياز ست،
رسوائی عشق تو باد بر سر ناز ست.

معني: جنهن ڏينهن کان اسان جي دل تنهنجي نيازمندي جي قيدي بني آهي، ان
ڏينهن کان اسان جي عشق جي خواري پوين نازن ۾ آهي.
تا بست درين مدرسه عشق کتابی،
مضمون خطش قصه محمود و اياز است.

معني: جيستائين عشق جي مدرسه ۾ سندس نصايب ڪتاب آهن، ته ان جي اندر
محمود ۽ اياز جي قصي جا باب اٿلندا رهيا.
سرگوشي حسن تو ز زلفت نشد آخر،
در پرده اين کارندا ند که چه راز ست.

معني : تنهنجي زلفن جي سنڌءَ حسن سان رازداري ڪڏهن به نه ٿي ، ان ڪم جي مخفي مڃڻ پر خبر نه آهي ته ڪهڙو راز آهي (حسن نالو نظر جو پر وار وڪريل انهن ۾ حسن)

بر خيز بر آور بدعا دست مناجات ،
بر روی اجابت همه درهای تو باز ست.

معني : اتي حالت بياني وارا هٿ دعا لا پڪيڙ ، قبوليت جا سمورا دروازا ڪلا پيا اٿي .
گرفت خطائي بهجالت نه گريزم ،
چون علو خداوند جهان بنده نواز است.

معني : ڪٿي گناه ٿي ويا آهن پر پشيماني کان ڪونه ٿو پڇان ، ڇو ته اڳيان معافي به
ان طرفان آهي جيڪو ڪائنات جو مالڪ ۽ پالڻو ڪندو آهي .
تا چند توان دید درین خانه تاریک ،
شمعے ست حیات تو که در سوز گداز است.

معني : هن اندازي گهر کي ڪيترو آسندو رهندين ، تنهنجي ته زندگي يار جي لاءِ
گهر ۽ سڙڻ به آهي .

بر مرکب دولت نتوان رفت به تندی ،
این راه سراسر چو نشیب ست و فراز است.

معني : حڪومت ۽ مڙ جي سواري تي هوڏسان نه چڙهجي ، هي واٽ مسلسل هيٺ
۽ مٿي آهي .

بی رخصت بلبل نروم جانب گلشن ،
هر چند ره گلشن مقصود دراز ست.

معني : بلبل جي اجازت کان سواءِ گلشن ڏي ويندس ٿي ڪونه ، ڪٿي ڪيترو به
گلشن جي واٽ ڏورانهين مقصد واري مڃي .

روز یک غم وصل تو مارا نگران کرد ،
شرمندہ بینائی صاحب نظران کرد.

معني : جنهن ڏينهن کان سنڌءَ وصال واري غم اسان کي نگران بنائي ڇڏيو آهي ،
ان وصال جي نظر جي شرم اسان کي نظر وارين مان ڪڍي ڇڏيو آهي .
چون داغ نهم بر سر هم محنت و غم را ،
بر باد دهم محنت و احسان کرم را.

معني : جڏهن کان پنهنجي پاڻ تي تڪليف ۽ غم جو داغ داغيو اٿم ته مهرباني ۽
ٿوري ڪٽڻ جي تڪليف کي تباه ڪري ڇڏيو اٿم .
وقت نیست که از شعله آه جگر خویش ،

آتش زخم اين خيل نعم را وحشم را.

معني : هي وقت آهي پنهنجي جگر جي ٻاڻ مان ، هن جماعت ۽ انبوه کي باهه ۾ ساڙي ڇڏيان.

ابتر ڪنم اين دفتر مجموعہ دانش ،

پر آب زخم نقش سیه کار قلم را .

معني : هن عقلمندي جي مجموعہ کي تباه ڪري ڇڏيان ، هن ڪاري ڪم واري قلم کي پاڻي داخل ڪري ڇڏيان.

دارم سر ديوانگی وبر سر بازار ،

زين باده ڪنم مست عرب را وعجم را.

معني : پيريل بازار ۾ چريائي واري مٿي جي ڦيري رکان ٿو ۽ انهي نشي سان عرب ۽ عجم کي مست ڪرڻ چاهيان ٿو.

حسن از پی محبوبی ودل گرم محبت ،

قا پند توان کرد گره زلف و شرم را.

معني : سهڻي جي سونهن سبب دل محبت سان پر آهي ، ڪيستائين نصيحت ڪري سگهندي ان جي وارن جي شرر ڪرائڻ لاءِ

همت مددی کن بمدد گاری غفلت ،

پر دیده حاسد زخم اين نشتر غم را.

معني : همت ۽ مدد ڪر غفلت جي وڃائڻ لاءِ ، جيئن حاسد جي اک تي غم جي نشتر هڻي وٺان.

روز يكه قضا قسمت اشيائي جهان کرد ،

پر درد دل افزود فلک با رالم را.

معني : جنهن ڏينهن تقدير جهان جيون شيون ورهائين پئي ، ته فلڪ دل تي ڏکن جو بار وڌيڪ مقرر ڪري ڇڏيو.

مخفی شو آزردہ که از صیقل تدبیر ،

از خاطر آشفته برم داغ ستم را.

معني : اي مخفي تدبير جي روات کان تڪليف محسوس نه ڪر ، هن پريشان دل تي ظلم جو داغ کڻيو وڃان ٿو.

اسرار مسیح است در اسرار نهانم ،

گویا شده آب حیات ست زبانم.

معني : منهنجي اندر جا راز مسيح جا راز آهن ، گویا ڪه تون منهنجي زبان جو آب حيات آهين.

بينائي چشم دلم از روی يقين ست.

آتشکده سينه من کيسه دين ست.

معني : منهنجي دل جي اکين جي بينائي يقين (ايمان) جي ڪري آهي. منهنجي سيني جو ڪورو منهنجي دين جو کيسو آهي.

در راز پس پرده چو خورشيد بر آمد .

امروز اگر طالع من پرده نشين ست.

معني : گجهي راز جو دروازو سچ جيئن اڀري نڪتو اها ڳالهه جدا آهي جواج منهنجو پاڳ پرده نشين هجي.

در دیده ايام شود نور تجلی .

کردی که مرا از ره همت بجبين ست.

معني : اهڙا ڏينهن جن ۾ اکين جي اندر روشني پنهنجو تجلي ڪري نڪري آهي. توت ظاهر ڪري ڇڏيا جنهن ڪري منهنجي پيشاني ۾ همت ظاهر ٿي آهي.

بی قوت طالع نتوان دید به حسن .

این باده تصویر نگارنده چین ست.

معني : بخت جي مدد کانسواءِ سونهن جو چنڊ نه ٿو ڏسي سگهجي. هي شراب جي تصوير آرام کي ڏيکاريندڙ آهي.

ای خاک بران مهر که از روئی وفا نیست .

ای وائی بر آن کس که دل آلوده کین ست.

معني : اي ان محبت تي ڏوڙ جيڪا وفا نه آهي. اي ان ماڻهو لاءِ به افسوس جنهن جي دل ڪيني سان گڏيل آهي.

مغرور نگردی تو درین دور مسلسل .

هر نوش که بینی بدم نیش قرین است.

معني : مسلسل زماني جي گردش تي نه پلجي ويجهان. جيڪو به ڍڪ پرين ٿو اهو نانگ جي ڏنگ ويجهو آهي.

ایمن نتوان بود برای که بهر گام .

دشمن پی تا راج متاعت به کمین ست.

معني : سفر واري رستي کان به خوف نه ٿيڻ ڪپي هر قدم تي. دشمن ڌاڙي هڻڻ لاءِ مورچو جهلي ويٺو آهي.

گو فتنه ايام دلت را به بقا باش .

بنشین بمرام دل و در حفظ خدا باش.

معني: زماني جي فتنن کان پنهنجي دل کي مضبوط ڪر، دلي مقصد رکي خدا جي حفاظت ۾ ره.

ايضا در آرد (ولي طواف ڪعبه و نعت الحضرت صلى الله عليه وسلم.

روز گاريست که من جرعه کش عصيانم،

بردر توبه ز دل منتظر غفرانم.

معني: پوري ڄمار آئون گناهن جا ڍڪ پيو پريان، توبه جي دروازي تي بيه دل سان سنڌو بخشش جي انتظار ۾ آهيان.

گر بزمزم فگنم پاک نگردد هرگز،

غير آب گرم آلودگی دامانم.

معني: جي زمزم جي ڪوھ ۾ وجهان ته ٻه پاڪ ڪڏهن نه ٿيندو، اهو گرم پاڻي جنهن سان سندر پلهه آلو ٿي تڏهن پاڪ ٿيندو.

روز و شب در نظر فطرت من يکسانست،

بس که در کار فرو بسته خود حيرانم.

معني: منهنجي فطرتي نظر ۾ ڏينهن رات هڪ جهڙا آهن، پنهنجي روڪيل ڪمن ۾ تمام گهڻو حيران آهيان.

4 خانه دين من از ظلم عمل تاريخ ست، در خجالت زمن روشنی ايمانم.

معني: منهنجي دين جو گهر عملن ۾ ٻرن جي ڪري اونڌا هون آهي، انهي ڪري منهنجي ايمان جي روشني لڪائي پڙ آهي.

رگ گمراهی چشمم نتوان پاک برید،

تا براهت نرود خون دل از مژگانم.

معني: منهنجي اکين جي گمراهي واري رگ کي اوستائين نه ٿو وڌي سگهجي، جيستائين تنهنجي شريعت واري واٽ تي دل جي اکين جي پنڀڻين مان رت وارا لڙڪ نه ٿا ڳرن.

بسته ام از دل و جان نیت طواف حرمت،

گر دهد پیک اجل درخت ازین طوفانم.

معني: مڪمل دل ۽ جان سان تنهنجي حرم جي طواف جي مضبوط نيت ڪئي اٿم. جي موت جي ڍڪ هن طوفان کان مونکي موقعو ڏنو ته.

خود تاثير غم عشق تو بر سينه ودل،

موبمو رقص کنان در طلب پيکانم.

معني: تنهنجي عشق جي غم جو اثر سيني ۽ دل تي يقيني طور، سندر وار وار ۾ تنهنجي طلب لاءِ اکين جي تارن ۾ رقص پيو ڪري.

يا رسول عربى جذبہ شوق کي چواڻي ،

سالها شد بتمنائے درت گر يانم .

معني : اي عربي رسول صلي الله عليه وسلم شوق جو جذبو ڪڪر وانگر ، ڪيترن سالن کان سنڌءِ درجي تمنا لاءِ رٿان پئي .

نيست ممکن بمقصود رسم بي گششت ،

مفلس وعاجز ودرمانده بي سامانم .

معني : اهو ممڪن ئي نه آهي ته مقصود مائي سگهان تنهنجي چڪ کان سواءِ ڇو ته آئون سڄي هيٺي ، ڏهري ۽ ٻي ٿمري آهيان

نيست گر زاد ربي صبر و تحمل دارم ،

تڪيه بر لطف تو از فيض توکل دارم .

معني : جي مون وٽ رستي جو ثمر نه آهي ته صبر ۽ سهڻ رکان ٿي ، تنهنجي

مهرباني تي ڀروسو ۽ تنهنجي ئي فيض تي توڪل ڪريان ٿي .

همنگي ڪعبه کي زين راه بجائي برسم ،

بينوايم بطوافي بنوائے برسم .

معني : اي همت ڪمبوانهي وات تي آهي من منزل مائيان ٻي ٿمري آهيان من طواف کي رڙين سان پهچان .

گر بمنزل برسم آبله گردهم همه تن ،

تا درين راه بزمين بوسي پائي برسم .

معني : جي منزل کي پهتيس ڪٿي منهنجو سمورو بدن ٿو ڪٽان ٿي وڃي ، جيستائين

ان رستي جي زمين کي پيرن چمڻ جي صورت ۾ پهتيس .

آنچنان زارو ضعيفم که چوگاهم نبرد ،

گر به پيش نظر گاه ربائي برسم .

معني : ايسري تمام ضعيف آهيان جو سڪل تيلي وانگر به مونکي نه ڪٽي ويا ، ڪٿي گاه وانگر اڙي آهيان .

طالب عشق شوم از بي دردی بروم ،

سر بسر درد شوم گر بدوائی برسم .

معني : عشق جي طالب آهيان انهي ڪري ڏک جي پليان لڳندس ، مٿي جو سور ٿي پونديس جي مون دوا ورتي ته

از غم مفلسيم رنجش خاطر نبود ،

بکشم جام فنا تابه بقائے برسم .

معني : جي غم کان مفلس آهيون ته دل جي رنجش ناهي ، فنا جو جام جڏهن
مٽائيندس ته بقا کي پهچي ويندس.

کوشش وسعي مرا پائے شتابي بردار ،
شايد از تنگی ره من بقضائے برسم.

معني : کوشش ۽ محنت سان منهنجا پير هتان ڪڍ ، متان رستي جي سوڙه
ڪري موت هٿ لڳي وڃان. (محبوب جي تعلقي موت)

دست در دامن صبرم بتو گل بهراه ،
تا درين راه باواز در آئي برسم.

معني : منهنجو هٿ صبر جي پلاند ۾ آهي ۽ توڪل جي رفاقت سان ، اهو انهي لاءِ
آهي ته هن رستي جي رڙين تي اچي مون سان ملين.

زا دراهم شده آخر شه بطحا مددي ،
که از الطاف تو بر خوان صلائي برسم.

معني : رستي جو سامان ختم ٿي ويو اي بطحا جا ڏئي مدد ڪر. ته جيئن تنهنجي
مهرباني واري دستر خوان تي پهچي وڃان.

مدای چشمه زمزم که بسے حيرانم ،
در ره شوق تو لب تشنه و سر گردانم.

معني : مدد ڪر اي زمزم جا چشمه تمام گهڻو پريشان آهيان. تنهنجي شوق واري
وات ۾ اڃا پيل چپن سان حيران آهيان.

گو حریفی که بانداز دل از ما ببرد ،
مايه دولت جاويد به يغما ببرد.

معني : چئو ته حريف پنهنجي اندازي دل رياڻي سان اسانجي دل کسي ويو. هميشه
واري دولت جي موڙي لٽي ويو.

حسن را جلوه دهد بن مددی زلف گره ،
کعبه از پیش حرم خانه ترسا ببرد.

معني : حسن کي زياده ڪن ٿا کليل وارن جيون ڳنڍيون ، ڪعبو حرم خانہ جي
اڳيان لڪائي نين ٿا.

چند دزدیده زدل فانه محنت زده ام ،
از سر شعده آهم به ثريا ببرد.

معني : ڪجهه ، لڪيل دل کان دانهون محبت واريون ڪيون اٿس منهنجي رڙين
جي شعلن جي چوٽي ثريا وڪوڙي وئي

جان دهم در عوض تحفه بهراه صبا ،

نشہ درد مرا گر بہ مسیحا ببرد.

معنی : ساه ڏيان ٿو بدلي پر تحفہ ڪري صبا سان گڏ، منهنجي ڏک جو نشو کڻي مسيح کڻي ويو.

چند گردی بہ بیابان ندامت مخفی،

تشنگیهای دل از آبدۀ پا ببرد.

معنی : ڪيترو رلندین بیابان پر پڪارن سان اي مخفی تنهنجي دل جي اڃ ته پیر پئون ڪري ڇڏيا آهن.

تیر گیهای دل بیخبران ره عشق،

روشنائی دل از پر تو بیضا ببرد.

معنی : عشق جي مسافرن جي دلین جي ڪٽن کي روشنائي حاصل ڪئي سندس روشن دل جي صاف چمڪات مان.

رنج وغم باد بہ محنت طلبان ار زانی،

من و عشقی که زمن دل مدا را ببرد.

معنی : تکلیف ڪرڻ وارن کي ڏک ۽ غم مباح هجي، آئون ۽ اهو عشق جيڪو مونکي دل کان عطا ٿيو آهي.

ای خدا : شعله برق جگر آه مرا،

کز دل غمزه ام ذوق تمنا ببرد.

معنی : اي خدا جگر جي آه جي وچ جو شعلو، جنهن جي ڪري دل پر غمگين آهيان جنهن تنهنجي اميدن جي ذوق کي لٽي ڇڏيو آهي.

تیشه عشق مرا همت فرهاد کجا است،

که بانداز نگه رنگ ز خارا ببرد.

معنی : منهنجي عشق جي تيشي پر فرهاد واري همت ڪٿي آهي، جو نظر جي

اندازي سان ڪنڊي کي گل جي رنگ پر مٽائي ڇڏي

گر شود کشتی این ناله زارم سفری،

صبر و آرام و قرار از دل شیدا ببرد.

معنی : جيڪڏهن هي پٿريون رڙيون منهنجي سفر جي پيڙي بنجي پون، ته صبر ۽

آرام ۽ سکون هن دل عشق واري کان لتجي وڃي.

تا دل از رفتن این راه بیابان زده ام،

آتش شوق بجان سروسامان زده ام.

معنی : جڏهن کان دل کي هن بیابان جي وات تي هلڻ لاءِ لڳايو اٿم، شوق باهه واري کي پنهنجي حياتي جي ثمر طور قبول ڪيو اٿم.

بازم از سوی حرم راهبری مے آید ،

رهبری از بر صاحب نظری می آید.

معنی : وري حرم کان رهنما اچي پيو. رهنما وڏو نظر جو ڏئي اچي پيو.

مرغ دل در قفس سينه ندارد آرام ،

مگر از زلف پريشان خبری می آید.

معنی : دل وارو سيني جي قيد واري پکي جو آرام ويو هليو شايد کيس وکريل وارن جي خبر پهچي چڪي آهي.

بنده بمت پروانه دل سوخته ام ،

که باميد نگاہی شرری مے آید.

معنی : سندس همت جو غلام دل سڙيل پتنگ آهيان، انهي اميد سان ته سندس نظر مان چڻنگون شعلن واريون ظاهر ٿينديون.

غنچه از کار فرو بسته دل آزرده مباش ،

تا بگلزار نسيم سحرے مے آید.

معنی : مڪڙي ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏنو آهي آزاريل دل نه ٿي ٿي سگهي ٿو ته باغيچي ۾ سحر واري نسيم اچي وڃي ۽ مڪڙي کڙي پئي.

نامه صبر مراگرد بيگبار خراب ،

اینقدر آب که از چشم تری می آید.

معنی : صبر جي پيغام مونکي رڳو ويران ڪري ڇڏيو آهي ، ايترو پاڻي وهيو آهي جو اکين مان آڻ پئي چڪجي.

گر نهان شد به پس پرده مرادت چه عجب ،

از پس پرده برون پرده دری می آید.

معنی : جي تون جيڪو مراد آهين پردي پٺيان لکين ته ڪهڙي عجب جي ڳالهه آهي ، پردي پويان به ظهور ٿي سگهي ٿو. (عشق اخفا ، ۽ اظهار جونالو آهي.)

خانه زادن حرم کعبه مقصود کجا است؟

که پئی عفو گناه در بدری مے آید.

معنی : حرم ۾ ڄاولن جي گهر جي ڪعبه جو مقصود ڪٿي آهي ؟ جو گناهن جي بخشش لاءِ در بدر پيو ٿئي.

یا رسول الله ز اعجاز مسلمانش کن ،

کز ره دور خدا بی خبره می آید.

معنی : اي الله جا رسول صلي الله عليه وسلم پنهنجي معجزن سان کيس مسلمان بنا ، جيڪو الله تعالا جي واٽ کان پري بي خبر اچي پيو.

خواجه يثرب و بطحا بتوجه بکشا ،
 در مفتوح که بی پاو سرے می آید.
 معنی : ای یثرب و بطحا جا دئی کجه مهر جي نظر ڪر، هن قيدي ڏانهن جيڪو
 بي پيرو ۽ بي سرواچي پيو.
 ای مقيم ان حرم بهر خدا يک نظره ،
 خانه نالان شده از سفری می آید.
 معنی : ای حرم جا رها ڪو، خدا جي واسطي هڪ نظر ڪريو ان تي جنهن جو گهر
 رڙيون آهي هاڻي سفر ڪريو پيو اچي.
 مفلس و عاجزم و از تو بضاعت خواهم ،
 عاصی و منفعلم از تو شفاعت خواهم.
 معنی : سڃي ۽ هيٺي آهيان توکان تنوڻ پنان ٿي ، نافرمان ۽ خالي آهيان توکان
 شفاعت گهران ٿي.
 ايکه از معجزه انگشت تو شق گشت قمر ،
 گرد نعلين تو بر تاج کيانی مغفر.
 معنی : اي اها ذات جو تنهنجي آڱري جي معجزِي چنڊ چيري ڇڏيو تنهنجي جتين
 جي دڙ کياني خاندان جي تاج لاءِ فخر بني.
 گشت مقصود ز باران عطاييت شاداب ،
 باغ اميد ز ابر کرم تازہ وتر.
 معنی : تنهنجي بخشش جي مينهن مان خوشي جا مقصد حاصل ٿيا، تنهنجي مهر
 باني جي ڪڪرن مان اميدن جا باغ سيراب ٿيا ۽ تازہ ٿيا.
 بيحجابانه نهاده بسر کرسی پائے ،
 بر گذشته ز فلک کرده ملک را رهبر.
 معنی : بغير رکاوٽ جي ڪرسي تي پنهنجو پير رکيو ، آسمان مان لنگهي
 ملائڪ پنهنجو رهبر بنايو.
 دور اول به نهان خانه وحدت رفت ،
 خورده از جام می ساقی وحدت ساغر.
 معنی : پهرئين ڀيري سان وحدت جي گهر ۾ ويو ، وحدت جي ساقي جي مٿي جي
 جام مان پيالو پيئائين.
 خواجه کون و مکان احمد مرسل که به علم ،
 بر سر چرخ زده در شب معراج الفسر.

معني : ڪون وٺڪان جو سردار احمد مرسل صلي الله عليه وسلم جنهن معراج رات آسمان تي پنهنجي سرداري قائم ڪري ڇڏي وقت جاى به سبق خواندن دانش گانجا، چند ارکان عناصر شده دربان برادر.

معني : اهڙو وقت ۽ جاءِ جتي عقلمندي جو سبق پڙهيائين، جتي ڪيترائي فرد ۽ شخصيتون دروازي جيون دربان هيون.

مادر دهر شرف يافته از زادن تو ايم،
زانگه مثل تو نديدست بعالم ديگر.

معني : اسان دنيا ۾ عزت تنهنجي ئي ڄمڻ ڪري ماڻي آهي، ڇو ته توجهر و زمانه ۾ ٻيو ڪوبه نه ڏٺو اٿئون.

گر نبودي غرض از خطبه نامت ديگر،
از زمين بر نگر فتى سر خود را منبر.

معني : جيڪڏهن تنهنجي نالي کانسواءِ ٻئي ڪنهن جو نالو خطبي جو عنوان هجي ها، ته زمين پنهنجي ٻئي کي ڪڏهن به خطبي لاءِ ممبر نه بنائي ها، (زمين ممبر خطيب هڪ لاءِ تيار ٿي آهي ٻيا به خطبوانجي ئي نالي جو پڙهن ٿا).

گر تو قسام نبودي ونه گشتي مقسوم،
حوض آتشکده مي بود نبوده کوثر.

معني : جي تون تقسيم ڪرڻ وارو نه هجين ها، ته ورهاست ئي نه ٿئي ها حوض باهر جي جاءِ هجي ها ۽ ڪوثر جو وجود ئي نه هجي ها.

از حجره تو تا بدر روضه خلد،

صف زده خيل ملک بهر شفاعت نبر.

معني : تنهنجي حجري کان روضت الجنه جي دروازي تيائين، ڏس نه ملائڪن جي جماعت صفون ٻڌي بيٺي آهي شفاعت لاءِ.

مخفي عاصي وعاجز بتو دارد اميد،

نيست جز درگه تو پشت و پنايه ديگر.

معني : عاصي ۽ عاجز مخفي جي تو ڀر ٿي اميد آهي، تنهنجي درگاه کانسواءِ مددگار ٻيو ڪوبه نه آهي.

اين سیه روکه بامید عطا آمده است،

بامیدت ز کجا تا بکجا آمده است.

معني : هي ڪار منهنجن تنهنجي ئي ذات لاءِ آئي آهي، تنهنجي ئي عطا جي اميد ڏس ته سهي ڪٿان ڪٿان کان آئي آهي.

وقت آنست سراز خواب بقا برداری ،

پرده از پیش نظر بهر خدا برداری .

معنی : اهائي برکت آهي ته پنهنجو سر مبارک بقا واري ننڊ مان کڻ. جيڪو نظر وارن جي اڳيان پردو آهي خدا جي واسطي اهو کڻ.

دهر را فتنه آشوب فنا کرد خراب ،

از میان دفتر قانون فنا برداری .

معنی : زماني کي فنا جي لڙڪن وهڻ واري بيماري خراب ڪري ڇڏيو آهي. مهرباني ڪري جيڪو فنا جو قانون وچ ۾ ڏچو ٿيو پيو ان کي ٻاهر اچلاءِ . (چو ته تنهنجو ديدار بقا جو ثبوت آهي)

يادې رونق ايام وفاداری را ،

يا ازين سلسله آئين وفا برداری .

معنی : وفا داري جي ڏينهن کي مهرباني ڪري رونق بخش . يا ته هن آئين مان وفاداري جو سلسلو ٽٽي ڇڏ.

عالم از روی ريا کهنه رباطی شده است ،

از جهان قاعده روی ريا برداری .

معنی : دنيا ريا ڪاري ڪري پراڻو مسافر خانو پنجي ويٺي آهي . دنيا مان اهو ظاهري ٺاٺ جي قانون کي مٽي ڇڏ.

از سمک تا بسما کرده تصرف بيجا ،

رسم بیداد ازين ارض وسما برداری .

معنی : مڇي کان آسمان تائين غلط تصرف ٿي چڪو آهي. ظلم جي رسم زمين ۽ آسمان تان ڪڍي ڇڏ.

ظلم را عدل نهاده چو کلمه بر سر ما ،

اين کلمه را به کرم از سر ما برداری .

معنی : جنهن اقرار ظلم کي عدل بنائي اسان تي ڦاٿ ڪري ڇڏيو آهي. اهڙي اقرار نالي کي پنهنجي مهرباني سان اسان کان تار.

سرمه لطف کشی دیده بینائی را ،

نور بی سرمه ازين چشم حيا برداری .

معنی : پنهنجي مهرباني جو سرمون ڏسڻ لائق اک ۾ لڳاءِ. بي حياتي واري سرمه کي انهن مان ڪڍي ڇڏ.

همچو يعقوب نبی بر سر راهم نگران ،

تاکی اين سلسله از پائی صبا برداری .

معني : يعقوب نبي عليه السلام وانگر مونکي رستي جو نگران بنائي ڇڏي.
ڪيڏانهن مونکي صبا جي هوا جي سلسلي جي نشانن محتاج بنائيندي
مخفي بادب باش ڪه اين نعت رسول است،
صدبيم وخطر درره اميد و قبول است.

معني : اي مخفي با ادب هج هي رسول الله صلي الله عليه وسلم جي نعت آهي.
سوين ڊپ ۽ خطرا اميد ۽ قبول پوڻ جي رستي ۾ آهن.
ايضا در نعت رسول الله ﷺ و اظهار حال خود.
چشم روحم راز نور کعبه بينا کرده اند،
کعبه را بهر منا جاتم مهيا کرده اند.

معني : منهنجي روح جي اکين کي کعبه جي نور سان بينائي عطا ڪئي اٿن،
کعبه کي وري سندم حالت بياني لاءِ تيار ڪيو اٿن.
بر اميد سجده کافتد قبول در گهش ،
قد سيان بال وپر خود را مصلا کرده اند.

معني : انهي اميد ته من سجدو سندس درگاه تي قبول پوي، قدسي ملائڪن پنهنجا
پر ۽ ڪنڊڙا تيون مصلا بنائي ڇڏيون آهن.
تا دهم آبي گل اعجاز ابراهيم را ،
آتش نمرود يان را بر سر ما کرده اند.

معني : انهي ڪري ابراهيم عليه السلام جي مٿي (سبب محمد ص) مان معجزوي طور،
نمرودين جي باهه کي اسان تي ڀاريو اٿن. (مراد سندن حڪمراني اورنگزيب جي)
در گلوئي سببه دارد رشته زنار را ،
کفر و دين را در نقاب حسن يکجا کرده اند.

معني : اسان جي گلي جي زنار کي تسبيح سمجھو، ڪفر ۽ دين جي ميلاپ کي
حسن جو گڏيل نقاب ڄاڻو.
سائبان بارگاه بادشاه کعبه است،
اين سپهر لا جوڙي را ڪه برپا کرده اند.

معني : اسان جي چانه جي جاءِ کعبه جي بادشاه جي درگاه آهي، اها لاجوري ڌال
اسان کي پهراڻي ڇڏي اٿن.
ميو شان از طرز ناز حسن رمزي گفته اند،
عاشقان را بر سر بازار رسوا کرده اند.

معني : سهڻا پنهنجي حسن جي ناز ڪري اڻڄاڻن سان ڳالهائيندا آهن، جيڪي
عاشقن کي پري بازار ۾ خوار ڪندا آهن.

عاشق و معشوق باهم بوا لفضل انداز خدا،

رسم و آئين را بزعم خويش پيدا کرده اند.

معني : عاشق ۽ معشوق پاڻ ۾ خدا جي واسطي ڪري ابو الفضل آهن ، انهن جو آئين ۽ ان جو رواج پنهنجو پاڻ ٺاهيو اٿن.

يوسف مقصود را از چاه برون آورده اند،

تهمت بي عصمتي را بر زليخا کرده اند.

معني : مقصد جي يوسف کي ڪوه کان ٻاهر آندو اٿن، انهي ڪري ٻي عصمتي جي تهمت زليخا جي سر لڳائي اٿن. (يوسف جو نڪرڻ زليخا جي تهمت جو سبب بنيو.)

خلق و عالم را بمحراب دعا آورده اند،

كعبه را تا قبله گاه دين و دنيا کرده اند.

معني : مخلوق ۽ پوري دنيا کي دعا جي محراب ۾ آندائون آهي، ته ڪمبي کي دين ۽ دنيا جو قبلو بنائين.

زاهد و فاسق به پيش رحمت ايزد يکيست،

بي تميزان راه حق را ريگ بر پا کرده اند.

معني : نيڪو ڪار ۽ بدڪار ڌڻي جي رحمت اڳيان هڪ جهڙا آهن، حق جي رستي جي پانڌيڙن تي واري وسائي ڇڏي اٿن.

من ز خون دل سبوني دیده پرمی کرده ام،

عقل سر گردان این راهست و من طی کرده ام.

معني : آئون جيڪا دل جي رت مان اکين جا گهڙا ڀريو پيلي آهيان، جنهن واٽ تان هلڻ کان عقل حيران هجي اها لتاڙي پيلي آهيان.

من نمیدانم که نور این تجلی از کجاست،

اینقدر دانم که چشمم باغیانش آشنا است.

معني : مونکي ته پتوئي نه ٿو پوي ته هن تجلي جو نور ڪٿان کان آهي، آئون رڳو ايترو ڄاڻان ٿي سندم اڪيون ان باغي کان واقف آهن. (باغي صفت معشوق جي مناسب چو ته ناز جي ڪري سندم اڪيون باغي کائڻس واقف آهن، باغي صفت اڪين جي عاشق نافرمان جي معنيٰ ۾ عاشق طعن لائق)

شد ز عکس رویت اجزائی وجودم آفتاب،

کیمیا باشد وجود من اگر باکیمیا است.

معني : سندن منهن مبارڪ جي جز مان منهنجو بدن ڪامل سج بنجي ويو سون بنجي ويندو وجود جي سندس تعلق سون سان ٿيندو.

سيل اشڪم آمده کشتی چشمم دار بود ،
روشنی دیده ام بر موج بحر فنا است.

معنی : لڙڪن جي سيلاب ڪري اکين جي درياه ۾ هلندڙ ڀيڙي ٻڏي ويئي، منهنجي
اکين جي روشني فنا جي سمنڊ جي لهرن تي آهي. (دنيا جي علم ۽ تعلق ٻي شباتي
جو مثال.)

نیست گر با تیشه ام نرمی دل در آب ستون ،
از سر شک دیده این سنگ در نشو و نما است.

معنی : کڻي منهنجي ٽيڪر جي ڪري دل ۾ نرمي نه آهي جيڪا پاڻي جو ٽنپو ٿيو
بيٺي آهي. اکين جي لڙڪن جي لهرن ڪري اهو پٿر پاڻ واداري ۾ آهي. (نفي جي
ضرب ٽيڪر اثبات جو پهلو پاڻي، پنهنجي ڪمائي کي گهٽ سمجهڻ ڪمال.)
سالها شد پير کنعان برد ربیت الحزن ،
سر بزانوی تفکر چشم بر راه صبا است.

معنی : ڪيترا سال ٿيا آهن جو ڪنمان جو پوڙهو غم جي گهر جي دروازي تي جو
نڪر جي مٿي کي گوڏن تي هڻي اکين کي صبا جي واٽ تي لڳايو ويٺو آهي.
باز راه کعبه را گم کرده ام بن نور چشم ،
ای صبا گردی ازان داری که رشک توتیا است.

معنی : وري ڪعبه جي واٽ گم ڪير جو اکين جو نور ويو هليو. اي صبا ڪجهه
دڙتو ايمان جي ڏي ته اهو منهن جي نظر لاءِ توتئي کان وڌيڪ رشڪ وارو آهي.
درس عشق است اينکه نادانی بود دانشوری ،
ترک گفت وگوی کن کانیجا سخن محض خطا است

معنی : عشق جو ته اهو سبق آهي جنهن ۾ ناداني عقلمندي آهي. انهي ڪري ڇپ
ڪر هن دنيا ۾ ڳالهائڻ گناه آهي.
محرمی پیوسته باشد در کمین محرمی ،
هر که شد بیگانه در مجلس درین بزم آشنا است.

معنی : واقفيت لڳل هجي ٿي هن گلي ۾ محرومي سان جيڪو هن ڪچهري ۾
ناواقف بنيو اهو سمجهو نڪتو.
از سر اخلاص پا بردار ودست خود بر آر ،
کاندريں ره هر که را بینی تو مقصودش دعا است.

معنی : اخلاص واري قدم سان هل ۽ رکاوٽ وارو هٿ رک. هن واٽ ۾ جنهن کي
به ڏسين انجو مقصد پڪار آهي. (والله اعلم بالصواب)
اکثری از بهر نام و تنگ حاجی می شوند ،

حج گذار آنرا نظرنی بر حرم نی بر صفا است.

معنی : گهڻا نالي ۽ شرم جي ڪري حاجي ٿين ٿا ، جيڪو حج ادا ڪري ٿو انکي نه حرم تي ۽ نه صفا تي نظر آهي.

پنبه غفلت نهادم با زداغ کعبه را ،

خير بادی گفتم اين چشم و چراغ قبله را.

معنی : ڪمبي جي شوق واري لت تي غفلت جي پٽي ٻڌي ڇڏي اٿس هاڻي قبله جي چشمي ۽ فانوس کي سدا خوش مهين چئي ڇڏيو.

باز گشتم چون درين راهم سروسامان نبود ،

لنگر کشتی من در موج طوفان نبود.

معنی : وري آيس ان باوجود جو مون وٽ رستي جو ثمر ڪونه هو ، سندم پيڙي لاءِ طوفان جي وقت جي لنگر هڻڻ جيون پليون نه هنيون.

فطرت دون همت من قوت رفتن نداشت ،

چنگ فکرم را درين ره قوت جولان نبود.

معنی : منهنجي گهٽ همت واري فطرت ۾ هلڻ جي طاقت نه هئي ، منهنجي فڪر جي چنگ ۾ ان وات تي هلڻ وارو جوش نه هو.

جنس از دکان هر بازار پر سيدم بسی ،

درد دل را جز شڪيبائي دگر درهان نبود.

معنی : هر ڪنهن بازار جي دڪان تان رکيل جنس جي تمام گهڻي پڇاء ڪيم پر دل جي ڏک جي دوا سواءِ صبر جي ٻي ڪا به نه هئي.

مدتی سر گشته بودم در پی آب حیات ،

خضر را دیدم وليکن چشمه حيوان نبود.

معنی : ڪيترو وقت حياتي جي پاڻي لاءِ پريشان هيس ، خضر ته ملي ويو پر حياتي جي پاڻي جو چشمون نه مليو.

پيش ازین ہم اهل عرفان صحبتی می داشتم ،

بیچ بانگ انقلابی بر سر این خوان نبود.

معنی : هن کان اڳ به سڃاڻپ جي ڏٺين سان صحبت رکيم پئي ، پر هن خنچي تي انقلاب جو آواز ڪجهه به نه هو.

در جدا ٿيڻاڻي يوسف دیده یعقوب را ،

غیر گریه همد می در کلبه احزان نبود.

معنی : يوسف جي جداين جي ڪري يعقوب جي اکين ۾ ، رڻ کان سواءِ سندس پيڇري ۾ غم هڻائي ڪونه آهي.

با وجود آنکه دارم جان بدرد داغ عشق ،
داغ این در دم که چون این خاندان آن نبود.

معنی : ان جي باوجود جو حیاتی عشق جي داغ واري رکان ٿي ، پر هي داغ هن ڏک وارو منهنجو ان نسل مان نه آهي.

خون مادر گردن این دیده غماز ما ،
راز مادر پرده با دیده گریان نبود.

معنی : اسان جو خون انهن چنل خور اکين جي ڪنڌ ۾ آهي ، اسان جو راز انهن رڻ وارين اکين جي ڪري پردي ۾ نه رهي سگهيو.

باعث این فتنه طالع شد وگرنه اینقدر ،
در پی مانامرادان چرخ سر گردان نبود.

معنی : هن فتنه جو سبب اسان جو بخت ٿيو آهي نه ته هيتري قدر ، اسان بي مرادن جي پويان زمانو ڪاهي نه پوي ها.

ابر احسانش جهان خشک را سر سبز ساخت ،
طالع ما قابل ناقابل احسان نبود.

معنی : سندس ٿي مهرباني جي ڪڪرن ڏڪاريل ڏيه کي سڪار بنائي ڇڏيو آهي ، اسان جو نالائق پاڳ ته ان جو لائق ٿي ڪونه هو.

آخر از بیطاقتی این صبر درمان خواه شد ،
ورنه این درد دلم را خوابش درمان نبود.

معنی : آخري رهن بي طاقتي جي ڪري صبر علاج جو طالب ٿيو جي نه هجي ها ته سندس دل جي ڏک جي خواهش علاج جي نه هئي.

احمد مرسل ﷺ که عالم از طفیل ذات اوست ،
کل موجودات عالم جزو کلیات اوست.

معنی : احمد مرسل ﷺ جنهن جي ذات جي وسيلي ڪري هي ڪائنات قائم آهي ، پوري ڪائنات جي موجودات سندس عقل جيون ڪليات آهن. (سندس عقل

ڪائنات جي ڪليات ۽ وجود ڪائنات سندس عقل جي جزيات.)

تا که آید خواجه دینا و عقبی بر زمین ،

صد شرف دارد زمین از رتبه عرش برین.

معنی : جڏهن پنهي جهانن جا سردار زمين تي وارد ٿيا ، ته زمين سوين شرف عرش جي رتبي کان وڌي وئي.

این جهان در علم او چون کو کبی بر آسمان ،
وان جهان در نطق از گردید مور انگبین.

معني : هي جهان سندس علم پر ائين آهي جيئن آسمان جي تارن مان هڪ تارو،
هوءَ دنيا سندس بيان ڪرڻ سان اونڌاهي جي ماکوڙي آهي.
طور موسيٰ را نسوزد از اشارت دست او،
پر تو نور تجلی دارد اندر آستين ،

معني : موسا عليه السلام طور سينا تي نه سڙيو حضور جي هٿ جي اشاري ڪري،
چو ته نور جي تجلي جي جهلڪ سندس آستين ۾ هئي.
بستي او باوجود نيستي در جلوه بود ،
فخر آدم بود آنرو زي که آدم بود طين.

معني : سندس مستي نه هئڻ باوجود به قائم هئي، پاڻ ته ان ڏينهن آدم عليه السلام
جا فخر هئا جڏهن آدم عليه السلام مٽي هو.
زلف را مشاخره و حسن را آئينه دار ،

کرد اندر پشت آدم بهر حق اين چنين.
معني : وارن لاءِ قطي ۽ سونهن جو سينگار، کين پروردگار آدم جي اولاد لاءِ بنائي
چڏيو.

صورت اوراز معنی روز اول نقش بست ،
آفرين بر آفرين شهابی صورت آفرين.
معني : سندس صورت مبارڪ جي حقيقت جو نقشو ازل ۾ ئي بنايو ويو ان پيدا
ڪندڙ کي آفرين آهي جنهن مهڙي صورت جوڙي
گر نبودی ذات پاکش پرده پوش عصيان ،
تازه بودی تا قيامت داغ عصيان بر جبين.

معني : جيڪڏهن سندس ذات پاڪ گناه گارن جي گناهن جي پردي دار نه هجي
ها ته قيامت تائين انسانن جي پيشاني تي گناهن جا نشان پيا ظاهر ٿين ها.
پيش ازان روز يکه گردد راز پنهان آشکار ،
در پس آن پرده مجلس داشت با روح امين.

معني : ان ڏينهن کان اڳ جڏهن لڪل راز ظاهر ٿيندا، پردي جي پٺيان هر
مجلسي هئا روح امين سان.

معجز شق القمر از بهر آن کافر نبود ،
خاتم بد راز شکست انگشت اعجازش نکين.

معني : شق القمر وارو معجزو ڪافرن جي سوال جو جواب ڪونه هو، چوڏهين جي
چنڊ جي منڊي کي سندس اعجازي آڱر جي اشاري ٽوڙي چڏيو.
دید در خواب عدم یکبار روئی زلف او.

مشڪ مي ريزد هنوز از نافه آهوني چين.

معني : نايابي واري حالت ۾ خواب ۾ هرڻ سندس زلفن سياهن کي هڪ ڀيرو ڏٺو
هو انهي ڪري چين جو هرڻ اڃا تائين پنهنجي دن مان ڪاري ڪٿوري پيوڏي
گرچه پيش خلقت آدم کسي ديگر نبود ،
بود در ملک رسالت پيش ازان مسند نشين.

معني : برابر آدم عليه السلام جي تخليق کان اڳ ڪنهن به انسان جي پيدائش نه
هئي ، پر پاڻ رسالت جي تخت تي آدم کان اڳ فائز هئا.
ديده آنرا نبود ذات روشن کرده اند ،
منزلش در پرده وحدت معين کرده اند.

معني : سندس نظر کي وحدت ذات جي نور جي فيض مان منور ڪيو ويو آهي ،
انهي ڪري سندس مقام به وحدت جي پردي ۾ مقرر ٿيو.
بو علي روزگارم از خراسان آمده ،
از پئي اغراض بر درگاه سلطان آمده.

معني : زماني جي بو علي آهيان خراسان مان آئي آهيان ، ڪنهن مقصد خاطر
بادشاه جي حضور آئي آهيان.
بسکه درياد وطن نا ديده ماتم داشتم ،
تا بد امان دلم چاک گريبان آمده.

معني : نه ڏٺل وطن جي يادگيري لاءِ ماتم پئي ڪريان ، دل جو دامن پڪڙي گريبان
پئي ٽاڙيان.

**حيرتي دارم که يارب چون درين ظلمات بند ،
طوطي فکرم پی شکر ز رضوان آمده.**

معني : اي مالڪ مونکي حيرت آهي جو هندوستان جي پاٽ اونڌاهين ۾ ، منهنجي
فکر جي چتون جي زبان مان رضوان جي شڪر جي ٻولي پئي ٻولجي.
گر چه از ظلمات مي آيم همانم ذوق نيست ،
طبع من پر آب تراز آب حيوان آمده.

معني : کڻي اونڌاهين مان لنگهان ٿي انهن جو مونکي شوق نه آهي ، منهنجي طبع
ان پاڻي مان ڀاڙيل آهي جنهن ۾ چشمن آب حيات آهي.
درا فشانى ميکند دامان من بر خاک راه ،
بسکه اشک از ديده ام غلطان بر دامان آمده.

معني : واٽ جي مٽي تي منهنجي جهولي مان هيراپيا هارجن ، جو تمام گهڻا لڙڪ
سندء اکين مان ڪرندي ۽ اٿندي پيا ڪرن.

تا در ایام خراباتی مناجاتے شدم ،
خانه ما قبلہ گبر و مسلمان آمده.

معنی : پریشان حالی جي وقت جڏهن پنهنجي يار سان حال پياني پئي ڪيم ان وقت منهنجو گهر ڪافر ۽ مسلمان جو قبلہ ٿي پيو.

بعد ازین دیگر نیایم برد ردیرو حرم،
مقصد من بر طواف کعبہ جان آمده.

معنی : ان بعد وري دير ۽ حرم جي در تي نه ايندس چو ته منهنجو مقصد ڪعبہ جي اصل جو طواف آهي.

وادی اندیشه را از یک قدم طی کرده ام ،
باوجود آنکه فکرم لنگ لنگان آمده.

معنی : فڪر جي وادي کي هڪ ئي وڪ سان پوري ڪري ڇڏير حالانڪ منهنجي فڪر جي رفتار تيز نه هئي بلڪه منہ منہان واري هئي.

کوششم بيحاصل است وسعی من بی فائده ،
ساعت صبح وصال شام بجران آمده.

معنی : منهنجي وصال لاءِ ڪوشش بي مقصدي آهي ۽ محبت اجائي ، تنهنجي وصال جي صبح ۾ هجر جي شام گذيل آهي. (چو ته آئون امڪاني وجود وارو جدائي جو مالڪ آهيان)

طبع من خارا است در لعبت شگفته همچو گل ،
نظم من داغست در شک صد گلستان آمده.

معنی : منهنجي اصليت کٽي ڪنڊو آهي پر توسان راند ڪري گل وانگر تڙيو ٿي وڃي. منهنجا شعر سوين باغن جي دٻين جو ٿڌ ۽ ريس جو ڪارڻ بنجي وئي آهيان.

گاه از گرمی بنازم گاه از سردی چو آب،
طالع من در سایه و خورشید تا بان آمده.

معنی : ڪڏهن گرمي ڪري ناز ڪريان ٿي ڪڏهن سڀني ڪري پاڻي وانگر، منهنجو بخت ته سج جي روشني ڪري اثر قبولي ٿو.

در سر شور زمین از آسمان افتاده ام،
بهریک زخم دل من صد نمکدان آمده.

معنی : ڪلرائي زمين ۾ ڪڪرن جو مينهن ٿي آئي آهيان، دل جي هڪ ٿڌ لاءِ سوين لونڊن ڏانڊيون اٿر.

خضر واسکندر اگرچه خورده اند آب حیات ،

عمر جاويدان من فهم سخندان آمده.

معني: خضر ۽ سکندر کٽي آب حيات کاڌو اٿن، منهنجي عمر جيون هميشگيون
منهنجي شمرن جي سمجهڻ ۾ آهي.

نڪتہ سنجيهاڻي من مخفي زبیم روزگار،

ہمچو گنج شائينگان از خلق پنهان آمده.

معني: منهنجي ڪلام جي نڪتن جي بيهڪ زماني جي برباد ڪرڻ کان مخفي
آهي، جيئن بخيلن بادشاهن جو خزانو رعيت کان مخفي ٿو هجي.

بلبل عشقم نوای بيقرار آورده ام،

گفتگوئی تازه بر روی کار آورده ام.

معني: عشق واري بلبل آهيان هي آرامي جا گيج ڳايان پئي، ڪارائتي نئين ڍنگ
جي ڳالھ پيش ڪئي اٿم.

روزگاری شد کہ دامن از جهان افشانده ام،

آستين بر بستی کون و مکان افشانده ام.

معني: ڪيترو وقت ٿيو آهي جو دنيا کان پنهنجو پلءُ پاڪ رکيو اٿم پنهنجي
پيرهن جي پانهن جي وجود کي پرهان ڪيو اٿم.

تا گلستان محبت را تماشا کرده ام،

گل ز خون دل بفرق بلبلان افشانده ام.

معني: محبت جي باغ کي تماشگاه بنائي ڇڏيو اٿم گل کي دل جي رت سان پري
بلبلن جي سيند جو سندر بنايو اٿم. (ڪون و مکان جي مالڪ تي قربان ڪيو
اٿم.)

خون دل از دیده گريان خود دز دیده ام،

گوهر مغز سخن بر بحر وکان افشانده ام.

معني: دل جي رت کي اکين رنڊڻن جي لڙڪن مان چورايو اٿم شمرن جي مغز
جي موتين کي سمنڊ ۾ ڪاٺ ۾ پڪيڙي ڇڏيو اٿم.

این سر بر شور عشقت را بدوش آورده ام،

این دل بر داغ را بسی ز جان افشانده ام.

معني: هي مٿو جيڪو تنهنجي عشق جي شور ۾ به ٽپيو پيو آهي انکي لاهي
ڪلهي تي رکيو اٿم هي دل جيڪا تنهنجي داغ سان ٽپ آهي انکي ڪئين دفعا
قربان ڪيو اٿم.

از تفاؤل کی کشم پائی طلب از کوئی دوست،

منکہ نقد جان خود بر آسمان افشانده ام.

معني: غفلت جي ڪري آئون دوست جي گلي مان پير کي ڪيئن هٽائي سگهان ٿي. جو مون پنهنجي طلب جي سامهه کي روڪڙي سوي سان آسمان تي اچائي ڇڏيو آهي.

در مذاقم داروئي بيپوده کي لذت دهد ،
منکه بر الماس مغز استخوان افشانده ام.

معني: منهنجي طبيعت کي اجائي دوا ڪئي ٿي لذت عطا ڪري، وري آئون اها جنهن پنهنجي هڏن جي مک هيري مان وقف ڪري ڇڏي آهي.
بر سپهر لا جوردي کوکب رخشنده است ،
نکته کز خامه زرین زبان افشانده ام.

معني: لاجوردي پٿي تي گهري نچي پئي، قلمر مان سونهري نڪتو نڪري چڪو آهي.

من هما ساقی بد مستم که در هنگامه با ،
باده از خون جگر بر مرد مان افشانده ام.

معني: آئون اها ساقي بي ڍنگي آهيان جيڪا ڪيترن ئي هنگامن ۾، هن جگر جي رت وارو شراب ماڻهن تي هاري چڪي آهيان.

تاچه گلها بشگفت آخر درین بستا نها ،
شبم خونناب دل برار غوان افشانده ام.

معني: انهي لاءِ ته ڏسان ڪهڙا گل باغن ۾ ٽڙن ٿا، رتول دل واري رت جي ماڪ دستر خواني تي پکيڙي ڇڏي اٿر.

رنگ و بوی گلشن مقصود در پیشم چه قدر ،
منکه گلها بی بهاری در خزان افشانده ام.

معني: مقصود جي باغ جي رنگ ۽ خوشبوءِ جي مون اڳيان ڪهڙي عزت، آئون آهيان جيڪا بهار جا گل سياري ۾ پئي حاصل ڪريان.

گرچه با مشق جنون کوه عنانی کرده ام،
همچو گل جان برین دست عنان افشانده ام.

معني: ڪٿي چريائي جي مشق سان واڳ چوٽي ڪئي اٿر. ڪٿي گل وانگر پنهنجي ساهه کي واڳ ڏئين جي هٿ ۾ ڏئي ڇڏيو اٿر.

همتی در کاروبار شعله و دل کرده ام ،
آتش بر چهره پیر مغان افشانده ام.

معني: دل جي ساڙڻ وارن شعلن جي ڪاروبار ۾ ڏاڍي همٿ ڪئي اٿر، پير مغان جي منهن تي باهه پڙڪائي ڇڏي اٿر.

14 هر که در راه محبت پا جنون همراه نیست،

خضر این ره گر بود از رهبری آگاه نیست.

معنی: جنهن کي به محبت جي رستي ۾ چرين وارا پير عطا ٿيل نه آهن، کلي سائس
خضر عليه السلام شريڪ سفر هجي پر رهبري جي گر کان واقف نه آهي.

ايضا متضمن حال عشق الگلا و محم الحضرت ﷺ.

خواجہ آخر سپر بيار گذاشت، محک نظم با غيار گذاشت.

معنی: اي سردار آخر ڪار ڍال يار جي سامهون ڇڏي ڏنائين، نظم جي بچاء کي
ڌارين جي حوالي ڪري ڇڏيائين.

پايم اندیشه از میان برداشت، غم و محنت پروزگار گذاشت.

معنی: منهنجي پيرن فڪر ڪري هلڻ وارو طريقو ڇڏي ڏنو، غم ۽ تڪليف کي
زمانی حوالي ڪري ڇڏيو.

چون قلم و فکر من و صفحه دهر، نکته چند یاد گار گذاشت.

معنی: جڏهن منهنجي قلم ۽ فڪر زمانی جي ورق تي ڪجهه يادون ڇڏي ڏنيون
آهن.

مئي معنی ز فکر در خم گرد، بهر درد سر خمار گذاشت.

معنی: حقيقت جي شراب فڪر واري دروازي کي ٽيڙو ڪري ڇڏيو آهي، سڀ
ڪنهن مٿي کي نشي جي ڏک سان ڪٽار ڪري ڇڏيو اٿس.

دل ز آشوب این جهان بگریخت، داغ بر روئی اعتبار گذاشت.

معنی: هن دنيا جي روئڻ کان دل کڻي پٺي آهي، انهي ڪري سيني تي داغ هڻي
هلي وڃي آهي.

چشم گريان من مرا بردم، خلف تازه در کنار گذاشت.

معنی: منهنجيون رندڙ اکيون هر وقت مون کي، ڪناري تي بيهاري نئون ڏک هڻن
ٿيون.

درد دوری و داغ مهجورے، بن حیا بر کفم بنگار گذاشت.

معنی: پرائين وارو ڏک ۽ جدائي وارو داغ، بي حيا بنائي هٿن مان يار کسي ويو.
آتش ياس روزگار مرا، داغ بر سينه نگار گذاشت.

معنی: مون کان زندگي جي نا اميدي واري باه، سيني تي معشوق جو داغ ڇڏي
وڃي آهي.

ای دریغا که دست و برد اجل، لوح من بر سر مزار گذاشت.

معني : اي افسوس جو موت جي هٿ مون کان ڪسي ورتي جان. هاڻي ته منهنجي قبر تي فقط تختي پيل آهي.

ابر باران بر غم باد خزان ، ترتيب ڪرڻ بهار گذاشت.

معني : سياري جي هوا تي ڪڪر پيا وڻن ، بهار جي ترتيب ته وڃي هلي. ياس آخر بڪام دل نشست ، شب اميد را بروز شکست.

معني : نا اميدي آخر ڪار دل تي قبضو ڪري وڃي آهي. اميد جي رات کي زماني توڙي ڇڏيو آهي.

ابر بر رونق چمن گريد ، گل برا يام زيستن گريد.

ديده بر حال خويشتن گريد.

معني : چمن جي حسن تي ڪڪر پيو روئي ، گل پنهنجي زنده رهڻ تي پيو روئي. اڪيون پنهنجي حالت تي پيون رڻ.

وصل شيرين نصيب خسرو شد ، غم بجران کو بکن گريد.

معني : شيرين جو وصال ته خسرو کي نصيب ٿيو. جبل توڙ کي جدائي جو غم عطا ٿيو.

رفت حسن گل و چمن برباد ، سرو برباد ياسمين گريد.

معني : گل جو حسن ويو هليو چمن ويران ٿي ويو. سرو ياسمين جي ياد ۾ پيو روئي. سوخت پروانه بربوائي وصال ، شمع بر صبح انجمن گريد.

معني : پروانو وصال جي شوق ۾ سڙي ويو. شمع صبح واري انجم لاءِ روئي پئي. روز اين عمر ڪوٽه آخر شد ، شب و تاريخي وطن گريد.

معني : هن عمر جو ڏينهن نيٺ ننڍو ٿي ويو آهي. رات ۽ اونڌاهي وطن پيون رڻ. بسکه غفلت بود مردم را ، چرخ بر حال مرد وزن گريد.

معني : تمام گهڻي غفلت ماڻهن کي گهلي وڃي آهي. مرد ۽ عورت جي حالت تي آسمان روئي پيو.

بيوفائي عمر اے مخفي ، بر شکاف دل کفن گريد.

معني : اي مخفي هن عمر جي بي وفائي تي ، ۽ سورا خيل دل تي کفن پيو روئي. آخ آخ ڪار شد از دست ، نقش ناخوب در جهان بنشست.

معني : افسوس افسوس ڪر هٿن مان نڪري ويو. ٻرو نقش دنيا ۾ ٻر پاء ٿي ويو. عشق بر جا که کار بکشايد ، گرہ از زلف يار بکشايد.

معني : عشق جتي به پنهنجو ڪم شروع ڪري ٿو. يار جا زلف پنهنجو ويڙهو کولي ڇڏين ٿا.

رگ امید را به نشتر غم، فتنه روزگار بکشاید.

معنی: امید جي رڳ پر غم جا گزين ٿي ويو آهي، زماني پنهنجا فتنو کولي ڇڏيا آهن.

از جگر خون دل برون آرد، گريه هر جا که بار بکشاید.

معنی: دل مان جگر جو خون جاري آهي، انهي ڪري رڻ هر وقت بار هلاڪو پيو ڪري.

جان نثارش کنم اگر چشمم، دیده بر روئے یار بکشاید.

معنی: جي سندس سرتان اکيون گهوري ڇڏين ته سندس ئي مک مبارڪ مان ديدار کلي پوندو.

حسن هر جا که چهره بنماید، عشق دندان یار بکشاید.

معنی: سونهن جتي به منهن ڏيکاريندي آهي، ته سندس ئي مک مبارڪ مان ديدار کلي پوندو.

قوت طالعم اگر باشد، در برويم نگار بکشاید.

معنی: جي پاڳ جو ساٿ ساٿر هوندو ته منهنجو اڳيان معشوق دروازو کوليندو.

پائے ساقی گر از میان بر بود، سرخم را خمار بکشاید.

معنی: ساقی جو پير جي وچان ويو هليو ته جهڪيل مٿي کي سندس عشق جو خمار کوليندو.

در بیابان چو عشق جلوه کند، رگ اندیشه خار بکشاید.

معنی: جڏهن پوني پر عشق جي جلوي نمائي ٿيندي ته فڪر جي رڳ مان ڪنڊا ظاهر ٿيندا.

چند در باغ فیض بهر سحاب، پنجه خود چنار بکشاید.

معنی: فیض جي باغ ۾ ڪيتري قدر هر ڪڪر پنهنجي چنبي کي چنار لاءِ کوليندو.

بعد ازین فکر که چون باشد، که دل روزگار چون باشد.

معنی: ان بعد فڪر ڪئين ٿيندو ته زماني جي دل ڪئين ٿيندي.

خواجہ چتر مراد بر سر کش، نوعروس زمانه در برکش.

معنی: اي سائين مراد جو تاج مٿي تي پاء، زماني جي ڪنوار پائي ظاهر ڪر. از درون حرم برون آئي، رخت اين ڪنده از برت در کش.

معنی: حرم مان بهر نڪر، هي پراڻي وٽ ڪلهي تان لاه.

گرم کن بزم گاه افسرده، بهرادت نشين ساغر کش.

معني : پریشان مجلس کي تازي ڪري ڇڏ. پنهنجي مقصد واري جاء وٺي پيالو ڪڍ.

سنگ از بام چرخ ميبارد ، رخت ازين خانه جائي ديگر ڪش.

معني : آسمان جي چوٽي تان ته رڳا پٿر پيا وسن ، هن جاء تان سامان ڪڍي ٻي جاء تي وڃ.

پاڻي اندوه از ميان بردار ، علم شادمانی بر سر ڪش.

معني : غم جي پيرن کي وڃان ڪڍي ڇڏ، خوشي جي جهنڊي کي ظاهر ڪر.
برداڻي ننگ گمان بردار ، تير بهر شڪار لنگر ڪش.

معني : نيٺن جي چادر سان گمان مٽائي ڇڏ، هيٺي شڪار تي تير وڌ.
پاڻي خود در رکاب همت نه ، از سر روزگار افسر ڪش.

معني : پنهنجن پيرن کي همت جي رڪيب ۾ رکي ، زماني جي وڌائي جي مٿي کي ڇڏ.

عمر اين زندگي چو کوتاه است ، باده جا ودانه را ڪش.

معني : جڏهن هن حياتي جي ڄمار چوٽي آهي ، انهي ڪري دائمي شراب جو پيالو ظاهر ڪر.

آتش غم گرفت عالم را ، ميل در چشم اين ستمگر ڪش.

معني : غم جي باه دنيا کي وڪوڙي وڃي آهي ، انهي ڪري هن ظالم جي اکين ۾ ته سرائي ليرا.

ترتيب چند اين تظلم را ، تيره سازد سپهر وانجم را.

معني : ايترو هن ظلم جو منظر مجب ، اهو ته يقين ۽ مجلس کي اونڌاهو ڪري ڪري ڇڏيندو.

رديف الميم

غزل 1

گه چومجنون ز جنون دامن صحرا گيرم ،

گه چو ليلى زالم طره ليلى گيرم.

معني : ڪڏهن مجني وانگر چريائي ڪري صحران جو ڪنارو پڪڙيان ٿو

ڪڏهن ليلا وانگر سور جي ڪري طريقو ليلا جو جهليان ٿو.

گه زخم پنجه اميد بسر پنجه ياس ،

گه دامان تمنا به تمنا گيرم.

معني : ڪڏهن اميد جي چنبي سان نا اميدي جي چنبي کي پڪڙيان ٿو ڪڏهن

تمنا جي پلانڊ کي تمنا ڪري قبول ڪريان ٿو.

ديوان مخفي

که بناخن جگر حوصله را بشکافم،

که ز بیحوصلگی دست اطبا گیرم.

معنی : کڏهن حوصله جي جگر کي ننهن هڻي لاڙيان ٿو کڏهن بي حوصلي جي ڪري طبيبن جي مدد وٺان ٿو.

که از آتش دل نور بظلمت بخشم،

که از بخت سیه پر تو بیضا گیرم.

معنی : کڏهن دل جي باهه ڪري اونڌاهي کي روشني عطا ڪريان ٿو کڏهن ڪاري پاڳ ڪري روشني جي لاٽ وٺان ٿو.

که در بتکده زنار حمائل سازم،

که در کعبه دل روئے مصلی گیرم.

معنی : کڏهن مندر ۾ زنار گذرکان ٿو، کڏهن کعبه ۾ پنهنجي دل جي رڱي جاء نماز بنایان ٿو.

بر خلاف اثر معجزه نا سور کند،

مرهم زخم جگر گرز مسیحا گیرم.

معنی : معجزی جي اثر ابتڙ ناسور بنجي وڃي ٿو سندم جگر جو زخم کڻي شفایابی مسیح علیه السلام کان وٺان ٿو.

که چو فرهاد دل سنگ بفریاد آرم،

که چون تیشه بغل بادل خارا گیرم.

معنی : کڏهن فرهاد وانگر پٿر دل کان دانهیان ٿو کڏهن بغل ۾ واهلو رکي ڪنهن کي قبولیان ٿو.

که چون شمع ز سر تا بقدم درگیرم،

که از خون جگر ساغر صبا گیرم.

معنی : کڏهن میڻ بتي وانگر مٿي کان پيرن تائين ڳران ٿو، کڏهن جگر جي رت جو پيالو صاف پڪڙيان ٿو.

که از ناله دل کوه در آرم به فغان،

که از گریه قرار دل خارا گیرم.

معنی : کڏهن دل جي دانهن سان جبل کي ڏکايو جهان، کڏهن ڏکويل دل کي رڻ سان آرام پهچائي ڇڏيان.

چه کنم بخت زبون چرخ جفا پیشه من،

از ضعیفی نتوانم ره عقبی گیرم.

معني : ڇا ڪريان پاڳ ڪمزور ۽ آسمان ظلم جو عادي ٻنجي ويا مون لاءِ هاڻي
عاجز ٿي آخرت جي رستي جو راهي ٿيان ٿو.

آبرو ريخته ام بس زذلت بر خاک ،
خواهم آتش شوم و برهمه اعضا گيرم.

معني : پنهنجي عزت رزالت ڪري مٽي ۾ ملائي ڇڏي اٿم. هاڻي چاهيان ٿو ته ٻار
ٿي بدن جي سمورن عضون کي پسر ڪري وٺان.
پيش ازين نيست مرا طاقت دوري زدرت،
بمٽي ده که براهت سر سودا گيرم.

معني : هاڻي وڌيڪ تنهنجي درڪان جدائي جي مون ۾ سهڻ جي طاقت رهي ٿي
ڪونه آهي. هاڻي مونکي همت ڏي جو تنهنجي وات جي چريائي پنهنجي سسئي ۾
سانڍيان.

از گدايان تو ام شاه خراسان مددي،
که چومرغان حرم در حرمت جا گيرم.

معني : اي خراسان جا شاه تنهنجن پينوئن مان هڪ آهيان مدد ڪر. ته جيئن
حرم جي پکين وانگر پناه ۾ رهان.

نيست مخفي چو مرا قدرت گفتار آخر ،
پابدامان کشم و دامن مولی گيرم.

معني : مخفي اسان کي جڏهن هاڻي چوڻ جي طاقت ٿي نه رهي آهي. پير پلو ۾ ٻڌي
هاڻي سائين جي وات مان ٻڌڻ جي عادت وٺان ٿو.

غزل 2

چنانم ميزند بر سر وطن ويرانه مے خواهم ،
ازين ناحق شنا سان خویش را بيگانه ميخواهم.

معني : ظاهر ظهور اهڙي طرح ماريائون جو وطن جي ويرانن چاهيان ٿو اهڙن حق
کي نا چائڻ کان پاڻ کي ڌاريون سمجهان ٿو.

بخون آغشته بال و پر بخاک راه می غلطم ،
ادائي غمزه زان نرگس مستانه ميخواهم.

معني : سندم ڪنڀ ۽ ڪنڀڙائيون رت ۾ ٻڌي ويون آهن هاڻي ڪڇي رستي تي خون
۾ تر کان پيو. انهي ڪري انهن نرگسي اکين مستانين جي اشارن جي ادائن جي
تقويت جو خواهشمند آهيان.

بر آتش می زنم خودراندازم بال پر وازی ،
به پيش شمع رویت همت پروانه ميخواهم.

معني : پاڻ کي باهه تي پڇاڻيان ٿو پر مونکي ڪنڀ آڏيڻ وارا نه آهن. تنهنجي منهن جي شمع اڳيان پروانه جي همت چاهيان ٿو.

گرفتم آنچنان الفت به لذت هائي زخم غم ،
که گوش عافيت را گرد اين افسانه ميخواهم.

معني : مونکي تنهنجي گهاء جي سورمان اهڙي لذت حاصل ٿي ، جو چڱ پلائي واري حالت انهي مقابل افسانه پيو سمجھان.

بزعم عقل يکچنده بسر آشفته دارم ،
درون سينه چون مجنون دل ديوانه ميخواهم.

معني : عقل جي فيصلي موجب پنهنجي مٿي ۾ حيراني رکان ٿو (حقيقت ۾) پنهنجي سينه ۾ مجني جيئن ديواني دل رکڻ چاهيان ٿو.

سر بدمستي دارم بيد مستان اين مجلس ،
پر از خون درصراحی ساغر و پيمانه ميخواهم.

معني : شورش وارو مٿورڪان ٿو هن شورش زده مجلسين جي ڪري رت سان ڀريل صراحي مان ڀريل پيالو ۽ پيمانو چاهيان ٿو.

زا بنای زمان مخفی چنان آزرده دل گشتم ،
که پاک از مردمان دیده خود خانه ميخواهم.

معني : اهن الوقتن کان اي مخفي منهنجي دل ايتري ته ڏکويل آهي، آئون ايتري قدر ڏکويل آهيان جو ماڻهن کان پنهنجي اکين جي گهر کي پاڪ هئڻ چاهيان ٿي.

غزل 3

مادل بخت بيش تمنا نهاديم ،

ماسر بهوس در سر سودا نه نهاديم.

معني : اسان پنهنجي دل ۾ تنهنجي غم جي گهڻي تمنا رکي آهي، اسان هوس جو خيال پنهنجي مٿي ۾ اڃايو ڪونه رکيو آهي.

مجنون جنونيم ولي از ادب عشق ،
گستاخ قدم در ره صحرا نه نهاديم.

معني : چريائي ۾ چريا آهيون پر عشق جي ادب سبب ، بيهودي وڪ پيا بان جي وات ۾ نه رکي اٿئون.

ما تشنه لبانيم درين باده اما ،

بي چشم تری روئے بدریا نه نهاديم.

معني : ان ميدان جي (سفر) ۾ ڏاڍا اڃارا آهيون پر، اکين آئين کانسواءِ دريا جو رخ ڪيوني ڪونه اٿئون. (اڄ سٺي اٿئون، سختي جو اظهار روڻ سان.)

ما جرء ڪشان مے عشقيم ڪہ مخمور ،

مرديم ولجے برلب مينانه نہاديم.

معني : اسان عشق جي شراب مان ڍڪ پيئڻ ڪري اهڙا ٽپيل آهيون جو مري
وياسين پر مينا جي لب تي لب به نہ رکيوسين.

هر جا ڪہ نہاديم قدم خارستم بود ،

بے آبلہ پاڻے بزمين پانه نہاديم.

معني : پيرا تي رکيوسين جتي ظلم جو ڏکوئيندڙ ڪنڊو هو (مظلور بنياسين)
پيرن ۾ لڻن هجڻ کانسواء زمين تي وڪ به نہ رکي سين.

مخفي بہ فغان ڪوش دران مرحله امروز ،

زادے زبرائي ره فردا نہ نہاديم.

معني : اي مخفي هاڻي (سور ڪري) انهي حال ۾ اڃ رڙين ۾ محنت ڪر. صبحاڻي
جي سفر لاء سامان ٿي ڪونہ رکيو اٿئون.

غزل 4

باز ميخواهم ڪہ ترک دير و ربهاني کنم ،

رو بسوئي کعبه و فکر مسلماني کنم.

معني : وري خواهش ٿي اتر ته دير ۽ رهبانيت کي ترڪ ڏيان، زهد جي جاء ۽ زاهد
پاڻي کي ڇڏي ڏيان، کعبه ڏي منهن ڪري مسلماني فڪر رکان.

تابکے در خانه دل نفس سگ باشد مقيم ،

در حريم کعبه پنهان چند سگباني کنم.

معني : ڪيستائين نفس ڪتو دل جي گهر ۾ مقيم هوندو کعبه جي حرر ۾
(ڪيترو) لڪي ڪتا پالڻ ڪندس.

چند دست و پا بگل مانند طفل خاکباز ،

خانه آباد را ويران زنا داني کنم.

معني : ڪيترو هٿ ۽ پير گپ ۾ گڏيل مٽي ۾ لت ٿيل ٻار وانگر رکبا ، ڪيترو آباد
گهر کي بيوقوفني ڪري ويران رکبو.

به زهد ساله عبادت هست از روي نياز ،

نالہ گر صبح گاہے از پشيماني کنم.

معني : سو سالن جي عبادت کان وڌيڪ نيازمندي واري اها دعا آهي جيڪا صبح
ٿاڻي پشيماني طور ڪريان ٿو. (عبادت ذريعو آهي وصل جو مقصود سان نيازمندي
واري دعا سڌو واسطو مقصود سان ٻنهي حالتن ۾ اصل شي مقصود هڪ ۾ ڏيکڻ
هي ۾ جدائي.)

ديوان مخفي

حيف مي آيد مرا مخفي كه در راه اميد،

نقد عمر خويش را صرف پريشاني كنم.

معني : حيف آهي اسان تي مخفي، اميد جي رستي جي ڪري پنهنجي روڪڙي عمر کي پريشاني جي مقابل وڃايون پيا.

غزل 5

رنگ آميز جنونم خانه رنگين ڪرده ام،

درد آشام غمم پيمانه رنگين ڪرده ام.

معني : چريائي جي رنگ ۾ رڳيل آهيان سڄو گهر رنگين ڪري ڇڏيو اٿم، غم جو

ڏک پيئڻ وارو آهيان انهي ڪري وزن وارو گلاس به رڳيل ڪيو اٿم.

ڏينجه شانه نهم در پنجه زنجير زلف ،

دست رنگين پنجه رنگين شانه رنگين ڪرده ام.

معني : ڪلهي جو چنبو رکي ڇڏيو اٿم زلفن جي زنجير ۾ پانهن جي چنبی سان

زلفن جي زنجير پڪڙي هٿ چنبو، ۽ پانهن رنگ سان رنگي ڇڏي اٿم هٿ به

رنگين چنبو به رنگين ڪلهو به رنگين ڪيو اٿم.

بر نهد شايد كه پابردیده بهر مقدمش ،

بزم رنگين، فرش رنگين خانه رنگين ڪرده ام.

معني : متان سندس پير مندر اکين تي اچڻ جي ڪري رڪي، (انهي ڪري)

ڪچهري رنگين اڱڻ رنگين گهر به رنگين ڪيو اٿم.

تا کند قصد شڪاري گاه گاهي در چمن ،

باغ رنگين آب رنگين دانه رنگين ڪرده ام.

معني : متان ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن شڪار جو ارادو چمن ۾ ڪرڻ جو رکي، انهي

ڪري باغ رنگين پاڻي رنگين دانهو به رنگين ڪيو اٿم.

بهر طفل آرزو مخفي ز خونتاب جگر ،

بر در هر خانه افسانه رنگين ڪرده ام.

معني : ٻاراڻي هوڏ لاءِ مخفي پنهنجي جگر جي رتول رت مان، هر ڪنهن گهر جي

دروازي کي رنگين افسانه ڪري ڇڏيو اٿم.

غزل 6

باز ميخواهم ز تو ماتم سرائے خوش كنم ،

بهر تسكين جنونم خاکپائے خوش كنم.

معني : وري خواهش اٿم ته توکان پنهنجي بدن جي لاءِ سلوماته ڪرايان، پنهنجي

چريائي کي آرام ڏيڻ لاءِ پيرن جي مٿي سهڻي ڪرايان.

ناخن آشفتهگی بر رشتہ جان می زنم ،
کز برائی مرغ دل ساز و نوازی خوش کنم.

معنی : ننهن سان ڦاڙڻ وارو ڌڪ پنهنجي شه رڳ تي ٿو لڳايان، انهي ڪري ته دل جي پکي کان درد جي سٺي رڙ ڪرايان.

با يزد نفس می خواهم صف آرائی کنم،
بهر آئين شهادت کربلائی خوش کنم.

معنی : نفس جي يزد سان چاهيان ٿو مقابلو ڪريان، شهادت جي آئين موجب سٺي ڪربلا نپايان.

گر متاع کاروان مصر بکشاید صبا،
پیش من بهر افغان بانگ درائی خوش کنم.

معنی : جيڪڏهن مصر جي قافلي جو سامان کولي ڇڏيو آهي صبح جي هير، (قافلي لاءِ) هاڻي منهنجي حصي ۾ آيو آهي ته آواز گهنڊ جو سهڻو بنايان (قافلي کي منزل تي پهچڻ لاءِ جاڳايان، هوتا به جاده پيما پهر ڪاروان همارا، اقبال جو ورتل خيال)

تا حنا بندم زخون دست طلب از کز لکی ،
چون زليخا دلبری يوسف ادائی خوش کنم.

معنی : ڪيستائين چاقو هڻي رت سان مهينديهاڻا هٿ بنائيندڙن کي روڪيندس، انهي ڪري زليخا وانگر يوسف عليه السلام جي محبوبيت جي سهڻي اداء ڪرڻ چاهيان ٿو.

برتن من موبمو از سوز دل افکار شد،
بعد ازین باید مرا دار الشفائی خوش کنم.

معنی : منهنجي بدن جو وار وار دل جي ساڙي ڪري عاشق بنجي ويو آهي، هاڻ مونکي گهرجي ته شفا خانو سهڻو بنايان

گاه در بزم وگهے در وادی وگه در حرم،
همچو مجنون از جنون هر روز جائے خوش کنم.

معنی : ڪڏهن ميدان ۾ ڪڏهن دروازي تي ڪڏهن حرم ۾ مجني وانگر چريائي ڪري هر ڏينهن نئين جاءِ ٺاهيان ٿو.

در ره بيگانگی آئينه دل شد سیاه،
میروم مخفی که طرز آشنائی خوش کنم.

معنی : ڌاريائي جي رستي تي هلڻ ڪري دل جو آئينو ڪارو ٿي ويو آهي، آئون مخفي ٿي هلاڻ ٿو نه جيئن پنهنجائي جي طرز کي سلو ڪريان

غزل 7

لب تشنه بمرديم وپئي آب نگرديم.

چون خضر پئي آب بهر باب نه گرديم.

معني: سڪي چپ مري وياسين پر پاڻي پٺيان نه پگاسين، خضر عليه السلام وانگر پاڻي جي پٺيان هر دروازي تي نه رلياسين.

ما بلبل عشقيم وٺي لب نه ڪشاديم،

سوزيم ڇو پروانه و بيتاب نه گرديم.

معني: اسان عشق جي بلل آهيون پر چپ ڪونه ڪولياسين، پرواني وانگر سڙي وياسين پر روشني کان خالي نه ٿياسين.

ماگرم روانيم ره عشق ڇو منصور،

از دار نه ترسيم وز احباب نه گرديم.

معني: اسان تيز قدم آهيون عشق جي واٽ ۾ منصور جيئن، قاسي کان ڪونه ٿا ڊڄون ۽ يارن کان ڪونه ٿا ڦرون.

تا قبله ما طلاق دوا بروئي تو باشد،

نزدیک به بتخانه و محراب نه گرديم.

معني: جيستائين تنهنجي ٻن پروڻن جي وچوتي اسانجو قبلو هوندي، ڪنهن به مندر ۽ محراب جي قريب نه ٿرنداسون.

آتشکده سينه مخفي شعله نشين نيست،

زان آب نجوئيم که سیراب نه گرديم.

معني: مخفي جي سيني جي آڙه جا شعله گهٽجن ٿا، انهي ڪري پاڻي گوليان ٿي ڪونه ٿي چوٽ ڏوٿيندو ٿي ڪونه (جيستائين سيني جي آڙه جا شعله ٽرن ٿي ٿا، اوستائين پاڻي نٿي گهران چوٽ اڃا جهامندي ٿي ڪونه).

غزل 8

زاندازه برون بر دل اندوه و غم دارم،

در سينه بهر عضوی پنهان المے دارم.

معني: حد کان وٺي ٻاهر دل تي ڏک ۽ غم رکائڻ سيني ۾ هر عضوي لاءِ ڇپيل سور رکائڻ ٿو.

بس خون جگر آيد از گريه به چشمان غم،

ازهر مژه خاری جوئي زغمے دارم.

معني: تمام گهڻو جگر جو خون اکين مان رڻڻ جي صورت ۾ اڇير ٿو هر ڪنڊي جي ڇيڻ ڪري ندي غم جي رکائڻ ٿو.

تا چند تو اند دوقت جراح نهان زخم ،

بر هر سر مواز غم زخم المے دارم.

معني : جراح اندروني زخم کيترا ۽ کيستانين سيندو هر وار جي چوٽي تي غم جي زخم جو ناسور رکان ٿو.

در قيد کمند عشق افتادم و آزادم،

در سایه سروی ام گر پشت خمے دارم.

معني : عشق جي پيڙين جي قيد ۾ آهيان ۽ آزاد آهيان ، ڇانه ۾ سرو جيئن سڌو آهيان کڻي پلي ڏنگي اٿم.

امروز اگر کردی برها ستمے بگذشت ،

اندیشه فرداکن من هم حکمے دارم.

معني : اڃ جي اسان تي سختي ڪندين ته اهو مٽي ويندي ، صبحاڻي لاءِ سوچ آئون پي حڪم رکندس .

جان دارم و مرغ دل در پائے تو افکندم،

بر سفره اخلاص ست گر بیش و کمے دارم.

معني : ساھ صدقو کير دل جو پکي تنهنجي پيرن ۾ اڇلائي ڇڏير ، ٿورو يا گھڻو جيڪي وٽر هو اهو اخلاص جي دستر خواني تي اڇلائي ڇڏيو اٿم.

از دود کباب دل از اول شب تا صبح ،

افراشته بر گردون مخفی علمے دارم.

معني : دل جي کباب جو دونهن جو شروع رات کان صبح تائين ، جيڪو آسمان ۾ پکڙيو پيو آهي آئون اهو مخفي نشان رکان ٿو.

غزل 9

ز بس محو نگه گشتم فراموش از نفس کردم،

دو دست جان چو پروانه در آغوش بوس کردم.

معني : ايترو ته ڏسڻ ۾ محو ٿي ويس جو پاڻ کي وساري ويس ، ٻه هٿ ساھ جا پرواني وانگر عشق جي هڪ حوالي ڪري ڇڏير.

بيابان غم و محنت طراوت بخش بستان شد ،

ز بس خون دل از دیده بیایی خار و خس کردم.

معني : غم ۽ تڪليف جي بيابان (عشق جي) باغ کي تازگي عطا ڪري ڇڏيائين ، تمام گھڻو رت دل جو اکين مان وهائي ڪڪن ۽ ڪنهن جي پيرن حوالي ڪري ڇڏير.

ندارد خواهش گلشن دلم در گنج تنهائی ،

تو در گلزار ای بلبل که من خوباقفس کردم.

معني : منهنجي دل اڪيلائي جي ڪنڊ ۾ رهڻ ڪري باغيچي جي خواهش نه ٿي رکي. (هاڻي) تون اي بلبل باغ ۾ ره پاڻ ته هاڻي پئجي ۾ رهڻ جي عادت ڪري ڇڏي آهي.

نشد خضري درين وادي بآب زندگي رهبر ،

بسے لب تشنه و حيران فغان مثل جرس کردم.

معني : هن وادي ۾ حياتي جي پاڻي لاءِ خضر عليه السلام رهبر ٿيو ٿي ڪونهي. تمام گهڻا چپ اڇايل ۽ ويران آهن (مون) دانهون گهندا وانگر ڪيون.

نبردم چون بمقصد ره ز جست وجو اگر مخفی ،

نشستم باشکيبائی واز رفتار بس کردم.

معني : تمام گهڻي ڳولا بعد به مقصدي واٽ نه حاصل ڪري سگهيس مخفي ته ماڻ ڪري صبر سان ويهي رهيس ۽ هلڻ کان بس ڪيم.

غزل 10

رندیم و عشق بازم و پروای کس ندارم،

مستیم لا ابالی بیم عسس ندارم.

معني : بهادر آهيون ڇو ته عشق سان کيڏيان پيو ڪنهن جي به پرواه نه اٿس. بي پرواه مست آهيان، ڪنهن جي منهن جي گهنجائڻ جو خوف نٿو رکان.

رواز ستم نتابم از درد و غم نالام ،

جز جان بغم سپر دن دردل بوش ندارم.

معني : ظلم سهڻ کان منهن ڪونه ٿو موڙيان ڏکڻ ۽ غم کان ڪونه ٿو رڙان. حياتي کي غم جي حوالي ڪرڻ سبب پيو دل ۾ هوش نه اٿس.

لبريز شد ز ناله قانون سينه ما ،

فرياد بي تامل مثل جرس ندارم.

معني : اسانجي سيني جيون حدون دانهن ڪري چلڪي پيون آهن. هاڻي جي اختيار ڙڙ گهندا وانگر نٿو ڪري سگهان.

بلبل صفت دل ما با ناله خو گرفته،

باغی و بوستانی به از قفس ندارم.

معني : اسان جي بلبل جي وصفن واري دل رڙين کي عادت پئجي ڇڏيو آهي. انهي

ڪري باغ ۽ گلزار کي قيد خاني کان وڌيڪ ڪونه ٿي سمجهان.

مخفی بملک بستی بن یارو آشنائیم،

جز صاحب حقیقت فریا درس ندارم.

معني : هستي جي مخفي ملڪ جي نه معاون ۽ نه پاڻ واقف آهيان، (هاڻي) حقيقت جي ڏٺي کانسواءِ ٻيو ڪوبه قاضي نه ٿي رڪان. (بهترين ترجماني آخرت جي آهي (لمن الملڪ اليوم) گهڙو ڀڳو مند مٿي و سيلو ويا تهاڻ پوءِ سٺا سهڻي سڏ ميهار جا.)

غزل 11

تاهه حسن ترا خورشيد تابان ديده ام.

در لب لعل لب لعل بدخشان ديده ام.

معني : تنهنجي حسن جي چنڊ پوري کي چمڪندڙ سج ڏٺو اٿم. تنهنجن ڳاڙهن

چن ۾ لعل بدخشان جي چن کي ڏٺو اٿم.

بر رخ آئينه ات چشم نگه بکشاده ام.

آب حيوان را در آن چاه زنگدان ديده ام.

معني : تنهنجي منهن جي آئيني مان اڪيون ڏسڻ واريون ڪوليون اٿم حياتي جو

پاڻي تنهنجي کاڏي جي ڪوه ۾ ڏٺو اٿم.

آرزو بازار دل يکسر برون افکنده ام.

يوسف مقصود را در چاه کنعان ديده ام.

معني : پنهنجين دل جي سڌن کي مڪمل طور اچلائي ڇڏيو اٿم. پنهنجي مقصد

جي يوسف کي ڪنعان جي ڪوه ۾ ڏٺو اٿم.

در محبت دست خود از كفر و ايمان شسته ام.

مرغ دل را صيد آن زلف پريشان ديده ام.

معني : محبت (جي دنيا) ۾ پنهنجي هٿ کي ڪفر ۽ ايمان کان صاف ڪري ڇڏيو

اٿم. دل جي پکي کي انهن پکڙيل وارن جو شڪار بنائي ڇڏيو اٿم.

72 گر نگیرد دست مارا نا خدائے کو مگیر.

کشتی امید خود را غرق طوفان ديده ام.

معني : جيڪڏهن اسان جي مدد ناکو ٿئي ٿو ڪري چئوس ته نه ڪري جي هٿ ناکو

ٿئي وٺي چئوس ته نه وٺي. اسان ته پنهنجي ٻيڙي طوفاني لهرن ۾ ٻوڙي ڇڏي

آهي. (اسان کي لهرن جو مقابلو ڪرڻو آهي ٻيڙي ٻڏي يا تري، مقصود لهرن لتاڙي

پار ٿيڻ آهي. ڇو؟ مونکي مون پرين ٻڏي وڌو تار ۾، اڀا ائين چون ته متان پاند

پسائين.)

بر جگر تا ناوک تار نکابت خورده ام.

بر بدن بر موئی خود را نیش چکان ديده ام.

معني : جڏهن پنهنجي جگر تي تنهنجي ماڻهڪي جي نظرن جا تير کاڌا اٿر ته
پنهنجي بدن جي هر وار کي چمڪندڙ زخمر محسوس ڪريان ٿو.
مخفيا در بند زلف از مال و جان بگذشته ام،
محنت آباد جهان را جمله ويران ديده ام.

معني : اي مخفي زلفن جي قيد ڪري دولت ۽ ساهه صدقو ڪري ڇڏيو اٿر، دنيا
جي آباد جهان سڄي کي ويران ڪري ڇڏيو اٿر.
شب از درد جدائي تا سحر فرياد ميڪردم،
ز روئي آرزوي خود وصال ياد ميڪردم.

معني : (اڃ) رات جدائي جي سور کان صبح تائين رڙيس پئي، پنهنجي منهن سنڌو
جي ڪري سندس ميلاپ کي ياد پئي ڪير.
هجوم غم شد امشب آنچنان بر خاطر غلب،
که هر دم مرگ را بر خود مبارک باد ميڪردم.

معني : تنهنجي دل تي غم جو ايترو هجوم گهڻو ٿيو جو، هر ساعت موت کي
پنهنجي مقابل هٿل ڪري مبارڪون پئي ڏنر.
بدل نقش خيال دیدن روی تومی بستم،
بامید وصال خاطر خود شاد ميڪردم.

معني : تنهنجي ئي منهن کي ڏسڻ جي خيال جو دل ۾ پڪو نقش چٽير تنهنجي
ملڻ جي اميد سان پنهنجي دل کي خوش پئي ڪير.
پیش شمع من امشب بباد شمع رخسارش،
ز بس مرغ تمنا از قفس آزاد ميڪردم.

معني : شمع جي اڳيان اڃ رات سندس ڳلن روشنن جي ياد ڪرڻ سان تمنا جي
پکي کي بلڪل پڇري مان آزاد پئي ڪير.
چو مرغان قفس بر دم بباد گلشن رویت،
فغانی تازه را در دل ز تو بنیاد ميڪردم.

معني : پڇري جي پکين وانگر سندس منهن جي باغ جي يادگيري ۾، تازي رڙ کي
دل ۾ توکان ئي بنياد پئي رکير.
نگاه کشور خوبان کسی داو کسی دادی،
ز بیداد پرزادان هزاران داو ميڪردم.

معني : معشوقن جي رياست جي نظر ڪنهن لاءِ هنر ۽ ڪنهن لاءِ انصاف، پري
جانن جي بي انصافي کان پڇڻ لاءِ هزارين حيل پئي ڪير.
نبودی سوز گر خونناپ چشم از گریه ای مخفی،

گلستاني بهر ويرانه آباد ميڪردم.

معني : جيڪڏهن ساڙو رتول جو اکين ۾ رڻڻ ڪري نه هجي ها اي مخفي ، ته هر پيڻگ ۾ پنهنجو باغ بنائي آزاد ڪري ڇڏيان ها.

غزل 13

در مرا حله شوق چو بانگ جرس افتم،

در مرحله عشق ز راه هوش افتم.

معني : شوق جي منزلن ۾ گهٽڻ جي آواز وانگر ٿيان ٿو، عشق جي منزل ۾ هوش جي رستي کان ڪريو پوان ٿو. (شوق جيون منزلون آهن ، چو ته عقل جو فيصلو آهي ، عشق جي منزل آهي چو ته عقل کان عاري آهي. مقصد معشوق آهي ، جيڪو مک کان سواءِ ٿي نٿو سگهي.)

از خون دل وديده بد امان تمنا ،

صد رشک چمن دارم دگر در قفس افتم.

معني : دل ۽ اکين جو رت تمنا جي پلانڊ سان اڳهندو رهان ٿو سوين سڌون باغ جيون رکي وري به پيڇري ۾ پوان ٿو.

بس داغ زبهر تو نهادم به رگ وپے ،

ترسم که شوم آتش و در مشقت خس افتم.

معني : تمام گهڻو تنهنجي جدائي جو داغ پنهنجي رڳن ۾ مسلسل سانڍيو ويٺو آهيان ، ڊڄان ٿو ته باهه بنجي متان ڪڪن جي مٺ ۾ ڪري پوان .
بي روئي تو گر جانب گلشن گذرافتم ،
چند انکه قدم پيش نهم باز پس افتم.

معني : تنهنجي منهن کان سواءِ جيڪڏهن باغ مان لنگهڻ ٿئي ته ، ڪيترا به پير اڳتي ڪٿان ٿو ته وري پوئتي پيا پون.

مخفی به تمنا و هوس چند درين راه ،

در پائے خس و خار چو بانگ جرس افتم.

معني : هن واٽ ۾ ڪيترو تمنا ۽ هوس مخفي رکندڙين، جڏهن ته هر ڪڪ ۽ ڪنڊي جي پير ۾ رڙندو رهيو آهيان.

غزل 14

ما از شراب ولذت مستی گذشته ايم ،

مجنون صفت ز عالم هستی گذشته ايم.

معني : (اسين اهي آهيون) جيڪي پيئڻ ۽ لذت جي (منزل مان مستي جي صورت ۾) مٽي وياسين، مجني وانگر مستي جي دنيا مان لنگهي ويا آهيون.

ديوان مخفي

بر ماغم ونشاما ندارد تفاوتی ،

بسیار ازین بلندی وپستی گذشتہ ایم.

معنی : اسان تي غم ۽ خوشي تفاوت ٿي ڪونه ٿا رکن، ان کان به وڌ اسان لاهين ۽ چاڙهين مان لنگهيا آهيون.

تا برده اختيار محبت عنان ما،

من مخفيار دير پرستی گذشتہ ایم.

معنی : محبت کي قبول ڪري واڳون اختيار جيون ڪسجي چڪيون آهن ، آئون مخفي طور دير جي پوڄا کان به لنگهي چڪي آهيان. (ان تعبدوالله ڪانڪ تراه : واڳون ڏئي وس ، واري منزل، فان لمر تڪن تراه ، فانه يراڪ : اها منزل سندس عبادت پر پنهنجي احساس سان گڏ. اها ڪاملن وٽ ڪافر جي منزل آهي چو ته جو نه غافل جي قريب آهي . دل پر پنهنجو احساس مخفي هوندو آهي جنهن جو ذڪر هي مصرع پر آهي.)

غزل 15

من آن پروانه عشقم که بر گرد شرر گردهم ،

اگر بال وپریم سوزد بغیر از بال پر گردهم.

معنی : آئون عشق جو اهو پروانو آهيان جو چڻنگن جي چوڌاري ڦران پيو جيڪڏهن ڪنڀڙاٿيون ۽ ڪنڀ سڙن ٿا ته ڪنڀڙاٿين ۽ ڪنڀن کانسواءِ پيو ڦران . بگل گشت گلستانش چو بلبل گر بياهم ره ، نسيم آسا بگرد کوئي اوشب تا سحر گردهم.

معنی : سندس گلستان جي گلن پر جيڪڏهن آئون بلبل وانگر لنگه لهان، ته فرحتي هوا جيئن سندس گهٽي جي سڄي رات اسر تائين پيو طواف ڪريان . برفتن آنچنان گرمم که وادی محبت را ، اگر از پا فرومانم به پهلو پا بسر گردهم.

معنی : سندس جدائي ڪري ايترو تپل آهيان جو محبت جي وادي پر جيڪڏهن پيرن کان عاجز ٿيان ته پاسي ۽ مٿي سان بولاڪيون پائيندورهان . بهر جا حسن را بينم زعشقش آتش افروزم ، شهيد آسا بهم از جاو برگرد شرر گردهم.

معنی : جتي به سونهن ڏسان ٿو ته سندس عشق ڪري باهه جلايان ٿو. شهيد وانگر ساڳي جاءِ تي ۽ الن جي چوگرد ڦران پيو . بمقصد چون نبردم ره همان بهتر بود مخفی ، کزين وادی بيايان براه رفت بر گردهم.

معني : جڏهن مقصد جي حصول طرف واٽ نه پاتر ته اهو تمام سلو ٿيو مخفي ؛
تڪرار شيءِ هن وادي هي ڀنگي جي ويل واٽ تي وري وري ڦران پيو. (تڪرار
ثبوت حصول ۽ لذت لاءِ هوندو آهي انهي ڪري عبادت جو تڪرار آهي.)

غزل 16

من طريق عاشقي از حسن يار آموختم،

اين پریشانی ز زلف آن نگار آموختم.

معني : مون کي ته عاشقي جو طريقو سهڻي جي سونهن سيکاريو آهي. هن پریشانی
کي ان معشوق جي وکريل وارن کان سکيو آهيان.

اختيار گريه مادر کف اندیشه نيست ،

بيخودي از گريه ابر بهار آموختم.

معني : اسان جي رڻل جو اختيار سوچ جي قبضي ۾ نه آهي ، بي اختيار رڻل جو فن
بهار جي بارش کان سکيو اٿم.

گر رسد موج غم از جائے نجفد پائي ما ،

پائي در گل بودن از لوح مزار آموختم.

معني : جيڪڏهن غم جي لهر پهچي ٿي ته به اسانجو پير پنهنجي جاءِ کان ڪونه
ٽوسري. پير جي گپ ۾ مضبوط هجڻ جو فن قبر جي سير انڌي کان لڳل تختي کان
سکيو اٿم.

بال نکشایم بصيد زبردستی همچو باز ،

از بهائی اوج اين طرز شکار آموختم.

معني : ڪنڀ ڪونه ٿو کوليان هيلين شڪار لاءِ باز وانگر ؛ مٿانهين ڏانهن ويندڙ هئا
کان اهو طريقو شڪار جو سکيو آهيان. (ڪرڻ ۽ چڙهڻ جو ڍنگ ساڳيو آهي)

گر خطائی رفت از مادلبرا معذور دار ،

رسم و آئين وفا از روزگار آموختم.

معني : اي دلبر جيڪڏهن اسان کان غلطي ٿي آهي ته معذور سمجهه. وفاداري جي
آئين جو رواج زماني کان سکيو اٿم.

کی توان مخفی ز دیده راز دل پوشیده داشت ،

ماکه اول راز پنهان آشکار آموختم.

معني : مخفي راز دل جو اکين ۾ لڪائي ڪيئن ٿو سگهجي ؟ اسان ته راز ظاهر
ڪرڻ جو پهريون سبق سکيا آهيون. (عشق جي ڪٿوري لکي نه ٿي سگهي) اندر
جو راز لڙڪ ظاهر ڪريو ڇڏين.

غزل 17

ديوان مخفي

از عشق تو در سينه چه غمها که نديديم ،
در راه تو از گريه چه گلها که نچيديم .

معني : تنهنجي عشق جي ڪري سيني ۾ ڪهڙا غم نه سنڀاليا اٿم؟ تنهنجي وات تي هلڻ ڪري رڻڻ جا ڪهڙا گل نه چونڊيا اٿم؟ .

از گريه ز دوري تو چون شيشه ڀرمي ،
سر تا بڌم چون شده از ديده چڪيديم .

معني : تنهنجي پري هجڻ واري احساس جو رڻڻ ان شراب جي ڀريل بوتل وانگر آهي، جيڪا مٿان کان هيٺ تائين ائين هجي جو رهائڻي اکين مان پيا تمايون .

عمريست که دل را غم سينه چو خبر نيست ،
هر چند ازين واقعه گفتيم و شنيديم .

معني : پوري عمر دل کي سيني جي غم جي خبر نه آهي ، ڪيترا ڀيرا اسان ان واقع کي وڄائي چيو ۽ ٻڌو .

هر زهر که در غمکده کردند مهيا ،
مستانه و مردانه گرفتيم و کشيديم .

معني : ڪهڙو به زهر غمخانه ۾ (محبوبن) مهيا ڪيو مستانه انداز ۾ بهادري سان ورتوسون ۽ پي چڏيوسين .

صد زخم زهر خار چو گل خوردم و آخر ،
چون غنچه به تن پيرهن صبر دريديم .

معني : سوين ڏڪ هر ڪنڊي جا گل وانگر کائي نيلان نيٺ ، مڪڙي وانگر پنهنجي بدن جي قميص ڦاڙي سين .

مخفي نه گرفتيم عبث دامن غم را ،
جان داده غم دوست زايام خريديم .

معني : اسان غم جو پلاند مخفي اجايو ڪونه ورتو آهي، دوست کي پنهنجي زندگي ڏيئي بدلي ۾ غم ورتو اٿئون .

غزل 18

اگر مستيم وگر هوشيار وگر ديوانه ايم ،
هر کجا غوغايش عشقت بلبل و پروانه ايم .

معني : جيڪڏهن مست آهيان يا هوشيار آهيان يا چريو آهيان، جتي به تنهنجي عشق جو ڦل هجي ٿو ته اتي بلبل ۽ پروانه آهيون .

نيست جز محراب ابروئي تو دل را قبله ،
گر امام کعبه وگر راهب بتخانه ايم .

معني : تنهنجي پروڻن جي محراب کان سواءِ دل جو قبلو ٻيو آهي ٿي ڪونه ،
جيڪڏهن ڪعبه جا امام هجئون يا پانيڻ هجئون مندر جا. (تعبير جو فرق آهي
جنهن ۾ ذهن مقصد ڇڏي وسيلو مقصد بنائي ٿو ۽ طريقي مستقيم کان ٽڙي ٿو.)

بهره و بهدم غمت بوده به بطن مادر ،

از ازل با اين رفيق مهربان بهمخانه ايم .

معني : ساڻي ۽ معاون تنهنجو غم آهي ماءُ جي پيٽ کان وٺي، ازل کان وٺي هن
رفيق مهربان سان گڏ آهيون .

اين خمار آلود گيها کي برون آيد ز سر ،

تاکه در بزم طرب دردی کش پيمانه ايم .

معني : هي نشي جيون انگڙايون جيڪي مٿي مان ظاهر پيون ٿين ڪيئن ٺڪري
سگهن ٿيون؟ ماهي انهي لاءِ آهن ته ڪچهري خوشي واري ۾ ڏک جو وزن ظاهر
ڪريون .

نيست گر معمور اين ويرانه ماگو مباحث ،

مخفيا چون گنج پنهان ما درين ويرانه ايم .

معني : جيڪڏهن هي ويراني اسانجي آبادي نه آهي ته ڀل نه هجي، اسين هن
ويراني پراي مخفي پوريل خزانو آهيون .

غزل 19

ميروم تارازدل از چشم پر خون بشنوم ،

حرفی از راز درون شايد زيرون بشنوم .

معني : دل مان تنڊ هلي پئي انهي ڪري اکيون رت سان پر آهن جن سان ٻڌان پيون
اندر جي راز جو حرف شايد ٻاهر انکي ٻڌان پيو .

جوئي خون از دیده می آرم بجائے جوئی شیر ،

هر کجا افسانه فرهاد و مجنون بشنوم .

معني : رت جي ندي اکين مان اوتجي پئي کير جي ندي عيوض ، رت جي ندي اکين
مان وهي پئي سفيد لڙڪن جي عيوض سڀ ڪنهن هنڌ فرهاد ۽ مجنون جي
ڪهاڻي ٻڌان پيو .

بس گرفتم چون ز محنت مرده آسودگی ،

نادرم ماند که از بخت بهايون بشنوم .

معني : اهو ڪافي آهي جو تحڪليف ڪرڻ سان آرام جي مبارڪ ملي اٿم ، اهو ته
نه ٿيڻ لائق آهي جو ڪامياب بخت کان ڪجهه ، ٻڌان .

بسکه سودائی پریشانی عشقم در هواست ،

ديوان مخفي

ميروم مستانه ٻر جانام مجنون بشنوم.

معني: منهنجي عشق جي پريشاني واري رڳو هوس آهي، جتي به مستانه وار ويڃان
ٿو ته اتي مجني جوڻي نالو ٻڌان ٿو.

در درون سينه من غنچه دل بشگفتد،

از صبا بوئي اگر زان زلف شيگون بشنوم.

معني: منهنجي اندر جي سيني ۾ دل جي مڪڙي ٽڙي ٿي پوي، جڏهن صبا کان
خوشبوءِ انهن زلفن رات رنگن جو ٻڌان ٿو.

منگه دارم بر جگر صد داغ بربالائي داغ،

داغ کي گردهم اگر از داغ گردون بشنوم.

معني: آئون اهو آهيان جيڪو پنهنجي جگر تي سوين داغن مٿان داغ رکيو ويٺو
آهيان، هاڻي داغ ڪيئن ٿيان جڏهن ته ڪائنات کان ئي داغ ٻڌان پيو.

ميکنم سر دفتر ديوان خود توحيد دار،

از زبان هر که از عشق تو مضمون بشنوم.

معني: پنهنجي ديوان جي دفتر جو عنوان توحيد وارو ڪريان ٿو هر ڪنهن جي
زبان مان جيڪو به تنهنجي عشق جو مضمون ٻڌان ٿو. (هست ورد زبان حزب الله،
ڪلم لا اله الا الله، پير پاڳارو حزب الله شاه راشدي)

دست در آغوش بردهم بمچو قمری در چمن،

روز و شب مخفی که وصف قد موزون بشنوم.

معني: هر وقت هٿ بڻل ۾ آڻڻ جيئن ڳيري باغ ۾ مڃي ٿي، ڏينهن ۽ رات مخفي
تنهنجي سهڻي قد جي پڇاڙ کي ٻڌي ٿي. (قمری در چمن: استعارو سجدو و سجدو
گاه ۾: باغ مسجد آهي. دست در بڻل: استعارو آهي پيش پوڻ عورت جڏهن نماز ۾
بيهندي ته سيني تي هٿ ٻڌڻ مان سندس هٿي هٿ بڻلن ۾ لڳل هوندا آهن. قد
موزون: ذڪر معشوق، ان تعبدوا الله کانڪ تراه ڏانهن اشارو آهي.)

غزل 20

از بجوم گريه آهنگ فغان کم کرده ام،

مرغ زیر دام بجران آشیان کم کرده ام.

معني: رٿڻ جي (الشڪر جي) حملي ڪري دانهون گهٽائڻ جو ارادو ڪيو اٿم
جڏائي جي دام جي قيدي پڪي جيئن پنهنجو آکيرو گم ڪري ڇڏيو اٿم. (اثر
پذيري بجاءِ طبع ۾ تاثير جو پهلو اچي چڪو انهي وسيلي بجاءِ مقصد ڏانهن توجهه
ٿئي ٿي.)

گشته ام سر گشته وادی واز لیلی خویش،

ديوان مخفي

همچو مجنون از جنون نام و نشان گم کرده ام.

معني: ڪئل آهيان پيشاني جي وادي جو پنهنجي ليلا جي ڪري (مجني وانگر چريائي ڪري پنهنجو نالو ۽ نشان گم ڪري ڇڏيو اٿم. مجني وانگر چريائي جي ڪري پنهنجو نالو ۽ نشان وڃائي ڇڏيو اٿم.) جنونيت کي بدلائي ڏاهپ ڪيو اٿم. مانت بنعمت ربح بمجنون. حڪيم جي پسندیده عطا جنونيت نه ٿي سگهي.

بر تنم شد شعله آه نشان آتشين ،

در لباس عافيت گر پرنیان گم کرده ام.

معني: اندر جي آه جو ساڙو سندر بدن تي باه سان ڏنل داغ جيئن ظاهر ٿي چڪو آهي. سڙڻ آه جي ڪري ساڙيندڙ داغ هاڻي ته سدر بدن ۾ آلا پيو رکائي، کڻي پوشاڪ عافيت واري آهي پر مون پرنیان گم ڪري ڇڏي آهي. (عافيت جي پوشاڪ ۾ کڻي پرنیان گم ڪئي اٿم آه جو دکايل، نندڙو ٿانڊو شعلو، ترقي، بنجو، عافيت در سوختن. مقابلو پرنیان نه هجي بل وڃي.)

نيستم ديوانه مخفی بسکه از سودائے عشق ،

خویش را در زیر سنگ کو دکان گم کرده ام.

معني: اي مخفي؛ آئون چري ڪونه آهيان پر عشق جي چري فڪر جي ڪري پنهنجو پاڻ کي ٻارن اڳيان پٿرن جي هيٺان آڻي گم ڪري ڇڏيو اٿم.

غزل 21

تاکی باهه و ناله زغم گفتگو کنم ،

تا چند ز آب دیده لبالب سبو کنم.

معني: ڪيستائين غم جي ڪري آءُ ۽ دانهن جا ٻول ٻوليندو رهان ڪيترا اکين جي لڙڪن جا مٽ ڇپو ڇپ ٻوليندو رهان.

آلودگی ز دامن پاکم نمی رود،

صد راه بآب زندگی گرشست وشو کنم.

معني: آلاڻ سندر پاڪ پلانڊ مان ٿي وڃي، حياتي جي پاڻي مان سوين طريقن سان کڻي ان کي ڌوئو اٿم. (معصيت جو بلڪل خاتمو فطرت جي خلاف آهي. حديث شريف جو مفهوم آهي ته جيڪڏهن اوهان مان گناه جو پهلو نڪري ويو ته دنيا جو خاتمو ايندو امتحان گناه دنيا آهي ٿي ان ڪري)

نآید مرا بغیر جمال تو در نظر ،

آئينه را اگر بنظر روبرو کنم.

معني: تنهنجي سونهن کانسواء ٻيو نظر مونکي اچي ٿي ڪونه ٿو، کڻي آئينه کي جيڪڏهن پنهنجي نظر اڳيان رکڻ ٿو.

گرديد شاهه همه اعضائي من ز شوق ،
شايد گلي ز گلشن وصل تو بو ڪنم.

معني: سمورا عضوا قوت شاهه جا حامل ٿي ويا آهن، سمورا منهنجا عضوا سنگهڻ وارا ٿي ويا آهن. شايد تنهنجي گلن مان گل ميلاپ ڪيو اٿم.
روبر نياید وزخراش لغات کس،
چند انکه چاک سينه ودل رار فوڪنم.

معني: جڏهن رڳو هڪ رهڙ جي ڪري ڪو ماڻهو روزگار نه ٿو رکجي سگهي، ته پوءِ آئون ڪيترو سيني ۽ دل کي جيڪي ٽڪرا ٽڪرا ٿيا پيا آهن ڇڏي ڏيان.
دستم نمی رسد چوبد امان وصل يار،
مخفی ز روزگار به بجر تو خوڪنم.

معني: منهنجو هٿ يار جي پلاند ميلاپ واري کي جڏهن نٿو پهچي، انهي ڪري اي مخفي زماني کان اڪيلي ٿي رهڻ جي عادت ڪئي اٿم.

غزل 22

بسی در آرزو با نفس کافر بمری کردم،

در اقلیم تمنا عمر باشا بنشینی کردم.

معني: اميدن جي ڪري ڪافر نفس سان تمام گهڻو ساٿ ڏنر سڌن جي رياست ۾ پوري عمر حڪمراني ڪيم.

چو جام سرننگون آخر تهي شد کاسه عمرم،

ز بسی نقد حیات خویش صرف گمری کردم.

معني: اونڌي ڪلاس وانگر آخر عمر جو پيالو خالي ٿي ويو، باقي روڪڙي حياتي پنهنجي گمراهي ۾ وڃائي ڇڏيم.

بیاد دوستان امشب چو مینائی پی مستان،

نهادم بر لب ساغر لب و قالب تهي کردم.

معني: اڃ رات يارن جي ياد ۾ مينا کي مستن وانگر چنبڙيس، پيالي جي ڪناري تي چپ رکيم ۽ قالب کي خالي ڪري ڇڏيم.

دودست خویش پروانه بحسرت میزند بر سر،

بیا ای شمع افتاده که آخر کو تهي کردم.

معني : پروانو پنهنجي ٻنهي هٿن کي مٿي تي رکيو پتڪار پيو ڪريه (۽ چٽي ٿو)
هليا اي ڪريل شمع مون تي غلطي ڪئي آهي. (تون جو ٻري ڪري پٺين ۽ آئون
سڙڻ لاءِ تيار نه ٿيس.)

نشءِ گردست اميدم در آغوش طلب مخفي.

بحمدالله که جان را در نذر آن سرو بهی کردم.

معني : جيتوڻيڪ منهنجي اميد جو هٿ طلب جي هنج ۾ نه رسيو اي مخفي، پر
الحمد الله جو پنهنجي حياتي ان سرو قد تي فدا ڪري بهتر ڪيم. (عاشق جي
تقاضا پوري ٿيڻ نالوثي معشوق لاءِ مرڻ ۽ عاشق جي پنهنجي طلب پوري ٿيندي ئي
ناهي.)

غزل 23

بمٽي ايدل گزين پستي قدم بالانهم.

يا بكام دل رسم ياسر درين سودا نهم.

معني : ڪا همت ڪر اي دل جيئن هن پستي مان ٻاهر نڪران. دل جي مرادن کي
پهچان يا سرانهي فڪر ۾ قربان ڪريان.

آتش عشق تو تادر سينه من بر فروخت.

شعله ميرويد بجائي سبزه برجا پانهم.

معني : جڏهن کان تنهنجي عشق جو آڙاءِ منهنجي دل ۾ ڏڪيو آهي، مڃ منهنجي دل
۾ مڃيو آهي. ته جتي به پير رکان ٿو اتي زمين مان مڃ مڃي ٿو نه ساوڪ.
جذبہ شوق محبت بسکه بر من غالب است.

باجنون کردم رفيق و سر درين صحرا نهم.

معني : محبت جي شوق وارو جذبو مون تي تمام گهڻو غالب آهي، چريائي جو ساڻ
ور توائو ويرانه ڏانهن منهن ڪيو اٿم.

گلشن اشکم ز آب دیده چون سیراب گشت.

بعد ازین خواهم که پائي دیده بر دریا نهم.

معني : سندر لڙڪن جو باغ جڏهن اکين جي پاڻي مان ڀر ٿي ويو، هاڻي چاهيان ٿو
ته اکين جا پير سمنڊ تي رکان. (مبالغه جو اعلا معيار آهي. لڙڪن جيون ليرن
سمنڊ جيون ڇوليون بنجي ويون.)

دشت پيمائي محبت چون شدم در راه عشق.

بايدم مخفي درين ره سر بجائي پانهم.

معني : عشق جي اڻ ڪٽ رستي جي پياپان جي جڏهن محبت سان ماپ شروع ٿي ،
محبت جي پياپان جي ماپ لاءِ جڏهن جو رستو ورتو هائي مخفي مونکي گهر جي
تہ پيرن بجائي مٿور کان .(حسين تعليل جو شاهڪار سجدي ڪرڻ جو وجهه بيان)

غزل 24

ز خون ديده زندان رابه از رشک چمن دارم .

ز داغ غصه صد گلشن بزيرو پيرهن دارم .

معني : اکين مان وهندڙ رت جي قيدي باغ جي رشڪ کان وڌيڪ سمجهان ٿو
محبوب جي ڪاوڙ جي سوين ڦٽن جا باغ پنهنجي قميص هيٺان لڪائي رکڻ
ٿو .(جيئن) (مقبول ٻندا) جي اکين جي رت کي چمن جي ريس کان وڌيڪ سمجهان
ٿو (محبوب جي ڏنل) ڦٽ جي سوين جا سوين باغ پنهنجي پيراڻ هيٺيان رکڻ ٿو .

بسان غنچه گر بستم لب از گفت و شنود اما ،

بخون ديده آغشته سرا پائي بدن دارم .

معني : ڪيترو ئي ڪٽي مڪڙي کي بند رکيم ڇوڻ ۽ ٻڌڻ کان پوءِ اکين جي رت گڏيل
(لڙڪن) سان ڀورو بدن ڀريل رکڻ ٿو .(اظهار حال اختياريا اظهار حال بي اختياريا) .

عاشق اختياريا حال ۾ عشق چپائي ٿو پر بي اختيار ظاهر ٿيو پوي .

پر بلبل غم گلشن ندارم ناشگيائي ،

غريب و ناتوانم هر کجا اهتم وطن دارم .

معني : بلبل جي ڪنهن باغيچي جي غم جي شڪايت نه اٿم ، مسافر عاجز آهيان
جتي ڪرندس اهو لڪائون رکڻ ٿو .

بسان ابر نيساني ز اشک ديده همت ،

کشیده در رگ جان صد جهانی در سخن دارم .

معني : همت وارين اکين جا لڙڪ جيڪي شه رگ مان نڪتل آهن سندن سوين
دنياڻن جا داستان ڪلام رکڻ ٿو .(مخفي اهل همت است ٻل صدها اهل همت)

ز اشعارم دماغ جان معطر ميشود مخفي ،

چو گل چاک گريبان نهان مشک ختن دارم .

معني : سندس شعرن مان حياتي جو دماغ خوشبو ڏار ٿيو وڃي مخفي ، ڪٿو رڃيو ٿو
وڃي ڇو ته ٿڙيل گل ختن جي مشڪ ۾ رکيو اٿم .(مبالغو بهترين انداز سندس
ڪلام اهڙو لڪل گل آهي جيڪو ختن جي مشڪ ۾ ظاهر ٿئي ٿو اورنگزيب جو
هندوستان اهڙا گل لڪل رکندو هو لڪل گل سندس اهل النساء هجن جي زمري
ڏانهن اشارو آهي) .

غزل 25

ز سوز سينه دل آه آتشناک مي خواهم ،
در آتش آشياني از خس خاشاک ميخواهم.

معني : دل جي سيني جي ساڙه پاريندڙ آه جو گهرو آهيان، پنهنجو ڪڪائون آڳيرو
به باهه پر اڏائڻ جو گهرو آهيان.

نميگردد تسلي دلم از نامه و پيغام ،
گريبان صبوره به چو گل صد چاک ميخواهم.

معني : منهنجي دل جي تسلي خط ۽ نياپي سان نٿي ٿئي، صبر جي گريبان کي گل
وانگر سوين ٽڪرن پر ڦاڙڻ چاهيان ٿو.

ز درمان اطبا دفع درد من نمي گردد ،
خمار آلوده در دم ز آب تاک ميخواهم.

معني : طبيبن جي علاج کان منهنجو درد دفع نه ٿو ٿئي، خمار گڏيل ڏک جو پاڻي
خالص چاهيان ٿو.

نمي رويد گياه خرمي در بلغ اميدم را ،
چو ابر نوبهاران ديده نمناک ميخواهم.

معني : منهنجي اميد جي باغ ۾ تازو گاه اڙي ٿي ڪونه ٿو نئين بهار جي ڪڪر
وانگر پگيل اکين جو خواهشمند آهيان.

نمي يا بددلم تسكين ز آه و ناله اي مخفي ،
چو گل جيب و گريبان فغان صد چاک ميخواهم.

معني : هاڻي منهنجي دل کي آه ۽ زاري مان سڪون نه ٿو اچي اي مخفي، گل وانگر
جيب به ۽ گريبان رڙين لاءِ سوين چيرن وارو چاهيان ٿي، جيب کي گل ۽ گريبان واري
جيئن سوين رڙيون چيرن جيون چاهيان ٿو.

غزل 26

برائي ديدن رويت بوائي زندگي دارم،
وگرنه زين حيات خويش صد شرمندگي دارم.

معني : تنهنجي منهن مبارڪ کي ڏسڻ لاءِ زندگي جي طمع رکان ٿو جيڪڏهن نه
ته پنهنجي هن زندگي کي سوين طرح سان شرمندگي سمجهان ٿو.
نڪرند گرم گر سوزد جهان را شعله آتش،
ز بس از گردش گردون بدل افسردگي دارم.

معني : جي سندن مهرباني نه هجي ها ته دنيا کي باهه پاري ڇڏي ها، زماني جي ٿيري
جي ڪري پريشاني دل ۾ رکان ٿو.
چسان آزاد گشتم من ز فکر غم دم ديگر ،

بياد غير در گردون چو طوق بندگی دارم.

معني : جيئن آزاد ٿيو آهيان آئون نڪر (ياد) پئي جي غم کان ، ته پئي جي يادگيري جي اندر غلامي جو طوق پنهنجي ڪنڌ ۾ وجهي ڇڏيو هجي. (ايسے وہ سجدا ہے جو کرتا ہے تجھے هزار سجدوں سے بہے نياز) نگردد پاک دامانم بآب کوثر از شويم.

بچرڪ معصيت مخفي ز بس آلودگی دارم.

معني : منهنجو پلاند پاڪ ٿيندوئي ڪونه ڪتي ڪوثر جي پاڻي سان ڌوئانس. نافرمانی جي مخفي ڪڻن سان جو پوسل رکان ٿو.

غزل 27

ما گرفتاران عشق واز جهان آسوده ايم،

پائي تا سر لذت در ديم زان آسوده ايم.

معني : اسان عشق جا ورتل آهيون ان جهان مان آزاد آهيون پيرن کان مٿي تائين ڏک جي لذت ۾ ورتل آهيون انهي ڪري آرامي آهيون.

بزم گاه مازمستان ست وباده خون دل،

مستی داريم کز کون و مکان آسوده ايم.

معني : غم جو ملڪ اسان جي ڪچهري جي جاءِ آهي ۽ شراب دل جو رت ، انهي مستي جي رکڻ ڪري ڪون و مکان ۾ آرامي آهيون.

گلشن ما خرم از خوننا به چشم دل است،

از جفائي سوز صر باد خزان آسوده ايم.

معني : اسان جو باغيچو ترو تازو رتول اکين ۽ دلين مان وهندڙ رت جي ڪري آهي، پاري جي هوا جي ساڙه ۽ خزان جي هوائن کان آسوده آهيون.

اضطرابی در پریشانی بظاهر مے کنم ،

ورنه در استغنائے بهمت در نهان آسوده ايم.

معني : مجبور ۽ پریشان ظاهري طور آهيون، ورنه ته همت ڪري بي پرواه آهيون ۽ اندر ۾ آسودا آهيون.

گرچه باز بغير مخفي رويد از آواز غم،

شکر لله کز جفائي بهمکنان آسوده ايم.

معني : کٽي مخفي زنجير ۾ ٻڌل هئڻ سان غم جو آواز نڪري ٿو پر الله جو شڪر آهي جو سڀني جي ظلم کان آرامي آهيان (هڪ جي غم ۾ قيد هئڻ ڪري ٻين سڀني جي ظلم کان آزاد آهيون).

غزل 28

ديوان مخفي

دوش با گل صحبتی بریاد بلبل داشتتم،

چون صراحی در گلو تا صبح قلقل داشتتم.

معنی: کله رات بلبل سان کچھري گل جي ياد گيري پر کير گگي وانگر گلي مان صبح تائين پڙ پڙاھت پئي کير.

لخت دل ميشد مرا بر آتش بجران کباب،

غم انيسم بود از خون جگر دل داشتتم.

معنی: منهنجي دل جو ٽڪر ٻاھ جدائي جي تي پڇي کباب ٿي ويو، اتي منهنجي وندر غم هو جيڪو جگر جي خون گڏيل رکيو هو.

بسکه خون دل افشاندم برا طراف چمن،

بر طرف کردم نگه صد خرمن گل داشتتم.

معنی: اکين جو رت چنڊي ڇڏير چمن جي چوڌار، (ان بعد) جيڏانهن به ڏٺو سوين گلن جا ڪرا بنائي ڇڏيا اٿم. (رت جو هر لڙو گل بنجي ويو).

من در آيد بر نفس بر من غمے از جانبے،

بهر محرومی عيش من تغافل داشتتم.

معنی: هر طرف کان اندر ايندڙ دم مون لاءِ غم پيو آئي، آئون عيش کان محروم آهيان انجي مونکي پرواه نه آهي.

مخفيا: رحمی بحال من که در اندوه و غم،

پيش ازین من بیشتر صبر و تحمل داشتتم.

معنی: اي مخفي: منهنجي حالت رحم جوکي آهي چو ته فڪر ۽ غم پر وڪوڙيل آهيان، من کان اڳ مون تمام گهڻو صبر ۽ تحمل ڪيو آهي.

غزل 29

در عشق تو بيقرار گشتيم، رفتيم و بهر ديار گشتيم.

معنی: تنهنجي عشق پر بيقرار ٿيا آهيون، وياسون هر ملڪ مان وري آيا آهيون. بس داغ تو بر جگر نهاديم، داغ دل روزگار گشتيم.

معنی: رڳو تنهنجو ٿت جگر پر رکيو اٿئون، انهي ڪري زمانه جي دل تي داغ ٿيا آهيون.

وادی فراق غرق خون شد، بس دیده اشکبار گشتيم.

معنی: جدائي واري وادي ته رت پر ٻڏي ويئي آهي. هاڻي اکيون لڙڪن جا تلا ٿي ويون آهن. (لڙڪن سان ڀر ٿي ويون آهن).

تا داغ تو بر جگر نهاديم، از زمره اعتبار گشتيم.

معني: جڏهن کان تنهنجي عشق جو داغ پنهنجي جگر تي رکيو اٿئون، ته متبرن جي جماعت مان ئي نڪري ويا آهيون.

بر دامن وصل يار بنشست، هر چند که چون غبار گشتيم.

معني: يار وصل جي پلانڊ تي ويٺو آهي، جيترو به ٿيو پر اسان ته ڏوڙ ٿي وياسون. (وصل پر فنايت آهي، عاشق جي ۽ ماجر وجود آهي عاشق جو) نڪشاد در مراد مخفي، عمره پئي روزگار گشتيم.

معني: مراد جو دروازو مخفي نه کليو، پوري عمر زماني پٺيان هلندا رهياسين. مخفي جي مراد جو دروازو نه کليو.

غزل 30

ياد ايامي که دل در کوٽي يارے داشتم،

همچو مجنون پيش طفلان اعتبارے داشتم.

معني: انهن ڏينهن جي يادگيري دل ۾ اچي ويئي جيڪي يار جي گلي ۾ گذاريا هئاسين، جڏهن مجني جيئن ٻارن اڳيان معتبر هئاسون (جو پٿر هڻندا هئا) مجني وانگر ٻارن تي اعتبار رکڻ ٿو.

جيب باهم همچو گل زين بيشتتر صد چاک بود،

درميان اهل ماتم افتخارے داشتم.

معني: جيب پاڻ وڙهڻ ڪري گل جي پڪڙين وانگر سوين پرزاهو ماتر ڪندڙن جي دنيا ۾ فخر وارو هيس.

آرزو را دیده اعمی بود بزم امید،

بر رخ آئينه مقصد چون غباری داشتم.

معني: سڪ جي اک انڌي هجي ٿي، اميد جي ڪچهري ۾، مقصد جي آئيني تي دڙ وانگر ٿي ويو آهيان.

تشنه لب بوديم و آتش بود مارا در مذاق،

چون سمندر در بن هر موشرارے داشتم.

معني: ايجارا هئاسون ۽ باهه اسانجو شوق آهي، سمنڊ وانگي هر وار جي پاڙ ۾ چڻنگ ٿي ويو آهي.

نقش می بستيم مخفي گلشن امید وصل،

در درون دیده از خون لاله زاری داشتم.

معني: نقشو پئي ٺاهيو سڀين مخفي اميد جي باغيچي جي ميلاپ لاءِ، اکين جي اندر رڻ جي ڪري ڳاڙهائي پڌري رکڻ ٿو.

غزل 31

گو ٻڌمي ته نغمه دائود سر ڪنيم،
آه ويهه بهر باد سحر ڪنيم.

معني: چئو اي رفيق اهڙو جو حضرت دائود عليه السلام جي نغمه کان وڌين، آه ۽
بي حصائي کي (ڳاي) اسر جي هوا ڪر ڇڏيون.
شبهنم زا بهر ديدنه نشانيم به چمن،
لبهائيه غنچه سرخ چو خون جگر ڪنيم.
معني: شبنم اکين مان چٽڪاريون چمن تي، مڪڙي جا ڳاڙها چپ جگر جورت
ناهي ڇڏيون.

از آه سرد خويش نديديم چون ثمر،
آتش شويم در دل شمع اتر ڪنيم.
معني: پنهنجي اکين مان ڪرندڙ لڙڪن ڪري ٿڌي آه جو اثر نه ڏٺوسين، ته دل به
باهر هاري شمع تي اثر ڪريون.
صد روز بهر شده زيب شب به وصل بود،
نگداشت روزگار به شام سحر ڪنيم.

معني: سو ڏينهن جدائي جا هئا بمقابل هڪ رات جي جيڪا وصل جي هئي، پر
زمانن ان کي به نه ڇڏيو جو سحر جي شام ڪريون، (سحر جي شام ملهائون).
ڪتاب به بيت ٻنل آهي وزن ۽ نهر جي ڪري به مصرع پوري ۽ پهرين مصرع جا
ڪجهه لفظ ناميا ويا آهن، حقيقت جو مالڪ الله آهي. مترجم
مخفي قطار بهت ايام بگسلد،
در کوئي عافيت چو نسيم از گذر ڪنيم.

معني: مخفي ستن ڏينهن جي لڙهي لتاڙي، عافيت جي ڪنڊ به نسيم وانگر گذارو
پيا ڪريون.

غزل 32

هر جفائي را بجاني زان ستمگر مه خرم،
ميدهم کاسد تمامي راو گوهر مه خرم.

معني: هر ڪا زيادتي خوشي سان ظالم کان مليل وٺان پيو ڪوٺا سڀ ڏيان پيو
سڄا وٺان پيو. (حسن قبح جي توجيه آهي. پرين جي پار کان مڙئي منائي، وارو
خيال آهي پر ادا جدا آهي، اسان جي شاعر پرين ڪري ادا ڪيو ۽ مخفي ستمگر
پر بجاني چئي پرين بنائي ڇڏيائين.)

بسکه لذت يافتم از گريه شام وسحر،
ميفروشم نقد جان ديدنه تر مه خرم.

معني : تمام گهڻي لذت لڌي اٿم صبح ۽ شام جي رڻن مان. روڪڙي حياتي
رڪڻان پيو مقابلي ۾ آليون اڪيون وٺان پيو.

نيسٽ تجاري چوٽين در کاروان روزگار ،
صد جهان اند وه دارم بار ديگر مي خرم.

معني : زماني جي قافلي ۾ بدن جي واپار کان وڌ پيو ڪوبه نه آهي ، پر سوين دنياڻن
جي فڪر باوجود پيو پيو وٺڻ لاء تيار آهيان. (وجود وڃايان پيو ۽ پرين جو بار غم
جي صورت ۾ هلڪو پيو سمجهان ، سلوڪ جي ٻي انت دنيا ڏانهن اشارو.)
بر دل غمديده من خواه نوش و خواه نيش ،
در محبت درد و راحت را برابر مي خرم.

معني : منهنجي غمن ماريل دل لاء جهڙو پيڻ جهڙو لتجڻ ، محبت جي ميدان ۾
ڏکڻ ۽ سکن کي هڪ جهڙو ٿو سمجهان

مي نهم از آتش غم داغ بر دل مخفيا ،
بمنشينان خوش چنين سامان محشر مي خرم.

معني : اي مخفي : غم جي باه جو داغ دل تي رڪان پيو اي يارو آئون سيد و محشر
جو ثمر پيو خريديان.

غزل 33

چند از خون جگر مي در اياغ دل کنم ،
سر بزانو تا بکي فکر دماغ دل کنم.

معني : ڪيترو جگر جي رت واري شراب مان دل کي مدهوش ڪريان؟ مونن ۾ مٿو
هڻي ڪيترو دل جي دماغ جو فڪر ڪندو رهندس؟

عمر شد صرف جنون و نيسٽ از محمل نشان ،
چند سر گردان درين وادي سراغ دل کنم.

معني : عمر چريائي ۾ گذري ويئي قافلي جو نشان ٿي ڪونهي. ڪيترو پريشان هن
وادي ۾ دل جو سراغ لڳائيندس؟

خون دل مير بزم و ترتيب گلشن مي دهم ،
بر اميد آنکه روزي سير باغ دل کنم.

معني : دل جو رت وهائي ڇڏيان ٿو باغ کي حسين بنايان ٿو اهو سڀ انهي آسري
تي ته ڪنهن نه ڪنهن ڏينهن دل جي باغ جو ديدار ڪندس.
بسڪه دارد تيرگي از غم نگیرد روشني ،
پرتو خورشيد را گردد چراغ دل کنم.

معني: تمام گهڻي اونڌاهي ٿي ويئي آهي (هاڻي آزمائيل نسخن) غم کان روشني نه
 ٿو قبولي، کڻي سج جي جهلڪ کي دل جي فانوس ۾ داخل ڪريان
 سوخت سر تا پا دل و دفع جنون غم نشد،
 بعد ازين خوابم ڪه مخفي ترڪ داغ دل ڪنم.

معني: دل مٿي کان وٺي پيرن تائين سڙي پئي پر غم جي چريائي لٿي ٿي ڪانهي.
 (ان حالت) بعد چاهيان ٿي اي مخفي ته دل جي ٿٽ کي ڇڏي ڏيان.

غزل 34

تاڪي حديث باده و جزم وسبو ڪنم،

تاڪي زبزم باده ڪشان گفتگو ڪنم.

معني: ڪيستائين بيان شراب، پيالي ۽ مٺ جو ڪريان، ڪيستائين پيئندڙن جي
 ڪچهري جي ڳالهه ڪريان.

191 مستي گذشت از حد ديوانگي بيا، اي دل ز آب ديده مي در سبو

ڪنم.

معني: ڳالهه مستي کان مٿي ويئي هاڻي چريائي تون هليا، اي دل هاڻي اکين جي
 لڙڪن جو شراب بدن ۾ اوتيان ٿو.

آلودگي ز دامن عصمت نهي رود،

صد ره بآب ديده اگر شست وشو ڪنم.

معني: آلودگي پاڪائي جي پلانڊ مان وڃي ٿي ڪانه ٿي، سوين پيرا کڻي اکين جي
 پاڻي سان ڌوڏڻان ڪريان. (انساني ڪمزوري جو ذڪر ڪامل هجي متوسط يا
 مبتدي ڪمزوري جو احساس عروج عطا ڪندو.)

بگشا دهان شيشه ومي در اياغ ڪن،

تا از دماغ دل گل وصل تو بو ڪنم.

معني: بوتل جو منهن کول شراب مدهوشي وارو وجه جيئن ان مان گل جي دل جو
 دماغ سان تنهنجو وصل حاصل ڪريان. (وصل ۽ مدهوشي وارو جيڪو شراب جو
 اثر آهي، دل جو گلاب وٺندڙ خيال ۽ ان جي حالت مدهوشي واري جيڪو دماغ
 آهي. هن شعر ۾ وصل جو تفصيل بيان ٿيل آهي.)

مخفي بغير باده چو دل را دماغ نيست،

بر خيز تا بخانه ميخانه رو ڪنم.

معني: اي مخفي جڏهن شراب کان سواءِ دل کي آرام نه آهي، اتي گهر مان نڪر
 شراب خانه جو رخ وٺ. (خانه: گهر. ۽ ميخانه: جاءِ نماز.)

غزل 35

ديوان مخفي

گر رسد موج غمت بر سرم از جانروم ،

جز در غمکده جائے بہ تمنا نروم.

معني : جيڪڏهن تنهنجي غم (جي سمنڊ جي) لهر مونکي ٻوڙي وڌو تڏهن به پنهنجي جاءِ کان ڪونه ٽڙنديس، غم جي جاءِ کانسواءِ ڪابه جاءِ منهنجي سوچ ۾ ئي ڪانه آهي ڪنهن به جاءِ ڏانهن سندن سوچ وڃي ئي ڪونه ٿي.

گر شودهر سر موٽي بدنم نشتر غم،

عافيت جو نشوم پيش مسيحا نروم.

معني : جيڪڏهن بدن تي هر وار غم جي نشتر بنجي پوي، جيستائين ان حال مان ليڪ نه ٿيندس تيستائين ڪنهن ويڇ ڏي نه ويندس. (مخفي : اويهي طريقي جي مالڪ هئي، معشوق کانسواءِ ڪنهن کي ويڇ طور قبول نٿي ڪري لا اله الا الله ڏانهن اشارو آهي.)

کوشه محنت وغم را بگلستان ندهم ،

بمچو مجنون ز جنون جانب صحرا نروم.

معني : ڏک ۽ غم جو ڌرو به باغ کي ڪونه ڏيندس، مجني وانگر چريائي ڪري بيبان ڪونه لتاڙيندس. (معشوق جو عشق راز آهي راز امانت هوندو آهي، راز کي عقلن يا جنونن سان ظاهر ڪرڻ خيانت آهي، آخر ته مخفي عورت آهي عورت ۽ امانت لازم ملزوم آهن وري متخلص به مخفي آهي جنهن جو جاؤ اظهار جو ضد آهي.)

در قيامت اگرم جانب رضوان خوانند ،

به تمنائي دل از بهر تماشا نروم.

معني : قيامت ۾ جيڪڏهن مونکي رضوان ڏانهن گهرايائون دل جي خواهش تي تماشي لاءِ ڪونه ويندس. (چو ته دل پسند نه آهيان حقيقت پسند آهيان.)

يوسف طالع اگر جلوه نمايد مخفي ،

بتماشا گر حسنش چوزليخا نروم.

معني : ڪٿي يوسف مهاندي پنهنجي حسن جي جهلڪ ڏيکاري مخفي ته به سندس حسن جي ديدار لاءِ زليخا وانگر ڪونه ويندس. (زليخا طالبه ۽ حسن عطالي جي ۾ مخفي طالبه حسن ذاتي جي فرق است ميان انڪه يا (ش) ددبر يا انڪه در چشمه التطار (ش) بدر.)

تا نام ز حسن يار برديم ، از آئينه دل غبار برديم.

معني : جڏهن يار جي حسن جو نالو ورتوسين، ته دل بهي آئينه جا ڪس لهي ويا. (الا بذكر الله تطمئن القلوب)

از بسکه ز دیده خون فشاند ايم ، رونق ز گل و بهار برديم.

معني : جڏهن اکين مان رت هائڻا لڙڪ لڙياسون ، ته سونهن گل ۽ بهار جي ويڃائي
سون.

از آتش عشق چون سمندر ، سر تا بقدم شرار برديم.

معني : عشق جي آڱ ڪري سمنڊ وانگر سري کان وٺي تري تائين چوليون پيا
هڻون.

نا ديده رخت چون لاله مخفي ، داغ تو بهر ديار بر ديم.

معني : نه ڏسجنڌڙ سامان لال گل جي داغ وانگر تنهنجو مخفي داغ کي هر ولايت ۾
پهچايوسين.

غزل 37

تابڪي بر در امير چوسائل باشم ،

که غبار نظر و که الم دل باشم.

معني : ڪيستائين امير جي دروازي تي سوالي ٿي پيهنديس. ڪڏهن اک جو ڪتر
۽ ڪڏهن دل جو درد ٿي رهنديس.

التجا بر در مخلوق زکوٰه نظر يست ،

چند چون اهل صنم بر ره باطل باشم.

معني : مخلوق سامهون ليلڙائون اها ته گهٽتائي آهي. بت پرستن وانگر باطل واٽ
تي ڪيترو هلنديس.

منکه صد حاطم طی در نظرم مثل گداست ،

حیف باشد که گدا طبع و گدا دل باشم.

معني : آئون ته اهو آهيان جنهن جي سامهون سوين حاتم طاڻي پيئو وانگر آهن.
پوءِ ته مونکي حيف هجي جو پيئو طبع ۽ پيئو دل وارو هجان.

بر نفس صد ره گراز آتش عشقم سوزد ،

باز پروانه صفت در پشی قاتل باشم.

معني : هر ساهه (جيڪا ڪٿان پيو) جيڪڏهن سوين پيرا مونکي عشق جي واٽ ۾
باهه بنجي ساڙي، ته وري به پروانه وانگر قاتل جي پٺيان (قتل ٿيڻ لاءِ تيار هجان ٿو)

میرود کشتی عمرم چو بموج ای مخفی ،

شرط انصاف نباشد که بساحل باشم.

معني : منهنجي عمر جي ٻيڙي موج وانگر وڃي پئي اي مخفي اها انصاف جي
تقاضا نه آهي جو آئون ڪناري تي هجان.

غزل 38

بسکه در بحر تو خون دل بد امان کرده ام،

ديوان مخفي

پر ز گل دامان خود را تا گریبان کرده ام.

معني : تنهنجي جدائي سبب پنهنجي دل جي رت جي هڙ ٻڏيو ويٺو آهيان
پنهنجي هڙ کي گل سان چوٽي تائين پري ڇڏيو اٿس.

مدعي طعن پريشاني مزن بر من نه من،

همچو ابراز گريه کار خود بسامان کرده ام.

معني : اي مدعي پريشاني جو طعنو نه من چو ته، ڪڪر وانگر پنهنجي رڻ کي
سفر جي ڪر جو سامان ڪيو آهي.

بر جگر از بس نهادم ز آتش بجر تو داغ،

خانه دل رابه از رشک گلستان کرده ام.

معني : پنهنجي جگر تي تنهنجي جدائي ڪري لت پيدا ڪيو اٿس انهي ڪري
پنهنجي دل جي گهر کي گلستان جي تمنا بنائي ڇڏيو اٿس.

ميکنم بلبل صفت فریاد ازان امشب که باز،

همچو مستان بيخودانه یاد یاران کرده ام.

معني : بلبل وانگر دانهيان پيو اچ رات وري به مستن بي پرواهن وانگر يارن جي
يادگيري ڪئي اٿس.

مخفيا چندین نال از ناوک بیداد غم،

کين دل افسرده رامن وقف پيگان کرده ام.

معني : اي مخفي ايتري دانهن نه ڪر ظالم اکين جي چمڪ جي سور کان، چو ته
من پريشان دل کي مرن وقف تير اندازي لاءِ ڪري ڇڏيو آهي.

غزل 39

من آن پروانه عشقم که در آتش وطن دارم،

چو فانوس آتش دل را بزر پيرين دارم.

معني : آئون عشق جو اهو پروانه آهيان جنهن جو وطن باهه آهي، آئون پيراهن
هيٺان باهه جو فانوس دل ۾ رکڻ ٿو.

دلم بلبل صفت از عشق تا گفت و شنود آرد،

نهان در زیر هر حرفی گلستان فن دارم.

معني : منهنجي دل بلبل وانگر جيستائين عشق جي ڳالهه ٻوله ڪي آئي، هر حرف
جي ته ڀرڻئون باغ رکڻ ٿو.

نه پنداری که در بجز مرا صبر است و آرامی،

ز افغان داغها بر داغ مرغان چمن دارم.

معني : ائين نه سمجه ته جدائي جي ڪري مونکي صبر ۽ آرام عطا ٿيو آهي. رڙين جا داغن جا داغ وارا پکي پنهنجي چمن ۾ رکان ٿو.

بمحشر گر پر سندم چه آوردی بمين گويم ،
شهيد خنجر عشقم گواه خود کفن دارم.

معني : جيڪڏهن مون کان محشر روز پڇيو ويو ته ڇا آندو اٿئي؟ ته اهو چوندس ته عشق جو شهيد آهيان جنهن جو گواه کفن رکيو اٿم.

اگر در گلشن عشرت ندارم راه ای مخفی ،
بحمدالله یاری گوشه بيت الحرم دارم.

معني : جيڪڏهن اي مخفي مونکي عيش جي واٽ باغ ۾ نٿي ملي ، آئون عيش جي واٽ باغ ۾ نٿي رکان. ته به الحمد الله جو آئون بيت حرام جي مالڪ کي به پنهنجو معاون رکان ٿي.

غزل 40

ز بس افسردگی دارم هوائے سردرامانم ،
چنان کا بیده ام از غم که گاه زرد را مانم.

معني : تمام گهڻو پریشان آهيان سرد هوا جيئن ، غم جي ڪري ايترو ڏکيو آهيان جيئن سڪل گاه.

گهے در دام غم افتم گهے صید بلا کردم ،
نه بينم روئی آزادی اسیر درد را مانم.

معني : ڪڏهن غم جي قيد ۾ پوان ۽ ڪڏهن مصيبت جو شڪار بنجان. آڏي جو ته منهن ٿي نه ڏسان ڏک جي قيدي رهان ٿي.

نشان پائے محمل را ندیدم تا نهم چشمے ،
من آن سر گشته مجنون بیابان گرد را مانم.

معني : قافلي جي ڏولي جو ته نشاني پيرن جو نه ٿو ملي جواتي اکيون رکان. هاڻي ته آئون بيابان جو مجنون بنجي رستي جي لٽ بنجان ٿي.

مراهر کس که من بیند ز سویم چشم مے پوشد ،
بغم مردیم از خواری غبار گرد را مانم.

معني : جيڪو مونکي ڏسي ٿو ته کانئس اکيون پوري ٿو ڇڏي ، انهي خواري جي غم ڪري مري ويا آهيون ۽ مٽي جي دڙي ويا آهيون.

گهے از درد دل سوزم که از درد جگر فالم ،
نیم یک ساعت آسوده دل پر درد در امانم.

معني: ڪڏهن دل جي ڏک ڪري سڙان ٿي ڪڏهن جگر جي سور ڪري رڙان ٿي.
 مڪ گهڙي به آرام جي نٿي ماڻيان چو ته دل ڏکن سان چور رکان ٿي.
 برويم تختہ بستی در آئين پریشانی ،
 زخم نقش پریشان مهر هائی نرد را مانم.

معني: پنهنجي هٿ جي تختي کي پریشاني جي حالت ۾، نرد وانگر وڪريل مھرن تي حملہ آور ٿيندس.

به بیرنگی و بں بوئی درین بستان سرا مخفی ،
 گل پژ مرده گلہائی باد آورد را مانم.

معني: هن به رنگي ۽ بي بوءِ واري دنيا ۾ اڃا مخفي، ان گل وانگر پریشان آهيان جيڪو هار جي لڙهي ۾ ڪو ماڻيل آهي. (بي رنگي ۽ بي بوءِ واري دنيا، عمل جو رنگ ۽ بوءِ آخرت. گلن جي لڙهي: تخليق انسانيت)

غزل 41

دست در دامن آن سرو خرامان زده ام.
 چنگ در حلقه آن زلف پریشان زده ام.

معني: ان سرو قد ٿلندڙ جي دامن ۾ هٿ وڌو اٿم انهن پڪڙيل وارن جي چڱ ۾ چنبو هنيو اٿم.

تشنه خون دل و آبله پائے شده ام.
 تکیه برنیش سر خار مغیلات زده ام.

معني: دل جي رت جو اچارو ۽ پير پٿون تي پيا اٿم هاڻي ته بهرن جي تکن ڪنهن جي چيٽ تي ڀروسو ڪيو اٿم.

عزم تسخیر اقالیم جنون کرده دلم.
 خیمه لشکر غم را به بیابان زده ام.

معني: چريائي جي دنيا کي فتح ڪرڻ جو خيال سندن دل ڪيو آهي، انهي ڪري غم جي فوج جا تنبو ميدان ۾ کوڙي ڇڏيا اٿم.

مے توانم که کشم پائی بد امان شکیب ،
 منکه صد چاک بیک تار گریبان زده ام.

معني: سمجهير ٿي ته صبر جي دامن جو سهارو وٺي وڪ کٽان، پر آئون به صبري ڪري گريبان ڦاڙيو وٺي آهيان.

از تو آتشکده عشق بر افروخته ام.
 آتش عشق بتان در سروسامان زده ام.

معني : توڪانتي ته منهنجي عشق جي باهه وارو ڪورو دکايو اٿم. منهنجي ته سموري مڏي محبوب جي عشق جي آڱ آهي.

زورق ديدہ بغرقاب فنا افگندم.

ديدہ برابر جگر موجہ طوفان زده ام.

معني : اکين جي پيڙي فنا جي ڪن پر پوڙي ڇڏيم. هاڻي نظر جگر مان نڪرندڙ طوفاني لهرن مان نهندڙ ڪڪر تي ڪوڙي ڇڏي اٿم.

گرده ام دير شنو گوش مسلمانى را.

بسکه ناقوس بمعبد که گبران زده ام.

معني : هاڻي مسلمان جي ڪن کي دير جو سٽندڙ ڪري ڇڏيو اٿم. ڪافرن جي عبادت گاه جو گهنڊ پورو قبول ڪيو اٿم. (صلح جو سڏ ۽ ڪن رکيو اٿم. دير يهودين جي ۽ ناقوس عيساين جي عبادت گاهن جا نال دير : يهودي عبادت گاه. تصوف جي حالت ڪفري هڪ منزل آهي جو دم غافل سودم ڪافر.)

در سر کوچه گبران ز تنگ ظرفے عقل.

سنگ بی حوصلگی بر سر ايمان زده ام.

معني : عقل جي ڪم ظرفي ڪري ڪافرن جي گلي پر پڌرو پالو. بي حوصلاڻي جو پٿر ايمان جي مٿي پر هنيو اٿم.

آفرين بر جگر باد که در کشور هند.

سکه نقد سخن رائج ايران زده ام.

معني : منهنجي جگر تي آفرين هجي جو هند جي ملڪ ۾. ايران جي روڪڙي زبان جو سڪو جاري ڪيو اٿم.

غزل 42

چشم گريانم پيا می از بهار آورده ام.

نافه ام بوئی خوشی از زلف یار آورده ام.

معني : رٿندڙ اکيون اٿم جو بهار جو پيغام آندو اٿم. هرڻ جي دن جي مشڪ جي سهڻي خوشبوءِ يار جي وارن مان آندي اٿم.

تشنه بوئی گل داغم پریشانی بود.

تخم این گل راز باغ روزگار آورده ام.

معني : گل جي خوشبو جي اڃ ڪري سندم پریشاني جو داغ پيدا ٿيو آهي. هن گل جي ٻج کي دنيا جي باغ مان چونڊيو اٿم.

ازديار عشق می آیم دیار من غم است.

درد دل چندانکه خوابی زان دیار آورده ام.

معني: عشق جي دنيا مان آيو آهيان منهنجي ته دنيائي غم آهي، جيترو به درد دل جو چاهين تومون ته اهو دنيا مان آندو آهي. (منتها هجڻ جو ثبوت)
داده ام دل را بدست کافر بد کيش زلف،
قطره خون جگر را يادگار آورده ام.

معني: مون ته دل کي ڪافر اداثن وارن سخت سيکت ڏيندڙ زلفن جي حوالي ڪري ڇڏيو آهي، جگر جو خالي رت جو ٿڌو ياد گيري لاءِ کڻي پهتو آهيان.
اعتماد عشق را نازم که بر درگاه او،
برده ام بر اعتباری اعتبار آورده ام.

معني: مونکي عشق تي اعتماد ڪرڻ جو ناز آهي جو سندس درگاه تي، ٻي اعتباري نيٺ جي باوجود به اعتبار آندو اٿس. (مешوق جي ٻي وفائي به عاشق لاءِ اعتبار لائق رهي.)

قطره خون جگر جائي دلم در سينه بود،
وآن هم از راه نظر بهر نثار آورده ام.

معني: سندس دل جي سيني ۾ ته فقط جگر جي خون جي هڪ ٿڌي جي جاءِ هئي، اهو ٿڌو به يار جي نگاه جي راه تي نچاورد ڪرڻ لاءِ کڻي آيو آهيان.
بعد عمری کرده قصد جان و مهمان من است،
مرغ دل را صيد آن تير شکار آورده ام.

معني: تمام گهڻي وقت کان پوءِ مهرباني سان سندس سامه کي ڪڍڻ جو ارادو ڪيو اٿن ۽ ان لاءِ مهمان ٿيا آهن، هاڻي دل جي شڪار کي سندن تير جي نشان بنجڻ لاءِ کڻي آيو آهيان.

سالها خون خورده ام کز موج طوفان غم،
کشتی بیپناقتی را بر کنار آورده ام.

معني: غم جي طوفان جي موجن جو ڪيتراڻي سال رت پيئو اٿس هاڻي ڏهري پيڙي کي ڪناري تي کڻي آيو آهيان.

هر طرف هنگامه کرم ست از غوغائی من،
فتنه مخفی عجب بر روئی کار آورده ام.

معني: هر طرف گمان متوپيو آهي منهنجي لاءِ ڪُل جو عجيب مخفي فتنو هر ڀاء ڪري ڇڏيو اٿس.

غزل 43

من آن چشم غماز را می شناسم،
من آن محرم راز را می شناسم.

ديوان مخفي

معني : ان نخرائي اشارن واري اک کي آئون سڃاڻان پيو ان راز آگاه يار کي به سڃاڻا پيو.

غمت دوش بامن سر چنگ داشت،
من اين ناز و انداز رامي شناسم.

معني : سنڌي غم ڪلهه رات مون سان ڏاڍا سر وکيريا هئا، آئون سنڌ نازن ۽ اندازن کي سڃاڻا ٿو.

رها نينده ز بوش و فرزانگی ست،
من آهنگ اين ساز رامي شناسم.

معني : عقل ۽ هوشيار کي آزاد ڪندڙ آهي، آئون سنڌ ان وچت جي مقصد کي ڄاڻان ٿو.

مزن از تغافل برابر گرہ را ،
که من چنگل باز رامي شناسم.

معني : سنڌ پروڻن سان به خبري پر قيد نه ڪر، چو ته مون کي شڪاري باز جي چنبن جي خبر آهي.

بقتلم کمر بسته زور بشتاب ،
که من تیغ اعجاز رامي شناسم.

معني : تون ته منهنجي قتل لاءِ چيلهه ٻڌيو پهتو آهين، جلد ڪر ۽ وڃ، سنڌ اعجازي تلوار کان آئون واقف آهيان.

مده پيش چشمم فريبي بنازم،
که من شیرۀ ناز را می شناسم.

معني : منهنجي نظرن اڳيان فريبي ناز ڇڏي ڏي، آئون ته تنهنجي نازن جي اندازن کي سڃاڻان ٿو.

تواضع مرا بهر اعزاز باشد ،
من آئين اعزاز رامي شناسم.

معني : جهڪڻ ته منهنجي لاءِ اعزاز آهي، آئون اعزاز جي آئين جو واقف آهيان،
پر اوج دگرمي پرد مرغ اميد ،

من اين طرز پرواز رامي شناسم.

معني : اميد جي پکي جي بلندي تي پرواز ٿي به هوندي آهي، آئون پرواز جي ڍنگ کي ڄاڻان ٿو.

مگو پيش من از وجود وعدم ،
که انجام و آغاز رامي شناسم.

معني : منهنجي اڳيان وجود (هئڻ) ۽ عدم (نه هئڻ) جي ڳالهه نه هڪر چو ته آئون شروعات ۽ خاتمي کي سڃاڻان ٿو.

زيڪرنگي خويش مخفي ملال ،

ڪه نيرنگ پرواز رامے شناسم.

معني : پنهنجي هڪ رنگ مجھ تي مخفي پٽاڪ نه هئڻ، چو ته ٻي رنگي واري پرواز کي به آئون سڃاڻان ٿو. (انداز عاشق هڪ آهي ڪسجڻ ؛ اها هڪ رنگي. انداز معشوق ؛ اداسي ڪرڻ، تڙپائڻ. وصل سان خوش ڪرڻ. فصل سان غمگين ڪرڻ ؛ اهي ڪئي رنگ آهن.)

غزل 44

همتي ارباب همت ڪز پی غم می روم،

کيسوئي آه پریشان بهر ماتم می روم.

معني : همت ڏياريو اهل همت هاڻي غم جي پٺيان ڪاهيان پيو سندم ساڻي آه ۽ محبوب جا پڪڙيل وار آهن هاڻي ماتم لاءِ وڃان پيو.

روز گارم گر زند زخمی بتار هر رگی ،

کافرم گریک قدم دنبال مرهم می روم.

معني : جيڪڏهن دنيا سندم هر هڪ رڳ پر زخم جي تند لڳائي ڇڏي آهي ،

ڪافر ٿي وڃان جيڪڏهن هڪ پير به پٽي ڪرائڻ جي پٺيان وڃان.

بر سر راه اجل بنشسته بیم ازهرگ چيست ،

خلق وعالم رفته اند اين راه من هم می روم.

معني : موت جي واٽ تي ويلل آهيون پوءِ موت کان ڪهڙو خوف، سموري مخلوق ۽

دنيا انهي واٽ تي ويئي آهي آئون پڻ ويندس.

گرچه دنبالم ز بهرا بان درين ره باک نيست ،

ميروم گر چند گامی بیش يا کم می روم.

معني : ڪٿي رفيقن سان انهي واٽ تي ويندس ڪو به خوف نه آهي. پوءِ ڪيترا به

قدر ڪٿان گهڻو ٿورو پر هلان ته ٿون؟

در غم واندوه ومحنت چيست اين بي طاقتی ،

مخفيا امروز فردا چون زعالم می روم.

معني : غم و فڪر ۽ تڪليف جي هي ڪهڙي ڪمزوري آهي؟ جڏهن مخفي

تو کي اڃ يا صبحاڻي هن دنيا مان وڃڻو آهي. (وڃڻ واري لاءِ هر هڪ شي و عارضي

آهي)

غزل 45

دوش بر خاک درت پهلو به بستر داشتم،
در طواف کعبه بودم حج اکبر داشتم.

معني : سندنء دروازي جي مٿي تي ڪلهه رات بستري تي پاسيرو لڏيو پيو هوس
اهو ته منهنجو طواف ڪعبه جو هو ۽ حج اڪبر هو.

شعله ميزد آتش سودائے عشق اندر دماغ ،
خانه را در آتش دل چون سمندر داشتم.

معني : سندنء عشق جي شوق واري باهه دماغ ۾ شعلا پئي هنيا، گهر کي دل جي باهه
سان سمنڊ بڻائي ڇڏيو.

ساقی درد کشانم داد امشب ساغرے ،
کز خمارش طعنه بر خضر و سکندر داشتم.

معني : ساقی، ڏک اجهائڻ جو مونکي پيالو ڏنواڃ رات، جنهن جي مدهوشي سبب
خضر ۽ سڪندر تي طعنه زن ٿيس.

نیست پروانه ترا گر قدرت پرواز عشق ،
دل بر آتش نه که من هم پیش ازین پر داشتم.

معني : اي پروانه جيڪڏهن توکي عشق جي پرواز جي طاقت نه آهي، ته باهه سان
دل لڳاءِ تو وانگر مونکي به ڪڏهن پر هئا.

مخفيا امشب دماغ جان معطر ساختم،
در سر زلفت سخن پیچیده عنبر ساختم.

معني : اي مخفي، اڃ رات زندگي جو دماغ خوشبوءِ ڌار ٿي ويو آهي، تنهنجي مٿي
جي زلفن لاءِ چونڊيل زبان ۾ عنبر رکيو اٿم.

غزل 46

میروم تا بهر خود ویرانه پیدا کنم ،
واندران ویرانه از غم خانه پیدا کنم.

معني : وڃان پيو ته پنهنجي لاءِ ويرانِي پيدا ڪريان، ان ويرانِي ۾ پنهنجي لاءِ غم
جو گهر پيدا ڪريان.

دانه دانه اشک میریزم که بهر مرغ دل ،
از سر شک دیده آب ودانه پیدا کنم.

معني : لڙڪن جو دالو دالو هاريان پيو دل جي پکي لاءِ، ته جيئن اکين جي لڙڪن
جي سيلاپ جي پاڻي مان پوک پيدا ڪريان.

در بیابان جنون از بهر صحبت داشتن ،
نیست گر فرازانه دیوانه پیدا کنم.

معني : چريائي جي ميدان ۾ صحبت جي ڪري جي ڪوڏاهو پيدا ٿئي ته
چريوئي پيدا ڪريان ٿو.

شيشه مي ڳرند تهئي و بزم آخر مے شود ،
چون من از بهر طرب ميخانه پيدا ڪنم.

معني : بوتل خالي ٿي ويئي مجلس جي به پهچائي ٿي ويئي ، آئون خوشي جي
حصول لاءِ شراب خانو پيدا ٿو ڪريان.

تا زخم سر پنجه در زلف پريزادان عشق ،
از سر انگشت محنت شانه پيدا ڪنم.

معني : جيستائين پري ڄاولن جي عشق جي زلفن ۾ پنهنجو چنبو لڳايان ، اوستائين
آڱرين جي چوٽين کي چنبو هڻڻ واري تڪليف جو طريقو سيڪاريان .
شد بهار عمر و باغ آرزو خرم نشد ،
ميروم تا گريه مستانه پيدا ڪنم.

معني : عمر جي بهار پوري ٿي پر سڌن جو باغ تازو ٿيوئي ڪونه هائي وڃان ٿي ته
مستانه انداز ۾ روئڻ پيدا ڪريان.

ره بيابم پيش شمعن از برائے سوختن ،
مخفيا بايد پر پروانه پيدا ڪنم.

معني : وات لھان شمع جي اڳيان سڙڻ لاءِ ، اي مخفي ڪپير ٿو ته پرواني وارا پر پيدا
ڪريان.

غزل 47

بر غم بلبان امشب لب از گفتارم بستم ،
زخون ديده در دل نقش صد گلزارم بستم.

معني : بلبن سان غم ۾ شرڪت ڪري اڃ رات پنهنجا چپ ڳالهائڻ کان بند ٿي
ڪريان ، اکين جي رت ڪري دل ۾ سوين باغيچن جو نقش ٻڌان ٿي .
ز گريه ميزدم آبي بر آتش خانه بجران ،
بسحر سامري امشب بت طراز من بستم.

معني : جدائي جي باهه جي آڙاه تي روئڻ جي پاڻي کي هاريان ٿي ، سامري جي جادو
ڪري تازو بت اڃ رات ٻڌان ٿي .
چو مرجان شد خس مژگان مرا از لخت دل امشب ،
گل از باغ بوس من چيدم و برخارم بستم.

معني : اڄ رات مرجان وانگر ٿي ويون آهن مندم پٺيڙين جيون ڪاٺيون دل جي
ٽڪرن ٿيڻ ڪري. عشق جي باغ مان گل چونڊيو اٿم ۽ ڪنڊن سان صلح ڪيو
اٿم.

بياد روئي تو امشب بگرد شمع من گشتم.
نظر چون عند ليبان بر گل رخسار من بستم.

معني : مندم منهن جي يادگيري ڪري اڄ رات شمع جي چوگرد چڪر هڻيا اٿم
هلبلن جيئن نظر مندم گلن جي گل تي ٻڌي اٿم.

به تنهائي گزفتم خوچنان در گنج تنهائي .
که درابروئي عکس سايه ديوار من بستم.

معني : اڪيلائي کي ائين طبيعت بنائي ڇڏي اٿم جو اڪيلائي جي ڪنڊ ۾
تنهنجي پروشن جي عڪس کي مندم ذهن جي ديوار جو سايو ڪري قبول ڪيو
اٿم.

زيکد يگر جدا شد عقد دل تسبيح من کردم.
مگر يگره اگر در خدمت زنار من بستم.

معني : جڏهن هڪ ٻئي کان جدائي اچي ٿي ته دل جي عقد سان يادگيري ڪريان
ٿو پر هڪ واٽ ته مندم خدمت ۾ زنار ٻڌان ٿو.

رخ اميد را مخفي اگر اول چنان دیدی .
زآه آئينه دل را گل زنگار من بستم.

معني : اميد جي منهن کي اي مخفي جيڪڏهن دل ۾ تون انداز ۾ ڏٺو جو آه سان
دل جي آرسِي ۾ ريار جي گل جهڙي صورت ٺاهيم پئي.

غزل 48

سبک رو نيستم چون بو که دنبال صبا افتم .
گرانبارم چنان از غم که گر خيزم زجا افتم.

معني : اهڙو ملڪوند آهيان جو خوشبوءِ وانگر صبح جي هير پليان ملان. پر اهڙي
گري غم جي بوجھ هيٺان آهيان جو ڪڏهن ڪران ٿو ڪڏهن لان ٿو
سفر ڪردم که بکشایم دل از سير جهان کردن.
چه دانستم که در غربت بگام از دبا آلتتم.

معني : سفر ڪير انهي لاءِ ته دل کي دنيا جي سير ڪرڻ سان کوليان. ڇا ٿي ڄاتو
ته مسافري جي حالت ۾ ارڙ جي منهن ۾ پئي ويندس.

نهادم روزناکامی درین وادی نمیدانم .
ز ضعف قوت طالع کجا خيزم کجا افتم.

معني : اهو نه ٿي جاتر ته هن وادي ۾ پنهنجي ناکامي جو ڏينهن کنيو اٿر ته
پنهنجي بخت جي ڪمزوري ڪري ڪٿي اٿندس ۽ ڪٿي ڪرندس.
نجات از غم چنان يا بم که برسو ميروم مخفي ،
چو مرغ بي پروبالی بکام از دها افتم.

معني : غم کان آزادي اهڙي لھان جو هر طرف مخفي پئي وڃان، بي پري ۽ بي ڪنهي
پکي، جيئن ارڙ جي مراد بنجي وڃان.

غزل 49

شب بياد تو گل اشک بد امان کردم ،
همچو مرغان چمن ناله پريشان کردم.

معني : رات تنهنجي ياد ۾ لڙڪن جي گل کي پلو، جي حوالي ڪري ڇڏيم، چمن
جي پکين وانگر بي سريون دانهون پئي ڪير.

جيب دل چاک زدم بسکه ز سودائے جنون ،
دست قدرت همگی صرف گريبان کردم.

معني : لڪيل دل کي چيري ڇڏيم عشق جي گهڻي چريائي ڪري هٿ جي پوري
طاقت گريبان ڦاٽڻ ۾ خرچي ڇڏيم.

بر گرفتم دل اميد ز بيگانه و خویش ،
مشکلات دل خود را به آسان کردم.

معني : دل جي اميد ڌارئين ۽ پنهنجي کان ٿيرائي ڇڏيم. هاڻي پنهنجي دل جي
سمورين تڪليفن کي آسان ڪري ڇڏيم.

خون دل بسکه برخسار نگ افشاندم ،
سير گاه نظر از دیده گلستان کردم.

معني : سمورو دل جو رت پنهنجي گلن تي هڪ ڏسڻ لاءِ ڇنڊي ڇڏيم. هاڻي سير
جي جاءِ کي اکين لاءِ باغ بنائي ڇڏيو اٿر.

کاوش داغ کهن بسکه بناخن کردم ،
پنجه دست چو سر پنجه مرجان کردم.

معني : پراڻي لت کي نهن سان نئين سر چڪاڻڻ جي ڪوشش ڪئي اٿر،
پنهنجي هٿ جي چنبي کي مرجان جي مٿي تي قابض ڪيو اٿر.

جذبه عشق رساندی بسرم محمل دوست ،
من زبی صبری خود سر بیابان کردم.

معني : عشق جي جذبي سندم مٿي ڀر يار جي ڏولي ويهاري ڇڏي آهي. پر مون بهي
 صبري ڪري پنهنجو منهن بيابان ڏانهن ڪيو آهي. (نحن اقرب اليه من جبل
 الوريد. ڪوڙا سامي ڪوڙو سندن پنڌ رهوت آهن هنڌ منن جو هنگلاج ۾)
 جان گرانمايه متاع است وليکن مخفي،
 نرخ اين جنس ب بازار خود ارزان کردم.

معني : حياتي ته وڏي قيمتي شي آهي پر مخفي. اسان پنهنجي بازار ۾ ان جنس جو
 اڳ سهانگو ڪري ڇڏيو آهي.

غزل 50

بازمىخواهم که غوغائی دگر پیدا کنم،
 از جنون در دل تمنائی دگر پیدا کنم.

معني : وري چاهيان ٿو ته نئون هوڪو هٿان. پنهنجي چريائي ڪري دل ۾ نئين
 تمنا جا ڳايان.

روئے بوادی می نهم باشد که از اعجاز عشق ،
 بمچو خود مجنون و رسوائی دگر پیدا کنم.

معني : انهي وادي ڏانهن رخ رکائڻوئي سگهي ٿو ته عشق جي معجز ڪري پاڻ لاءِ
 مجني وانگر نئين خوري پيدا ڪريان.

می گداز د دیده را سوزد رونم تابکے ،
 بهر بوئی چشم بینائی دگر پیدا کنم.

معني : سندم اندر جو ساڙو اکين کي ڪيستائين ڳاريندو رهندو خوشبوءِ ڪري
 اڪيون ڏسڻ واريون نيون پيدا ڪريان. (بوءِ ڪري نئين نظر، تلميح آهي يوسف
 عليه السلام جي قميص جي بوءِ پيدا رکيم).

نقد دل رامیفر وشم میخرم جنس جنون ،
 تا بهر بازار سودائی دگر پیدا کنم.

معني : روڪڙي دل وڪڻي چريائي جي جنس وٺان ٿو انهي لاءِ ته هر بازار ۾ نئون
 فڪر پيدا ڪريان.

سیل اشک دیده از بیطاقتی سرمی دهم ،
 تا بملک بند دریائے دگر پیدا کنم.

معني : اکين جي لڙڪن جو سيلاپ پنهنجي ڪمزوري ڪري ظاهر ٿو ڪريان.
 انهي لاءِ ته هندوستان ملڪ ۾ نئون دريا جاري ڪريان. (علم جو دريا)
 دیده ام ظلم وستم چندانکه از ظلمات بند ،
 میروم گر بهر خود جائی دگر پیدا کنم.

معني : ظلم ۽ زير دستي ايتري ڏئي اتر جو هندستان جي اونڌاهين مان. ويڃان ٿو جو پنهنجي لاءِ نئون ٺڪاڻو پيدا ڪريان.

ميتوانم چند گامي رفت مخفي بعد ازين ،

در ره اميد اگر پائے دگر پيدا ڪنم.

معني : ڪجهه وڪون مخفي هن کان پوءِ هلي سگهان ٿي. اميد جي رستي ۾ جيڪڏهن ٻيا پير پيدا ڪريان.

غزل 51

در وفا چون شمع ما بهم جان گدازي ميکنم.

درد بيدرمان خود را چاره سازي ميکنم.

معني : وفا جي ميدان ۾ ميٺ بتي وانگر زندگي کي ڳاريان ٿي. پنهنجي لا علاج بيماري لاءِ حيلو هلايان پئي.

صيد دام محنت و سيار بالغ و گلشنم.

باوجود بن پريها شاپراز ميکنم.

معني : تعڪليف جي قيد جو شڪار ٿي (وري) باغ ۽ گلزار جو سير ڪندڙ ٿيڻ چاهيان ٿو بنا ڪنهن هجڻ باوجود شهباز جي اڏام ڪرڻ گهران ٿو. (حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا. مونکي مون پرين ٻڌي وڌو تار. روز اول خود فضولي ڪرده. وان فضولي از جهولي ڪرده.)

در حريم كعبه باشد تا نماز من درست ،

جامه خود را بخون دل نمازي ميکنم.

معني : ڪعبه جي حرير ۾ منهنجي نماز تڏهن صحيح ٿيندي. جڏهن پنهنجي ڪپڙن کي دل جي ريتي سان لال ڪري نمازي بنايان.

ميکنم ويران بدست خود بنائي عمر خود.

مثل طفلان بر سر ره خاکبازي ميکنم.

معني : پنهنجي عمر جي جڙ کي پنهنجي هٿن سان برباد پئي ڪريان. ٻارن وانگر ظاهر ظهور وات تي ويهي پنهنجي منهن ۾ ڏوڙ پئي وجهان.

ميخرم داغ فراق و مي فروشم نقد جان ،

مخفيا وقت سفر شد کار سازي ميکنم.

معني : جدائي جو داغ وٽان پئي ۽ بدلي ۾ روڪڙي حياتي وڪڻان پئي. اي مخفي سفر جو وقت اچي ويو هاڻي ڪم پورو پئي ڪريان.

غزل 52

فصل گل رفت و حريفانه شرابي نزدم.

بر لب تشنه دل قطره آبه نردم.

معني : گل جي موسم مٽي وٺي پر حريفائي انداز سان شراب جو وزن نه ورتو دل جي اڃايل چپ کي پاڻي جي ڳڙي سان آلوده ڪيو.

شد تهن شيشه عمر از من بستی و هنوز ،

بزم من گرم نشد شيخ کبابي نردم.

معني : شراب جي هٿ کان عمر جو شيشو خالي ٿي ويو ، هاڻي شراب جي ڪچهري تازي نه ٿي نه ئي ڪباب جي شيخ وٽر آهي.

حيف صد حيف که در ضعف زبى سامانى ،

بر دماغ دل غم مشقت گلابي نردم.

معني : افسوس سدا افسوس جو هيٽري ضعيفي باوجود ، دماغ تي دل جي غم جي معطر گلابي مٺ وٽر آهي.

کشتى عمر تباين شده در بحر وجود ،

دست در دامن خاشاک و حبابي نردم.

معني : عمر جي پيڙي ٻڏي ويئي پائڻ جي سمنڊ ۾ ، هٿ پاڻي تي وهندڙ ڪڪن ۽ بلبلن ۾ نه هنيو.

عمر شد صرف من و ميکده مخفى بيها ،

بر مراد دل خود باده نابي نردم.

معني : عمر گذري ويئي (پر) شراب ۽ شراب خانو مخفي افسوس جو دل جي مراد وارو شراب مون نه پيدا ڪيو آهي.

غزل 53

تا کی بگرفتاری دام بوس اتم ،

تا چند چو مرغان چمن در نفس اتم.

معني : ڪٿائين حرص جي قيد ۾ رهنديس ، ڪٿائين باغ جي پکين جيئن پيري ۾ بند رهنديس.

تنگ است زبس بر دل من عرصه ايام ،

خواهم که شوم شعده و در مشقت خس اتم.

معني : منهنجي دل تي حيات جا ڏينهن تمام سوڙها ٿي ويا آهن ، آئون چاهيان ٿي ته تانڊو بنجي ڪڪن جي مٺ تي ڪري پوان.

بر کندن بنياد من ای چرخ چه کاراست.

من گاه ضعیفم که زیاد نفس اتم.

معني : منهنجي پاڙ پتل لاءِ اي آسمان تنهنجو ڪهڙو ڪم؟ آئون ته ضعيف ڪڪ
آهيان رڳو واءِ جي ڪري ڪري پوندس.

چون محتسب وباده ڪشان دشمن جان اند،
اين طرفه ڪه بر عڪس بقيد عسسس اقم.

معني : جڏهن محتسب ۽ پيشنڌر جان جا ويري هجن، تماشو اهو جو وري انڌيري
ڪوئي جي قيد ۾ هجان. (بهترين، مبالغو انتها، تي پهتل، فريادي ۽ جج مخالف
دفاع جي طاقت سلب. مخفي نياڻي آهي انڌيري ڪوئي ۾ قيد ۾ ديداري ڪري
هاڻي مخالفن کي ڪيئن منهن ڏي)

مخفي اگرم خوابش سودائے جنون است،
در مجلس عشاق چرا چون مگس اقم.

معني : اي مخفي جيڪڏهن مونکي عشق جنون جو آهي، ته پوءِ عاشقن جي
ڪچهري ۾ مک وانگر جو هجان.

غزل 54

نه تنها سوز دل دامن بشمع انجمن بردم،
فغان تازه من بهر مرغان چمن بردم.

معني : آئون اڪيلي دل جي جل کي ڪچهري جي روشني ۾ کڻي ڪونه وٺي
آهيان، پر نشين ڪوڪ باغ جي پکين لاءِ آندي اٿم.
بمڙگان کنده ام جوئي بکوئي بيستون غم،
بعاشق پيشگي نزد طلب از کوپکن بردم.

معني : غم جي آسمان جي ندي اکين جي پنڙين ۾ پوئي ڇڏي اٿم هاڻي عاشقي
جي هنر جي ضرورت فرهاد وٽ کڻي وٺي آهيان. (فرهاد به عاشقي جو هنر مونکان
وٺي)

زنا سازي بخت آخر نهادم روئي در غربت،
دل پرداغ بجران يادگاري در وطن بردم.

معني : بخت جي ناموافقي جي ڪري آخري سفر لاءِ سنڀري آهيان، جدائي جي
لٽن سان پريل دل يادگيري طور وطن ۾ کڻي ويس.
بزيير خاک گر بيني دل آدم پراز داغست،
بدل داغ جدائي را بهمين تنهانه من بردم.

معني : مٽي هيٺان جي نهاريندي ته آدم جي دل غم سان تمار توکي ملندي انهي
ڪري آئون اڪيلي جدائي جي داغ واري دل کڻي ڪونه ٿي وڃان.
غنيمت دان تو اي مخفي ڪه هنگام سفر کردن،

پر از اشک ندامت دیده از خويشتن بردم.

معني : انهي کي اي مخفي غنيمت ڪري سمجھ جو سفر ڪرڻ وقت ، پشيماني جي لڙڪن سان پريل اڪيون پاڻ سان ڪٽي ويڃان ٿي.

غزل 55

ما اميد دياس را پيچيده باهم ديده ايم ،

صبح شادي را طلوع از شام ماتم ديده ايم .

معني : اسان اميد ۽ نا اميدي کي هڪ ٻئي سان ويڙهيل ڏٺو اٿئون ، خوشي جي اپرندڙ صبح کي اسان لهندڙ شام جي ماتر جي صورت ۾ ڏٺو اٿئون . (نا اميدي نيچ ته اوڏي ٿئين اميد کي)

نيست دل آزرده گر شد طالع ماششدره ،

نقش بردو طائوس را در چهره هم ديده ايم .

معني : اسان جي دل ڏکويل نه آهي جيڪڏهن اسانجو بخت پریشان ٿيو آهي ته به ، هر مور جي صورت منهن پر به ڏئي اٿئون .

خوبدرد وغم کن ای دل زانکه در آئين عشق ،

خويش را محرم ببزم عافيت کم ديده ام .

معني : اي دل پنهنجي عادت کي غم ۽ ڏک سهڻ واري بنائي ڇڏ ڇو ته عشق جي قانون ۾ ، پاڻ کي آرام جي ڪچهري ۾ واقف گهٽ ڏٺو اٿئون .

سبزه ماکی شود سیراب وکی گردد بلند ،

ماکه در باغ بوس از اشک شبنم ديده ايم .

معني : اسان جي پوک ڪيئن پائڻائي ٿيندي ۽ ڪيئن وڌي سگهندي اسان ته عشق جي باغ جي شوق ۾ اڪين جو مينهن ڏٺو آهي . (اڪين ۾ پاڻي عشق جو باغ کائي ويو اسان جي زندگي جي پوک سڪل رهي ۽ نه وڌي)

در بروئي خنده مثل غنچه گل بسته ايم ،

اشک حسرت تاردان بروئي آدم ديده ايم .

معني : گل ته پنهنجي منهن تي گل جي مڪڙي جيئن بند ڪري ڇڏي اٿئون ، حسرت جا لڙڪ لڳو لڳ ماڻهن جي منهن تي ڏنا اٿئون .

دست وپا بيهوده ايدل بهر آسائيش مزن ،

کين مطالب را برون از دور عالم ديده ايم .

معني : اجايا هٿ ۽ پير آرام لاءِ اي دل نه لڳاء ، انهن مقصدن کي هن جهان کان جدا ڏنا اٿئون . (هي دنيا تڪليف آهي ۽ دنيا آرام نه آهي)

کی در آيد در نظر مخفی لباس عافيت ،

ماڪه نقش بوريارا مسند ڄم ڏيده ايم.

معني: مخفي آرام جي پوشاڪ ڪيئن ڏسي سگهي ٿي، اسان ته تڏي جي ڇٽ ڪي
جر جو تخت سمجهيو آهي.

غزل 56

ماڪه چوڻ مجنون ز سوادئي جنون ديوانه ايم.

دوست با اهل جنون و دشمن فرزانه ايم.

معني: اسان جيڪي مجني جيئن عشق جا چريا آهيون، جيڪي چرين جا دوست
۽ ڏاهن جا دشمن آهيون.

شيشه ما خواه پر باشد زمي خوابي تهي،

ما خمار آورده جام مے جانانه ايم.

معني: اسان جي بوتل شراب سان ٽپ هجي يا خالي، اسان تي ته معشوق جي جام
جوشو چڙهيو آهي.

بسکه دل آزرده ايم از صحبت اهل جهان،

روز و شب در فکر ترک اين کهن ويرانه ايم.

معني: تمام گهڻو دنيا وارن جي رفاقت کان ڏکويل آهيون، انهي ڪري رات ڏينهن
هن پراڻي ويراني جي ڇڏڻ جي فڪر ۾ آهيون.

ما خمار مستي شهبائي مستان ڏيده ايم،

از صميم قلب بدخواه مي و ميخانه ايم.

معني: اسان مستن جي نشي جي مدهوشي ڪي ڪئين راتيون ڏنو آهي، اسان سڄي
دل سان شراب ۽ شراب خانہ جا بدخواه آهيون.

قدر گوهر نيست غواصی که در آرد برون،

ورنه ماہم اندرين دريا در يكدانه ايم.

معني: موتي جي عزت ٿي ڪانهي جو ٿورو موتي سمنڊ مان ٻاهر آئي، حقيقت ۾
اسان به هن سمنڊ ۾ موتي ڏاڻو آهيون.

شعله بر جا بر فروزد از محبت در جهان،

از برائي سوختن ہم شمع ہم پروانه ايم.

معني: محبت جو شعله دنيا ۾ جتي به روشن ٿئي ٿو، اتي اسان سڙڻ لاءِ شمع به پاڻ
۽ پروانه به پاڻ آهيون.

صرف لبو و لعب شد عمر گرا نمايه بنور،

روز و شب مخفی چو طفلان گوش بر افسانه ايم.

معني : هاڻي ته ڇڏي ڇڏي ، اي مخفي رات ڏينهن ٻارن
وانگر آکاڻين تي ڪن لڳايو ويٺا آهيون.

غزل 57

بسڪه دارم سوز دل خود را بر آذر من زخم ،

سينه را بر شعله دل چو سمندر مے زخم .

معني : تمام گهڻو دل پر ساڙهو اٿس هاڻي پاڻ کي آڙاه پر اڇلايان پئي ، سينه پر ساڙهي
ڪري پاڻ کي سمنڊ (لڙڪن) پر اڇلايان پئي.

شد بهار عمرم و دفع خمار من نشد ،

دوستان معذور گر مستانه ساغر مے زخم .

معني : منهنجي عمر جي بهار (جوين) ويئي هلي ۽ منهنجو نشو و نما اي دوستن

مونکي معذور سمجهو جي چريائي طور پيالي پر هٿ وجهان پئي.

بهر آب زندگانی کے روم دنبال خضر ،

بسڪه استغنا بر آب حوض کوثر مے زخم .

معني : حياتي جي پاڻي لاءِ خضر پويان ڪيئن وڃي سگهان ٿي ، هاڻي مونکي

حوض کوثر جي پاڻي ڪري بي پرواهي اچي ويئي آهي ، حوض کوثر جي پاڻي

جي اميد پر بي پرواهي ڏيکارين پئي.

آفتاب آسمان بستم زیر سحاب ،

بر غلط از شرق افلاس خود سرمے زخم .

معني : منهنجي همت جي آسمان جو سج ڪڪرن هيٺان اچي ويو آهي ، پنهنجي

غلطي ڪري مشرق طرف سڃاڻي وارو سر هٽان ٿو.

در لباس فقر دارم تاج سلطانی بسر ،

تا بچشم آرزوئی خویش نشتر مے زخم .

معني : فقيري جي پوشاڪ جو باشاهي تاج مٿ تي رکڻ ٿي جيئن سندن سڌن

جي اک تي نشتر هٿان.

نقد صرافان معنی را رواج دیگر است ،

تا در اقلیم سخن من سکه زر مے زخم .

معني : حقيقت جي سونارن جو روڪڙو رواج ٻيو آهي ، آئون ته ادب جي دنيا پر

سونو سڪو لڳايان ٿي.

نیست گر بال وپر پروانه در کنج قفس ،

دست حسرت چون مگس پیوسته بر سرمیزخم .

معني : کٽي مونکي ڪنڀ ۽ ڪنڀڙائيون پرواني واريون پڇري جي ڪنڊ ۾ هڻڻ
ڪري نه آهن. انهي ڪري پنهنجا هٿ مسلسل مک وانگر مٿي تي هٿان ٿي. (مک
پنهنجي مٿي تي هميشه هٿ لڳائيندي رهندي آهي. انهي انداز کي پنهنجي
پريشاني لاءِ استعمال ڪيواٿس)

پيش فانوس خيال حسن تو پروانه وار ،
بر اميد شعله شب تا سحر ۾ مے رزم.

معني : تنهنجي سونهن جي خيال واري فانوس اڳيان پرواني جيئن. جلڻ جي اميد
سان سموري رات سحري تائين ڪنڀ به پئي لڳايم.

بر نياید از درون خانه آوازی برون ،
عمر باشد من برین در حلقه بر درمیزنم.

معني : گهر اندران جواب جو آواز ٻاهر اچي ٿي ڪونه ٿو. آئون ته پوري عمر دروازي
تي پڙهڻو ويٺي آهيان.

دوستی بادشمن آل پيمبر چون ڪنم ،
منکه لاف دوستی با آل حيدر ميزنم.

معني : پيغمبر عليه السلام جي آل جي دشمن سان دوستي ڪيئن ٿي ڪري
سگهان. چو ته آئون آل حيدر جي دوستي جي ٻڌاڪ هڻندڙ آهيان.
بگذری یکسر اگر مخفی ازین دون همتی ،
در گدائی طعنہ بر شاه قیصر مے رزم.

معني : اي مخفي جيڪڏهن انهي ڪم همتي سان اڪيلي سر لڪ لنگهي ويٺين
ته پوءِ فقيري جي حالت ۾ قيصر بادشاه تي طعنو لڳائينديس.

غزل 58

ز جور اہل ستم دوستان چہ چارہ ڪنم ،
بغير آنکہ گريبان صبر پارہ ڪنم.

معني : ظالم جي ظلم کان بچڻ لاءِ اي دوستو ڪهڙو حيلو هلايان؟ انڪانسواءِ جو
صبر جي گريبان کي ٽاڙيان.

کجاست جذبہ ديوانگی ومدہوشی ،
کہ از میان جفا پیشگان ڪنارہ ڪنم.

معني : چريائي ۽ بيهوشي جو جذبو ڪٿي آهي؟ جو ظلم ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي
پنهنجو بچاءِ ڪريان.

خمار بادہ مستی و چشم خواب آلود ،
بہ بزم بادہ ڪشان تابکے نظارہ ڪنم.

معني : مستي واري شراب جو نشو ۽ ننڊ گڏيل اکيون. پيئندڙن جي ڪچهري جو
ڪڏهن نظارو ڪنديس.

ز توبه چون غرض ماهمه پشيماني است،
بعزم توبه چه حاجت که استخاره ڪنم.

معني : جڏهن توبه جو مقصد ئي اسان جو پريشان هجڻ آهي، ته پوءِ توبه جي ارادي
جي ڪهڙي ضرورت جو استخاره ڪريان.

میان مردم بيگانه راز پنهان را،
چو نيست محرم رازی چه آشکاره ڪنم.

معني : ڌارين ۾ جيڪي گجهي راز کان غير واقف، جڏهن راز جو چاڻو آهين ڪونه
ته ڇا ظاهر ڪريان.

شب فراق تو از بس بخاک ريزم اشک،
تمام روئي زمين را پراز ستاره ڪنم.

معني : جدائي جي پوري رات مٽي تي لڙڪ لاڙيان پئي، اهيتارا آهن جن سان زمين
پوري پريان پئي.

زمانه بر سر آزار ماست اے مخفی،
نيا که خانه دل راز سنگ خاره ڪنم.

معني : اي مخفي، زمانو اسان جي لاءِ تڪليف لاءِ تيار آهي، هليا ته دل جي گهر کي
پٿرن سان چٽي ڇڏيون.

غزل 59

آتشى کوک بدل سوزد گرتازه ڪنم،
اين کهن داغ جنون را بجگر تازه ڪنم.

معني : اها باهه جيڪا دل کي ساڙي ته وري هاريان، اهو پراڻو وقت چريائي جي جگر
وارو وري جاڳيان.

منگه سود ازده عشق جنونم چه عجب،
بر سر داغ اگر داغ دگر تازه ڪنم.

معني : آئون جيڪڏهن عشق جي چريائي جي فڪر ۾ آهيان ته ڪهڙو عجب،
اڳين ڦٽ تي ڦٽ نئون قائم ڪيو اٿم.

بر شب از ناله بگلزار چو مرغان چمن،
مژده آمدن باد سحر تازه ڪنم.

معني : هر ڪا رات باغ ۾ ڪوڪ سان باغ جي پکين جيئن، سحري هوا جي
مبارڪ جي اچڻ کي تازي ڪريان ٿي.

باعث گريه شام وسحری نيست مرا،

که ز خونتاب جگر باغ نظر تازه کنم.

معني: صبح ۽ شام جي اسان جي روئڻ جو باعث ڪجهه به نه آهي، فقط جگر جي رتول رت سان باغ جي ٻوٽن کي ڏسڻ ۾ تازو ڪريان ٿي.

چند بريد سر زلف تو از شبنم اشک،

بر لب جوئي نظر سنبل تروتازه کنم.

معني: ڪيترو تنهنجي زلفن جي ياد ۾ لڙڪن جو مينهن واهيندي رهنديس، بلڪ ندي جي ڪناري سنبل جي ڏيک کي تازو ڪريون. (ندي استعارو لڙڪن جو تسلسل، سنبل مان مراد اڪيون)

ترسم از گريه من قيمت گوهر شکند،

ورنه از خون جگر رنگ گهر تازه کنم.

معني: ڊڄان ٿي ته منهنجي روئڻ ڪري متان موتين جي قيمت گهٽجي وڃي، ائين نه هجي ها ته موتي جو رنگ خوني جگر جي خون سان نئون ڪري ڇڏيان ها.

مخفيا چند زجو بر فلک شعبده باز،

بمچو يعقوب بدل داغ پسر تازه کنم.

معني: اي مخفي آسمان شعله باز تي ٿورو ڀروسو ڪر، يعقوب عليه السلام وانگر دل تي پٽ جو داغ تازو رک.

غزل 60

در داکه ز قيد ستم آزاد نه گشتيم،

یک لحظ زغم هائے جهان شادنه گشتيم.

معني: واه ڏک جو تنهنجي ظلم جي قيد کان آزاد نه ٿي سگهيا آهيون، دنيا ۾ غم مان هڪ گهڙي به خوش نه رهيا آهيون.

تا بود شگافنده خارا مژده ما،

محتاج دم تيشه فرهاد نه گشتيم.

معني: جيستائين ڏک جي ڪنڊي ڪري اسان جيون اڪيون ڪلندڙ هيون، اوستائين فرهاد جي تيشي جا هڪ گهڙي به محتاج نه بنيا سون. (دوست جي محبت جي ڪنڊي غير جي معاونت جو ذهن بند ڪري ڇڏيو)

تا خوئي بويرانه گرفتيم درين دهر،

نزدیک گهی خانه آباد نه گشتيم.

معني: جيستائين ويراني پسند طبع رکي سين پئي هن دنيا ۾، اوستائين آباد گهر جي قريب به نه پئي ٿياسون.

تا پائي طلب در ره عشاق نهاديم،
سر گشته درين باديہ چون بادنه گشتيم.

معني: جيستائين عاشقن جي راہ جا پانديٿڙا هئاسين، ته واچوڙي وانگر هن وادي ۾
حيران نه پئي ٿياسين.

هر جا که در آمد سخن درس محبت،
شرمنده ز شاگردی استادنه گشتيم.

معني: جتي به محبت جي ڳالهه جو سبق هليوئي، اتي استاد جي شاگردي کان
شرمندہ نٿي ٿياسون.

تا شيفته سلسله زلف تو گشتيم،
پابند سر زلف تو آزادنه گشتيم.

معني: جيستائين تنهنجي وارن جي لڙهين جا عاشق هئاسين، ته سنڌ وارن جي
وڪڙن جي قيد کان آزاد نه ٿي ٿياسون.

ما بلبل عشقيم که بے واسطه مخفی،
صيد قفس وحيد صياد نه گشتيم.

معني: اسان عشق جا بنا واسطي مخفي بلبل آهيون، انهي ڪري پڇري جا قيدي ۽
شڪاري جي اٽڪل جا نه شڪار ٿياسون.

غزل 61

تا کی شمیدن گل بهر دماغ هر دم،
تاکی توان گذشتن بر طرف باغ هر دم.

معني: دماغ کي خوشبو گل جي سنگهڻ جو ڪيستائين هر وقت عادي ڪبو باغ
جي ڀر واري لنگ جو محتاج هر وقت ڪيستائين رهيو.
صندوق سينه من زرشک گل است وگلشن،
دارم بسی نهفته در سينه داغ بر دم.

معني: منهنجي ته سيني جي صندوق باغ ۽ گل لاءِ رشڪ بنيل آهي، ڇو ته
منجهس يار جي ياد جا گجهاڻ هر وقت رکيو وڃي آهيان.
بيهوده چند مجنون سر گشته بيابان،
لب تشنه وپريشان بهر سراغ بر دم.

معني: ڪيترا مجنا بيابان ۾ حيران پيا هلن، اڃا پريشان حال رڃ پٺيان هر دم
پيا ڏوڏن.

افسردگی فزايد ساغر بغير دلبر،
زهر است نزد دانا می در اياغ بر دم.

معني : پيالو ته يار جي ساٿ ڪانسواءِ پريشاني ٿو وڌائي ، عقلمند وٽ بيهوشي ۾ شراب ته زهر آهي هروقت.

بر طبع اهل مجلس مخفي گران نمايد ،
پروانه جان فشانند گر بر چراغ بردم.

معني : ڪچهري جي پارن جي طبع تي مخفي بار نظر پئي اچي. پروانو پنهنجي ساهه کي ڏئي ته قربان ڪندو آهي.

غزل 62

ره بواي جنون با دل پر خون رفتم ،
نا اميد از در اميد چون مجنون رفتم.

معني : پوري محبت سان چريائي جي وادي جي خوني واٽ قبولي اٿس اميد جي دروازي کان نا اميدي جي واٽ مجني وانگر قبول ڪئي اٿس.
ديده از اشک تبي گشت ودلم پاره نشد ،
تشنه لب آخرکار از لب جيحون رفتم.

معني : اڪيون ته لڙڪن کان خالي ٿي ويئون پر دل اڃا ٽڪرا نه ٿي آهي ، آخر ڪار ندي جي ڪناري کان اڃاري وڃان پئي. (واه واه ، دل باقي ته عشق باقي عشق باقي ته اڃ باقي اڃ لاهل واري ندي لڙڪن جي سڪي ويئي ، هاڻ ڪناري کان اڃاري رواني ٿي ويئي)

ناخن سعی چو نکشاد گره از کارم ،
صد گره در دل ازین سلسله بیرون رفتم.

معني : ڪوشش جي نهن جڏهن منهنجي ڪم جي ڳنڍ نه کولي ، ته اهڙين سوين ڳنڍين مان آئون ڪامياب ٿي ويئي آهيان جڏهن ڪوشش سندم مشڪلاتون حل نه ٿيون.

نالہ زاردلم چون به اثر کار ساخت ،
همچو فرهاد دل آزردہ و محزون رفتم.

معني : سندم دل جي دانهن جڏهن ڪم جا نشان نه ٺاهيا ، ته ڏکويل فرهاد وانگر خمگين دل کڻي رواني ٿي ويس.
بر نيامد ز پس پرده رخ فال مراد ،
سالها بر اثر بغت همایون رفتم.

معني : مراد جي فال جو منهن جڏهن پرده مان نمودار نه ٿيو ته سموري عمر بخت مبارڪ جي نشان تي هلندي رهيس.

بر نيایم من از اندیشه این راز برون ،

کامدم بهر چه وباز چنین چون رفتم.

معنی : من راز جي فڪر کي ته آئون ڇڏي نه ٿي سگهان ، ته جهڙي آيس وري به

اهڙي ئي وڃان . (بهترين تخيل : انسان اول بهشت مان آيو وري اهڙو ئي وڃي)

باش مخفی تو درین خانه که از آتش دل ،

من چو فانوس دم صبح به بیرون رفتم.

معنی : مخفي ٿي من گهر ۾ ره ڇو ته دل جي باهه ، جي ڪري آئون فانوس وانگر

صبح ظاهر ٿيڻ تائين اجهايميو وڃان ٿي . (انڌيري ۾ روشني بنجي ره روشني سج

جي اچي ته پاڻ کي فضول نه ٻار)

غزل 63

منم کز زخم غم خوردن خروشیدن نمی دانم ،

بجز خونابه دل جام نوشیدن نمی دانم.

معنی : آئون اها آهيان جو زخم سبب غم جي ڪري دانهن ڄاڻان ٿي ڪونه ٿي ، دل

جي رتول رت کان سواءِ ٻيو شراب پيئڻ ڄاڻان ٿي ڪونه ٿي .

من آن پروانه عشقم که گر سوزد مرا شمعم ،

زاستیلائی عشق اوخرو شیدن را نمی دانم.

معنی : آئون اهو پروانو عشق جي آهيان جو جيڪڏهن مونکي شمع ساڙي وجهي ،

ته سندس عشق جي غلبي ڪري دانهن ڄاڻان ٿي ڪونه ٿي .

زمانه جامه محنت دهد زانم که می داند ،

لباس عافیت را طرز پوشیدن نمی دانم.

معنی : دنيا جيڪڏهن تڪليف جا ڪپڙا عطا ڪري ٿي مونکي انهي ڪري جو

ڄاڻي ٿي ، ته آئون اها آهيان جيڪا عافيت جي لباس کي پائڻ جو ڍنگ ٿي نٿي

ڄاڻان . (ڇو ته تخليقا ظلوما جهولا آهيان.)

مگو راز دلت بامن که من از ساده لوحیها ،

چو طفلان راز دل از غیر پوشیدن نمی دانم.

معنی : مونکي پنهنجي دل جو راز نه ٻڌاء ڇو ته آئون ٻاجهڙائي جي ڪري ، ٻارن

وانگر دل جي راز کي ٻين کان لڪائڻ ڄاڻان ٿي ڪونه ٿي .

نبردم ره بمقصودی درین وادی ازین مخفی ،

که در راه طلب آئین کوشیدن نمی دانم.

معنی : من وادي ۾ اڃا مخفي مقصود جي رات انهي ڪري حاصل نه ڪئي اٿم ڇو

ته مونکي طلب جي راه ۾ ڪوشش ڪرڻ جو طريقو نه ٿو اچي .

غزل 64

ای دیده بیاتا بطرف نام بر آریم،
سامان نشاط از قدح و جام بر آریم.

معنی : ای اک هلیا ته جيئن سندس نالي پٺيان لڪ چنپ ۾ هلون، خوشي جو سامان پيالي ۽ جام مان پورو ڪريون.

بر زخم دل از غم نمک تازه بپا شيم،
دردی بدل سينه و خود کام بر آریم.

معنی : غم سبب دل جي ٽٽ تي تازو لوڻ ۾ رکيون، سيني ۾ پيل دل جي ڏک جي مراد پوري ڪريون.

مردانه در آئيم به ميدان محبت،
تامي بجنون در صف ايام بر آریم.

معنی : محبت جي ميدان ۾ مڙسي سان داخل ٿيون، جيئن چريائي جي شراب کي دنيا جي سامهون صف بند ڪريون.

از جذب محبت اگر آئيم به تماشا،
خوبان جهان رابدر وبام بر آریم.

معنی : جيڪڏهن محبت جي جذبي سان تماشي جي جاءِ ۾ اچي وياسين، ته دنيا جي سهڻن کي دروازن ۽ ماڙي جي دري مان ظاهر ڪري ڇڏيندا سون.
گر شيشه ما گشت تهن از مئي گلگون،
خونتاب دل از دیده بابرآم بر آریم.

معنی : جيڪڏهن اسان جي بوتل گل رنگي شراب کان خالي ٿي ويئي، ته رتول رت دل جو پنهنجي اکين مان ظاهر ظهور اوتيندا سون.
ما بعاشق پیشگی تا نام بیرون کرده ایم،
رونقی در کاروبار نام مجنون کرده ایم.

معنی : اسان عاشق محبت جي پيشي ۾ ايترو نالو ڪڍيو اٿئون، جو مجني جي انهي ڪاروبار ۾ رونق آڻي ڇڏي اٿئون.
بسکه خونتاب جگر بر خاک راه افشانده ایم،
دشت و صحرائی جنون را دجه خون کرده ایم.

معنی : تمام گهڻو جگر جو رت انهي مٽي جي رستي تي ڇنڊيو اٿئون، چريائي جي ميدانن ۽ پوئن کي رت جي ندي بنائي ڇڏيو اٿئون.
قامت سرو چمن دیگر نیاید در نظر،
تا نظر بر قامت آن سرو موزون کرده ایم.

معني : باغ ۾ سندس قد سرو کانسواء پئي ڪنهن جو به قد نظر ۾ نه ٿو اچي. جڏهن
 ان سهڻي سروي جي قد تي اسان جي نظر پئي آهي.
 انجمن آراي عالم گشته حسن آفتاب ،
 تا لباس چرخ را از آه گلگون کرده ايم.
 معني : دنيا جي تارن لاءِ سج جو حسن سينگار بنجي ويو آهي. سج جي حسن کي ته
 اسان پنهنجي آهن سان گل رنگو ڪيو آهي.
 مرد کاره مخفيا ديگر نمي آيد برون ،
 بر سپاه آرزو از بسکه شبخون کرده ايم.
 معني : ڪارائتو ٻيو مرد اي مخفي ظاهر نه ٿو ٿئي ، چو ته اسان سڌن جي فوج تي
 راتاهو هنيو آهي.

غزل 65

تا بغم بدم شدم از محنت و غم فارغم ،
 يا مصيبت تا گرفتم خور ماتم فارغم.
 معني : جڏهن کان غم جي رفاقت ڪئي اتر تڏهن کان غم جي تڪليف کان آزاد
 ٿي ويئي آهيان. ۽ جڏهن مصيبت جي قبول جي عادت ڌاري اتر ته غم جي ماتم
 کان آزاد ٿي وئي آهيان.
 پيش صبري ما گرفتاري و آزادي يکيست ،
 بمچو مجنون از بد و نيك دو عالم فارغم.
 معني : اسان جي صبر اڳيان قيد ۽ آزادي هڪ جهڙا آهن ، مجني وانگر ٻنهي
 جهانن ۾ نڪ ۽ بد جي قيد کان آزاد آهيان.
 با پریشانی و ناداری قناعت کرده ام ،
 از چنین درهم کشید تهاى جا نم فارغم.
 معني : پریشان هجڻ ۽ خالي هجڻ سان قناعت ڪئي اتر انهي ڪري پئسن ڳڻڻ
 غم واري جي تنگي کان آزاد آهيان.
 بیش و کم گردید قسمت چون بدیوان ازل ،
 با توکل پیشگان از بیش و کم فارغم.
 معني : گهڻو ۽ ٿورو جڏهن اصلي ڪتاب ۾ ورهائجي چڪو آهي. انهي ڪري
 توڪل جي ڪري ماڻهن اڳيان ٿوري گهڻي جي قيد کان آزاد آهيان.
 گريه و زاری مظلومان ندارد چون اثر ،
 مخفيا صد شکر کز اشک دما دم فارغم.

معني : جڏهن مظلومن جي دانهن ۽ ڪوڪ ڪوبه اثر ڪونه ٿي رهي ، انهي ڪري
اي مخفي شڪر آهي جو آئون لڙڪ وهائڻ کان مڪمل آزاد آهيان.

غزل 66

دوش انديشه بتاخانه چنين مے کردم ،

خون دل تا بسحر نقش جبين مے کردم .

معني : ڪلهه رات مندر جو فڪر اهڙي نمونه پر پئي ڪير ، جو دل جي رت کي
سحري تائين پيشاني جو نشان پئي بناير .

تا اثر از دل من غير نيابد چيزه ،

چون لب دل شد گان ناله حزين ميکردم .

معني : ايستائين جو منهنجي دل مان انهي کانسواءِ ٻيو ڪوبه اثر نه نڪتو جو تئل
دلن وارن جي چپن مان مغمور دانهون پئي ڪڍير .

از پئي باد صبا بي سرو پاڻي مے رفتم ،

هر نفس ياد دم باز پسين مے کردم .

معني : صبح جي هوا پٺيان بي سببو ڏوڙيس پئي ، هر ساهه اڳين ساهه جي
يادگيري لاءِ وري ڪڍير پئي .

گفتگوی سخن عشق من امروزي نيست ،

مشق سودائي جنون وقت جبين مے کردم .

معني : منهنجي ڳالهه عشق جي اڄوڪي ڳالهه نه آهي ، هي چريائي عشق جي
پيدائشي مون سان ٿيل آهي .

شد سبک خيز جنون هر که مرا مخفي ديد ،

کاش سودائي ترا پرده نشين مے کردم .

معني : انجي چريائي جو بار هڪو ٿي پوندو جنهن مخفي اسانکي ڏٺو ، اي کاش
جيڪڏهن تنهنجي عشق کي پرده پر ڪريان ها .

غزل 67

بيا اي دل که بر حال خراب خويشتن گريم ،

بسان ابراز چشم پر آب خويشتن گريم .

معني : اڃ اي دل جو پنهنجي ويران حال تي رٿون ، ڪڪرن جيئن پريل پاڻي سان
پنهنجي اکين تي رٿون .

به بزم مے زبد مستي نميگريم من اے ساقی ،

بر انجام شب وصل شراب خويشتن گريم .

معني ل شراب جي ڪچهري ۾ ٻي حالي جي ڪري اي ساقي آئون ڪونه ٿو رٿان.
 ۽ وصل جي رات جي آخر ۾ شراب جي ڪري پنهنجي حال تي رٿندس.
 ٻا شڪ افشاندن چشم نگر دد سوز دل ڪمتر ،
 مگر هم خود برين حال ڪباب خويشتن گريم.

معني : لڙڪن وهائڻ ڪري منهنجي دل جو سور گهٽ ڪونه ٿيندو ۽ پر انهي حال ۾
 ڪباب ٿيڻ بعد پنهنجي پاڻ تي رٿيندس.

گهٽ خود را چو پروانه زخم بر شعله آتش ،
 گهٽ چون شمع در زير نقاب خويشتن گريم.

معني : ڪڏهن پاڻ کي پروانه وانگر باهه جي شعلن تي اڇلايان، ڪڏهن ميڻ بتي
 وانگر نقاب هيٺان پئي رٿان.

نزد صبح مرا دم که آيد شام نويمیدی ،
 بيا مخفی که بر عمر شباب خويشتن گريم.

معني : مراد جي صبح وقت شام جي نا اميدي جو پ ساھ اچي ٿو هليا اي مخفي
 پنهنجي جوان عمر تي رٿون.

غزل 68

مے نويسم نامه واز غم شکايت مے کنم،
 راز خود با غمگسار خود حکايت می کنم.

معني : خط لکان پئي ۽ غم جي شڪايت ڪريان پئي ، پنهنجن رازن کي غم
 تاريندڙن اڳيان پاڻ بيان ڪريان پئي.

مے دهم برباد بدم دفتري از عمر خود،
 خانه خود را بدست خویش غارت می کنم.

معني : پنهنجي عمر جي دفتر کي هر وقت ويران ڪريان پئي ، پنهنجي گهر کي
 پنهنجن هٿن سان برباد ڪريان پئي.

بسکه چون مجنون جنون عشق برهن غالب است،
 در حریم کعبه لیلی زیارت مے کنم.

معني : مجني جيئن عشق جو جنون مون تي تمام گهڻو غالب آهي، حرر ۾ به ليلا
 ڪعبه جي زيارت ڪريان پئي. (ڪعبه جي حرر ۾ به مقصود معشوق آهي يعني
 ذات باري)

رو بآبادی نمی آرد دل ويران من،
 عمر با شد عمر صرف اين عمارت می کنم.

معني : آبادي ڏانهن نه سندن دل ويرانِي ڏانهن منهن ڪري، پوري عمر هن آبادي ۾ (ويراني) پوري ڪري ڇڏي اٿر.

اي سلامت رومزن سنگ ملامت ۾ سرم،

ڪڙ سلامت خويش را من خود ملامت مي ڪنم.

معني : اي چڱا پلا ملامت جو پٿر منهنجي مٿي ۾ نه لڳاءِ، آئون پنهنجي چڱ پلائي تي پاڻ ملامت ٿي ڪريان.

روبخاک آلود گيهايم زگرد راه نيست،

تا جدا ام از تو بر سر خاک حسرت مي ڪنم.

معني : واٽ جي مٿي جي دڙ سندن منهن ۾ لڳل ڪونه آهي، جيستائين توکان جدا

آهيان پنهنجي مٿي تي حسرت جي مٿي پئي وسايان.

از ندامت اشک حسرت ميکنم در دیده جمع،

مخفيا سامان صحراي قيامت مي ڪنم.

معني : پشيماني جي ڪري حسرت جا لڙڪ اکين ۾ جمع پئي ڪريان، اي مخفي

قيامت جي صحرا جو سامان گڏ پئي ڪريان.

غزل 69

پير کنعانم ز گريه چشم تر ڪم ڪرده ام،

روشنی چشم از بهر پسر ڪم ڪرده ام.

معني : ڪنعان جو پوڙهو آهيان انهي ڪري روئڻ واريون گهٽ آليون ڪيون اٿر.

اکين جي روشني پٽ لاءِ وڃائي ڇڏي اٿر.

سوی کنعان ميروم از مصر بوئي پيرهن،

از هجوم شوق پيغام و خبر ڪم ڪرده ام.

معني : ڪنعان طرف مصر مان پيراڻ جي بوءِ کڻي وڃان پيو شوق جي گهٽائي

ڪري نياپو ۽ خبر وڃائي ڇڏي اٿر. (حضرت يعقوب ڏانهن نه قاصد ۽ نه پيغام

پهتو فقط قميص مان بوءِ يوسف پهتي ان ڏانهن اشارو آهي)

قطره خون داشتم در سينه و دل ام بود،

دانهم اندر موج طوفان نظر ڪم ڪرده ام.

معني : رت جو ٿڌو رکان ٿي جيڪو سندن سينه واري دل ۾ هو پنهنجو دالو طوفان

جي لهرن ۾ گر ڪري ڇڏيو اٿر.

مرد ميدان بلا ام از زبو نيبائي بخت،

بمچو نا مردان درين مردان جگر ڪم ڪرده ام.

معني : مصيبتن جي ميدان جي مرد آهيان پنهنجي ڪم بختي ڪري هاڻي بي
 همٿن وانگر پنهنجي مرداني جگر کي گر ڪري ڇڏيو اٿر.
 کي ڪنم پرواز بهر طعمه مانند باز ،
 منگه در اوج قناعت بال وپر ڪم ڪرده ام.
 معني : باز وانگر کاڌي لاءِ ڪيئن بلند پروازي ڪري سگهان ٿي. مون ته پنهنجا
 ڪنڀ ۽ ڪنڀڙا تيون قناعت جي ڪنڊ پر گر ڪري ڇڏيون آهن.
 گرمي بنگاهه خورشيد را پيشم چه قدر ،
 منگه از بخت سیه شام وسحر ڪم ڪرده ام.
 معني : سج جي گرمي جي هنگامي جو منهنجي اڳيان ڪهڙو قدر مون ته پنهنجي
 بدبختي جي ڪري شام ۽ سحر وڃائي ڇڏي آهي.
 جستجو بيحاصلت مخفي درين گرداب شد ،
 گوهر مقصود را جائي د گر ڪم ڪرده ام.
 معني : تنهنجي محنت اي مخفي هن ڪن پر بي مقصدي ٿي وئي. چو ته پنهنجي
 مقصود جو موتي بيجا ڪري ڇڏيو اٿر.

رديف دال الم مله

غزل 1

باز عشق آمد و آرام وقرار ما برد ،
 عشق سودای جنونم طرف سودا برد.
 معني : وري عشق اچي آرام ۽ سکون ڪسي ويو منهنجي چريائي جي فڪر واري
 عشق ٿيري ڏئي ڇڏي
 دود آهم حلم افراشت بايوان فلک ،
 رشته کار مرا عشق جنون بالا برد.
 معني : سندم ڪاند واري آه جو دونهن ته آسمان جي اڱڻ تائين پکڙجي ويو اسان
 جي عشق جي ڪم واري رسي اسان کي مٿي کڻي وئي.
 نيمش اندیشه رگ دیده سودا بکشد ،
 سيل خونتاب جگر ره بسوئي دير ما برد.
 معني : فڪر واري نشتر اسان جي عشق جي فڪر واري اک کولي ڇڏي. جگر جي
 رتول رت جي سيلاپ اسان کي دير ڏانهن وٺي ويو. (دير يهودين جي عبادت گاهه).
 مخفيا شعر دل آشوب تو چون مرده فصل ،
 تير گيهاے که از دیده نايينا برد.

معني : اي مخفي تنهنجي پريشان دل جا شمر مبارڪ موسر جي سواڪ وانگر
آهن، انڌي جي اکين مان اونڌاهي کي ختم ٿا ڪن.

غزل 2

باز سودائي جنونم بردماغم مے خورد،
ناخن آشفتنی بر زخم داغم مے خورد.

معني : وري چريائي وارو فڪر سندم دماغ کائي پيو پريشاني وارو ننهن سندم ٿت
کي چيري پيو.

مے رود بن اختيار از كف عنان اختيار ،
بر کجا باد محبت بر دماغم ميخورد.

معني : سندم هٿن مان اختيار جيون واڳون بي اختيار نڪريو وڃن ٿيون، جتي به
محبت جو واءِ مونکي کٽي وڃي ٿو سندم دماغ وڃائجي وڃي ٿو.
رو بهر سو آورم از منجنیق روزگار،
سنگ طفلان بمچو مجنون بر دماغم ميخورد.

معني : زماني جي منجنیق جي ڪري جيڏانهن به منهن ڪريان ٿي، ته ٻارن جا پٿر
مجنبي وانگر سندم دماغ جو نشان وٺن ٿا.

تيره بختی بين که اندر خانه وهم وخیال ،
ليلے باياد حوادث بر چراغم می خورد.

معني : بدبختي ته ڏس جو وهم ۽ خيال جي گهر ۾ به، مصيبتن جي معشوق لپلا
منهنجي ڏيڻي کي اجهائي ٿي. (حقيقي ڏيو ته ٺهيو خيالي ڏيو به ٻارڻ نه ٿي ڏي)
بس ضعيفم کرد غم از من نمی ماند نشان ،
خون دل چندان که بر فکر ایا غم می خورد.

معني : غم تمام گهڻو مونکي هيٺو ڪري ڇڏيو آهي هاڻي سندم نشان ٿي نه رهيو
آهي، دل ته اهڙي رت ٿي آهي جو هاڻي ٻي هوشي جو فڪر به ختم ٿي ويو.
غنچه امید من مخفی چنان خواهد شکفت،
جانی آب از دیده چون گلهاں باغم ميخورد.

معني : منهنجي اميد جي مخفي مڪڙي اوچتو ائين ٽڙي پئي جو پاڻي جي ندي اکين
مان ائين وهي جو سندم باغ جا گل ڪاٺڻ لڳا.

غزل 3

زلف عشق بگر دون طناب اگر باشد ،
چه باک بر رخ دلبر نقاب اگر باشد.

معني : جيڪڏهن عشق جي زلفن جيون چوگرد طنابون هجن، ته پوءِ ڪهڙو خول
 آهي جي يار جي منهن تي نقاب هجي .
 بغير پر تورويت شود نه نور بصر ،
 درون خانه دل آفتاب اگر باشد.

معني : سندن منهن جي جهلڪ کان سواءِ اکين ۾ ته روشني ئي نه ٿيندي، جيڪڏهن
 دل جي گهر ۾ سج کڻي هجي .
 مباد ديدن وصلت نصيب ديدنه من .
 بديده ام بشب بجر خواب اگر باشد.

معني : منهنجي اکين جي نصيب ۾ سندن وصال جو ڏسڻ ئي نه هجي ، پر
 جيڪڏهن تنهنجي جدائي جو رات وارو خواب هوندو ته ڪهڙو نه سٺو (وصال
 حقيقي ۾ طلب ويندي جدائي واري خواب ۾ طلب وڌندي)
 آهه ڪه ز دل بي اثر از درد بر آيد،
 گر آتش جان سوز بود سرد بر آيد.

معني : سورن ڪري جيڪا آه بهي اثري دل مان نڪري ٿي ، اهائي ته ماريندڙ باه
 هوندي ته به ان کي اجهائي ٿي .
 گر خوابش پروانه ندارد زچه روشم ،
 در پيرهن سرخ چنين زرد بر آيد.

معني : جيڪڏهن پروانه جي طمع شمع کي نه آهي ته سندس منهن کي ڇا ٿيو
 آهي؟ جو ڳاڙهي لباس ۾ هئڻ باوجود هيڊو پيو ڏسجي. (باه جو هيٺيون حصو ڳاڙهو
 ۽ چنبي هيڊي هوندي آهي. پرواني کي قتل ڪري شمع کڻي ٿي آهي.)
 گرسم طرب ڪاري واز ديدنه دهي آب،
 در باغ محبت الم و درد بر آيد.

معني : رقص ۽ رولڻ کان ڊڄان ٿو ته محبت جي باغ ۾ ڏک ۽ سور پيدا ٿيندا.
 گر پرده بزل از رخ زيبات بر آيد،
 دود از دل خورشيد جهان گرد بر آيد.

معني : جيڪڏهن سندن واسينگ وار سهڻي منهن کي ڏکين ٿا، ته دنيا جي سج
 جي دل مان نڪرندڙ دونهون ظاهر ٿيو پئي .
 مخنه جگر کوه شڪافد دم صبحه ،
 آهه ڪه نهان از جگر مرد بر آيد.

معني: مخفي جگر جي سحري وارو پ ساھ جبل کي ڌاريو ڇڏي، اي مخفي جبل جي جگر کي صبح جو پ ساھ ڌاريو ڇڏي اها آھ اندروني جيڪا مردان خدا جي جگرن مان نڪري ٿي.

غزل 4

غم زمانا ندانم ڇھ مدعا دارد ،

کہ روز و شب بہ تڳاڻو مرا خفا دارد.

معني: زماني جو فڪر ٿي ڪونهيم ته ڪهڙي چاهت اٿس، جو صبح ۽ شام اسانکي مسلسل تنگ پيو ڪري.

ز سينہ نالہ زارم بلب نمے آيد،

شکستہ بس بکف پائي خاربا دارد.

معني: سندم سيني مان اندر جا اڌ ماڇين تي نه ٿا اچن، ڪيترائي ڪنڊا پيرن ۾ ڀڳل سندم تري ۾ پيا آهن.

دلم ز گريہ بيداد واز جفائي فلک ،

نہان ز ديده خونتاب دجلہا دارد.

معني: آسمان ظالم جي ظلم جي ڪري منهنجي دل روئي پئي، منهنجيون اکيون ته پنهنجي اندر ڪيتريون دجله رکيو ويليون آهن.

ز گريہ ديده ندارد تفاوتی شب و روز ،

مرا فراق ز وصل تو تا جدا دارد.

معني: رات ڏينهن رڻ ۽ با وجود اکين جي رڻ ۾ تفاوت ڪونه ٿو اچي، اسان وٽ تنهنجي وصل جي حقيقت ٿي بي وجهه آهي.

ز زخم ناوک نازت نہان زہر سوئي ،

ردان ز خون دلم ديده چشمہا دارد.

معني: تنهنجي ناز وارين ڏيڍي نظرن جي ڳجهن زخمن مان، هر هنڌان دل جو رت ٿو هارا ڪري اکين مان ٿئي.

دلم زمردہ وصلت شکفتہ مے گردد ،

نسيم کوئي تو خاصيت صبا دارد.

معني: سندء وصال جي مبارڪ لاءِ دل کٽي پئي، تنهنجي طرفان ايندڙ نسيم به صبا جي شباھت رکي ٿي.

ڇھ مقصد است ندانم ترا ہمہ مخفي ،

کہ خفيہ سوئي تو ہردم نظارہا دارد.

معني: مونڪي خبر نه آهي ته تنهنجو ڪهڙو مڪمل مخفي مقصد آهي، جو ڳجهه
ڳوهه ٻر تون هر وقت پڙلاءِ رکين ٿي.

غزل 5

باز امشب ناله زارم پريشان ميرود،
سيل اشڪم دست در آغوش طوفان ميرود.

معني: اڃا رات وري پريشاني ڪري نيازمندي واري رڙ ٺڪري وڃي، اکين جي
سيلاپ پنهنجو چنبو طوفان جي بئل ۾ لڳائي ڇڏيو.
بسڪه در راه محبت اشڪ حسرت ريختم،
ڪشته عمرم بروئي موج طوفان مي رود.

معني: تمام گهڻا حسرت جا لڙڪا محبت جي ميدان ۾ هاري ڇڏيم، سندم عمر جي
پيڙي طوفاني لهرن ۾ لڙهندي پئي وڃي.

غصه پيشا پيش محنت از قفا مجنون عشق،
سوئي داري محبت خوش بسامان مي رود.

معني: ڏڪن جي ڪاوڙ اڳوڻاڳ پليان عشق جي چريائي، محبت جي وادي طرف
محبت جو سامان کڻي وڃان پئي.

مهر يوسف کرد بينا ديده يعقوب را،
ورنه کي از مصر بوئي تا به کنعان ميرود.

معني: يوسف عليه السلام جي محبت يعقوب عليه السلام جي اک کولي ڇڏي نه ته
مصر مان ڪير خوشبوءِ کڻي ڪنعان تائين ويو.

باعث برهمزن جميعت دل مي شود،
گفتگو هر جاكه از زلف پريشان ميرود.

معني: دل جي آرام جو سبب پنهنجي ئي اها ڇڪ، جنهن ۾ ريار جي وڪريل وارن جي
ڳالهه ٻوله ٿئي ٿي.

جذب عشق است آنكه خودمحمل بسامان کاروان،
بر سر مجنون مجرد در بيابان ميرود.

معني: عشق جو جذبو آهي جو قافلي جي ڏولين ۽ سامان مقابل مجنون اڪيلوئي
بيابان پيو جهلجي.

بسڪه گشتم نا توان از ضعف مخفي زير لب،
نالاه من با نفس دست و گريبان ميرود.

معني: تمام گهڻي هيٺي ٿي وڃي آهيان جو مخفي طرح سان چپ هيلان، منهنجي
رڙ پاڻ سان ويڙهه پئي ڪري.

غزل 6

من وآن نماز شامی که ز پئی سحر ندارد ،
من و آه آه سردی که یکے اثر ندارد.

معنی : آئون ۽ اها شام واري نماز جيڪا صبح رکي ٿي ڪونه ٿي. آئون ۽ آه جيڪا ٿڌي آهي پر اثر رکي ٿي ڪونه ٿي. (زندگي جي هر نماز شام آهي ان کان پوءِ زندگي جو سج ان روز وارو ختم.)

ز سر شک دیده بر دم در لاله گون بر آرم ،
چه کنیم بحر دیده بجز این گوهر ندارد.

معنی : اکين جي لڙڪن جي لڙهين مان ڳاڙها موتي هر وقت وسائڻ چاهيان ٿي. ڇا ڪريان جو اکين جو درياه ان کانسواءِ ٻيا موتي رکي ٿي نه ٿو. تو زبستان حسنی که نسیم ره نباید، من و نالهائی زاری که بلب گذر ندارد.

معنی : حسن جي باغ جو تون اهڙو حسين آهين جو نسيم جو اتي گذر ٿي ڪونه آهي. آئون ۽ نيازمندي واريون رڙيون جيڪي ڇپن تي ظاهر نٿيون ٿين. بر دای سر شکسته ز خیال ناله بگذر، که دگر زنا توانی هوس سفر ندارد.

معنی : اي مٿي لريل وچ پر رڻ جو خيال ڇڏي ڏي. چو ته ٻيو (مقابل تو) ضعیفی ڪري سفر جي طاقت ٿي نٿو رکي.

تووشیوه تغافل که ز زخمهای تیغی ،
نه بریخت خون خلقی و دلش خبر ندارد.

معنی : تنهنجي عادت ۾ غفلت پيل آهي تلوارن جا لٽ بدن تي اٿئي. تلوار ته مخلوق جو خون هاريندي آهي پر سندس دل خبر ٿي نه ٿي رکي. دل من اسیر مخفی ببلایه بجز تاکه ، بجزاز بوائی وصلت گنه دگر ندارد.

معنی : منهنجي دل مخفی مصیبت جي جدائي واري قيد ۾ ڪيستائين رهندي؟ اها دل تنهنجي ميلاپ واري عشق کان سواءِ ٻيو ڪوبه گناه نه ٿي رکي.

غزل 7

من وآن شعله آبی که شمع انجمن گردد،
ز بس گریم شب زاری که زب صد چمن گردد.

معنی : آئون ۽ شعلن واري رڙ جيڪا ڪچهري جي شمع ٻنجي ٿي. تمام گهڻي رات نيازمندي سان رٿان پئي جيئن سوين باغن جي سونهن ٿئي.

ز بس گريم شب بجران من تنها زتنهائے ،

ز خون ديده دامانم به از رشک چمن گردد.

معني : جدائي جي رات ۾ آئون اڪيلي اڪيلائي ۾ تمام گھڻو رٿان پئي ، جواڪين جي لڙڪن سان آلوپلو چمن جي سڌ جو باعث ٿئي.

پريشان خاطري بينم ز سودائے سر زلفے ،

که چندان ميکنم جمعش پريشان تر زمن گردد.

معني : دلي پريشاني ڏسان پئي تنهنجي زلفن جي چوٽين جي ڪري ، جيترو دل يڪ جاء ڪرڻ جي ڪوشش ڪريان ٿي ته ان کان وڌيڪ پريشان ٿئي ٿي.

توئي آن شمع رخساري که بر جا چهره بکشائي ،

چو پروانه بلا گردان دل صد مرد وزن گردد.

معني : تون اهوروشن گلن وارو آهين جتي به پنهنجو روشن منهن ظاهر ڪرين ٿو ، ته پروانن وانگر چوگرد سوين مردن ۽ عورتن جيون دلون موهجي وڃن ٿيون.

بگلشن عند لبيان را سحر که در فغان آرد ،

دل غمديده ام بر که بهمراز سخن گردد.

معني : سحري مهل باغ ۾ ببلبلن کي رڙين ۾ آڻيو ڇڏين ، وري دل غم سان پر جيو وڃي جڏهن تنهنجي رازدار ٿي ٿئي.

چو نقطه از خط هستی قدم بيرون نهی مخفی ،

دلت پر کاروش تاکی بر گرد خويشتن گردد.

معني : جڏهن هٿ واري دنيا مان مخفي ٻاهر قدم رکندين ، کيستائين تون پنهنجي ڪم لاءِ دل کي پنهنجي چوگرد گهمائيندين.

غزل 8

دم تاکی چو پروانه بگرد شمع غم گردد ،

شرار شعله آهيم بفرق سر علم گردد.

معني : منهنجي دل کيستائين غم سان ڀر شمع جي چوڌاري ڦرندي منهنجي آهين جي شعلن جيون چڻنگون مٿي جي سينڌ جو نشان ٿينديون. کيترو وقت پروانه وانگر شمع جي چوڌاري غم ٿي رهيو منهنجي آهين جا شعلا جي دماغ جي فڪر جي ٽانڊن مان نڪرن ٿا اهي مٿي جي سينڌ جو نشان ٿي رهندا.

نيايد شمع تحرير از شرح غم بجران ،

محرر بر سرانگشت گر مثل قلم گردد.

معني : جدائي جي غم جي بيان جي خوشبوءِ تحرير ۾ ڪٿي ٿي اچي سگهي؟ لکڻ واري جي هري آگر پنهنجي چوٽي کي ڪٿي قلم جيئن بنائي.

ز بس گريم شب بجران من تنها رتنهائے ،

ز خون ديده دامانم به از رشك چمن گردد.

معني : جدائي جي رات ۾ آئون اڪيلي اڪيلائي ۾ تمام گھڻو رٿان پئي ، جواڪين جي لڙڪن سان آلوپلو چمن جي سڌ جو باعث ٿئي.

پريشان خاطري بينم ز سودائے سر زلفے ،

که چندان ميکنم جمعش پريشان تر زمن گردد.

معني : دلي پريشاني آسان پئي تنهنجي زلفن جي چوٽين جي ڪري ، جيترو دل يڪ جاء ڪرڻ جي ڪوشش ڪريان ٿي ته ان کان وڌيڪ پريشان ٿئي ٿي.

توئي آن شمع رخساري که بر جا چهره بکشائي ،

چو پروانه بلا گردان دل صد مرد وزن گردد.

معني : تون اهو روشن گلن وارو آهين جتي به پنهنجو روشن منهن ظاهر ڪرين ٿو ،

ته پروانن وانگر چوگرد سوين مردن ۽ عورتن جيون دلون موهجي وڃن ٿيون.

بگلشن عند ليلان را سحر که در فغان آرد ،

دل غمديده ام هر که بهمراز سخن گردد.

معني : سحري مهل باغ ۾ بلببلن کي رڙين ۾ آڻيو ڇڏين ، وري دل غم سان پر جيو

وڃي جڏهن تنهنجي راز دار ٿي ٿئي.

چو نقطه از خط هستی قدم بيرون نهی مخفی ،

دلت پر کاروش تاکی بر گرد خويشتن گردد.

معني : جڏهن هٿ واري دنيا مان مخفي ٻاهر قدم رکندين ، کيستائين تون

پنهنجي ڪم لاءِ دل کي پنهنجي چوگرد گهمائيندين.

غزل 8

دم تاکی چو پروانه بگرد شمع غم گردد ،

شرار شعله آهه بفرق سر علم گردد.

معني : منهنجي دل کيستائين غم سان پر شمع جي چوڌاري ٿرندي منهنجي آهه

جي شعلن جيون چٽنگون مٿي جي سيند جو نشان ٿينديون. ڪيترو وقت پروانه

وانگر شمع جي چوڌاري غم ٿي رهيو منهنجي آهه جا شعلا جي دماغ جي فڪر

جي ٿانڀن مان نڪرن ٿا اهي مٿي جي سيند جو نشان ٿي رهندا.

نيايد شمع تحرير از شرح غم بجران ،

محرر هر سرانگشت گر مثل قلم گردد.

معني : جدائي جي غم جي بيان جي خوشبوءِ تحرير ۾ ڪٿي ٿي اچي سگهي؟ لکن

واري جي هري آگر پنهنجي چوٽي کي کٽي قلم جيئن بنائي.

نگردد راست ای مخفی نهال قامتی کز غم،

بهنگام طفولیت چوتار زلف خم گردد.

معنی : کڏهن به اي مخفي اهو ٻوٽو جيڪو غم جي ڏنگائي وٺي چڪو آهي سڌو
ڪونه ٿيندو جڏهن ته ٻارپڻ وقت کان وار جي چڳ جيئن پيچدار ٿيندو.

غزل 9

تو گر از روئی معشوقی می اندر جام خوابی کرد ،

جهانی را بعاشق پیش کی بدنام خوابی کرد.

معنی : جي تون پنهنجي معشوقي ادا سان شراب سان جام پر ڪرڻ چاهيندين ته،

پنهنجي عاشق کي دنيا پر ڪنهن جي اڳيان بدنام ڪرڻ چاهيندين.

کمند زلف گردام است دآن خال سینۀ دانه،

بسے مرغ دل و جان را اسیر دام خوابی کرد.

معنی : جيڪڏهن تنهنجا زلف منهنجي لاءِ قيد خانو آهن ان ڪاري تر جي دائي

عيوض، ته پوءِ ڪيترائي پکي پنهنجي دل ۽ جان سان تنهنجي دام جا قيدي ٿيڻ
چاهيندا.

اگر آئين ناز این است واین طرزی که تو داری ،

تو کار صد مسیحا را بیک دشنام خوابی کرد.

معنی : جيڪڏهن ناز جو اهو طريقو آهي جيڪو تون ڪرين پيو پوءِ پنهنجي

هڪ گار سان سوين مسيحن جو ڪم ڪرڻ لاءِ تيار رهين ٿو.

عنان ناز کمتر کش خدارا جانب واده ،

که از جذب محبت وحشیان رارام خوابی کرد.

معنی : پنهنجي ناز جي سواري جي واڳن کي ٿورو ڇڪ الله ڪارڻ ڪو انصاف

ڪر. محبت جي جذبي سان وحشين کي تابعدار بنائي سگهين ٿو.

غم مهجوری و دوری نمی گنجد بصدنامه ،

مگر مخفی بهمراه صبا پیغام خوابی کرد.

معنی : جدائي ۽ دوري جي غم کي سوين خطن پر نه ٿو ماري سگهجي، پر مخفي

صبح جي هير سان پيغام موڪلي ڇڏي.

غزل 10

بر زبان هر که سخن زان جامه گلگون میرود،

در هوایش مرغ دل از سینۀ بیرون میرود.

معنی : جنهن جي به زبان تي ان گلن جي پوشاڪ واري جي جو چوڀول اچي ٿو، ته

سندس شوق پر دل جو پکي سيني کان ٻاهر نڪريو وڃي.

آن پري از ناز صيد مرغ دلهايمے ڪند.

هر طرف افکنده بر رخ دام شبگون ميرود.

معني: اها پري پنهنجي ناز سان پکي جو شڪار پئي ڪري پنهنجي منهن سان هر طرف رات واري ڪوڙڪي پئي کڻي وڃي.

ريختم خون جگر چندانکه در وادی عشق ،

هر طرف بينی چو جيحون دجله پر خون ميرود.

معني: پنهنجي جگر جو رت ايترو هاريو اٿم عشق جي وادي ۾ ، جيڏانهن به

نهاريندي ته ڪر جيحون ۽ دجله ندي رت سان ڀريون پيون هلن.

مي ڪشد جذب محبت ناله را بي اختيار ،

ورنه کي از ناز ليلی سوئی مجنون ميرود.

معني: محبت جو جذبو ڏهري کي نروار ٿو ڪري بي اختيار نه ته ڪير آهي جوليلو

جي نازن جي بدران مجني ڏانهن وڃي.

خواه افسون کن تو مخفی خواه داغم نه بسر ،

کي باينها از سر من عشق بيرون ميرود.

معني: وڻي ته جادو ڪري مخفي يا منهنجي دماغ تي داغ ڪر. ڪير آهي انهن

مان جو منهنجي مٿي مان عشق ٻاهر ڪڍي ويندو.

غزل 11

من وآن شعله آبی که در جان کباب افتد ،

من وآن ناله زاری که در دل اضطراب افتد.

معني: آئون ۽ اهو شعلو آڻن ڀريل جيڪو ساهه ۾ ڪباب تي ويو آهي. آئون ۽ اها

عاجزي واري رڙ جيڪا دل ۾ پریشاني پنهنجي پئي آهي.

نبا شد بوالعجب گرمی ز عشقت مضطرب کردم ،

حرارت آب را در دل ز عکس آفتاب افتد.

معني: اها عجب جهڙي ڳالهه ٿي نه ٿي سگهي جو تنهنجي عشق کان آئون پریشان

ٿيان. دل جي پاڻي کي سج جي عڪس مان حرارت پوي ٿي.

زهر زنجیره موجی بلالی چهره بنماید ،

ز رخسارت اگر عکسے شبی بر روی آب افتد.

معني: هر موج جي زنجير مان سندن منهن پهرين تاريخ جي چنڊ طور ظاهر ٿئي

ٿو جيڪڏهن اوهان جي رخسارن جو عڪس رات جو پاڻي جي منهن تي پئي چنڊ

جو ڏيکاء ڏي ٿو.

گره بند و بهر تاري سر زلفت پریشانی ،

بقصد صيد مرغ دل چو آيد پيچ وتاب افتد.

معني : سندن مٿي جي ڪليل وارن جو هروار منهن جي لاءِ قيد بنجي پوي ٿو تڏهن دل جو پڪي شڪار ٿيڻ جي ارادي لاءِ بي تاب بنجي ٿو.

زند بر آتش بجران پر اميد پروانه ،

بروئي شمع بر مجلس ز پيرابن نقاب افتد.

معني : جدائي جي باهه ۾ پروانو پنهنجي اميد جي پر کي اڇلي ڇڏي ٿو. انهي

ڪري هر ڪچهري ۾ شمع جي منهن تي پيراهن نقاب پيل آهي.

ز بس آلوده جرمم ازين آلودگي ترسم ،

که هنگام سوال از من ملک اندر عذاب افتد.

معني : تمام گهڻي پنهنجي گناهن جي آلودگي کان ڊڄان ٿو متان مون کان سوال ڪرڻ ڪري ملائڪه عذاب ۾ پئي.

بذوق بزم می نوشان شرار شعله افزايد ،

بر آتش قطره خونی که از سينخ کباب افتد.

معني : پيئندڙن جي ڪچهري جي شوق ۾ شعلن جيون چڻنگون وڌن ٿيون. سندس

خون جو ٿڌو عشق جي آگ ڪري ڪباب جي سينخ بنجي وڃي.

شکيبائي شڪيبائي که در راه طلب مخفي ،

کسی کو تيز رو باشد درين وادی شتاب افتد.

معني : ڏيري ڏيري طلب جي وادي ۾ اڀي مخفي، جيڪو تڪو وڪ وارو هوندو هن وادي

جي سفر ۾ جلد ڪري پوندو.

غزل 12

بازاز سودائي عشقم کاراز تدبير شد ،

رشته فر زانگی دریائی دل زنجير شد.

معني : وري عشق جي فڪر ڪري تدبير هٿان ڪم نڪري ويو هوشيار جي

ياري دل جي درياه جي موجن ۾ غرق ٿي ويئي. (تقدير غالب ٿي وئي)

عشق را نازم که هر جا سنگ زد بر شیشه خون

دل در شیشه سنگ از حرارت شير شد.

معني : عشق تي ناز اتر جو هر هنڌ (دل جي) شيشي کي پٿر پيو هڻي، دل جو رت

پٿر جي شيشي ۾ گرمي ڪري کير ٿي ويو آهي.

شد حريم دل مرار شک نگارستان چين ،

بسکه نقش آرزو در خاطر م تصوير شد.

معني : منهنجي دل جو حرم چين جي معشوقن جي لاءِ رشڪ بنجي ويو آهي. چو ته
سندس آرزو جو ڇٽ منهنجي دل ۾ تصوير بنجي چڪو آهي. (پاڻ عاشق ۽ پاڻ
معشوق بلڪ دنيا جي معشوقن جي باعث حسرت.)

ڪاروان عمر مخفي بار رحلت را به بست ،

سر بر آراز خواب غفلت موسم شبگير شد.

معني : مخفي جي عمر جو قافلو لڏڻ جي بار کي ٻڌي چڪو آهي. غفلت جي ننڊ
مان جاگ هائي رات جي پهچائي جو وقت اچي چڪو آهي.

غزل 13

تا آتش سودايش تو مارا بسر الفتاد ،

جز نقش خيالت همه چيز از نظر الفتاد.

معني : جڏهن تنهنجي عشق جي باه منهنجي مٿي ۾ داخل ٿي آهي. تنهنجي خيال
ڪانسواءِ هر ڪا شي منهنجي نظر مان ڪري وڃي.

شد رشڪ گلستان ارم وادي بجران ،

بس خون دل ديده که از چشم تر الفتاد.

معني : جدائي جي وادي ارم جي باغ لاءِ رشڪ بنجي وڃي. تمام گهڻو رت دل جي
اڪين مان تازو ڪري ويو آهي.

نازم بخدنگ ستم يار که هر که ،

از شست نگه رفت درون جگر الفتاد.

معني : يار جي تازي تير جي ظلم تي مونکي ناز آهي چو ته سندس نشان نظر ۾
آيوئي ڪونه جگر ۾ گهي ويو آهي.

هر که دم در عاشقي از نام و ننگه مي زند ،

هر نفس با نفس کافر کيش جنگه مي زند.

معني : جيڪو به عاشقي جي پٽاڪ مشهوري ۽ بي شرمي جي ڪري هٽي ٿو
سندس پ ساھ ٻئي پ ساھ جو منڪر آهي ۽ سدائين جنگ ۾ رهن ٿا.

مي ربايد دل ز دست اهل دل هر جا که بست ،

فاخن آشفته برفتار چنگه مي راند.

معني : دل واري جي هٿ مان دل پيو ڪسي جتي به آهي. پریشاني جا ننهن يڪتاري
جي تار تي پيو لڳائي.

گردش گردون دون گر زير دست آزار نيست ،

سنگ ناکامي چرا بر پائي لنگي مي زند.

معني : ڪمپٽي آسمان جي ظلم کان جيڪڏهن هيٺو آزاد نه آهي، ته پوءِ سندس ناکامي جو پٿر منڍي پير تي چوپيو لڳائي.

دعوى دانائي واز ابله طرز دگر ،

هر نفس شيطان به نفست ديو رنگي مي زند.

معني : دانائي جي دعوا ۽ پٽي پاسي بي وقوفي جا پار، سندس هر پ ساھ شيطان جو پ ساھ آھي ظاهري رنگ پيو هٽي.

نغمه شادي سر آمد نشنودگر گوش ما،

زخمه هر جا که غم بر تار چنگه مي زند.

معني : خوشي جو نغمه ظاهر ٿيو آھي ڪٿي اسان جو ڪن نٿو ٻڌي، اهو اهو زخم آھي جنهن جي ڪري غم اسان جي واڃي جي تارو تي هٿ هٽي ٿو. از محيط آرزو آرد برون در یتیم،

هر که چون غواص خود را بر نهنگي مي زند.

معني : سڌن جي سمنڊ مان آندو آھي ٻاهر در یتيم، جيڪو به پنهنجي غوطه خور کي اڳها ڙائي هٽي ٿو.

گر نیم تیر محبت را هدف مخفی چرا،

عشق پنهان بر دلم هر دم خدنگي مي زند.

معني : آئون محبت جي تير جي هدف جو مخفي نشان نه آهيان چو ته، اندورني عشق سندن دل تي هر وقت ڏونڪو ٿو هٽي.

غزل 14

طبيب عشقم و ترسم طبيب از نبض من گیرد،

ز گرمی تنم آتش بدست خویشتن گیرد.

معني : آئون عشق جي طبيب آهيان هن کان ڊڄان ٿي ته متان طبيب منهنجي

نبض پڪڙي، منهنجي بدن جي گرمي کان متان پاڻ سڙهي نه وڃي.

ازان نبض منم بيند طبيب من که مي داند،

که از سوز جگر آتش بر آيد پيرهن گیرد.

معني : منهنجي طبيب نبض انهي ڪري نٿو ڏسي جو سمجهي ٿو ته، جگر جي باهه جي پيش ڪري سندس پيرهن ساڙي وجهندي

مکن بيطاقتي چندی تحمل کن تو پروانه،

که شمع از چهره افروزی بساط انجمن گیرد.

معني : اي پروانه ايترو ڪمزور نه ٿي ڪجهه برداشت ڌار، اجهو شمع پنهنجي چهره مان روشني ڪري ڪچھري جي غاليجه تي قبضو ڪندي

ز آهم مي جهد برقي ز سوز سينه مي ترسم،
که چون برقي جهد از تيشه اندر کوپکن گيرد.

معني: سندرم آهمن جي ڪري وڇڙيون لامارا پيون ڪن سيني جي ساڙ کان ڊڄان
پئي، ته متان وڃ تيشو کڻي اندر ۾ جبل تاڪو پيدا ڪري وجهي.
بگوش از تربت مجنون رسد يا حسرتا ليله،
شهيد عشق کي آرام در گو رو کفن گيرد.

معني: مجني جي قبر مان يا حسرتا ليلا جي صدا پهچي پئي، چو ته عشق جو ڪل
قبر ۽ کفن ۾ ڪهڙو آرام وٺندو. (ندائي قبر مجني مان آهي قبر مجني اندر مان
پئي اچي يا حسرتا ليلا، ذبيح عشق کفن پھري قبر ۾ ڪيئن ٿيندو آباد؟)
سر جنگ است با مجنون ازان اهل شريعت را،
که در درس محبت نکته باهر سخن گيرد.

معني: شريعت وارن جو مجني سان انهي ڪري جنگ جو خيال آهي، ته محبت
جي سبق جي سڀ ڪنهن نڪتي کي قبولي ٿو. (چو ته محبت جي سبق جو نڪتو
هر ڪنهن سان جڙي ٿو.)

تنگ ظرفي بود ورنه شرار سينه آهم،
ره آمد شدن نظاره را بر مرد وزن گيرد.

معني: اها تنگ ظرفي ٿيندي جي نه ته منهنجي سيني جي آه جيون چڙنگون، وات
تي ايندڙ ويندڙ مردن ۽ عورتن کي گهيري وٺن.
تو خواب در لغات باشي و خوابي تشنه لب ايدل،
محال است انيکه گل را باغبان اندر سخن گيرد.

معني: وڻي ته رڙيون ڪرين وڻي ته چپ سڪي هجين اي دلڙي، پر اهو محال
آهي جو باغائي گل سان ڪچهري ڪري
زبان در گام کش مخفي وبائي صبر در دامن،
گر آخر پنجه شاه وليت دست من گيرد.

معني: اميد جي زبان ڌار اي مخفي صبر جي بيماري پلاند ۾ پڌ، ته آخر ملڪ جو
مالڪ سندرم هٿ ۾ هٿ وٺندو.

غزل 15

بريا دتو شب سيل سر شکم جگرے بود،
کز موج خون کشتی چشم سفری بود.

معني: سندرم جگر جي گرمي جي ڪري لڙڪن جو سيلاپ تنهنجي ياد جو رات
روان هو اکين مان وهندڙ رت جي درياه جي لهرن ۾ ٻيڙي محو سفر هئي.

بر طرف که اندیشه من ساخت شکستم،
چون کار مرا عمر همین شیشه گری بود.

معنی : هر طرف کان سوچ سندم شکست جا سانپا ها کري چڪي هئي،
منهنجي ته پوري ڄمار انهي ڪاروبار ۾ گذري هئي.

از آتش غم گرم نه شد این دم سردم،
از بسکه بآهم اثر بے اثره بود.

معنی : غم جي باهه سان منهنجو ٿڌو پ ساهه تازو نه ٿيو شايد سندم آه جو اثر غير
موءِ ٿر ٿي ويو هو.

بگسيخت نفس سلسله آه وگر نه ،

اين سلسله تا ڪنگره عرش برين بود.

معنی : آه جي سلسلي کي نفس ٽوڙي ڇڏيو آهي نه ته هي ، سلسلو عرش جي
ڪنگرن تائين پهچڻ جهڙو هو.

انگشت تا سف بگذريم وگذاشتيم،

بر عمر تلف کرده که در بيخبري بود.

معنی : افسوس جيون آڱريون ڇڻي لنگهي وياسون، پنهنجي پرباد ڪيل عمر لاءِ
جيڪا بي خبري ۾ هئي.

گردیده مرادیده يعقوب کجا رفت ،

آن بود که آغوش نسيم سحری بود.

معنی : منهنجيون عاشق يعقوب واريون اکيون ڪيڏانهن ويئون ، اهي هيون ته
سحر واري نسيم منهنجي بئل ۾ هئي.

مخفی برخت پرده امید وزيدند ،

از پاس چوڪارت همه پرده دری بود.

معنی : اي مخفي تنهنجي اڳيان اميد جي پردي کي مهرباني ڪري قبول ڪيو اٿن
، تنهنجا ته سمورا ڪم اڳهاڙپ آهن.

آن دلی باشد که گرم از نشانی می شود ،

دل بود آندل که گرم از نالهائی می شود.

معنی : هڪ دل اها جيڪا نشن ڪري تازي ٿي پوي ، پر دل اها آهي جيڪا رڙين
جي ڪري منجهس نواڻ اچي وڃي.

بژ خيزد از زمين افسرده دل گر زنده دل ،

درمى وعطش سراپا نعره يامى شود.

معني : جيڪڏهن دل جي ويران زمين مان زنده دل پيدا نه ٿي، جيڪا پيئڻ لاءِ اڃاري ٿي سدائين نعرا يامي جا پئي ٿئي.

يگقدم از خواهش دنيا اگر بيرون نه ،
بر سرت ترک کلاه فقر تاج گے شود.

معني : جيڪڏهن هڪڙي وڪ به دنيا جي خواهشن ڪري ٻاهر رکن ٿي ، ته پوءِ تنهنجي مٿي تي فقيري جي ٿوپي تاج شاهي ڪيئن ٿيندي؟
ره خطرناک است و منزل دور مقصد نا پديد،
آه يا رب اينچنين وادی چگونه طے شود.

معني : واٽ پوئائي آهي منزل پري مقصد جو نشان ٿي ڪونهي، اي الله! اها وادي ڪيئن پوري ٿيندي

از بنائی عمر ریزد هر نفس خشته بریز،
بی خزائن خشت ریزی زین نبا تاکی شود.

معني : عمر جي ديوار ڊهندي پئي وڃي هر پ سامه ديوار مان سر ڪيرائي پيو هي
هي موسوسرن جو ڪرڻ اها بناء ڪيستائين ٿيندي
نشء راحت ببخشد فی المثل گر ملک بند،
ثانی اثنين بوائے بوستان ری شود.

معني : مثال طور هندوستان جو ملڪ ڪٿي آرام جو نشو و نما ڪري، پر عشق جي رفاقت ڪري حيات جو باغ ري ٿو ٿئي (بهترين خيال، هندوستان جي حڪمراني جو حصول به هوس جي حڪمراني کي ختم نٿو ڪري سگهي هند جو ملڪ مخفي جي خيال سان موافقت سبب ري جي باغ جو ٿاني ائين بنجواي مان مراد معقول طور امام فخرالدين رازي مرحوم ٿاني ائين مان حضرت ابوبڪر يعني معقول علم واري عادل منظم حڪمراني.)

مخفيا بزم نشد گرم و گذشت هنگام وی ،
باز داری چشم خود را باز فصل وے شود.

معني : اي مخفي تنهنجي ڪچهري ۾ تازگي ٿي ٿي ڪانهي سندس وقت ويو هليو وري موسر جي اميد سان پاڻ کي ريجھائين ٿي ته موسر ايندي

غزل 17

در دم ز درد کو بکن افزون نوشته اند،
رزق مرا بدیده پر خون نوشته اند.

معني : منهنجو درد ڪو هڪن (جبل ٽاڪو فرهاد) جي درد کان تمام وڏو (گهڻو) لکيوائڻ، اسان جو ڪاڌواکين ۾ پريل رت لکيوائڻ.

از خوف مدعی بنجم نشان مخواه ،
کین روز رانو شت با فسون نوشته اند.

معنی : ضرورت جي خوف ڪري تاري کان پنهنجي قسمت نه گهر، چو ته هي لکيل
ڏينهن اصل کان ئي لکي ڇڏيو اٿن. (تقدير پر ڏک ۽ سک لکيل آهي نجومی تاري
ڪري ڪونه حل ڪندو)

ديوانگيست سعی بتدبير عقل وراي ،
آئرا که سر نوشت چو مجنون نوشته اند.

معنی : تدبير عقل ۽ راء سان ڪوشش اها ته چريائي آهي ان لاء، جنهن جي حالت
کي مجني وانگر لکي ڇڏيو اٿن.

نازم بقدرتی که نداشت بیج کس ،
صفحه زمانه چه مضمون نوشته اند.

معنی : مونکي ان طاقت تي ناز آهي جنهن جي ڪنهن کي به ڄاڻ ڪونه آهي ته،
زمانه جي ڪتاب جي پني تي ڪهڙو مضمون لکيو اٿن.

مخفی بدرد خوکن ودرمان مجوز کس ،
کین نسخه در کتاب فراطون نوشته اند.

معنی : اي مخفي ڏک سهڻ جي عادت ڌار ڪنهن کان به انجو علاج نه ڳول، اهو
نسخو افلاطون جي ڪتاب پر لکيو اٿن.

غزل 18

ز رویت پر تو نوری اگر بر آسمان افتد،
فغانی روز رستا خیز درگون و مکان افتد.

معنی : تنهنجي روشن منهن جي ڪجهه جهلڪ جيڪڏهن آسمان تي پئي ته،
پوري ڪائنات پر اٿل پٿل جي رڙپجي وڃي.

فروغ حسن گر اینست واستغنا چنین باشد،
باندک فرصتی آتش درون دل و جان افتد.

معنی : جڏهن حسن جو جلوه اهو آهي ته هي پرواهي به اهڙي هوندي ٿوري وقت پر
عشق جي باهه دل ۽ ساهه پر گهڙيو وڃي.

چو با اغیار بنشین بکام خویش از غیرت،
مرا آتش مثال شمع اند را ستخوان افتد.

معنی : جيڪڏهن ڌارين سان پنهنجي مرضي سان ويهين ٿو ته غيرت ڪري شمع
وانگر منهنجن هڏن کي باهه وليو وڃي. (بهترين تمثيل، ميڻ مڪمل ڳريو وڃي بي)

وجود آئون هڏن سوڌو سڙيو وڃان بهي وجود عاشق لاءِ پئي جي معشوق وٽ جاءِ وٺڻ.
مقصود پئي جو قبضو ۽ چاهت)

فتاد آخر بر سوائى بعشقم ڪارمے ترسم،

ڪه آخر راز پنھان در زبان مرد مان افتد.

معني: آخر ڪار پنهنجي عشق جي اندر خواري کان ڊڄان ٿي، آخر ڪار عشق جي خواري ۾ پئي آهيان ان کان ڊڄائي، نيٺ ته گجهو راز ماڻهن جي زبانن تي پئجي ويو آهي.

بصد افسوس ونو ميدي زعمر رفته ياد آرد،

چو مخفي را نظر بر چشمه آب روان افتد.

معني: سوين افسوس جو نا اميدي گذريل عمر جيون يادون تازيون ٿي ڪري، جڏهن مخفي جي نظر چشمي تي ۽ وهندڙ پاڻي تي پوي ٿي. (پاڻي ۾ شڪل ارادتا ڪانه ڏسبي بلڪ اڄ جي ضرورت دفع ڪرڻ لاءِ ڏسبي ان پاڻي ۾ شڪل تي افسوس ٿو ٿئي ته منهنجي شڪل ڪهڙي ڪمزور آهي.)

باز از گريه مرا ڪار بطوفان افتاد،

وعده وصل به بيداري بجران افتاد.

معني: وري رڻ جي ڪري اسان جو ڪم طوفان سان پئجي ويو وصل جو واعدو جاڳڻ جي حالت ۾ جدائي جي صورت ڪري ويو.

چشم بر راه تو بس گريه کنان بنشينيم،

لخت لخت جگرم از سر مژگان افتاد.

معني: رڳو سندن واٽ تي رهندڙ اکيون وڃائي وٺي آهيان، منهنجي جگر جا ٽڪرا ٽڙا ٽڙا ٿي پنڀڻين مان ٽمن پيا.

گر گرفتم ره وادي ز سکونت چه عجب،

ڪار مجنون ز تغافل به بيابان افتاد.

معني: جيڪڏهن رهڻ ڇڏي وادي جي واٽ ورتم ته ڪهڙي عجب جي ڳالهه آهي، مجني جو ته ڪم ٿي به خبري ۾ بيابان جهانجڻ آهي.

مخفي از دام غم آزاد نگردد هرگز،

هر ڪه در حلقه آن زلف پريشان افتاد.

معني: مخفي غم جي قيد کان ڪڏهن ڪو به آزاد نه ٿيندو ۽ اهو جيڪو وڪريل وارن جي وڪڙ ۾ پيو آهي.

غزل 20

نه اگر سر عشق سر زلف يار نه دارد،

ديوان مخفي

سر سنبل پريشان ز چه تار تاز دارد.

معني : جيڪڏهن يار جي زلفن ۾ عشق جو خيال نه هجي ها، ته پوءِ سندس وارن جون چوٽيون وکريل چوهجن ها پريشان چوهجن ها؟
بيگي بتاخت نروي سردست برد دلها ،
بخدا که داد گيري نه چنين قمار دارد.

معني : هڪ گاه سان متان ويجهان جو سڀني دلين کي کڻي وڃين ، خدا جو قسم اهو ته انصاف ڪونهي اها جواڻي. (واپار بدلو آهي ڪجهه ڏيڻ ڪجهه وٺڻ ، جوا آهي جو جيڪي مليو سڀ کڻڻ)

شب عيش باده کم خور بهواڻي گامراڻي ،

که نماز شام مستي سحر خمار دارد.

معني : عيش واري رات شراب گهٽ ڪاميابي واري شوق سان پي، چو ته رات واري نماز ته سحري وارو نشو و پاڻ سان رکي ٿي. (شراب مستي خداوندي وارو مراد آهي.)
بچه خوش دلي بخند دلب غنچه اميدم ،
که هزار خار حسرت بدل نگار دارد.

معني : منهنجي باغ جي مڪڙي ڪهڙي سبب خوشي ٿي جي ڪري ڪلي ٿي، جو معشوق جي تن جا هزارين ڪنڊا پنهنجي دل ۾ ٽنبيو ويٺي آهي.
بهواڻي شادمانی منشين شگفته مخفي ،
که بنور محنت و غم بدل تو کار دارد.

معني : اي مخفي خوشي جي شوق ۾ بهڪي نه ويه، چو ته اڃا تنهنجي دل سان تڪليف ۽ غم گهڻا ڪر رکن ٿا.

غزل 21

لب لعل تو خون ساغرو پيمانه مے ريزد ،

گل روئی تو آتش بر دل پروانه مے ريزد.

معني : تنهنجي ڳاڙهن ڇهن ڪري رتول رت جا پيالا ۽ پيمانه پيا هارجن ، تنهنجي گلابي منهن ڪري پروانه جي دل تي باهه پئي هارجي.
از خال و خط مے رويان مباحش ايمرغ دل غافل ،
که صياد از برائی صيد پنهان دانه ميريزد.

معني : سهڻن جي تر ۽ نقش جي ڪري اي دل جا پڪي بي خبر نه هج، چو ته شڪاري شڪار لاءِ ڪجهه چوڻ پيو هاري
بمنقل ز آتش دل شمع زان مستانه ميسوزد،
که پنهان شعله از بال و پر پروانه ميريزد.

معني : شمع جي چوٽي مان باهه سندس دل کي مستانه وارانهي ڪري ساڙي پئي ،
چو ته دل جو اندريون ساڙو پرواني جي ڪنڀن ۽ ڪنڀڙائين جي سڙڻ ڪري شمع جي
دل تي ڪري ٿو.

زروئي نازميدانم ڪه قصد جان من دارد ،
ڪه برهن ناوک بيداد را مستانه مي ريزد.

معني : تنهنجي ناز واري رخ مان خبر پويم پئي ته منهنجي حياتي ڪسڻ جو ارادو
آهيو چو ته اکين جي ظالم اشارن مان مستانه تي مار پئي هارجي.
نعايد بعد ازين رونق بدر يا ابر نيسان را ،
بد امان صدف از اشڪ بس در دانه ميريزد.

معني : ان بعد ڪڪر دريا جي ٻوٽن ۾ رونق ڏيکاري ٿو جڏهن سڀ جي جهولي ۾
پنهنجي لڙڪ سان موتي ڏاڻو هاري ٿو.

دريڻ دير ڪهن مخفي ز مجنون ست اين آئين ،
ڪه از هر سوملا مت سنگ برديوانه ميريزد.

معني : هن پراڻي دنيا ۾ اي مخفي مجني جو طريقه ڪار هي آهي، ته هر طرف کان
ٽڪار جي پٿرن جو وسڪارو عاشق تي پيو هارجي.

غزل 22

در وفا آئين و رسم دوستداران را چه شد ،
من اگر ديوانه گشتم بوشياران را چه شد.

معني : وفا جي طريقه ڪار ۾ دوستن کي ڇا ٿي ويو؟ آئون ته ڪٿي چري ٿي ويئي
آهيان پر عقلمندن کي ڇا ٿيو؟

روز نو ميدي نمي پر سد ز حال من ڪسي ،
بمنشينانم ڪجا رفتند وياران را چه شد.

معني : نا اميدي جي ڏينهن ۾ مون کان ته حال پڇڻ وارو ٿي ڪونهي، ڪچهري وارا
ڪٿي؟ ۽ يارن کي ڇا ٿيو؟

ظلم بيدادي درين دنيا ئي دون از بعد گذشت ،
منجنيق چرخ و طرز سنگ باران را چه شد.

معني : ظلم ۽ نا انصافي هن ڪميٽي دنيا ۾ حد کان وڌي ويئي آهي، آسمان مان
منجنيق جي انداز ۾ پٿر و سائيندڙن کي ڇا ٿيو آهي؟
در گلستان اميدم يک گل سيرا ب نيست ،
تازه ڪاريهاي ايام بهاران را چه شد.

معني : سندھ اميد جي گلن جي باغ جو ڪوبه گل پاڻي پي پر ڪونه ٿيو آهي. بهار جي ڏينهن جي تازن عملن کي ڇا ٿيو آهي؟

از زمين دل نهي رويد گياه خرمي ،
ابر رحمت راڇه پيش آمد بهاران راڇه شد.

معني : دل جي زمين سان پهڪندڙ گاهه اڀري ٿي ڪونه ٿو رحمت جي ڪڪر کي ڪهڙي ڪٿا ٿي ۽ بهار کي ڇا ٿيو؟

نيست محبوبن کي يا بد رونق بازار عشق ،
طره شبگون وحسن گلعداران راڇه شد.

معني : اهڙو محبوب آهي ٿي ڪونه جو عشق جي بازار ۾ رونق حاصل ڪري. رات واري تازگي ۽ معشوقن جي حسن کي ڇا ٿيو؟

از محبت ناله واري نهي آيد بگوش ،
مخفيا خارا شڪاف کوپساران راڇه شد.

معني : محبت واري رڙ ۽ عاجزي وارا سڌا ڪن ۾ پهچن ٿي ڪونه ٿا. اي مخفي جبلن جي پٿرن جي چيرن جي ڪنڊن کي ڇا ٿي ويو؟ (ويا سي وينجهار)

غزل 23

ڪسيڪه عاشق خودبين و خود نما باشد ،
هميشه بدر معشوق چون گدا باشد.

معني : ڪيترو به عاشق پاڻ وٺو ۽ پاڻ پڌائو هوندو پر معشوق جي دروازي تي هميشه پينو هوندو. (والله الطلي والتم الفقراء)

دريد غنچه اميد صبح پيراهن ،
رواست مرغ چمن را که بينوا باشد.

معني : اميد جي باغيچي کي صبح جي پيراهن ٽاڙي ڇڏيو چمن جي پکي لاءِ جائز آهي ته بهي آواز هجي.

ز حسن روز فزون تو دیده مے گويم ،
که گر نثار شود عالمے روا باشد.

معني : تنهنجي حسن بهي حساب ڏسڻ جي ڏينهن چوان ٿو ته جيڪڏهن پورو جهان ان تان قربان ٿئي ته به جائز هوندو.

چها که بر تو کنم ثابت از ستمگاره ،
ميانه من و تو گر حکم خدا باشد.

معني : توتي ظالمه محبت آئون چو ثابت ڪريان. جڏهن ته منهنجي ۽ تنهنجي درميان حڪم خدا جو هجي. (قل كل من عند الله)

دل گرفتہ مخفے شگفتہ مے گردد،

زمانہ کہ در آن حرف آشنا با شد.

معنی : مخفی دل و حایل جی دل ان وقت تزیو ٿي پوي اهڙي حال ۾ جڏهن زمانو ان دانائي کان واقف ٿو ٿئي.

غزل 24

بر سينه من درد غم بجر جفا کرد،

از ناله فرو ماند دل و ترک وفا کرد.

معنی : منهنجي سيني تي جدائي جي غم واري ڏک ظلم ڪري ڇڏيو آهي. دل عاجزي جي ڪري رڻن سان وفاداري ڇڏي ڏني آهي.

شب دیده بدل قطره خونی نگذارد،

ای بجر چه گویم که بمن گریه چها کرد.

معنی : اکين رات وارا رتول ٿڙا وهائڻ ڇڏي ڏنا آهن. اي جدائي تو کي ڇا ٻڌايان ته روڻ مون سان ڇا ڪيائين آهي.

در راه طلب بهرو باکس نتواند،

غم بدرقه و غصه قضا رهبر ما کرد.

معنی : طلب جي رستي ۾ مون سان ته ڪو به نثر رفاقت ڪري. ساڙيندڙ غم ۽ ڪاوڙ کي تقدير سندر رهڻا ڪري ڇڏيو آهي.

بلبل بچمن ناله حسرت زده دارد،

گل باز مگر دست در آغوش صبا کرد.

معنی : چمن ۾ بلبل جي پریشاني واري ٻولي پئي ٻڌجي. گل وري پنهنجا هٿ صبح جي مير سان ٻنلگیر ڪري ڇڏيا.

از درد دلم مرغ هوا را که خبر کرد،

در باغ دلم باغ صبا را که خبر کرد.

معنی : منهنجي ڏک جي عشق جي پکي کي ڪنهن خبر ٻڌائي. دل جي باغ جي صبح جي مير کي ڪنهن خبر ڏني؟

بخت سیه ام بود پنهان از نظر خلق ،

شب را که نشان داد غذا را که خبر کرد

معنی : منهنجي نياڳائي ماڻهن جي نظرن کان گجهي هئي. رات کي ڪنهن خبر ڏني ۽ صبح کي ڪنهن پتو ٻڌايو؟

باجو روجفا بود دلم راز سر لطفت ،

زین واقعہ ارباب وفا را که خبر کرد.

معني : تنهنجي ظلم ۽ ڏاڍائي سندن دل ۾ راز هئي مهرباني سندن جو وفا جي صاحبن کي انهي واقع جي ڪنهن خبر ڪئي؟

برهم شدن زلف تو جمعيت دل بود ،
با شرم که اين گفت و حيا را که خبر کرد.

معني : تنهنجي وارن جو وڪريل هجڻ منهنجي دل جو سڪون هو شرم کي اها ڳالهه ڪنهن ٻڌائي ۽ حيا کي ڪنهن خبر ڏني؟

از روئي ريائي که جفاي تو مرا بود ،
غماز که شد روئي ريا را که خبر کرد.

معني : تنهنجي رخ انور جو ديدار جيڪو مون لاءِ توکان وڏي تڪليف هئي ، ڪير چنل ٿيو ۽ ڏسڻ کي ڪنهن خبر ڏني.

من بودم وانديشه اقليم قناعت ،
که غرض بشر کرد وگدارا که خبر کرد.

معني : آئون ته سندن قناعت جي ملڪ ۾ ٻي فڪري ۾ هئس ، ڪنهن مون کي ماڻهو جو غرض بنايو ۽ سائنل کي ڪنهن خبر ٻڌائي؟

مخفی بتو در خواب نمودند دوائے ،
با درو چه کسی گفت بلا را که خبر کرد.

معني : مخفي تو کي دوا خواب ۾ ڏيکاري اٿن ، پر درد کي ڪنهن چيو ۽ مصيبت کي ڪنهن خبر ڏني؟

غزل 25

دل که بدم شد بغم الفت بشادی کم بود ،
شادی غم دیدگان در حلقه ماتم بود.

معني : جيڪا دل غم جي رفاقت قبولي ٿي ان کي خوشي ڏانهن لاڙو گهٽ ٿو هجي ، غم جي هيراڪن وٽ خوشي ماتر جو ميڙ هجي ٿي.

بر امید وصل عمری میتوان در بحر زیست ،
گر بنائش عمر بے بنیاد ونا محکم بود.

معني : ميلاپ جي آسري تي پوري عمر جدائي ۾ گهاري سگهجي ٿي ، کٽي عمر جي پاڙهي بنياد ۽ مضبوط نه ٿي هجي.

نا صفا از گریه بسیار منع مامکن ،
کز سر شک دیده بالغ آرزو خرم بود.

معني : اي واعظ اسان کي گهڻي رنج کان نه روڪ ، ڇو ته لڙڪن جي لارن کان اسان جي آسرن جو باغ تازو ٿئي ٿو.

بي پري روئي نباشد نشه در بزم ۾ ،

مي اکر آبحيات وجام جام جم بود.

معني : سهڻي جي مهاندي کانسواءِ پيئڻ جي ڪچهري ۾ نشوئي ڪونه چمندو ڪٿي

شراب به آبحيات هجي ۽ جام به جم جو جام هجي.

مخفي از غمهاڻي هجران نا شڪيبائي مکن ،

کز شڪيبائي دل ناشاد ما خرم بود.

معني : اي مخفي جداين جي غم کان به صبري نه ڪر. چو ته صبر جي ڪري به

آرام دل سندرم کي تازگي ملي ٿي.

غزل 26

فتنه عشق بهر خانه درون ۾ آيد ،

تيغ بيداد بکف از پئي خون ۾ آيد.

معني : جنهن گهر (دل) ۾ عشق جي آزمائش اچي ٿي، ته بهي انصاف جي هٿ ۾ مارڻ

لاءِ تلوار تيار ٿئي ٿي.

خانه ديده از آنست منور که نهان ،

دمبدم شمع خيال تو درون ۾ آيد.

معني : اکين جا ڏوڏا انهي لاءِ آهن روشن ته منجهن ، هر وقت تنهنجي شمع جو

خيال اندر ۾ اچي ٿو.

دام عشق تو زمن برد يقين دانستم ،

کز سر زلف بتان بوئي جنون ۾ آيد.

معني : تنهنجي عشق جو قيد يقين اٿم ته مون کان ڪسي ويندو جو يار جي زلفن مان

چرئي بناڻ واري هڪڪار پئي اچي.

بهواڻي گل روئي تو بهنگام بهار ،

لاله با داغ دل از خاک برون ۾ آيد.

معني : بهار جي موسم ۾ تنهنجي گل مهاندي جي عشق جي ڪري گل لاله دل ۾ داغ

ڪٿي مٽي مان پيدا ٿئي ٿو.

مخفيا در غم ايام زاغيار منال ،

هرچه آيد بسر از بخت زبون ۾ آيد.

معني : اي مخفي غم جي ڏينهن ۾ ڌارين کان نه دانهن ، جيڪي تنهنجي سر تي

وسي ٿو اهو سنڌو هيٺي نصيب کان ٿو اچي .

غزل 27

ديوان مخفي

318

شدم ز دست دل ودلر با نمے آيد، اسير در دم وتير بلا نمے آيد.
 معني: هٿن مان دل نڪري ويئي پر دل جو ٿورو اچي ٿي ڪونه ٿو ڏکن جي ڦيڏي
 آهيان پر مصيبت جو تير اچي ٿي ڪونه ٿو.
 نقود روشني ديدہ صرف دل ڪردم، بنوز بر سرم آن بيوفا نمے آيد.
 معني: اکين جي روشني هر وقت دل تان گهري ڇڏير هائي اهو بهي وفا سندر سر
 تي اچي ٿي ڪونه ٿو.
 شدم بگوئي محبت ز خويش بيگانہ، بگوئي من سخن آشنا نمے آيد.
 معني: محبت جي گهٽي هر پنهنجن کان پراڻي ٿي ويس، مون ڏانهن ته ڪو ڳالھ
 سمجهڻ وارو به نٿو اچي.
 تمام عمر بکنعانم از جدائي رفت، ز سوئي مصر نسيم وصبا نمے آيد.
 معني: پوري عمر منهنجي ڪنعان هر جدائي گذري ويئي، مصر کان نسيم وصبا نه
 ٿي اچي.
 زدم دفا ترا يام را بسے برهم، بگوش من سخن مدعا نمے آيد.
 معني: ڪٿي دفتر پراڻا هڪ ٻئي تي سٿير اڃا تائين مقصودي ڳالھ ڪن تي نه
 پهتي اٿر.
 ڪشاد نافه زلف تو تا گرہ از زلف، نسيم صبح تو سوئي خطا نمے آيد.
 معني: جڏهن تنهنجي زلفن مان ڳنڍ ڪلي ته سندن ڏن مان صبح جي هير جي
 مهڪ اجائي نٿي اچي.
 بعزم ڪعبه جانان سفر کن اء مخفي، ڪه مفلس از در شاهان گدا نمے آيد.
 معني: معشوقن جي ڪعبه ڏانهن پڪي ارادي سان سفر ڪر اي مخفي، سڄو
 ڪڏهن به بادشاهن جي دروازي تان خالي نٿو وڃي.

غزل 28

چه شد که اشک ز چشمم به رونمے آيد، چه شد که ناله من از گلو نمے آيد.
 معني: ڇا ٿي ويو آهي جو لڙڪ سندر اکين مان منهن تي نٿا لڙن؟ ڇا ٿي ويو آهي
 جو نڙي مان رڙي نه ٿي نڪري. (مقام قبضي)
 بحيرتم که ز شوقت چه جيب چاک کنم، چو چاک سينه مرا در رفونمے آيد.
 معني: حيرت هر آهيان جو تنهنجي شوق ڪري ڪيئن ڪپڙا ليڙون ڪريان؟ چو
 ته سندر چيريل سينو اڃا چٽو ٿي نه آهي.
 خمار از سر مستان نمے رود مخفي، به مجلسي که مے اندر سبو نمے آيد.
 معني: هستن جي مٿي مان نشو اڃا نڪري ٿي ڪونه ٿو مخفي، ان مجلس هر جنهن
 جو شراب مٽڪي هر اچي ٿي ڪونه ٿو.

غزل 29

بس ز درد بجر انفاسم پریشان میشود ،

هر که بیند رویم از دیدن پشیمان می شود.

معنی : تمام گهلو جدائی جی هکری سندم ساه منجهی پیو هر کو منهنجی
منهن دسح سان پشیمان ٿیو وڃی.

مدعی از چشم گریان از دلم غافل مباش ،

قطره قطره رفته رفته موج طوفان میشود.

معنی : ای مخالف منهنجیون رٺندڙ اکيون دسي سندم دل کان بی خبر نه ٿی، چو ته
ٺڙو ٺڙو آخر ڪار طوفانی لهر بنجي وڃي ٿو.

میرود خون جگر از بس ز راه دیده ام ،

گوشه ویرانه مردم گلستان می شود.

معنی : سندم اکین جی رستی مان جگر جورت تمام گهلو پیو وهي، جیڪو ماڻهن
جی غیر آباد حصی کی باغ ڪریو ٿی ڇڏي

خانه عمر تو می ریزد شب و روز از فلک ،

تا بکے غافل نشینی خانه ویران می شود.

معنی : تنهنجي عمر جو گهر رات ڏينهن مٿان کان پيو ڊهي ، کيستائين غافل
رهندي تنهنجو گهر ته برباد پيو ٿي.

مخفيا ز نهار از درد پریشانی منال ،

کز صبوری کار دل آخر بسامان میشود.

معنی : ای مخفی کڏهن به ڏک ۽ پریشانی ڪري رڙيون نه ڪر، چو ته صبر سان
ٿي مقصد جو ٺل میسر ٿو ٿي.

غزل 30

روز نو میدی چو آید آشنا دشمن شود ،

غم جدا شادی جدا دولت جدا دشمن شود.

معنی : جڏهن نا امیدی جو ڏينهن ايندو آهي ته واقف به دشمن ٿي ويندو آهي، غم
جدا خوشي جدا حڪمراني جدا دشمن ٿي ويندي آهي.

هر که پیش از وقت درمان خواه درد سر شود ،

گر حکیمش بوعلى باشد دوا دشمن شود.

معنی : جیڪو به پنهنجي مٿي جی سور کان اڳ انجو علاج ڪندو، ڪٿي انجو
معالج ابو علی سینا هوندو ته به سندس دوا دشمن هوندي

چون ز بلبل بخت بر گردد بز عم باغبان ،
حسن گل را جنبش باد صبا دشمن شود.

معني : جڏهن بلبل جو بخت ڦٽندو آهي باغباني جي نظر ڪري ته گل جي حسن جي صبح هير به دشمن بنجي ويندي

رو بسوئي هر که آرم روئي بگر داند زمن ،
بخت چون گردد زبون برمن دشمن شود.

معني : جيڏانهن به بهاريان ٿي ته سڀڪو مونڪان منهن موڙي وڃي ٿو بد بختي ايندي ته هر شي دشمن ٿي ويندي

بر مراد ما وزد درهم اگر باد مراد ،
در محيط عافيت هم نا خدا دشمن شود.

معني : اسان جي مقصد موافق جيڪڏهن مراد جي هوا هلڻ کڻي قبول ڪري ته به سلامتي جي سمنڊ ۾ هلندڙ ٻيڙي جو ناڪڻو دشمن ٿيو پئي. (ٻيڙي لاءِ هوا موافق پر ناڪڻو مخالف ته به سفر ڏکيو.)

نيست مخفي در دل ما باکسي چون دشمن ،
هر که با ما دشمن است او با خدا دشمن شود.

معني : جڏهن اسان جي دل ۾ ڪنهن لاءِ به دشمني مخفي ڪانهي ته پوءِ جيڪو اسان جو دشمن آهي انجي خدا سان دشمني ٿي ٿئي. (رضا بقضا جي منزل)

غزل 31

هر کجا موج غم عشق تو شبخون دارد ،
پائي خود عقل ازان سلسله بيرون دارد.

معني : جتي به تنهنجي عشق جي غم جون لهرون راتاهو مٿن ٿيون ، ته عقل پنهنجا پير ان سلسلي کان ٻاهر ڪڍي ٿو.

لاف دانش نرني بانگ غم ناداني ،
دل پر از داغ ته خاک فلاتون دارد.

معني : عقل جي پٿاڪ نه هن غير دار غم جي خبر ٿي نه اٿئي، جيڪا دل (عشق جي) ڏنپيل آهي ان جي پير جي مٿي هيٺان افلاطون ڪٿي آهي. گشت تڪرار بيهي نامه عشق تو وٺي ،
کس ندانست که اين چو مضمون دارد.

معني : تنهنجي عشق جي ڪتاب پڙهڻ وارا تمام گهڻا ٿيا آهن پر ، ان ڪتاب جي ڪنهن کي به خبر نه آهي ته سندس مضمون ڪهڙو آهي. (وحدانيت جو نتيجو حيراني) (وجودڪ ضالا شهدا)

ناقه گر کرد غلط راه حرم با گے نیست،

فیض صد کعبه سر تربت مجنون دارد.

معنی : سواری جي حرم جي واٽ جدا ورتي آهي ته خوف نه آهي، سوين ڪعبن جو
فیض مجني جي تربت جي سيراندي رکي ٿي. (مقصد عشق ۾ مڪان نه آهي مقصد
پار آهي جو اين ما تولو آهي)

روز شب دور فلک دست در آغوش نیست،

الفت اين است بمن گردش گردون دارد.

معنی : هميشه آسماني حالتون دوستي واريون ڪونه هونديون آهن محبت جو
اهوئي دليل آهي جو فلڪ جو دور مون تي ٿئي پيو.

میرسد دم زدن از عشق کسی را که مدام،

دیده از گریه مستانه چو جیحون دارد.

معنی : ان کي عشق جي دعوا ڪرڻ جڳائي ٿي جيڪو هميشه مدهوشي جي حالت
۾ اڪين مان لڙڪن جي ندي پيو واهي.

دیده از اشک تهن زان نشود مخفی را،

که شب و روز نظر بر دل پر خون دارد.

معنی : مخفی جيون اڪيون انهي ڪري لڙڪن کان خالي نه ٿيون ٿين، جو رات
ڏينهن سندس نظرت ڀريل دل تي پيشي آهي.

غزل 32

با زمین سیل اشکم دم ز طوفان می زند،

چشم سا از دیده ام پهلوی عمان میزند.

معنی : وري سندس لڙڪن جي سيلاپ جيون لهرون طوفان جو ڏيک پيون ڏين،
سندس اکين ۾ انهن جو ڏيک عمان جي ڪناري سان پيون لڳن. (عمان عربي سمنڊ
تي بندر ۾ ملڪ)

این سر شوریده سوداء جنونی می برد،

دین دل دیوانه ام دم از بیابان میزند.

معنی : هي مٿي ٿريل مٿو جنهن ۾ چريائي وارو عشق پيل آهي، هي دل چري سندس
بيابان جو خيال پئي لڳائي.

هر کجا خوابم نشینم از پئے بر خاستن،

خاطر آشفته ام دستی بد امان میزند.

معنی : جتي به چاهيان ٿو وهان وري اٿڻ لاءِ سندس دل پریشان پئي جي سھاري کي
ٿي گھري

دیوان مخفي

جمع جمعيت ڇه سود از دل ڪه راه عافيت،

فتنه هائي گردش دوران پريشان ميزند.

معني : دل جي جمعيت ڪهڙو فائدو ڏيندي، عافيت جي رستي ۾، زماني جي اڻندڙ
نتنن کان جيڪي پريشاني ٿا ڏين.

بسڪه درد آلوده ام پنهان بزيړ پيرهن ،

بر تنم هر موئي بيني زغم پيڪان مے زند.

معني : تمام گهڻو ڏکويل آهيان ان پريشاني کان جا اندر اتر سندم بدن جوهر وار
تير جونشان ٿيل آهي.

آتش افروزان خدارا سينه مخفي ڪه ناز ،

آه آتش ناک را آتش بد امان مے زند.

معني : باهه ٻاريندو، خدا جي واسطي مخفي جي سيني جي ناز، واري آه ٻرندڙ مٿان
باهه کي ٿي وڪڙ ڏيئي ڇڏي

غزل 33

جانب اهل نظر گر نظره بکشايند،

از در غيب بروئي تو دري بکشايند.

معني : نظر وارن ڏانهن جيڪڏهن هڪ توجهه ڪن، ته غيب جي دروازي مان هڪ
در توتي کولي ڇڏين.

طالبان تير با بر هدف چرخ زنند،

از کمان خانه دل گر سحرے بکشايند.

معني : دعا جي تير جا طالب آسمان کي نشان پيا بنائين، دل جي گهر جي کمان
مان جيڪڏهن سحري دعا کي کولين.

شاهبازان تو بر کنگره عرش برند،

بهر پروانه اگر بال و پرے بکشايند.

معني : منهنجا شهباز تو کي عرش جي ڪنگرن تي نين ٿا، پر هر پرواني کي به
جيڪڏهن ڪنڀ ۽ ڪنڀڙائين کولين.

دوش ميگفت خبر دار حرم در گوشم ،

کي در خانه بهر بيخبرے بکشايند.

معني : ڪلهه رات مونکي حرم جي ڏاهي ڪن ۾ چيو گهر ۾ بهي خبر تي ڪهڙو راز
کوليندا.

گردر کعبه برويم نکشايند مخفي،

صبر دارم ڪه بروئي دگرے بکشايند.

معني : جيڪڏهن ڪعب جو دروازو (منهن) منهنجي اڳيان کوليائون مخفي، ته آئون صبر ڪنديس جيئن ٻئي پيري کولين. (تڪرار محبت جو مسئلو)
گريه را در دلم اگر اثر است،

چون دل از حال ديده بيخبر است.

معني : رڻ ڪري منهنجي دل تي ڪٿي اثر آهي، پر اکين جي ان ۾ ڪهڙي حالت ٿي انکان دل واقف ٿي نه آهي.

چند در خواب بيخودي امروز،

کا دل شام آخر سحر است.

معني : پاڻ وسارڻ جي خواب ۾ اڃ ڏينهن جو ڪيترو رهيس، پر دل جي مراد رات جي سحري جي آخر ۾ آهي.

چشم بکشا که پر تو خورشيد،

بر دل ديده تو بيشتتر است.

معني : اکيون کول جو سج جي روشني تنهنجي دل جي اکين تي تمام گهڻي آهي. (رويت جو مسئلو ظاهري اکين سان ڏسڻ نه آهي)

از غم وشادی جهان خراب ،

مهر رقاص و ماه نو، گر است.

معني : سڄي دنيا جي ڏک ۽ خوشي جي خرابي ڪري سج ٺڄي پيو ۽ چند روئي پيو. (گردش دوران جو فلسفو)

عقل سر گشته آخراين تاکي ،

دشمن دين و دل بهمين هتر است.

معني : عقل تمام حيران آهي ڇو ته ڪيستائين دين ۽ دل جي دشمني عقلمندي پنڄي رهندي

بست اين باده زبان تا چند،

اين زبان را زمانه دگر است.

معني : هن شراب جو زبان ڪيترو ٿيندو رهندو هن زبان جي لاءِ ٻيو زمانو سڃاڻپ ڏيندو.

خم تهن گشت و دور آخر شد،

ای دريغا که عمر بے خبر است.

معني : متڪو خالي ٿي ويو وري دور به ختم ٿي ويو اي افسوس منهنجي عمر کي خبر ٿي نه آهي.

خرمن عمر باد غفلت برد ،

ديوان مخفي

ڪشت اميد ما بنوز تر است.

معني : عمر جو ڪرو غفلت جي طوفان ۾ اڏامي ويو اڃا به پوک جي اميد تازي رکيو ويٺو آهي.

بيدرا ترتيب ندادرسود،

بر درختي دهد که بار دراست.

معني : ڏنگي بيد ڪي برابر ڪري رکڻ ۾ فائدو نه آهي، انڪي بار واري وڻ سان سڌو ڪبو.

غم بکنجی نشین که نوبت ما است،

اینقدر صبر از مروت ما است.

معني : غم کڻي ڪنهن ڪنڊ ۾ رهي ره اسان جو واروان ۾ آهي، اسان جي مروت حاصل ڪرڻ لاءِ ان صبر جي ضرورت آهي.

هست تا آسمان بقای تو باد، چرخ دربان کبریا تو باد.

معني : جيستائين آسمان آهي شل تنهنجي بقا هجي، ۽ آسمان تنهنجي وڏائي جو دربان هجي.

دور چرخ که آسمان دارد،

حلقه بر در سرائی تو باد.

معني : زمانه جي گردش جيڪو آسمان رکي ٿي، تنهنجي محل جو غلام هجي.

تابود با قلم سر گفتار ،

معنی لفظ از برائی تو باد.

معني : جيستائين قلم ۾ چوڻ جي راز بياني هجي، اوستائين لفظن جي حقيقت تولاءِ هجي.

تا که هنگامه را سماعی هست،

ذکر تسبیح در ثنائی تو باد.

معني : جيستائين ڪوئن گمان واري دنيا کي تنهنجي ۾ هوندي، تنهنجي واکاڻ ياد ثنا قائل هجي.

گر ترا مشکلی به پیش آید ،

دست قدرت گره کشائی تو باد.

معني : جي تو کي ڪو مشڪل اچي ته قدرت جو هٿ ان جي روڪ کولي ڇڏي

تا بود از حیات من رمقی ،

درد من روز و شب دعائی تو باد.

معني : جيستائين منهنجو آخري پ ساھ هوندو منهنجي تڪليف رات ۽ ڏينهن
تولاءِ دعا گو هوندي

اختر نحس بهر دشمن تو،

طالع سعد از برائي تو باد.

معني : بدبخت ستارو سندن دشمن لاءِ هجي، ۽ توتي هميشه بخت جو ستارو طلوع
هجي.

ايضا

اے مرهم زخم هر گزندے،

وي بند کشائے هر گمنده.

معني : اي هر ڏکوئيندڙ زخم جا ملر (مرهم) اي هر هٽڪڙي جا کولڻ وارا.

مردم ز تغافل ونديديم،

يك روز لب تو زهر خنده.

معني : مري ويس پر غفلت ڪري تنهنجا هڪ ڏينهن به چپ زهر ڏيندڙ نه ڏٺو.

از گريه دو دیده گشت لبريز،

بر دار ز پائے اشک بندي.

معني : رٿڻ ڪري پئي اڪيون لڙڪن سان پر جي چڪيون آهن. هاڻي ته پيرن مان
رٿا ڏيندڙ پيريون ته لاه.

باشد که ز رسته محبت

در گردن دل گنم گمندي.

معني : ٿي سگهي ته محبت جي تعلق ڪري، دل جي ڪنڌ ۾ گت ٻڏي ڇڏيان.

تو مست غرور و ناز سر کش،

چون در تو رسد نیاز منده.

معني : تون ته مغرور ۽ ناز جو ٻي پرواه مالڪ، جڏهن سندن در تي نياز مند رسي ٿو.

بی نطق تو چاشنی ندارد،

در کشور بند هیچ قنده.

معني : سندن ڳالهائڻ برابر مناس ٿي نه آهي، هندوستان جي حڪمراني ۾ ڪابه
مصري

از حال سیاه چشم حاسد،

بر آتش سینه نه سپنده.

معني : ڪارين اڪين واري عاشق جو حال هي آهي، جو سڀني جي ڪوري تي ڪوبه
لپو نه آهي.

روشن نه ڪند چراغ دولت،

جر ڪوڪب بخت ار ڄمندے.

معني : حڪمراني جو چراغ روشن نٿو ڪري سگهي. سواءِ بخت جي تاري سعادت
مند کان.

اقلیم مراد کس نه ڳيرد، بے ياری طالع بلندے.

معني : مراد جي رياست ڪوبه حاصل نه ٿو ڪري سگهي. بلند بختي جي مدد
ڪانسواءِ.

تا دفع غبار دیده سازم ،

گر دره جلوه سمندے.

معني : ڪيستائين اکين تان رستي جو غبار لاهيندو رهان، گهوڙي جي گس جي
اڏايل مٽي.

از گردش چرخ سفلہ بدر ،

تنگ آمده ام نهفته چنده.

معني : ڪميڙي آسمان جي گردش کان، تنگ ٿي لڪي سنڌءِ در تي ڪجهه وقت
آيو آهيان.

بنشینم و صبر را کنم یار ،

تا یار مرا شود خریدار.

معني : هاڻي ويٺو آهيان صبر جي مدد وٺي، من دوست منهنجو خريدار ٿئي.

از من رخ روزگار بر گشت ،

بر گشت زمن چویار بر گشت.

معني : مون کان ته زماني جو رخ ٿي مٽجي ويو، مون کان ائين مٽجي ويو جيئن
معشوق مٽجي ويو.

بس گریه که در گلو گره شد ،

خونناب دل از کنار بر گشت.

معني : هاڻي ته رڳو رڻن اٽڪيل ڳرا وانگر ٿي ويو آهي، رت گڏيل دل پنهنجو
ظهور ڪيو آهي.

گفتم رخ آرزو به بینم ،

آئينه اختیار برگشت.

معني : سمجهي ته ستن جو رخ ڏسان، ته اختيار جو آئينو مٽجي ويو.

صدره نصیحتم غم دل ،

باز آمد و شرمسار برگشت.

معني : سوين نصيحتون ڪيائين دل جي غم وري آيو ۽ لڪو ٿي موٽي ويو.
از ديدنه خيال دوست امشب ، نا ديدنه مرا زعار بر گشت.
معني : اڃ رات دوست جي ديدار جو خيال جاڳيو ته مونکي پاڻ ڏيکارڻ کان سواءِ
موٽي ويو.

از آتش ديدنه دانه اشڪ ،
از ديدنه اشڪبار بر گشت.
معني : اکين مان باهه جي ڪري هڪڙو دانهو لڙڪن جو ڪريو پر لڙڪن اکين
پرائي موٽي ويو.

پندار که خون دل بر يزد ،
صياد که از شکار بر گشت.
معني : سمجهي وڃ دل جو رت هارجي ويو شڪاري شڪار ڇڏي موٽي ويو.
کے غنچه دل شگفته گردد ،
هر که که زما بهار برگشت.
معني : دل جي مڪڙي ڪيئن ڦٽي گل ٿئي ، جو سڀڪو اسان کان بهار ڏي موٽي ٿو.
در کو کچه عشق خار می زد ،
آنکس که زکوئی یار بر گشت.

معني : عشق جي گهٽڙي ۾ ته ڪنڊا پيو هڻي ، اهو جو يار جي گهٽي کان ڦري ٿو.
صد شکر که درد مند عشقم ،
گر از دل من قرار بر گشت.
معني : (پس اهي به سندس) سوين شڪر آهن جو سندس عشق جو درد رکان ٿو
کڻي منهنجي دل مان آرام ويو هليو.
بنشينم صبر را کنم یار ،
تا یار مرا شود خریدار.

معني : (هاڻي) ويٺا آهيون صبر معاون بنائي ، اوستائين جو منهنجو معشوق غلام
بنائي خريد ڪري.

اے حسن ترا نیاز ناکم ،
بر ریش بغیر نیش مرهم.
معني : اي سونهن تنهنجو ٿورا ٿو آهيان ، ٿٽ تي ملڻ رکين ٿو ڦاڙڻ بنا.
سودا زده غمت نخواهد ،
از نار تو کار عقل درهم.

معني : عاشق تنهنجو عمر نه ٿو چاهي ، تنهنجي باهه کان سواءِ رڳو عقل ٻهريادي آهي .

مارا ڇه خبر ز ظلمت ونور ،

صبح است مرا چو شام ماتم .

معني : اسان کي روشني ۽ اونڌاهي جي ڪهڙي خبر ، اسان جو ته صبح ماتم جي شام آهي .

با گردش چرخ در ستيزم ،

بر من جاهلے مسلم .

معني : ڦير ڦار زمان يجي سان ويڙهه ۾ آهيان ، ۽ مون تي جاهل قابض آهي . (انه کان ظلوما جهولا) .

ای بلب شوق یک فنايے ،

پر زن ز بهار بر دو عالم .

معني : اي شوق جي بلب فقط هڪ فنا ڪانهي ، ٻنهي جهانن جي اڏام رک . (عشق فاني نه آهي باقي آهي چو ته معشوق باقي آهي) .

آئينه عبرت زمانه ،

بر دار به بين تو حال آدم .

معني : زمانه جي عبرت جي آڙسي ڪڍ ، آدم جو حال ته ڏس .

زنجير جنون عقل بشکن ،

اين سلسله را بریز از هم .

معني : چريائي جي زنجير عقل کي پوري ڇڏيو آهي ، اهو سلسلو ته ٽوڙ .

چون سد سکندر است در دل ،

کو جام جهان نما وکو جم .

معني : سکندر وارو بند دل ۾ موجود آهي ، جهان کي پٽرو ڪرڻ جا ۽ سندس مٽڪو ڪٿي آهن .

مستانه بدیده می نهی پائے ،

اے سیل سر شک خیر مقدم .

معني : چريائي واري انداز ۾ وڪ پيو ڪٿي ، اي اکين جيون لهرون پلي ڪري آيون .
بنشينم و صبر را گنم يار ، تا يار مرا شود خريدار .

معني : هاڻي ته در جهلي صبر جي رفاقت سان ويٺا آهيون ، من سڄڻ پنهنجو پانهو بنائي .

از جيب نمونه ايست بامن ،

وان هم شده چاک تا بد امن .

معني : کيسي ۾ مثال رکيو ويٺو آهيان. اهو (گهڻو وقت) رڪڻ ڪري ڦاٽي ٻه ويو آهي.

زان پيش ڪه چهره ٻر فروزي ،
بودم بغم تو آشنا من.

معني : جيستائين پنهنجي منهن جي جهلڪ ڏيکارين، انکان اڳ غم جي ڪري سنڌءِ واقف پنجن چڪو آهيان.

وار ستگيم محال عقل است، از عشق کجا شوم جدامن.

معني : منهنجي آزادي عقلي طور محال آهي، عشق جي قيد کان آئون ڪٿي ٿو جدائي قبوليان.

مي رفت غم و محبت از پيش،
چون باده و آتش از قفامن.

معني : غم ۽ محبت سندس اڳواڻ آهن، باهه ۽ چريائي جو شراب سندس معاون

صد تير غمت با متحان زد ،

ز انبا بهم بود مدعا من.

معني : تنهنجي غمن جي سوين تيرن امتحان طور ٽنبيو اهوئي ته منهنجو مقصد هو.

از جذبہ عشق گشتم آخر ،

سر گشته د راز و بينوا من.

معني : آخر عشق جي جذبہ ڪري ڊگهي پریشاني ۽ ضعفاي حاصل ڪير گهڻو پریشان ۽ ضعيف ٿي پيس.

تا گفت دعا اثر ندارد،

شرمنده نه گشتم از دعا من.

معني : نه نڪرندڙ رڙا اثر ڪونه ٿي ڪري انهي ڪري رڙين کان آئون شرم ڪونه ٿو ڪريان.

در راه عدم چون انتها نيست،

بر گشته زدم با بتدامن.

معني : عدم جي واٽ جي انتهائي ڪانهي، انهي ڪري ابتدا جي راه ڏي موٽيس.

من قوت طالعي ندارم،

بيبوده زدم ره وفامن.

معني : مونوت پاڳ جي قوت آهي ئي ڪانه، وفا جي واٽ تي اجايو هليس.

بنشينم و صبر را کنم يار ،

تایار مرا شود خریدار.

معنی : هائي در جهلي صبر سان ياري ڪري ويهي رهيو آهيان، من سهڻو پنهنجو
ٻانهو خريدي وٺي.

آورد صبا ز دوست پيغام ،

ڪا سبب نشاط کن سر انجام.

معنی : اڃ صبح جي هير پياري يار کان پيغام آندو آهي، ته خوشي جو سامان پورو
ڪري رک.

من رفت غم و بلند من گفت،

اين درد ترا نبا شد انجام.

معنی : (پر) غم ويندي ويندي وڏي سڏ چوندي پئي ويو ته تنهنو هي ڏک ختم ٿيڻ
جو نه آهي.

از گريه من جهان بگريد ،

وين ناله من بر آورد نام.

معنی : (هٿ) منهنجي رٿ سان دنيا رٿندي، منهنجي ئي رڙ ڪري نالو ظاهر ٿيندو.

پر کن قدح و بدست من ده،

بد مست نمی شوم بيک جام.

معنی : هائي (عشقي شراب) جو پيالو پري مونکي ڏي، پر هڪ جام ڪري مون تي
بي خودي ڪونه ايندي

جانم بلب آمده ندیدم ،

کام دل خویش از لب جام ،

معنی : سندم ساه چپن تي اچي اهو نه ڏٺم، جام چپ تي لڳائڻ دل جي مراد جو
حصول نه ڏٺم.

بلبل که فغان کند بگلشن ،

اندیشه کند ز حلقه دام.

معنی : بلبل باغ ۾ رڙي پئي، کيس فڪر آهي ته يار جي قيد ۾ ڦاسي وڃي آهي.

گل گل دل من شگفته گردد،

گر یاد کنی مرا بدشنام.

معنی : منهنجي ته دل گلو گل ٿي ويندي، جي اسان کي گارين سان به ياد ڪيئي.

بے حوصلگی اگر نمی کرد ،

دل در ره عشق بی سر انجام.

معني : جي دل عشق جي واٽ ۾ ٻي حوصلي نه ٿئي ها ته اڻ پوري ٿي واٽ مليس ها
(سالڪ سلوڪ نه ٿو چڙهي سگهي)

مے دید بیک نگاه کردن ،

صد پر تو صبح در دل شام-

معني : هڪ نگاه ڪرڻ سان صبح جون سوين روشنيون شام جي دل ۾ پئي ڏنائين.
يڪ ناڻو درد مند مخفي،

از ہم گسلد قطار ايام.

معني : هڪ ڏکويل مخفي رڙ، ڪيتريون ئي قطارون ڏينهن جيون چڪيرون.
بي فائده جستجو چه دارے،

چون در ره عشق نيست انجام.

معني : بي فائدي ڳولا ٿولا ڇو ٿو ڪرين، عشق جي واٽ جي پڇاڙي هوندي
ڪانهي.

مقصد ز حیات نيکنامی است ،

مرگ است حیات مرد بدنام.

معني : حياتي جو سهڻو مقصد نيڪ نامي آهي مرد بدنام جي حياتي موت آهي.

بنشينم وصبر را گنم يار ،

تايار مرا شود خريدار.

معني : هاڻي در جهلي صبر سان ياري ڪري ويهي رهيو آهيان، من سهڻو پنهنجو
ٻانهو خريدي وٺي.

جز عشق مرا غم دگر نه ،

مردم ز غم ومرا خبر نه.

معني : عشق جي غم کان سواءِ اسان کي ٻيو ڪوبه غم ڪونهي، غم جي ڪري مري
ويس مونکي خبر ئي ڪانهي.

ای مایه ناز چون نگه را،

هر سو نظر و بمن نظر نه.

معني : اي ناز جي وٽ جڏهن سنڌو نظر، هر طرف نظر اٿئي پر اسان تي سنڌو نظر
آهي ئي ڪانه.

بر شجره بوستان عشقت ،

صد گونه گل است و یک ثمر نه.

معني : سنڌو عشق جي باغ جي وٽن ۾ سوين گل آهن پر هڪ به ميوو ڪونهي.
بيداد گره چنين نديديم ،

صد تلخی کام ویک شکرے.

معنی : اهو ته ٻي انصاف وارو اسان ڏٺوئي ڪونهي ، وٽس سوين ڪوڙيون مرادون آهن پر مٺي هڪ به نه آهي.

حیرت زده ام که از لب دوست،

ریزد گهر و مرا گهر نه.

معنی : حیرت پر آهيان دوست جي چپن مان ، موتي چڻن پيا پر اسان وٽ هڪ به موتي ڪونهي.

در میکده دوش بر سر خم ،

صد شیشه شکست و شیشه گرے.

معنی : مي خانہ پر رات مٽ وٽ ، سوين بوتلون ٽٽل هيون پر سندن مالڪ هڻي ڪونہ.

از آتش دل بسینه دارم،

آتشکده وز چشم ترے.

معنی : باهه واري دل سيني پر سانڍيو ويٺو آهيان ، ۽ مچ به هر اک آلي آهي ئي ڪانه.

این طرز محبت است دالم،

با بمد گر و زیک دگرے.

معنی : اهو محبت جو ڍنگ آهي سمجھان ٿو جو گڏ پاڻي آهي پر هڪ ٻئي کان جدائي آهي.

رفتم ز میان خلق مارا ،

غیر از غم دل کسی دگرے.

معنی : ميان ٿو ماڻهن پر اسان کي ، غم واري دل کانسواءِ ڪا ٻي دل آهي ئي ڪانه.

بنشینم و صبر را کنم یار،

تا یار مرا شود خریدار.

معنی : هاڻي صبر ڪري در جھليو ويٺو آهيان ، جيئن يار خريد ڪري پنهنجو غلام بنائي.

دردا که غم ز حد برون شد ،

فریاد که درد من افزون شد.

معنی : اي ڏک غم ته حد کان وڌي ويو اي رڙ جو سور سندن تمام گھڻو ٿي ويو.

دیوانه عشق رفته رفته،

در مکتب عشق ذو فنون شد.

معني : عشق جو چريو هلي هلي، عشق جي مدرسو ۾ فنن جو ڏکي ٿي ويو آهي.

در خرمن عمر من زداآتش ،

هر آه كه از دلم برون شد.

معني : منهنجي عمر جي ڪري ڪي سڀ ڪنهن آه دل مان نڪرندڙ ساڙي ڇڏيو آهي.

در سينه دلي نبود جز نام ،

وان هم زجفائي چرخ دون شد.

معني : دل جي سيني ۾ نالي کان سواءِ ڪجهه به نه هو اهو به زماني جي ڏاڍ ڪري مٽجي ويو.

از گم شد گان عشق بودم،

آمد غم عشق در بمنون شد.

معني : عشق جي گم ٿيلن مان هٿس، مٿان جو غم آيو ته عشق وسري ويو.

سودائي جنون ز عقل پوشيد ،

اين کاسه سرکه سرنگون شد.

معني : چريائي جي عشق عقل کان لڪايائين، هي مٽي وارو پيالو جيڪو لڙيو پيو هو.

از کوشش وسعي حاصله نيست،

چون کوكب طالع من زبون شد.

معني : ڪوشش ۽ سعي سان ڪجهه به حاصلات نه ٿي، چو ته سندم ڀاڳ جو ستارو بي حال هو.

بگرفت غم تو ملک دل را ،

دل بردن من برت شگون شد.

معني : تنهنجي جي غم اسان جي دل جي ملڪ تي قبضو ڪري ورتو، منهنجي دل ڪس تولا به سون ٿي پيو.

رسوائی من بود اے عشق ،

قانون ضوابط جنون شد.

معني : اي عشق اها ته منهنجي لاءِ خواري آهي، هتي ته چريائي اصول ۽ قانون آهي.

مردم زغم ونگفتمت حال ،

در محنت انتظار چون شد.

معني : سنڌ غم ۾ مري ويو آهيان توکي پنهنجو حال چيوئي نه اٿم، تڪليف ۾ انتظار ڪئي.

بنشينم و صبر را گنم يار ،

تا يار مرا شود خريدار .

معني : هاڻي رڳو صبر کي سڻائي بنائي ويٺا آهيون من يار خريدي پنهنجو غلام بنائي.

از تلخی باده جوانم ،

تلخ است ز ناله تا دهانم .

معني : شراب جي ڪڙائي سبب جوان آهيان، جيڪا دن کان وٺي وات کي به ڪارو ڪريو وٺي آهي.

در ناله زار من اثر نيست ،

بر گشته بخت را چه ماتم .

معني : منهنجي چٽين رڙن ۾ ڪوبه اثر ڪونهي، لتيل پاڳ لاءِ ڪهڙو روج راڻو.

راز دل من بمن نگويد ،

بگرفت مگر سر ز بانم .

معني : منهنجي دل جو راز مونکي به نه ٻڌائي، منهنجي زبان جي چوٽي پڪڙيو پيلي آهي.

مے گردم و گريه می گنم زار ،

گمراه نموده کار دانم .

معني : هاڻي حيران ٿران پيو رڳو گهمان پيو هر ڪم منڍل جو ماھر آهيان.

من بعد کسی مرا نه بيند ،

گر بیک اجل دهد امانم .

معني : من بعد مونکي ڪوبه نه ڏسندو ها جي رڳو موت امن ڏي ته ڏيئي سگهي ٿو.

بنشينم و صبر را گنم يار ،

تا يار مرا شود خريدار .

معني : هاڻي رڳو صبر سان سنگت ڪري ويٺو آهيان، من پرين پنهنجو ڪري

ايضا

باز آكه مرا ز اشتياقت ،

بگذاخته آتش فراقه .

معني : موتي آه تنهنجي فراق جي ڪري مونکي سنڌو اشتياق جي باهه ڳاري ڇڏيو

آهي.

رنجیده آنچنان که ترسم ،

میرم بهوائے اتفاقت .

معني : رنج ٿيو آهين ايترو جو مونکي خوف آهي. متان تنهنجي جدائي عشق جي سبب مري نه وڃان.

پندار ڪه تلخي زمانه،
شيرين نڪند لب مذاقت.

معني : اهو سمجهي وڃ ته زمانو ڪوڙو، متان سنڌ ڇهن جي مٺاڻ کي چڪي وٺي.
بنشين نفسي ڪه مرغ روحم،
مرد از غم چشم پر نفاقت.

معني : ٿورڙو ته ويه ته منهنجي روح وارو پڪي، تنهنجي بناوتي اکين جي گهر سبب غم ۾ مري.

با شد ڪه شبي بخدمت تو،
اظهار ڪنم غم فراققت.

معني : ممڪن آهي ته ڪنهن رات سنڌ حضور ۾، تنهنجي جدائي جي غم کي ظاهر ڪري وڃهان.

با بخت سياه من بگوئيد،
کو آن همه شان طمطراقت.

معني : منهن جي ڪوجهي پاڳ کي چئو ته، اهو سمورو تنهنجو شان فقط ڏيک آهي.

از اختر نحس چرخ ڪم شد،
صد اختر سعد در محاققت.

معني : بدبختي جي ڪري اقبال منڊي گر ٿي وڃي، سوين نيڪ بختي جا تارا مٽائڻ لاءِ لڳا پيا آهن.

پيموده بلال صد شب عيد،
از هر خم ابروان طاقت،

معني : پهرين تاريخ جي چنڊ جي شڪل سوين عيدن جي راتين برابر پنڄي وڃي، پرين جي پروڻن جي ڏنگائي جي اها طاقت آهي.

تا کی جگر مرا خورد هند،
کو جذبہ معجز عراققت.

معني : اسان جي جگر کي هندوستان ڪيستائين کائيندو تنهنجي ان جذبي اعجازي عراق واري کي.

بر عمر چو نيست اعتمادے،
تا چند در آتش حراققت.

معني : جڏهن عمر تي ڀروسو ٿي ڪونهي ، ته سنڌ ساڙي جي باهر ڪيستائين
سهندس.

بنشينم وڃون دل ڪنم نوش،

غمهائے جهان ڪنم فراموش.

معني : هاڻي ته ويهي دل جو رت پيان ٿو ائين دنيا جا غم وڃايان ٿو.

گرچه غم خويش باتو گفتم،

از دست مرا بده که مفتم.

معني : ڪٿي مون غم پنهنجا توکي ٻڌايا ، هاڻي مونکي واري ڏي جو خالي ٿي ويو

آهيان. (سندم خزانو هوئي غم جو ڏيئي ڇڏير هاڻي خالي ٿي ويو آهيان.)

در راه امید گوهر اشک ،

از شعله نگاه شستم.

معني : اميد جي رستي کي لڙڪن جي موتين سان سنڌ تيز نگاه ڪري ڏوٿي ڇڏير.

گوش من در روزگار گر شد ،

الفسانه خويش بسکه گفتم.

معني : منهنجا ڪن زماني جو مالڪ ٿيو ، مون ته پنهنجي ڪهاڻي پوري بيان

ڪري ڇڏي

مستحسن نعت تو فتادم،

از گفته خود چو گل شکفتم.

معني : تنهنجي سهڻي لغت بيان ڪري پنهنجي ڇيڙ تي گل وانگر پيو ٽڙان.

مردم زغم فراق اما ،

راز دل خود به کس نگفتم.

معني : وڇوڙي جي غم ڪري مرانهيو پر راز دل جو ڪنهن کي به نه ٻڌاير.

فریاد که یک شبی غریبی،

بر بستر عافیت نه خفتم.

معني : اها شڪايت آهي ته هڪڙي رات به مسافر صحت جي بستري تي ڪجهه

نه ڪڇيو.

عمره با ميد حال پيرے ،

خاک ره تو بدیده رفتم.

معني : پوري عمر ضعیف حال ۾ وجود (وصل جي) اميد ڪئي تنهنجي راه تي اکين

پر هليس.

شايد ڪه نگرده آشڪارا ،

راز دل خويش را نهفتم.

معني : متان ظاهر نه ٿئي راز دل پنهنجي جوانهي ڪري لڪيل رهيس.
در گفت و شنود من اثر نيست، از گفته خويش در شگفتم.

معني : منهنجي چوڻ ۽ ٻڌڻ ۾ ڪوبه اثر ڪونهي ، انهي ڪري پنهنجي چوڻ ۾
قائي پيس.

بنشينم و خون دل کنم نوش ،

غمهاے جهان کنم فراموش.

معني : هاڻي ته ويهي دل جو رت پيو پيان ، دنيا جي غمن کي پيو وساريان.

خاص لغت

ای در ره تو سر سران خاک ،

در معرفت تو عاجز ادراک.

معني : اي سائين تنهنجي راه ۾ راز جا چالو به متي آهن ، تنهنجي سڃاڻپ ۾
سمجه عاجز آهي.

در شان تو جبرئيل آورد.

لولاک لما خلقت الا فلاک.

معني : تنهنجي لاءِ جبريل هي بشارت آندي ته تنهنجي ڪري ئي جهان پيدا ٿيو آهي.

بيدادی کفر و ظلم از دهر ،

به تيغ نبوت نه شد پاک.

معني : زمانه مان ڪفر ۽ ظلم جي ٻي انصافي نبوت جي تلوار کان سواءِ ختم ٿيڻ
واري نه هئي.

کو دست جنون که جيب دانش ،

تا دامن آرزو زند چاک.

معني : چريائي وارو هٿ مڃي يا سمجهه جو کيسو ، سڀني کي تنهنجي ئي پلانڊ
پاڪ جي اميد آهي.

از شب روشی ربهت نه ترسم ،

هر چند که هست ره خطرناک.

معني : تنهنجي واٽ ۾ رات جي منهن ڪيڙ کان نٿو ڊڄان ، ڪٿي ڪيتري به واٽ
پوائتي مڃي.

تا حال نه بسته بيج معشوق ،

چنديں سر عاشقان بفتراک.

ديوان مخفي

معني : جيستائين معشوق جي ٿوري حال جي خبر نه ٿي ملي ، ڪيترن ئي عاشقن جيون مسيون آڏي تي آهن.

بگذار غبار کينه از دل ،
حيف است بر آفتاب خاشاک.

معني : ڪيئي جو غبار دل تان لاه ، افسوس آهي سچ کي ڪڪن سان لڪائڻ.
از حاصل زندگانی خویش ،
مائيم همين دوچشم نمناک.

معني : اسان جي ته حياتي جو نچوڙ اهو آهي ، جو اسين پاڻ ۽ ٻه لوڻاسيون اکيون.
ياران چه کنم که ظلم و بيداد ،
از ما بگرفتند افلاک.

معني : دوستو ڇا ڪريان ظلم ۽ بي انصافي ، اسان کان پاڳ ڪسي ويون آهن.
بنشینم و خون دل کنم نوش ،
غمهای جهان کنم فراموش.

معني : هاڻي ويلو آهيان رڳو دل جو رت پيو پيان ، ائين دنيا جي غمن کي وساريان ٿو.
فریاد که یار یار مانیست ،
آنرا سرو برگ کار ما نیست.

معني : اها دانهن آهي ته دوست منهنجو دوست نه آهي ، کيس اسان جي خوشي غمي سان واسطو نه آهي.

آن نشه که غم ز دل رباید ،
در باده روزگار مانیست.

معني : اهو نشو جيڪو اسان جي دل جو غم لاهي ، زماني جي شراب ۾ آهي ئي ڪونه.

در حق سینه خون فشان او ،
هر دل که امید وار مانیست.

معني : سندس لاءِ سینه جو رت چنڊيون پيا ، سڀڪا دل اسان واري اميد نه ٿي رکي.
ما بیگناه و گناه گاریم ،
انصاف درین دیار ما نیست.

معني : اسان بيگناه آهيون پر گناه جي ڪمر وارا آهيون ، اسان جي هن ملڪ ۾
انصاف آهي ئي ڪونه (عشق جو ملڪ)

تا بستم زمانه خون چکان باد ،
آن داغ جنون که یار مانیست.

ديوان مخفي

معني : جيستائين دنيا آهي پل رت ٽمندورهي ، اهو چريائي جو ڏنڀ اسانجي پرين جو نه آهي.

سر رشته ڪار هابه طلبيد ،
چون ڪار با اختيار مانيست.

معني : اصلي ڪم اسان کان گهريائين ، پر اهو ڪم ته اسان جي اختيار ۾ ڪونهي.
يڪ قطره نمائندڙ اشڪ فرياد ،
زين گريه ڪه شرمسار مانيست.

معني : هاڻي ته رڙ لاءِ هڪ ٿڙو به لڙڪ جو نه رهيو آهي ، پر ان رٿ ۾ به اسان جي پورت ڪانهي.

با مردم بن ادب نشستن ،
اين لائق اعتبار ما نيست.

معني : هي اخلاق ماڻهن سان مجلس ، اها معتبري جي لائق ڪانهي.
ما رستم وقت روزگاريم ،
در بيسته بند ڪار مانيست.

معني : اسان ته زمانه حال جا رستم آهيون ، هند جي جهنگ ۾ اسان جو ڪهڙو ڪم.
بنشينم و خون دل ڪنم نوش ،
غمهاڻي جهان ڪنم فراموش.

معني : هاڻي ته ويهي دل جو رت پيا پيون ، انهي طرح دنيا جي غم ڪي پيا وساريون.

هر چند ڪه پيشت آبرو نيست ،
ڪس را بتوحد گفتگو نيست.

معني : جيتوڻيڪ اڳيان عزت ڪانهي ، ڪنهن جي اڪيلائي گفتگو ڪانهي.
بادا بتو آرزو مسلم ،
مارا سروبڙگ آرزو نيست.

معني : هاڻي ته توسانئي تمنائون ظلم ڪرڻ واريون وابسته آهن ، اسان ڪي ته مڪمل سد آهي ئي ڪانه.

عاشق نبود ڪه در ڪنارش ،
از خون جگر سبو سبو نيست.

معني : اهو عاشق ئي ڪونه ڪوٺيو ، جنهن جي بئل ۾ جگر جي رت جو گهڙو گهڙو نه هجي.

مرغ دل ازين نفس تنگ است.

فرياد ڪه ناله را گلو نيست.

معني : هاڻي دل جو پڪي هن پڇري کان تنگ ٿي پيو آهي. فرياد به ڪري پر نٿي
مان آواز جي طاقت ختم ٿي وئي آهي.

پر ڪن ز شراب ارغواني ،

اين ڪاسه سر به از گدو نيست.

معني : هاڻي ارغواني شراب مان پيالي کي پر. هي پيالو مڪمل ڪڍو جو نه آهي.
زخمي ڪه ز تيغ يار ماشد ،

در مذهب ماڪم از رفو نيست.

معني : اهو زخم جيڪو يار جي تلوار کان حاصل ٿيو اهو اسان جي مذهب پر
چوٽڪاري کان گهٽ نه آهي.

در ڪعبه عشق چون در آئي ،

خون باش ڪه حاجت وضو نيست.

معني : جڏهن عشق جي ڪعبه ۾ اچين ٿو رتورت هج وضو جي ضرورت ٿي ڪانهي.
رفتيم بکوئي بينواي ،

ڪانجا ز هجوم غم خلو نيست.

معني : هاڻي سڃاڻي جي گهٽي ۾ پيا هلون. اتي غم جي واقفن کان نلائي ڪانهي.
بنشينم و خون دل ڪنم نوش ،

غمهائي جهان ڪنم فراموش.

معني : هاڻي ويهي دل جو رت پيا گيتيون. ائين دنيا جي غمن کي پيا وساريون.

از محنت دهر خویش وپيوند ،

بيزار شده ز خویش وپيوند.

معني : زماني جي ڏکڻ سبب عزيز ۽ دوست. بيزار ٿي پيا آهيون. عزيز ۽ دوستن کان.
دل از بدو نيک ميتوان ڪند ،

اماز غمت نهي توان ڪند.

معني : نيڪ ۽ بچڙي کان دل روڪي سگهجي ٿي. پر تنهنجي غم کان دل نه ٿي
رڪجي سگهي.

جز اين همه محنت فراق ،

بستم با ميد وصل خور سند.

معني : هي سڀ تڪليف تنهنجي جدائي جي آهي. پر آهيان تنهنجي وصل جي
اميد ۾ ترو تازو ٿي.

گفتار بمذهب محبت ،

با شرع بود برائے سوگند،

معني: محبت جي مذهب جي گفتگو، شرع پر قسراً ھوندي آھي. (محبت پر ذات باري تعلق معشوق آھي ۽ شرع پر حاڪم)

پست است بہ پيش ہمت من ،

از جذبہ عشق کوه الوند.

معني: منھنجي ھمت اڳيان چوٽو آھي ، عشق جي جذبي مقابلي جبل الوند جو. (ھمالیہ جبل)

من بندہ بندہ تو معلوم ،

قدرم چہ بود وقيمتم چند.

معني: آئون تنھنجي گولن جو گولو ڄاڻل آھيان منھنجي عزت ۽ قيمت ڪيتري آھي؟ پست است میان بعزم خدمت،

پيش شکر لب ت نہ قند.

معني: چيلھ ٻڌي پڪي ارادي سان تنھنجي نوڪري لاءِ آيا آھيون چو ته تنھنجي ملن چين مقابل مصري ڪجھ نہ آھي.

در دل بفسون نمی رود غم ،

کشتی بہ خسی نمی شود بند.

معني: دل جو غم آکاڻين سان نٿو لھي سگھي، ٻيڙي کي ڪڪ ۾ نٿو ٻڌي سگھجي.

ديوانہ عشق گلر خان را ،

نی خويشے بود بگونه پيوند.

معني: گل مھانڊن جي عاشقن چرين جي ، خوشي مصنوعي ڪانه ھوندي آھي.

دست من ودامن جنونے ،

گر گريہ بر آورد شکر خند.

معني: منھنجو ھٿ ۽ چريائي جو دامن ، جي روڻ ھوندو ته شڪر قند ھوندو.

در کوچه غم ز بينوائے ، خوابم کہ شوم نہفتہ یک چند.

معني: غم جي گلي ۾ بي سروساني جي صورت ۾ چاھيان ٿو لڪل ھجان ڪجھ وقت.

بنشينم و خون دل کنم نوش،

غمھائے جهان کنم فراموش.

معني: ھاڻي ته وينا رت دل جو پيا پيون ، انھي دنيا جي غم کي وڃايون.

ايضا

ديوان مخفي

ماڻيم ودلے زباده مدهوش،

با صبح خمار شب در آغوش.

معني: اسان آهيون ۽ دل شرابي مدهوش صبح جو نشي جو خمار ۽ رات وصل جو بغل.

تا چند بقر و غصه بدم،

تا کے بغم زمانه مدهوش.

معني: رفيقن جي ڪاوڙ ۽ سختي ڪيستائين، زماني جي عمر ڪيستائين مدهوش رهيو.

تا کی دل پر ز زخم گارے،

در سينه بود مرا فراموش.

معني: ڪيستائين دل زخم اونهان سهندي، ڪيستائين منهنجو غم وساريندو.

از بسکه حديث عشق گفتم،

خون جگر ز دیده زد جوش.

معني: تمام گهڻي ڳالهه عشق جي ڪئي اٿم جگر جورت اکين مان ٿوهاري پيو.

دوشينه بمن بطعن ميگفت،

ديوانه کسی است رفته از بوش.

معني: ڪلهه رات مونکي طعنو پئي هنياڻين اهو چريو جو هوش مان نڪري ويو آهي..

در خواب نه بينی عافيت را،

تا بار سر تو هست بر دوش.

معني: خواب ۾ ڪونه ڏسندي چڱ پلائي، تون ته پنهنجو مٿو ڪلهي تي کڻي پيو هلين.

تا يار جدا شرم بنا کام،

با تفرقه گشته ام بم آغوش.

معني: جڏهن دوست کان جدا ٿيو آهيان ته ناڪامي طور، جدائي سان هڪ وجهيو ويٺو آهيان.

دشوار بود همیشه بودن،

بر خاطر دوستان فراموش.

معني: اها ته تمام ڏکي ڳالهه آهي جو دوستن جي دل تان ڪو هميشه وسري وڃي.

همت نبود بغل گشان،

وقتیکه نبا شدش بغل دوش.

معني: ڪڏهن به ڪنهن کي همت ڪانه ٿيندي پاڪر پائڻ، جڏهن ته دوست جو بغل نه هوندو.

تا بست رمق ز تو درین راه ،

میزن قدم بسعی می کوش.

معنی : جیسین تو پر زندگی جو آخري پ ساه به هجي ته ان رستي تي وکون کلندو
کوشش کندوره.

این راز محبت است مخفی،

خاموش ز گفتگوئی و مخروش.

معنی : هي محبت جي واٽ آهي مخفي، چپ ڪر ڳالهائڻ هر رڙ نه ڪر.

آب از رخ زرد رنگ مارا،

زينهار بآب جوئی مفروش.

معنی : اسان جي هيڊي منهن مان نڪرندڙ پاڻي کي ڪڏهن ندي جي پاڻي مقابل نه
وڪڻجان.

رفتم و بگوشه نشينم ،

از گفت و شنود پيش خاموش.

معنی : وڃي ڪنهن ڪنڊ ۾ ويهي رهان، چون ۽ ٻڌڻ ڇڏي چپ ڪريان.

بنشينم و صبر گنم يار ، تا يار مرا شود خريدار.

معنی : هاڻي صبر ڏئي ويٺا آهيون، جيئن يار اسان کي خريدي وٺي.

شد عمر عزيز در تک و دو ،

تا چند توان افتادورکو.

معنی : عزت لائق عمر ڊوڙڪ ۾ ختر ٿي ويئي، هاڻي ڪيستائين گلين ۾ پيو
پتڪندين.

خورشيد ز ماه نور گيرد،

ابروئی تو دیده نامۀ تو .

معنی : سج چنڊ کان پيو روشني وٺي، جڏهن تنهنجا (پهرين تاريخ چنڊ جهڙا)
پروندڙائين سنڌو هدايت ڪن.

مغرور بحسن خویش بنگر ،

شيرين شد و کجا است خسرو؟

معنی : اي مغرور پنهنجو حسن ته ڏس، شيرين ويئي هلي خسرو ڪٿي آهي؟

چون مرغ که در قفس به تنگ است،

تنگم من ازین جهان کج رو.

معنی : جيئن پکي پيري ۾ تنگ آهي، ائين آئون به ڏنگي هلت واري دنيا کان تنگ
آهيان.

از ظلمت ظلم وگردش چرخ ،

بر بام فلک نمانده یک جو .

معنی : ظلم جي اونڌاهي ۽ زماني جي متجربگي ڪري پاڳ جي چوٽي تي هڪڙو جو به نه رهيو .

بر کشور حسن و ماه وخورشید ،

افتاد ز سایه تو پر تو .

معنی : حسن جي دنيا ۾ ڇنڊ ۽ سج تي ، تنهنجي چانو جي تجلي پئي آهي .

حیف است رود بظلمت این عمر ،

چون هست حساب عمر جو جو .

معنی : افسوس آهي بي خبري ۾ عمر پئي وڃي (در حقيقت هي آهي) جو عمر جي هر جَو حساب ڏيڻو پوندو .

نا دیده بهار عمر بگذشت ،

فریاد ز دست این سبکرو .

معنی : عمر جي ان ڏنل بهار گذري چڪي ، فریاد آهي ان هٿ تيز هلڻ واري کان .

از نادر پیر این زمانه ،

افسانه روزگار بشنو .

معنی : هن پوڙهي بي مثل زماني کان حياتي جي ڪهاڻي ٻڌو .

از گردش روزگار مخفی ،

می بین و مترس تندو میرو .

معنی : زماني جي مخفي ٿير ٿار کي به پئي ڏس ۽ نه ڊڄ ٽڪي پئي هل .

بنشینم و صبر را کنم یار ،

تا یار مرا شود خریدار .

معنی : هاڻي ويٺو آهيان صبر جي سنگت ۾ يار جيستائين خريدي پنهنجو پاڻهو بنائي .

چون مایه غم اوست ،

هر نیک و بد نیکوست .

معنی : جڏهن خوشي جي موڙي سندس ئي غم آهي ، ته سپيڪا سٺي ۽ ٻيڙي شي جيڪا به آهي سٺي آهي .

طاق در کعبه محبت ،

قائم به بنائے طاق ابرو ست .

معنی : محبت جي ڪعبه جي درجو طاق ، اهو يار جي پروڻن جي طاق جي ڪري بيٺل آهي .

هر مرغ دلی که در بدن هست،

در حلقه دام زلف بد خوست.

معنی: جيڪو به دل جو پکي بدن ۾ آهي، اهو تنهنجي زلفن جي قيد جي زنجير ۾
مجرب آهي.

هر شور شری که در جهان است،

از فتنه گری وزور بازو است.

معنی: جيڪو به گورگمان دنيا ۾ آهي، اها فتنه بازي طاقت واري هٿ جي آهي.
افتاده پياڻي سرو قدت،

هر سرو که تازه بر لب جوست.

معنی: تنهنجي سرو جهڙي قد جي پيرن ۾ ڪري پيو، سڀڪو سرو جيڪو نئين
چپ جي تازگي جو ڳولائو آهي.

اول به نگاه بايدت ساخت،

در عشق که فتنه آخر اوست.

معنی: تنهنجي پهرين نظر تي عشق جي لائق بنائي ڇڏيو انجو نتيجو آخر ۾ ٿيو.
تا حسن ملاححت تو سنجيد،

ابروے تو درمیان ترا زواست.

معنی: جيستائين تنهنجي سونهن جي وٽ ۾ جي تور ڪجي، تنهنجي پنهي پروڻن
جي وچ ۾ تور واري ساهي آهي.

پژ مرده شود در آفتابے،

گلزار بوس گياه خود روست.

معنی: سج ۾ به ڪومان ٿيو پوي، چو ته عشق جو باغ پاڻهي پيدا ٿيل وارو آهي.

چون در دل ما بدی کس نیست،

هم دشمن ما بما چو خود دوست.

معنی: جڏهن اسان جي دل ۾ ڪنهن جي پراڻي ڪانه آهي، ته دشمن اسان جو
يقيني دوست آهي.

با هر بدو نیک صلح کردم،

مارا به کسی نه زور بازواست.

معنی: سڀ ڪنهن سٺي ۽ بچڙي سان صلح ڪيو اٿئون، اسان جو ڪنهن تي
غلبو نه آهي.

رفتم که بگوشت نشینم،

با دیده چو گریه کاریک روست.

معني: ويس ته ڪنهن ڪنڊ ۾ رهان اکين ۾ ته هڪڙوئي اڀرندڙ هڪ رڻ وارو آهي.
بنشينم و صبر را ڪنم يار،
تا يار مرا شود خريدار.

معني: هاڻي صبر سانسنگت ڪري ويهي رهيا آهيون، جيئن سڄڻ خري ڪري
پانهون بنائي.

رفتيم تو ياد مان ڪردى،
يارفته بنوز پڻي نبردى.

معني: اسان وياسين هليا اسان کي تو ته ياد ٿي نه ڪيو، يا تون هينئر وٿين اسان
کي پاڻ سان وٺي وٿين.

بر فرق تو اره گر نهد پائي،
زنهار زيار بر نه گردى.

معني: تنهنجي مٿي جي وچ واري سينڌ تي جي ڪرڻ اچي وڃي، ته به يار کان
ڪڏهن به نه ڦرجان.

فرياد ڪه نيست بم چو مجنون،
در واده عشق ره نوردى.

معني: اها دانهن آهي جو مجني جهڙو ڪوبه ڪونهي، جيڪو ميدان عشق جو
پانڌيڙو بنجي.

يك نقش مراد ڪس نديداست،
بر تخت زلاجوردى.

معني: هڪڙو به مقصد جو نڪتو نه ڏسي سگهندو جو لاجورد جي تخت تي ويٺل هوندو.
شايد ڪه درست بر نيايد،
بر سنگ مزن عيار مردى.

معني: اهو ته صحيح نٿو ٿي سگهي، جو پٿر کي نه لڳاءُ غيرت مردانگي جي.
باشد ڪه ز روئے مهربانى،
طومار فراق در نوردى.

معني: اها مهرباني ڪري سگهندو؟، جو جدائي جي طوفان سان گهيري وٺو.
گلدسته آخر بهارم،
گلزار نهاده رو بزردي.

معني: منهنجي بهار جي گلدسي، ۽ باغ ۾ پئي پيلي منهن ٿي ويا آهن.
از مطلب خود نشان نديدى،
بر چند ڪه جستجوئے ڪردى.

معني: تون پنهنجي مقصد جو نشان به لهي سگهين، ڪيتري ڳولا ڪيئي.

چون ڪام دلڻ نشد ميسر،

ناڪام روم پياڻي مري.

معني: چئڻن دل جي مراد حاصل نه ٿي، ته پوءِ به مراد رفتار هٿ نه آهي.

بنشينم و صبر را ڪنم يار،

تا يار مرا شود خريدار.

تشریح: هاڻي صبر سان سنگت ڪري انتظار ۾ آهيون يار خريدي وٺي.

ما يوسفيم ونيسٽ ڪس خريدار،

سر وست زما رواج بازار.

معني: اسان يوسف آهيون اسان جو ڪوبه خريدار ڪونهي، اسان جي ڪري بازار

۾ ٿڌائي اچي ويئي آهي.

از مصر زمانه مشقري رفت،

بر مالڪ چرخ تنگ شد ڪار.

معني: مصر ۾ خريدار جو ڳور ويو هليو قسمت جي ڏٺي تي ڪم تنگ ٿي پيو

آهي.

در گلشن آرزو زليخا،

نشگفته گل مراد جز خار.

معني: زليخا جي سڌن جي باغ ۾، مراد جي گل بدران ڪنڊا نروار ٿي پيا آهن.

جها نيڪه قلم برفتن آمد،

شمشير خجل شود ز رفتار.

معني: اهڙي دنيا جنهن ۾ قلم تيزي ورتي آهي، انهي ڪري تيز تلوار پنهنجي

تيزائي ۾ ٽڪي ٿي پئي آهي.

خجلت بشڪست سر قلم را،

بر صفحه آرزوئي گفتار.

معني: قلم جي نوڪ کي لڪائي ٽوڙي ڇڏيو آهي، جيڪو سڌن جي ڪتاب جي

صفحن تي خاموش آهي.

جائي ڪه سخن اثر ندارد،

خاموش نشين چو نقش ديوار.

معني: جنهن جاء تي سخن سنجي اثر نه ڪري ديوار جي نقش وانگر ماڻ ڪري

وي.

دل طاقت رنگ وبو ندارد،

ديوان مخفي

ورنه ٻمڻ هزار گلزار.

معني: دل ۾ طاقت مشهوري جي ڪانهي، جي نه ته هزارين باغيچا گڏي ڇڏيان.
در باغ مراد دل رسم نيسٽ،

چون سايه فتم پيائے ديوار.

معني: دل کي مراد جي باغ تائين پهچ نه آهي، هاڻي پٽ جي چانه هيٺان پيا آهيون.
آرخ که بکوئے نيک نامی،

بد نام شدیم آخر کار.

معني: افسوس نيڪ نامي جي گلي ۾ اچي، نيٺ بدنام ٿي وياسين.

بنشينم وصبر را کنم يار،

تا يارمرا شود خريدار.

معني: هاڻي ته صبر کي رفيق بنائي ويٺا آهيون، متان دوست خريد ڪري پنهنجو
ڪري

آنجا که حکايت از تمنا ست،

اظهار زشکر وشکر از ما ست.

معني: جتي به ڳالهه تمنا جي اچي، ته شڪر جو ظهورو هجي شڪر به اسان کان ٿيڻ
کڀي. (بيمار عشق جي دوار وصل يار آهي اها وڏي نعمت آهي انجو بدلو شڪر آهي.)

بیماره دل علاج دارد،

گر کار بدا روئے مسیحا است.

معني: دل بيمار علاج ٿي گهري، اهوئي ڪم معالج جي علاج ۾ آهي.

پروانه بيا که بیج غم نیست،

تا پر تو شمع مجلس آراست.

معني: اي پروانه هليا ڇو ته ڌرو به غم نه آهي، جيئن روشن پنهنجي جلوي سان
مجلس سينگاري ٿي.

خوش باش بر غم دشمن از دوست،

امروز که کار وقت فردا ست.

معني: اي دشمن خوش هجين جو غم ملڻي اڄ دوست جو جيڪو ڪم لائق آهي
صبحاڻي لاءِ. (يار ۾ شراڪت ڪندڙ دشمن آهي، جڏهن دوست انکي پسند ڪيو

ته مبارڪ لائق ٿيو.)

معشوق به بندگی فتادن،

از قوت طالع زليخا است.

معني: معشوق ٿي وڌي جيل ۾ وڃي، اهو پاڳ ته فقط زليخا کي مليو.

آئينه خلق ۾ نڪو روئي ،

از رنگ نفاق دل مبرا ست.

معني : فطرت جي آئينه جي دل ۾ حسن ۽ نفاق جي ڪٽ کان آزاد آهي.

لائق نبود شڪايت از دوست ،

سرمایه مفلسی چوهر جا است.

معني : دوست جي شڪايت مناسب نه آهي. پر مفلسي جي دولت هر هنڌ آهي.

از دهر بر غم تلخ کامی ،

طوطی طبیعتم شکر خاست.

معني : زماني کان غم لاءِ مقصد جي اڻ وٺائي، تنهنجي طوطي جهڙي طبيعت کي

پريشان ڪري ڇڏيو آهي.

تاثير نکرد ناله من ،

گويا که دلت زسنگ خار است.

معني : منهنجيون دانهون اثر نٿيون ڪن ، سمجهي ٿو ته تنهنجي دل سخت پٿر

ٻنجي ويئي آهي.

از کشور عمر مشتری رفت ،

حرص تو هنوز گرم سوداست.

معني : عمر جي رياست مان تارو پاڳ جو ويو هليو پر حرص تنهنجو اڃا تائين

تازو آهي.

رفتم که بگوشه قناعت ،

از حوصله خانه کنم راست.

معني : ويس جيئن قناعت جي ڪنڊ ۾، پنهنجي حوصلي سان گهر کي اڏايان.

بنشینم و صبر را کنم یار ،

تا یار مرا شود خریدار.

معني : ويٺو آهيان صبر کي ساٿي بنائي، اوستائين جو يار منهنجو خريدار ٻنجي.

مخمس

I

ظاہر نشد کہ مطلب این گیرد دار چیست ،

رعنائے گل و چمن لاله زار چیست ،

پر کن ز فوج ری کہ ندانیم کار چیست ،

خوشتر ز عیش و صحبت و باغ و بہار چیست ،

ساقی کجا است کہ سبب انتظار چیست .

معني: هي وٽ پڪڙ ڪهڙي آهي ان جو مطلب سمجھ ۾ ٿي نٿو اچي. هي گل جي تازگي ۽ باغ ۾ لاله زاري ڪهڙي آهي. هي ري جي فوج جو ظهور و سمجھ ۾ نٿو اچي ڪهڙي ڪم لاءِ آهي. تمام سليون صحبتون ۽ عاشيون باغ بهارون ڇو آهن؟ ساقي ڪٿي آهي انتظار جو ڪهڙو سبب آهي؟

2

ساقی چار فصل جهان است روزگار،
فصل دی و تموز و خزان است و نو بهار،
باهر چار فصل بود باده خوشگوار،
هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار،
کس را وقوف نیست که انجام کار چیست.

معني: زمانو چئن ٿي مندن جو ساقي آهي. گرمي ۽ سروي سردي گڏوگڏ ٿي بهار. جيئن موسمن ۾ شراب وٺندڙ آهي. جيڪو به وقت مناسب ٿئي ان کي غنيمت سمجھ ڪنهن کي به خبر نه آهي آخر ڇا ٿيندو؟

3

باشد چه ابتدائی ازل دانتها عدم،
موجود درميانه کریم است ذو الکریم،
ساقی بیار باده گلگون و جام جم،
این موسم بهارو گل روضه ارم،
جز طرف جوثبا رومی خشکوار چیست.

معني: ازل جي ابتدا ۽ عدم جي انتها ڇا آهي. ٻنهي جي وچ ۾ ڪريم ڪرم جو ڌڻي آهي. اي ساقي گل رنگو شراب آڻ جو جر جي جام ۾ هجي. هي موسم بهار جي ۽ گل ارم جي باغيچي جو آهي. پيئڻ جي جاءِ ۽ پيئندڙ جو طرف ڪهڙو آهي؟

4

بی اختیار کار نه صبر است و اختیار،
زاهد جوئے برائی خدا چیست کاروبار،
ترک شراب و عشق خطا هست در بهار،
سپوو خطائی بنده گرت نیست اختیار،
معنی عفو و رحمت پرور دگار چیست.

معني: لازمي ڪم ڪرڻ جو نه صبر آهي ۽ نه اختيار. اي زاهد سوچ ته سهي خدا جي واسطي ڪهڙو ڪم آهي؟ بهار ۾ شراب ۽ عشق جو چڱو غلطي آهي. ته پروردگار جي بهاني ۽ رحمت جي حقيقت ڪهڙي آهي؟ (بنده جي خطا جو خمير نه آهي.)

دنيا و آخرت خود ز ديگر جميله اند،
آبادي و خرابي مارا وسيله اند،
گوئي درين ميان به در مکر و حيله اند،
مشهور و مست هر دو چو از یک قبيله اند،
با دل بعشوه کرد هم اختيار چيست.

معني: دنيا ۽ آخرت ٻئي ٻانهي سهڻيون آهن، آبادي ۽ ويرانِي اسانجو وسيلو آهن،
ائين کٽي چٽو ته اهي ٻئي هڪ ٻئي لاءِ مڪر ۽ حيلو آهن، مشهور ۽ مست آهن، دل
پر ناز رکي هلڻ جي پسند ڪهڙي آهي؟

او را که جام من نتواند کس خموش،
حرفي ازین ترانه نخواهد کس خموش،
صوفي باين نوابر ساند کس خموش،
زاهد درون پرده نداند کس خموش،
اي مدعي نزاع تو باهر ده دار چيست.

معني: ان کانئس شراب جي جام سان ڪو ماڻ نٿو ڪري سگهي، هن راڳ جي
ٻولن مان ڪوبه خوش نه ٿيندو صوفي انهي آواز سان ڪنهن کي خاموش ڪندو
زاهد پردي اندر ڪنهن کي خاموش ڪري نٿو چاڻي، اي مدعي تنهنجو هر رها ڪو
سان ڪهڙو جهڳڙو آهي؟

عاشق نشان داغ خود از داغ لاله خواست،
مخمور نشه از من صاف پياله خواست،
مخفي مراد خويشتن از آه و ناله خواست،
زاهد شراب کوثر و حافظ پياله خواست،
تا درميانه خواسته کرد کار چيست.

معني: عاشق پنهنجي اندر جي ڏنپ کي لاله کان گهري ورتو آهي، نشائي جو نشو
صرف پيالي کان آهي، مخفي پنهنجي مراد رڙين ۽ آه کان گهري آهي، زاهد ڪوثر
جو شراب ۽ حافظ پيالو گهريو آهي، انهي جي گهر پر الله تعالا جو چا ڪردار آهي؟

حضرت مولانا عبدالرحمن جمالي

شايد اوتوبم سو ٿيٿيم يا چوٿيم ڌاري روه زمين تي نمودار ٿيندڙ هڪ ننڍڙو ٻار جنم فقير عبدالله زوڙ جمالي جي گهر جنم ورتو، ان موزوري لڪ جي پاسي ۾ جنم علائقي کي هاڙي زوڙ جي نالي سان سڃاتو وڃي ٿو، جنم موزوري لڪ کي شاهه عبداللطيف ڀٽائي رح به شايد سر سسئي ۾ ڳايو آهي، بهرحال غيب جو علم الله کي، ڪنن جي ذهن ۾ اهو هو ته اهو عبدالرحمن جيڪو گهڻو وقت پنهنجي پيءُ سان گڏ گذاريندو هو اهو ايڏو عالم ٿيندو جيڪو فقط مذهبي عالم هئڻ سان گڏ همت جمت شخصيت جو مالڪ بڻبو، جيڪڏهن ويهي ڏسجي ته سياسي پيچيده مسئلا ايئن آساني سان حل ڪندي نظر ٿو اچي جو اهي مسائل جن جو حل اسان کي نظر ڪونه ٿي آيو، اهي ڪيئن ۽ ڪيڏا نه آسان آهن حتيٰ ڪه اهي مسئلا گويا ڪه مسئلا هئا ئي ڪونه پر اسان ان کي سمجهي ٿي نه سگهيا هئاسين، سندس علائقي ۾ کيس هن ڳالهه سان سڃاتو ويندو هو ته ڪهڙا به مسئلا ڪيڏيون به ڏکيون هجن ۽ مشڪل کان مشڪل تر مسئلو هجي يا فيصلو هجي جيڪڏهن مولانا عبدالرحمن جمالي ان کي ڪنڊو آهي ته اهو يقينن حل ٿي ويندو.

جيڪڏهن کيس تدريس جي شعبي ۾ ڏسون ٿا ته ڪنهن هڪ فن نه پر هر فن ۾ جيڪو ماڻهو مد مقابل ان فن جو ڌڻي هجي تڏهن به مولانا جماليءَ جي سامهون کيس پنهنجا بسترا ويڙهڻا پوندا پوءِ مذهبي نقطهءَ نگاهه جي لحاظ سان تفسير هجي يا حديث علم ڪلام هجي يا معنيٰ فلسفو هجي يا منطق، ادب هجي لغت نحو هجي يا صرف بهرحال جميع فنون

جي اندر جيڪا الله جہ کيس جيڪا دسترس ڏني هئي اها شايد ڪنهن کي حاصل هجي جيڪڏهن تاريخ تي ڏسون ته شايد ڪو سندس مد مقابل هجي، ڪيئي دفعا بحث مباحثا ڏناسين پر مجبورن دعويٰ دار مؤرخن کي ماڻ ڪرڻو پيو، بهرحال اهو عبدالرحمن جيڪو بلوچستان جي جبلن ۾ وجود وٺي 1940ع ڌاري سندس مامي علي جي آبائي زمين حب ۾ جتي هن وقت جيڪو پاور هائوس لهيل آهي جنهن کي محترمہ بينظير ڀٽو جي 95ع واري دور اقتدار ۾ معرض وجود ۾ آندو ويو، ان کان تقريباً 10 ڪلوميٽر پھريان آهي اتي ڪجهه وقت رهيا ۽ سندس والد سان گڏ هر ڪم ۾ شامل حال رهيا ۽ عالمي جنگ جا به اهي ئي ڏينهن آهن جنهن ۾ ڪراچيءَ مقرر انٽرنيشنل آرمي جا فوجي کيس جڏهن ڏسندا هئا ته ساڻس تمام گھڻو پيار ڪندا هئا جو فوجي حضرات کي کيس ڏسي پنهنجا ٻار ياد ايندا هئا، آبائي ڳوٺ ڇڏڻ ۽ پنهنجي جاگير ڇڏڻ بعد جڏهن ناناڻن ۾ رهڻ ٿيو ته دنيا جي ستم ظريفن فقير عبدالله ڏي اسان جي ناني جي وفات کانپوءِ هي لفظن جا تير اڇلائڻ شروع ڪيا ته ترڪي جو مالڪ بنجڻ چاهي ٿو ته ان وقت فقير عبدالله مطعون زندگي کان بچڻ لاءِ حب کي الوداع چئي اچي ملير ۾ رهائش اختيار ڪئي، اهي غالبا 1942ع جا ڏينهن آهن ۽ اتي مزدوري ۽ هارپي طور زمين آباد ڪرڻ سان پنهنجي ضروريات زندگي حسب توفيق پورو ڪرڻ شروع ڪيائين ۽ اهي ڏينهن جن ڏينهن ۾ ملير ڪينٽ جو بنياد پيو هو.

ڪجهه وقت اتي ترسڻ بعد پوءِ ميرپورخاص ۾ رتن آباد جيڪا موجوده سلطان آباد آهي اتي اچي رهائش پذير ٿيا اهو اندازن 1946ع جو زمانو آهي ۽ انگريزن جو دور آهي جتي واڻين جي گھڻي ٻڏي ويندي هئي ۽ اهي مؤثر انداز جي زندگي جا مالڪ هئا ۽ لازمي حصو طاقت جو جيڪو ظاهر ٿئي ٿو اهو ظلم جي صورت اختيار ڪري ٿو (الا ماشاء الله)

جنهن جي ڪري اسان کي به پنهنجي جاگير هاڙي زور جا پٽ ڇڏڻا پيا
 حالانڪه اهي به وفاداري طور کين ڏيئي حڪمران بنائي 3 خونن جي
 معافي جو حقدار بنايو اچي ٿر جي ڪنارن تي پهچايو نه ته الاهي ڪهڙي
 اٺ جي پير تي پيل هجون هارتن آباد ۾ ڪجهه عرصو رهڻ کانپوءِ ڪامارو
 سريوال ۾ آسپاس زندگي جا ڏينهن فقير عبدالله جا مزدوري ڪندي
 گذرڻ لڳا ۽ ننڍڙي عبدالرحمن جنهن هلي پاڻ مڃايو ۽ علامه جي
 لقب سان سڃاتو، جنهن ڪڏهن به علميت تقوا ۽ فوقيت کي باعث فخر نه
 سمجهيو، کي خيال آيو ته انساني ترقي علم ۾ آهي انڪري پاڻ تعليم
 حاصل ڪرڻ لاءِ سريوال ڳوٺ تندوالهيار لڳ ۾ پهرين درجي ۾ پڙهڻ ويٺو
 ۽ سندن پهرين استاد هڪ غير مسلم ميگهواڙ هو جنهن کيس پڙهائڻ
 شروع ڪيو جنهن بعد پاڻ لکڻ پڙهڻ سان گڏ حساب سکڻ شروع
 ڪيائون جنهن ۾ ان مهربان استاد سندس ذهينيت کي پرکيندي کيس
 نمايان سمجهي پهرين درجي ۾ اڻڀور تائين حساب سيکاريائين ۽ والد
 صاحب چونڊو هو ته منهنجي تعليم مڪمل اها پهرين درجو هئي جنهن
 بعد مختلف هنڌن تي مزدوري ڪندي وڃي پاڪ سنگار جي پاسي ۾ سيٺ
 عبدالقادر ميمڻ جي زمين تي ڏاڏا صاحب جن مزدوري سانگي ويا اتي
 اسانجا رشتيدار آيا جيڪي ولهيت مدرسي ۾ پڙهندا هئا جيڪي رات
 رهڻ بعد مدرسي وڃڻا هئا انهن کان خبرون وٺندي چيائين جيڪڏهن
 آئون اوهان سان گڏ پڙهڻ هلاڻ ته مون کي وٺي هلندا، ان تي هنن حامي
 ڀري ۽ صبح جو والده ۽ والد کان موڪلائي وڃي ولهيت پهتا جتان کان
 هڪ نئين زندگي جي شروعات ٿي، اهو غالبا لڳ ڀڳ 50 ع جو زمانو
 آهي.

اسڪول ۽ عربي تعليم گڏ شروع ڪيائون جنهن ۾ شايد فائنل
 3 سالن مڪمل عربي تعليم 5 سالن ۾ مڪمل ڪري شايد لڳ ڀڳ 54 ع

ڌاري تدريس جي عمل جي ذميداري سنڀالي پڙهائڻ شروع ڪيائون جنهن اسڪول ۾ استاد گورنمينٽ هئا ته عربي تعليم پڻ مدرسي ۾ ڏيڻ شروع ڪيائون، ويندي 58ع جنهن ۾ ٻه سال لاءِ پاڻ حيدرآباد ايليمينٽري ڪاليج ويا جتي پوري سنڌ مان نمايان پهرين پوزيشن حاصل ڪيائون، انڪري کيس ليڪچرار طور ذميداري ڏني وئي ته اوهان اتي پنهنجون ذميواريون سنڀاليو ۽ پنهنجي صلاحيت کي استطاعت آهر اسانجي حوالي ڪريو، جڏهن اها خبر سندس استاد مولانا عزيزالله رح کي پئي ته پاڻ وڃي وٽس پهتو ته بابا اسان اوهان کي ان لاءِ ته ڪونه پڙهايو هو ته اسانجو مدرسو بند ڪري وڃي ڪاليج آباد ڪريو ان تي پاڻ اهو آرڊر واپس ڪري اچي ولهيت جون جهڙيو آباد ڪيو جنهن تي کيس ڪاليج جي استادن چيو ڇو تون پنهنجي زندگي سان ڪيڏين ٿو، هتي تنهنجي زندگي نهي ويندي وغيره وغيره ان تي پاڻ وراثتائون ته يار زندگي جو مالڪ ته الله آهي پر پهرين ترجيح استاد ۽ ان جون ڳالهيون ۽ آئون وڃان ٿو استادن ڏانهن.

پاڻ مولانا عزيزالله جي صحبت ۾ رهيا ۽ علمي تعلق مولانا عبدالسميع رح سان رهيو ۽ آخري دم تائين ولهيت سان رهيو جنهن ۾ سندس ساٿن ڪوبه حساب نه رهيو ۽ کين اولاد وانگر سنڀاليائين جنهن جي متعلق فرمائين ٿا ته ڪنهن سوال جي جواب الحمد شريف کان دوره حديث تائين مولانا عبدالسميع ولهيت وارو منهنجو استاد رهيو، والد صاحب جي هن وقت جيڪا شهرت جو سبب بني اها سندالحدِيث آهي جيڪا قريب ترين سندن ۾ شمار ٿئي ٿي جنهن ۾ مسلسل حديث جي لحاظ سان 21 واسطن سان نبي ص تائين پهچي ٿي جيڪا اڪثر سنڌي عالمن جي واسطن تي مشتمل آهي جيڪا هن وقت دنيا جا مڃيل عالم وني چڪا جنهن ۾ مولانا محمد تقى عثمانى، مولانا مفتي رفيع عثمانى، مولانا

عبدالحليم چشتي ۽ ان کان علاوه بيرون ملڪ سعودي عرب، مصر
 بنگلاديش، بحرين، ڪئناڊا، هندستان، افغانستان، ايران، سرينلڪا،
 چين، سوڊان، برطانيا، امريڪا ۽ ان کا علاوه ڪيئي قدردان علماء ڪرام
 ان سلسلي ۾ ريگستاني شهر عمرڪوٽ جا چڪر ڪاتيا جن استادن جا
 واسطا سند ۾ نبي ص تائين پهچن ٿا اهي هي آهن هڪ الشيخ عبدالرحمن
 جمالي السندي، 2 الشيخ محمود احمداني السندي، 3 الشيخ لعل محمد
 متعلوي السندي، 4 حافظ عبدالولي السندي، 5 آخوند محمد هارون
 متعلوي السندي، 6 الشيخ محمد متعلوي السندي، 7 الشيخ نور محمد
 نصرپوري السندي، 8 الشيخ محمد هاشم لتوي السندي، 9 الشيخ محمد
 مخدوم عبدالقادر مفتي بمڪت المڪرم، 10 الشيخ محمد ابراهيم بن
 حسن الڪوراني الڪردي الشافعي، 11 الشيخ عبدالصالح المعمر
 الصوفي عبدالله بن ملا سعدالله لاهوري، 12 الشيخ مفتي مڪت المڪرم
 قطب الدين محمد بن احمد النهر والي، 13 الشخ علاو الدين احمد النهر
 والي، 14 الشيخ الحافظ نورالدين ابوالفتوح احمد بن عبدالله بن ابو
 الفتوح الطائوسي، 15 الشيخ معمر بابا يوسف الهروي، 16 الشيخ محمد بن
 شاد بخت الفارسيني الفرغاني، 17 الشيخ احمد الابدال بسمر قند ابي
 لقمان يحي بن عمار بن مقل بن شاهان الختلائي، 18 الشيخ محمد بن
 يوسف فريري، 19 الشيخ محمد بن اسماعيل قال حدثنا المڪي بن
 ابراهيم قال حدثنا يزيد بن ابي عبيد عن سلمه هو ابن الا ڪوع قال
 سمعت النبي ص بقول من يقل علي مالم اقل فليتبئو مقعده من النار
 (صحيح البخاري كتاب العلم، باب اثم من كذب علي النبي ص ج 1 ص
 21 خلافت ۽ بيعت 1958 ڌاري پاڻ ڪنهن ڪانفرنس ۾ شرڪت لاءِ
 خيرپور ويا ۽ مولانا حمادالله هالجي سان بيعت جي ارادي سان اوڏانهن
 وڃڻ جو خيال ڪيائون جنهن جي مولانا عبدالحق رهاڻي کين منع ڪئي ته

جيڪڏهن آئون اوهان جي جاء تي هجان هاڻ ته ڪنهن به پير ڏانهن بيعت ڪرڻ نه وڃان ها.

مولانا جي منع تي پاڻ مولانا سان گڏجي واپس ميرپور خاص ۽ ڳوٺ موٽي آيا ۽ وقت گذرندو ويو جنهن بعد پاڻ 90ع واري ڏهاڪي ۾ مولانا عبدالله بهلوي جي خليفي حاجي حسين رح وٽ دست بيعت ٿيا جنهن محفل ۾ هي خفير به شامل هو، حاجي صاحب جي اچڻ کان پهرين سورة بقره جو ترجمو پڙهي رهيو هو ۽ پاڻ درس بند ڪري چيو ته آئون اوهان کي ذڪر وٺڻ جو عرض ٿو ڪريان جنهن تي حاجي صاحب والد کي لطيفن جي جاري هجڻ جي بشارت ڏيندي سڀني لطيفن ۽ سندس طريقن جي اجازت ڏني، حاجي صاحب جي جماعت ۽ ساڻن سلسلو هلندو رهيو ليڪن حاجي صاحب جي عالم نه هجڻ جي ڪري پوء پاڻ مولانا محمد حسن سان شاهپور ڇا ڪرواري وٽ وڃي دست بيعت ٿيا، اهو سلسلو آخري دم تائين جاري رهيو پنهنجي رب جي عطا ڪيل خداداد صلاحيتن کي خلوص ۽ سچائي ۽ ٻي لوڻ خدمت ۽ عوام جي خدمت ۾ صرف ڪندا رهيا، طالب علمي جي فراغت کانپوءِ زميداران زندگي شروع ٿيندي ئي جيڪو غالباً 54ع ختم ٿيندي کان پهرين آڪٽوبر 2016ع تائين جيڪو 28 ذوالحج 1437هه ڇنڇر جي ڏينهن جيڪا ظفر نماز پاڻ 2,00 تي جماعت ڪرائيندا هئا، ان کان 10 يا 15 منٽ پهرين وڃي مالڪ حقيقي سان مليا ۽ فجر نماز پاڻ ادا ڪئي اٿن، سندن ڪيل خدمتون يقينن قبول پيون جو ڪا به اهڙي اک نه هئي جا نه وسي هجي خواه امير هجي يا غريب واپاري هجي يا هاري مسلم يا غير مسلم سواءِ ڪنهن اوچ نيچ ۽ طبقي جي هر هڪ اهو چئي رهيو هو ته مولانا اسانجو هو ۽ اسان صبح سوڙي جنازه گاهه کان ويندي سمورن انتظامن لاءِ اڻياسين ته هر ڪم کي مڪمل ٿيڻ، اڄ ڏينهن تائين خبر نه پئجي سگهي آهي

اهي انتظام ڪنهن ڪيا هئا فرق جي سڀ ماڻهو صنفن ۾ پيدا رهيا، ان شخصيت لاءِ جنهن انسانيت کي حقيقي حياتي بخشي ۽ پاڻ لاءِ ٻين جو سڄو سمجندڙ شخص الوداع چوڻ لاءِ ڏانڊون ڪري سندن لاءِ روئي رهيا آهن، گویا ڪو ڪائنات ڪو قریب تر عزیز چڱي ويو هجي هئا ڪنهن وڌاءِ جي ته انهن جي ڪيفيت کي ڏسي پنهنجو درد وسري ويا، سڀ شعري رضاڪاران طور مڪمل شعر بند ڪري سندس جنازي ۾ شرڪت کي پنهنجي لاءِ اعزاز سمجهي رهيا هئا، الائي ڪهڙي ڳالهه هئي جو ڪراچي، بدين ۽ سکر مطلب سنڌ پوري پر بلوچستان ۽ پنجاب مان ماڻهو سندس جنازي تي پهچي ويا. پاڻ پنهنجي رب جي عطا ڪيل حليم طبيعت فهم و فراست ۽ تدبير سان وسيع حلقه احباب ڇڏيائون جنهن جي ڪري الله تعاليٰ جي مهرباني سان ڪنهن ٻي لاءِ پاڻ کي اڪيلو محسوس نٿا ڪريون. الله تعاليٰ سندس دوستن کي جزاءِ خير ڏي جيڪي پڌري شفقت جي ڪمي محسوس ڪرڻ نٿا ڏين.

پاڻ رح پنهنجي ڪيل جان افشان محنت ۽ جهد مسلسل سان پنهنجي خاندان ۾ ڪيئي عالم ۽ حافظ ڇڏي ويا آهن جيڪي سندس ڇڏيل ڪم کي ايئن ڪڍيو پيا آهن جيئن پاڻ رح سندن تربيت ڪئي. سلسلہ حدیث و تصوف ۽ مدارس ۽ مساجد وفتوا نويسي ۽ فیصلا وغيره يعني سمورا معاملات سندس پٽ پوٽا ۽ ڏوهٽا سر انجام ڏئي رهيا آهن. جيئن پاڻ ڇڏي ويا، رب تعاليٰ کان اها دعا آهي ته ان ٻي لوڻ خدمت تي استقامت سندس ٻارگاه ۾ قبوليت بخشي جيڪو اسان جو حقيقي مقصد آهي.

مولانا عبدالقادر زوڙ جمالي

جانشين حضرت مولانا عبدالرحمن جمالي

زیب النساء بیگم

هيءَ شھزادي، هندستان جي مشهور شھنشاھ اورنگزيب عالمگير جي ڌيءَ هئي، جو شاهجهان جو پٽ، جهانگير جو پوٽو، ۽ اڪبر بادشاھ جو پڙ پوٽو هو. زیب النساء کي چار ٻيون ننڍيون ڀيڻيون بہ هيون – جن جا نالا زينت النساء بيگم، بدرالنساء بيگم، مهر النساء بيگم، ۽ بادشاھ بيگم هي – ۽ پنج ڀاءُ هيس. هوءَ ڏهين تاريخ شوال سنہ 1048ھ (1639ع) جي ڄائي، ۽ بادشاھ جي پياريءَ پيٽ روشن آرا بيگم جي نظر هيٺ رکي ويئي، شاهي دستور موجب، هوءَ هڪڙيءَ دائيءَ جي حوالي ڪئي ويئي، جا هن کي پهرين کير پياريندي هئي، ۽ پوءِ پڙهائيندي هئي. انهيءَ جونالو ”ميا ٻائي“ هو، جا ڏاڍي نيڪ ۽ ديندار عورت هئي. چئن ورهين جي ڄمار ۾ ”ملا“ جيئن، شاهي خاندان جي استاد، هن کي قرآن پڙهايو، ۽ اٺن ورهين جي عمر ۾ هوءَ قرآن شريف جي حافظ ٿي. انهيءَ خوشيءَ ۾ ٻنهي ٽيهه هزار اشرفيون صدقي ڪيون ۽ هڪڙو وڏو جشن ڪيائين، خود زیب النساء بيگم کي بہ ٽيهه هزار اشرفيون انعام ڏنائين. پوءِ هوءَ ”ملا“ سعيد اشرف ”وٽ فارسي، عربي ۽ فقہ وغيره پڙهي، اهو خود عالمگير جو بہ استاد هو، ۽ نامور مصنف هو. هوءَ، مشقون پڄائي، ڏاڍي خوشنويس بہ ٿي. انهيءَ وقت ۾ هن شھزاديءَ کي شعر پڙهڻ ۽ شعر چوڻ جو شوق پيدا ٿيو. انهيءَ زماني ۾ ناصر علي ”هندي“ مشهور شاعر هو، جو سرهند جي ناظم نواب ذوالفقار خان وٽ رهندو هو، ۽ مرزا محمد علي ”صائب“ پيو مشهور شاعر بہ ايران کان آيل هو. ٽيون ”برھمن“ نالي شاعر بہ نواب وٽ هو. اهي سڀ اچي بادشاھ عالمگير وٽ گڏ ٿيا ۽ انهن سان زیب النساء طبع آزمائي ۽ شعر بازي ڪرڻ لڳي.

”غني“ ڪشميري، ”عادل“ لاهوري، ۽ ”بهروز“ شاعر به انهيءَ وقت موجود هئا، ۽ نعمت خان ”عالي“ به انهيءَ وقت جو مشهور شاعر ۽ عالم هو.

ڊاڪٽر ”برنيز“ صاحب اورنگزيب جي ڏينهن ۾ هندستان جو سفر ڪيو هو، تنهن پنهنجي سفر نامي ۾ زيب النساء جو مفصل بيان ڏنو آهي. انهيءَ مان معلوم ٿو ٿئي ته هوءُ خوبصورت هوندي هئي، ليڪن ڪپڙا سفيد ۽ سادا ڍڪيندي هئي. انهيءَ وقت ۾ ڪي زالون هندو نموني جا ڪپڙا ڍڪينديون هيون ۽ ڪي ايراني نموني جا: زيب النساء ايراني وضع جا ڪپڙا ڍڪيندي هئي، ۽ زيور به تمام ٿورا ڍڪيندي هئي. پيءُ وانگي، مذهب ۾ سٺي هئي، ۽ اوليائن ۽ دين جي بزرگن جو گهڻو ادب رکندي هئي. پيءُ جي تخت نشينيءَ کان اڳي، امامن جي ماتمداري ۽ تعزیه داريءَ جون مجلسون به ڪندي هئي. جيئن هڪڙي بيت ۾ چوي ٿي ته:

دوستي با دشمن آل پيمبر چون ڪنم،
من که لاف دوستي با آل حيدر ميکنم.

هوءُ طبيعت ۾ رحم واري، بردبار ۽ چڱي اخلاق واري هئي. هميشه خوش مزاج ۽ ڪلڻي هوندي هئي. سندس مهرباني ڏسي، شاعر ته ساڻس گستاخي به ڪندا هئا، جي کيس برقي سان باغ ۾ سير ڪندي يا ٻين هنڌن تي ڏسندا هئا، ۽ ڳالهائيندا به هئا.

زيب النساء کي آزادي ايتريقدر پسند هئي، جو هن شاديءَ جو اصل خيال ڪونه ڪيو. بلڪ دنيا ئي عيش عشرت ۽ نفساني لذتن کان نفرت ڪندي هئي. ڪي چون ٿا ته سندس پيءُ بادشاهه، دارا شڪوه جي پٽ سان سندس مڱڻو ڪيو هو، پر جڏهن انهيءَ کي بادشاهه مارائي ڇڏيو، تڏهن زيب النساء ڏک کان شاديءَ جو خيال لاهي ڇڏيو.

ڪن ته هيئن به لکيو آهي۔ جيتوڻيڪ اهو اعتبار جي لائق نه آهي۔ ته بادشاهه جي وزير جو پٽ عاقل خان زيب النساء تي عاشق هو، ۽ زيب النساء جي به ساڻس محبت هئي. هو لاهور جو ناظم هو. جڏهن بادشاهه، بيماريءَ سبب، سنه 1071ھ (1660ع) ۾، هوا بدلائڻ لاءِ لاهور ويو، تڏهن هنن ٻنهي هڪٻئي کي ڏٺو، ۽ پسند ڪيو. موٽي دهليءَ وڃڻ کانپوءِ، زيب النساء ٻيءَ کان به هن سان شادي ڪرڻ جي رخصت گهري، ۽ انهيءَ ڪم لاءِ بادشاهه عاقل خان کي دهليءَ ۾ گهرايو، پر ڪن حاسدن عاقل خان کي شڪ وڌو ته توکي بادشاهه مارائڻ لاءِ گهرايو آهي، تنهن عذر ڪري جواب لکيو ته، شاديءَ کان ته مون کي معافي ملي، پر نوڪري به ڇڏيان ٿو. انهيءَ طرح، ڊپ ۾ نوڪري ڇڏي. هو لکي دهليءَ آيو، جتي لک ڇپ ۾ زيب النساء سان ملاقات پيو ڪندو هو. جڏهن بادشاهه کي ڪن دشمنن انهيءَ جي خبر پڌرائي. تڏهن بادشاهه جاسوس رکي هڪڙي ڏينهن باغ ۾ اچي نڪتو: هو پيئي باغ ۾ هئا. عاقل خان، ڊپ کان هڪڙي ڏيڳ ۾ ڍڪ هڻ لکي ويهي رهيو. جڏهن بادشاهه کي انهي جي خبر پيئي، تڏهن ڏيڳ جي هيٺان ٻاهه پارايائين ۽ انهيءَ طرح هن کي جلائي مارايائين. مگر هن بلڪل ڪڇيو ئي ڪين، ۽ سڙي مري ويو. انهي کانپوءِ بادشاهه زيب النساء کي سليم ڳڙهه جي قلعي ۾ قيد ڪيو، پر نيٺ پوءِ هن کي آزاد ڪيائين. باقي عمر هن اڪيلائيءَ ۽ گوشي گيريءَ ۾ گذاري، جتي شاعريءَ جي شغل ۾ رهي، ۽ قسمت جي شڪايت شعر ۾ ڪندي رهي. نيٺ، سنه 1100ھ (1688ع) ۾، ان ڏينهن جي تپ جي بيماريءَ کان پوءِ، هوءَ مري ويئي. سندس وصيت موجب، سندس لاش، پٿر جي اجازت سان لاهور ۾ نئين جوڙايل ڪوٽ ۽ باغ ۾ دفن ڪيو ويو. سندس وفات جي تاريخ وارو بيت هي آهي:

سال تاريخ از خرد جستيم،
گفت هاتف كه "ماه مخفي شد،

پنهنجو مقبرو هن پنهنجي جيئري ٿي لهرائي
چڙيو هو، تنهن ۾ هوءِ رڪي ويئي، اهو مقبرو تمام سھڻو سنگ مرمر جو هو،
۽ سونا ڪلس هئس، مگر ڪجهه سڪن جي راڄ ۾ ۽ ڪجهه انهيءَ کانپوءِ،
اهو پڇي پُري ويو آهي، ۽ هاڻ مٿانئس ريل جو رستو جاري آهي. ڪن
جو چوڻ آهي ته هوءِ دهليءَ جي "زينت المساجد" ۾ دفن آهي، پر
حقيقت ڪري اتي سندس پيڻ "زينت النساء" رکيل آهي.

مغلن جي وقت ۾، حڪومت جي ڪم ۾ اڪثر
بيگمون گھڻو حصو وٺنديون هيون. جيئن جهانگير جي ڏينهن ۾ ورتو ويو
- ۽ شاهجهان جي ڏينهن ۾ پهرين ممتاز محل ورتو. ۽ پوءِ سندس ڌيءَ
جهان آرا بيگم ورتو، انهيءَ طرح، عالمگير جي حڪومت ۾ به پهرين
سندس پيڻ روشن آرا بيگم، جا زيب النساء جي ماءُ هئي، تنهن حصو
ورنو. جيڪا خانہ جنگي پائن جي وچ ۾ پئي هلي، تنهن ۾ هوءِ عالمگير
جي مددگار هئي، ۽ قلعي جون سڀ خيرون عالمگير کي پهچائيندي
هئي، جنهن ڪري عالمگير سندس احسان مند هوندو هو، ۽ ساڻس ڏاڍي
محبت رکندو هو، سڀ حڪم احڪام انهيءَ جي راءِ تي منحصر هوندا
هئا. پر، جڏهن زيب النساء جوان ٿي، ۽ سندس روشن دماغي ظاهر ٿي،
تڏهن بادشاهه جي ساڻس زياده محبت ٿيڻ لڳي. سنه 1057ھ ( )
1664ع ۾ جڏهن عالمگير تمام بيمار ۽ بيهوش ٿي پيو، تڏهن روشن آرا
ڪنهن کي به هن وٽ اندر وڃڻ نٿي ڏنو، ۽ چوڌاري زالن جو پهرو بيماري
چڙيو. سندس ارادو هو ته جي عالمگير وفات ڪري، ته سندس جاءِ تي
ان جو وڏو پٽ شاهه عالم نه ويهي، پر سندس ننڍو ڀاءُ اعظم شاهه ويهي،

جنهن ڪري انهيءَ جي وڏي هٿ تائين بادشاهي خود سندس هٿ ۾ رهي، تنهن ڪري هوءَ شاهي مهر هٿ ڪري، اعظم شاهه جي نالي سان فرمان ڪڍڻ لڳي. نه ٻاهر نه اندر، محل سراءِ ۾ ڪنهن کي خبر هئي ته بادشاهه جيئرو آهي يا مري ويو. نيٺ، بادشاهه جي هندو راڻي، پهرين وارين زالن کي رشوت ڏيئي، بادشاهه وٽ آئي، جو بيموش پيو هو. روشن آرا کي خبر پيئي، تنهن راڻيءَ کي منهن تي ڏاڍي چماٽ هنئي. بادشاهه جي انهيءَ راڻي سان ڏاڍي محبت هئي. - ايتري قدر، جو مذهبي خيال وساري به، محل سراءِ ۾ انهيءَ راڻيءَ کي بت پرستي ڪرڻ پيو ڏيندو هو. انهيءَ راڻيءَ شاهه عالم کي حوال ڏنو، تنهن روشن آرا جي ڪم ۾ گهڻي روڪ ڪئي. فساد اٿڻ جو گهڻو امڪان هو، پر اوچتو بادشاهه عالمگير بهتر ٿيو، بادشاهه روشن آرا کان رنج ٿيو، ۽ راڻيءَ کي وڏو انعام ڏنائين ۽ هڪڙو خطاب عطا ڪيائين. بس، روشن آرا جو زوال ٿيو، ته زيب النساء جو عروج ٿيو. تنهن کان پوءِ بادشاهه سندس راءِ تي هلندو هو. هن جو علم ۽ عقل، فضيلت ۽ دانشمندي، هر طرح ظاهر ڏسڻ ۾ آيا. انهيءَ وقت سندس عمر پنجويهن ورهين جي هئي. بادشاهه اڃا پوري شفايابي نه لڌي هئي، زيب النساء ڪشمير ۾ هلي هوا بدلائڻ جي صلاح ڏني، ليڪن گرميءَ جي موسم هئي ۽ پٿر شاهجهان جي جيئري هٿ ڪري هن کي وڃڻ پسند نه آيو، ته متان فساد شروع ٿئي. بادشاهه جو ارادو هو ته، ڀائرن ۽ ڀائتين وانگي، پيءُ کي به مارائي. انهيءَ بابت هن زيب النساء سان مشورت ڪئي. هن ڏاڍي وزير سان اهڙي پاپ جهڙي ڪم جي برخلاف راءِ ڏني، ۽ سمجهايائينس ته ”ڏاڏو 75 ورهيه عمر جو پير مرد آهي، اوهين ٿورو صبر ڪريو، هو ڪو گهڻا ورهيه وڌيڪ نه جيئندو، اهڙي حالت ۾ اهڙي وڏي گناهه ڪرڻ مان ڪهڙو فائدو، ۽ ملڪ

۾ پڻ بدنامي ٿيندي". نيٺ، سگهوئي، شاهجهان مري ويو. تنهن کانپوءِ
 زيب النساء وري به ڪشمير جي سفر جي رت پيش ڪئي، ۽ عالمگير
 راضي ٿيو، ۽ 6 ڊسمبر جي بادشاهه دهليءَ مان روانو ٿيو. ٻرنيز صاحب
 لکي ٿو، ته انهيءَ وقت بادشاهه سان پنجتيم هزار سوار ۽ ڏهه هزار پيادا
 همراه هئا، ۽ ستر توپون هيون، زيب النساء هڪڙي خوبصورت هاڻيءَ
 تي چڙهيل هئي، جنهن جو هودو سون جو جڙيل هو، ۽ منجھس تمام
 قيمتي جواهر لڳل هئا، هاڻيءَ جي آساڀس خواجه سرا، يعني ناظر ۽
 قلمانيون، يعني زالن جو لشڪر پئي هليو، انهيءَ جي پٺيان ٻين بيگمن
 جا هاڻي هئا، انهيءَ سفر ۾ زيب النساء ڏاڍي سخاوت ۽ دريا دلي
 ڏيکاري.

جيتوڻيڪ زيب النساء ڏاڍي صرفي واري هئي، ته به هن
 گهڻائي فياضيءَ جا ڪم ڪيا. کيس فقط چئن لکن جي سالياني جاگير
 مليل هئي، جنهن جي پيدائش جو گهڻو پاڻو علمي شوق جي پوري
 ڪرڻ ۾ خرچ ٿي ويندو هوس. هن تمام عمدو ۽ وڏو ڪتب خانو گڏ
 ڪيو هو، ۽ وڏا وڏا فاضل، عالم ۽ مصنف وٽس گڏ ٿيندا هئا. جيڪي
 بچندو هوس، تنهن مان هر سال سَوَن ماڻهن کي پئسا ڏيئي حج
 موڪليندي هئي، ۽ رتن زالن ۽ يتيمن جي پرورش ڪندي هئي. لاهور
 جو برج وارهو مشهور باغ به هن پنهنجي خرچ سان جوڙايو، جو هن پوءِ
 پنهنجي دائيءَ "ميا ٻائي" کي انعام ۾ ڏيئي ڇڏيو، انهيءَ جا نشان اڃا پيا
 ڏسجن. زيب النساء ڏاڍي علم دوست هئي، ۽ شاعرن ۽ مصنفن کي ڏاڍا
 انعام اڪرام ڏيندي هئي. خوشنويس ڪاتب وٽس نوڪر هئا ۽ ڪتاب
 نقل ڪندا هئا. ملا شفيع الدين، عنايت احمد ڪشميريءَ قرآن شريف
 جو تفسير سندس نالي لکيو، جنهن جو نالو "زيب التفاسير" آهي. هوءِ

شعر چوڻ ۾ ڏاڍي هوشيار هئي، هڪڙو فارسي ديوان اٿس، جو تمام پسنديءَ جهڙو آهي. سندس تخلص ”مخفي“ آهي. جيتوڻيڪ ڪن جو چوڻ آهي ته اهو سندس نه آهي، ٻئي شاعر جو آهي. زيب النساء گهڻا بيت ته في البديع، خيال کانسواءِ، چئي ويندي هئي. جيئن ته هڪڙي پيري هڪڙيءَ نوڪرياڻيءَ اتفاق سان هڪڙي چين جي قيمتي آرسِي پڇي وڌي، ڏڪندي ڏڪندي شمزاديءَ کي چيائين:

از قضا آئينه چيني شڪست!

شمزادي کلي چيو ته:

خوب شد، اسباب خود بيني شڪست!

(”خود بينيءَ“ جي معنيٰ هٿ ۽ وڌائي به آهي، ۽ پنهنجو منهن ڏسڻ به آهي.)

هيٺيان بيت، نموني لاءِ سندس ديوان مان ڏجن ٿا:

بلبل از گل بگذرد گر در چمن بيند مرا،
بِت پرستي کي گند گر برهمن بيند مرا!
در سخن پنهان شدم مانند بو در برگ گل،
هر که دیدن ميل دارد، در سخن بيند مرا!

(يعني، بلبل جي مون کي باغ ۾ کڻي ڏسي، ته جيڪر گل کي ڇڏي ڏئي، ۽ جي ڪو برهمن کڻي ڏسي، ته بت جي پوڄا ڇڏي ڏئي! جيئن خوشبو، گل جي پن ۾ لڪل رهي ٿي، تيئن آءٌ پنهنجي شعر ۾ لڪل آهيان، جنهن کي مون کي ڏسڻو هجي، سو مون کي پنهنجي شعر ۾ ڏسي.)

دولتي خواهي که باشد پائدار و برقرار،

نيست اين دولت ميسر غير گنج خلوتي.

ديوان مخفي

(يعني، جيڪڏهن اهڙي دولت گهرين جا هميشه جتاء ڪري، ته
اها گوشي نشينيءَ کان سواءِ نه ملندي.)

هڪڙي غزل ۾ پنهنجي نسبت ۾ هيئن چيو اٿس:
گرچه من ليلي اساسم، دل چو مجنون در نواست،
سر بصحرا ميزنم، ليکن حيا زنجير پاست.
بلبل از شاگرديم شد همنشين گل بباغ،
در محبت کا ملم، پروانه هم شاگرد ماست.
دختر شاهم و ليکن رو بفقر آورده ام،
زيب و زينت بس همينم نام من "زيب النساء" ست.

- شمس العلماء مرزا قليچ بيگ

سمبارا پبليڪيشن حيدرآباد جا نوان موجود ڪتاب:

300/-	پاويل جوڻيجو	(شاعري)	سنڌ جي مزاحمتي شاعري
150/-	عبدالخالق سنديلو	(عالمي ڪهاڻيون)	اڻويهه عالمي ڪهاڻيون
150/-	ماڻڪ ملاح	(شاعري)	ڪوهيڙي جي ڀُمي
250/-	علي نواز ڏاهري	(شاعري)	ڇانئون، مٿان ڇنڊ
200/-	ملهار سنڌي	(شاعري)	آس جا گل ٿياس تي
100/-	جاويد جوڳيو	(شاعري)	عشق اڀائو
150/-	ساون وگهيو	(اردو شاعري)	تيري ياد
200/-	جاويد سوز هالائي	(شاعري)	جاگ ازل جي
250/-	شاهد حميد	(شاعري)	مرگه اچارا ٿيڻ
200/-	ساجد سنڌي	(شاعري)	سمبارا
250/-	امداد سولنگي	(شاعري)	پارسائي جون حدون
250/-	جبار تائير سومرو	(شاعري)	اوسڙو ۽ آس
300/-	حفي الحفيظ "الحفن"	(شاعري)	ديم ديدار مي رقص
300/-	حسيب ناياب منگي	(تحقيق)	شڪار پور تاريخ جي آئيني ۾
400/-	صوفي حقداد "نوشاد" بھلڪاڻي	(شاعري)	حسن سرڪار
130/-	بحر الدين بحر شنبائي	(شاعري)	گيت منفجا غزل
300/-	مير محمد پيرزادو	(شاعري)	ڪنول ٽڪ ۾ ڇنڊ
250/-	جبار آزاد منگي	(ڪهاڻيون)	اندر ڪارو ڪان
200/-	تسليم سحر	(ڪهاڻيون)	پوتر تا-هچتا
200/-	مخمور رضا	(شاعري)	درد جو آڪاس
150/-	حاکم علي ڪٽوهر	(ڪالم ۽ ڪهاڻيون)	واڪا ڪرڻ مون وس
200/-	شاد جلباڻي	(شاعري)	يادون ٿيل ڪنول
100/-	عاشق حسين ميمڻ	(تاريخ)	ٽنهي آدم جو مختصر جائزو
300/-	بشير منگي	(شاعري)	ڪير ٿو مون کي سڏي
300/-	حافظ بهجاراڻي	(شاعري)	گمنام مدائون
200/-	وشال امير	(شاعري)	خواهن جي پنڌ ۾
200/-	حسيب ڪانيهو	(ڪهاڻيون)	دست بن ۾ اڇلايل ڪهاڻي
200/-	اويس پٿو	(شاعري)	سمنڊ ڪنارن جي ٻولي

نوٽ: ڪي به 5 ڪتاب گهرائڻ واري سان اڌ ملهه جي رعايت ڪئي ويندي.

گهرائڻ لاءِ لکو: ساجد سنڌي

Cell: 03003513966

ديوانِ مخفي

368

اڇانڪ حضرت مولانا عبدالرحمن جمالي صاحب جي وفات جي خبر
 ٻڌي تمام ڏاڍو صدمو پهتو، ڪل نفس ڏاڙهه جي ياد اچي وئي، رجال نه
 رهندا آهن پر يادون، نظريو، فڪر ۽ ڪارناما ياد ضرور رهندا آهن. حضرت
 مولانا عبدالرحمن جمالي رحمہ الله عليه جون ديني خدمتون وسارڻ
 جھڙيون نه آهن، الله تعاليٰ کان دعا آهي ته مولانا جي مشن تي اهل خانہ
 کي هلڻ جي توفيق عطا فرمائ. (آمين)

مولانا عبد القیوم هاليجوي

نائب امير جمعيت علماء اسلام سنڌ

حضرت مولانا عبدالرحمن صاحب هڪ تمام وڏي شخصيت هئا انهن جو
 منهنجي شهيد والد حضرت علامہ ڊاڪٽر خالد محمود سومرو رح سان هڪ
 خاص ۽ گهرو تعلق هو ۽ حضرت والد شهيد رح کان پوءِ حضرت مولانا
 عبدالرحمن صاحب رح منهنجي لاءِ ائين دعائون ڪندا هئا جيئن والد
 اولاد لاءِ، ڪافي ٻار دعائن جا پيغام پڻ موڪليائون. مولانا مرحوم جون
 علمي، سياسي ۽ علائقي خدمتون ڪنهن کان به مخفي نه آهن، مسلمان ته
 پنهنجي جاء تي غير مسلم به مولانا مرحوم کان تمام گهڻو متاثر هئا، اهو
 مولانا مرحوم جو سائن اخلاق سان پيش اچڻ جو مظهر هو، مولانا مرحوم
 جي وچوڙي سان منهنجي جماعت جمعيت علماء اسلام به هڪ عظيم
 انسان کان محروم ٿي وئي آهي.

مولانا راشد خالد محمود سومرو

ناظم عمومي جمعيت علماء سنڌ